

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Τομέας Ιστορίας

Αθήνα, Φεβρουάριος 2019

Διπλωματική εργασία του Ανδρέα Ρουμελιώτη

Et in Arcadia ego . . .

. . . ab LXIX Olympiade usque ad CVI Olympiadem

Εκφάνσεις της πολιτικής ζωής στην Αρκαδία του 5^{ου} και 4^{ου} αι.

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	3
Εισαγωγή	5
Η πολιτική κατάσταση στην Αρκαδία πριν από τα μηδικά	6
Πέρα από την πόλη-κράτος;	14
Α. Παν-αρκαδική συμμαχία του Κλεομένη Α΄	14
Β. Εθνικά κράτη	17
Γ. Αμφικτυονία του ιερού του Λυκαίου Δίος;	23
Πολιτικές αναταραχές “έν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις γενομένοις τῇ Ἑλλάδι”;	26
Πολιτική πραγματικότητα στην Αρκαδία μετά τα Μηδικά	27
Δημοκρατικές εξελίξεις στην Αρκαδία κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο	35
Ο αντίκτυπος της μάχης της Μαντίνειας (418π.Χ.) στη πολιτική ζωή της Αρκαδίας.....	45
Αναζωπύρωση του δημοκρατικού κινήματος κατά τον 4ο αι.	47
Το κοινό τῶν Ἀρκάδων	49
α) Η φύση του πολιτεύματος των συμμετεχουσών πόλεων	49
β) Η φύση του πολιτεύματος του κοινού τῶν Ἀρκάδων	55
γ) Το “Θερσίλιο” ως μία ακόμη απόδειξη της δημοκρατικότητας του αρκαδικού κοινού;..	62
δ) Η ομοσπονδιακή πρωτεύουσα	66
ε) ο ρόλος της νέας πόλης	70
στ) η κατάληξη του αρκαδικού κοινού	74
Συμπεράσματα.....	80
Κατάλογος πηγών	84
Συντομογραφίες.....	98
Βιβλιογραφία	99

Στο εξώφυλλο ταφικό μνημείο από την Αρχαία Αλίφειρα

Ευχαριστίες

Το παρόν πόνημα αποτελεί τη διπλωματική μου εργασία με την οποία θα επισφραγιστούν οι προσπάθειές μου να γνωρίσω κάποιες -λίγες μονάχα- όψεις του αρχαίου ελληνικού κόσμου στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος “Ιστορία της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας” του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πριν από την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της παρούσας διπλωματικής εργασίας, αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω ορισμένους ανθρώπους που θεωρώ ότι δίχως τη δική τους συμβολή δεν θα ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί η παρούσα εργασία. Πρώτα από όλους θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, η οποία μου εξασφάλισε τις απαραίτητες προϋποθέσεις προκειμένου να πετύχω την ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας. Η συμβολή της δεν περιορίζεται μονάχα στα τελευταία τρία χρόνια, αλλά στο σύνολο της ζωής μου το οποίο χαρακτηρίζεται από συναισθηματική και οικονομική σταθερότητα.

Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές με τους οποίους συνεργάστηκα στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος, διότι κατά τη διάρκεια των προσφερόμενων σεμιναρίων τους μου επέτρεψαν να καταπιαστώ με θέματα που άπτονταν των ερευνητικών μου ενδιαφερόντων, αλλά κυρίως για τις γνώσεις που αποκόμισα ως προς την μεθοδολογία και τον τρόπο σκέψης. Πιο συγκεκριμένα, την επιβλέπουσα καθηγήτρια των σπουδών μου κα Σελήνη-Ελένη Ψωμά, η οποία με παρότρυνε ουκ ολίγες φορές να ασχοληθώ με ζητήματα πέρα από την Αρκαδία προκειμένου να διευρύνω τις γνώσεις μου. Στη συνέχεια, τον Αναπληρωτή Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών για τα ακαδημαϊκά θέματα και τις διεθνείς σχέσεις κο Κωνσταντίνο Μπουραζέλη, ο οποίος στάθηκε πάντοτε δίπλα μου από τις προπτυχιακές μου σπουδές μέχρι και σήμερα προσφέροντάς μου ανυπολόγιστη στήριξη, όπως επίσης και την ομότιμη καθηγήτρια κα Άννα Ραμού-Χαψιάδη, με την οποία η συνεργασία μας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κάτι παραπάνω από αγαστή και η καθοδήγησή της υπήρξε πολύτιμη καθ’ όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Επίσης, δεν θα έπρεπε να παραλείψω την Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ιστορίας κα Ανεζίρη, η οποία στάθηκε σημαντικός αρωγός στην προσπάθειά μου και με υποστήριξε σε κάθε φάση της πορείας μου, τον Αναπληρωτή Καθηγητή Αρχαίας Ιστορίας κο Νίκο Γιαννακόπουλο για τις εξαιρετικές του παρατηρήσεις, τον Καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας κο Παναγιώτη Βαλαβάνη για τις πολύτιμες συμβουλές του, αλλά και τον Καθηγητή της Λατινικής Φιλολογίας κο Ανδρέα Μιχαλόπουλο, ο οποίος με βοήθησε στην ορθή σύνταξη του τίτλου της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Φυσικά θα ήταν σφάλμα να μην αναφερθώ σε όλους τους συμφοιτητές μου με τους οποίους είχαμε εποικοδομητικές συζητήσεις για ζητήματα αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής ιστορίας, ενώ ιδιαίτερη μνεία αξίζει στους υπαλλήλους της γραμματείας αλλά και όλων των σπουδαστηρίων της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, καθώς και στο προσωπικό της Δημόσιας Ιστορικής Βιβλιοθήκης Ανδρίτσαινας για την πολύτιμη βοήθειά τους.

Ελπίζω ότι κάποιος αρχαίος Έλληνας συγγραφέας, έστω και αργά το βράδυ, θα διακόπτει τη ρουτίνα της καθημερινότητας και θα βοηθά να ξεχαστεί έστω και λίγο το άγχος του βιοπορισμού. Και ας ελπίσουμε ότι κάποιος από όλους αυτούς θα μας διδάξει ορισμένα από τα λάθη του παρελθόντος και αφού *“έως ἄν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾤ”*¹ ας μας βοηθήσει να οδηγηθούμε στο δρόμο για την βελτίωση ορισμένων αρνητικών πτυχών των ημερών μας.

¹ Θουκ. 3.82.2

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό την μελέτη της πολιτικής ζωής στην Αρκαδία από τις αρχές του 5^{ου} αι έως και την μάχη της Μαντίνειας το 362π.Χ. Το γεγονός ότι η Αρκαδία υπήρξε μία περιφερειακή δύναμη του ελληνικού κόσμου είχε σαν αποτέλεσμα οι αρχαίοι ιστορικοί να ασχοληθούν με την Αρκαδία κυρίως όταν συμμετείχε σε γεγονότα που αφορούσαν και τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο. Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο που οι περισσότερες πηγές που διαθέτουμε αφορούν το κοινό των Αρκάδων του 4^{ου} αι. π.Χ., το οποίο κατόρθωσε στο σύντομο χρονικό διάστημα της ύπαρξής του να διαδραματίσει ένα καθοριστικό ρόλο στα δρώμενα της εποχής. Ωστόσο, και σε αυτήν την περίπτωση -που διαθέτουμε περισσότερες πληροφορίες- τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι αρκετά και ακανθώδη, οπότε είναι λογικό για τις περιπτώσεις που οι πηγές είναι ακόμη λιγότερες τα προβλήματα στην προσπάθεια μας για σκιαγράφηση της πραγματικότητας να αυξάνονται αν όχι με γεωμετρική τουλάχιστον με αριθμητική πρόοδο.

Παρά την έλλειψη επαρκών μαρτυριών σχετικά με την πολιτική ζωή στην Αρκαδία, όπως αυτή περιγράφηκε παραπάνω, έχουν δημοσιευτεί πολλές μελέτες για την συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Όμως, καμία δεν φαίνεται να επικεντρώνεται αποκλειστικά και μόνο στην πολιτική ζωή των κρατών της Αρκαδίας, μελετώντας τα πολιτεύματα τους και τις ποικίλες πολιτικές μεταβολές. Συνάμα, όσες φορές επιχειρήθηκε να γίνει κάτι τέτοιο υπήρξε η τάση να συνδυαστεί με τις εξελίξεις στο ευρύτερο ελλαδικό χώρο, οι οποίες αναμφισβήτητα επηρέασαν τις εξελίξεις, αλλά αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να μην δοθεί η απαραίτητη έμφαση στις δυνάμεις στο εσωτερικό της Αρκαδίας που μπορούσαν να προκαλέσουν πολιτικές μεταβολές. Η ανάδειξη των δυνάμεων αυτών είναι και ένας από τους βασικούς σκοπούς αυτού του πονήματος. Επιπροσθέτως, με την παρούσα εργασία πιστεύουμε ότι καθίσταται εφικτό να γίνει μία καινούρια αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των διαφόρων μελετών, να επιβεβαιωθούν ή να απορριφτούν παλαιότερα πορίσματα, καθώς και να προταθούν νέες θεωρήσεις των πραγμάτων με την ελπίδα μέσω της παραπάνω διαδικασίας να δοθεί μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τη πολιτική ζωή της Αρκαδίας, προσθέτοντας ένα λιθαράκι στην προαγωγή της γνώσης γύρω από αυτά τα ζητήματα και – ει δυνατόν- η παρούσα εργασία να αποτελέσει μέρος της νεώτερης βιβλιογραφίας.

Η πολιτική κατάσταση στην Αρκαδία πριν τα μηδικά

Οι πηγές που διαθέτουμε για την Αρκαδία των αρχών του 5^{ου} αι. είναι πενιχρές με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να σκιαγραφήσουμε με απόλυτη ακρίβεια την πολιτική κατάσταση της περιοχής στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Ως εκ τούτου, είμαστε αναγκασμένοι να ανατρέξουμε και να αξιοποιήσουμε στο έπακρο όσες πληροφορίες διαθέτουμε τουλάχιστον από τα μέσα του 6^{ου} αι. Ταυτόχρονα, όμως, δεν θα πρέπει να παραληφθεί η αξιοποίηση των κατακτήσεων της νεώτερης ιστορικής επιστήμης που προήλθαν έπειτα από την επισταμένη προσπάθεια των νεώτερων ιστορικών και ερευνητών, λαμβάνοντας υπόψη την αδήριτη υποχρέωσή τους να επιχειρήσουν να οδηγηθούν σε ευλογοφανή συμπεράσματα βασιζόμενοι στις αρχαίες πηγές.

Κινούμενοι επί αυτής της βάσεως, κρίνεται αναγκαίο να αξιοποιηθεί η αναφορά του Ηροδότου στις πολιτικές αναταραχές της Κυρήνης των μέσων του 6^{ου} αι., καθώς θα μπορούσε να μας βοηθήσει να σχηματίσουμε μία εικόνα όχι μόνο για την πολιτική κατάσταση στη Μαντίνεια εκείνης της εποχής, αλλά και των αρχών του 5^{ου} αι., όπως ελπίζουμε ότι θα γίνει φανερό στη συνέχεια. Πιο συγκεκριμένα, ο Αλικαρνασσεύς ιστορικός γράφει ότι οι Κυρηναίοι, έπειτα από προτροπή του μαντείου των Δελφών, απευθύνθηκαν στους Μαντινείς προκειμένου *“καταστησάμενοι κάλλιστα ἂν οἰκέοιεν”*². Ασφαλώς και η προτροπή του μαντείου των Δελφών περί Μαντίνειου νομοθέτη δεν μπορεί να ήταν τυχαία. Τουναντίον, η αρκαδική πόλη πρέπει να ανήκε μεταξύ των πόλεων που είχαν επιτύχει μία αξιοπρόσεκτη πολιτική σταθερότητα³, η οποία δε διέλαθε της προσοχής της Πυθίας.

Οι Κυρηναίοι, μην έχοντας άλλη επιλογή, απευθύνθηκαν στους Μαντινείς, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν στο αίτημά τους και *“ἔδοσαν ἄνδρα τῶν ἀστῶν δοκιμώτατον”*⁴, τον Δημόνακτα, με σκοπό να ρυθμίσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την πολιτική κατάσταση στην Κυρήνη. Υποστηρίζουμε, λοιπόν, ότι οι μεταρρυθμίσεις του Αρκάδος νομοθέτη θα μπορούσαν να μας δώσουν μία γενική εικόνα για την πολιτική κατάσταση στην Μαντίνεια, καθώς δε θα ήταν παράλογο να υποθέταμε ότι η πολιτική που ακολούθησε ο Δημόναξ στην πόλη που γεννήθηκε ο Αρισταίος⁵, αν και λάμβανε -οπωσδήποτε- υπόψη τις τοπικές ιδιαιτερότητες και συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί στην θηραϊκή αποικία⁶, δεν μπορεί να μην ήταν επηρεασμένη από τα πολιτικά του βιώματα. Με άλλα λόγια, οι μεταρρυθμίσεις του Δημόνακτος στην Κυρήνη ασφαλώς και πρέπει να περιείχαν σε σημαντικό βαθμό επιρροές από το καθεστώς που επικρατούσε στην Μαντίνεια εκείνη την εποχή⁷ και για τον ίδιο αποτελούσαν ένα δοκιμασμένο παράδειγμα ορθής διακυβέρνησης μίας πόλης. Για

² Ηροδ. 4.161.1-2, βλ. How/Wells, 1990a, 354-6

³ Για αυτόν τον λόγο και ο Πολύβιος (6.43) αναφέρει *“σχεδὸν δὴ πάντες οἱ συγγραφεῖς περὶ τούτων ἡμῖν τῶν πολιτευμάτων παραδεδώκασι τὴν ἐπ’ ἀρετῇ φήμην, περὶ τε τοῦ Λακεδαιμονίων καὶ Κρητῶν καὶ Μαντινέων, ἔτι δὲ Καρχηδονίων”*. Παρόμοια φράση συναντούμε και στον Αιλιανό (Ποικ. Ιστ. 2.22)

⁴ Ηροδ. 4.161.2

⁵ Διοδ. 4.81.1-3

⁶ Ο Δημόναξ *“ἀπικόμενος ἐς τὴν Κυρήνην καὶ μαθὼν ἕκαστα”*, βλ. Ηροδ. 4.161.3

⁷ Σε αυτό το σημείο η υπόθεσή μας συμπίπτει με την αντίστοιχη που έχει κάνει ο Hejnic (1961,59) και ο Amit (1973, 127-8).

αυτόν τον λόγο και πρέπει να πίστευε ότι η προσπάθειά του να προσαρμόσει το μαντινειακό πολίτευμα στα κυρηναϊκά δεδομένα θα ήταν πετυχημένη. Ωστόσο, η σφοδρή αντίδραση της Φερετίμης και του Αρκεσιλάου Γ' που οδήγησε σε εμφύλιο πόλεμο έμελε να διαψεύσει τις προσδοκίες του.

Δυστυχώς, δεν μπορούμε να σκιαγραφήσουμε με απόλυτη ακρίβεια το πολιτικό σκηνικό που διαμόρφωσε ο Μαντίνειος νομοθέτης, αφού οι πληροφορίες που μας παραδίδει ο Ηρόδοτος ως προς τις μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα στην Κυρήνη περιορίζονται στις εξής: **α)** *“τριφύλους έποίησε σφεας”*, **β)** *“τοῦτο δὲ τῷ βασιλεί Βάπτω τεμένεα ἐξελών καὶ ἱρωσύνας”* και **γ)** *“τὰ ἄλλα πάντα τὰ πρότερον εἶχον οἱ βασιλέες ἐς μέσον τῷ δήμῳ ἔθηκε”*⁸. Πιο αναλυτικά, αρχικά ο Δημόναξ προχώρησε σε αναδιάρθρωση του φυλετικού συστήματος βάση κοινωνικών κριτηρίων με σκοπό τη δημιουργία νέου δήμου και την επανοργάνωση της πόλης⁹. Ως προς τη δεύτερη μεταρρύθμιση, συμπεραίνουμε ότι, ενώ διατηρήθηκε το αξίωμα του βασιλέα, το οποίο απολάμβανε ορισμένων προνομιακών κτημάτων, οι αρμοδιότητές του περιορίστηκαν αποκλειστικά και μόνο σε θρησκευτικής φύσεως ζητήματα με αποτέλεσμα να μοιάζει πλέον με το αντίστοιχο του άρχοντος-βασιλέως των Αθηναίων¹⁰. Αυτός ο δραστικός περιορισμός των βασιλικών αρμοδιοτήτων ήταν και ένας από τους κυριότερους λόγους που οδήγησαν τον Αρκεσίλαο Γ' στην έντονη αντίδραση¹¹ με σκοπό την ανατροπή των μεταρρυθμίσεων. Η έντονη αντίδρασή του υπήρξε προϊόν της πιθανότατης άπληστης διάθεσής του να κερδίσει όλα τα προνόμια που είχαν στο παρελθόν οι πρόγονοί του. Τέλος, η τρίτη μεταρρύθμιση συνδέεται με τον περιορισμό των εξουσιών του βασιλιά και έχει και τη μεγαλύτερη σημασία, καθώς ο Αρκάς νομοθέτης *“τὰ ἄλλα πάντα τὰ πρότερον εἶχον οἱ βασιλέες ἐς μέσον τῷ δήμῳ ἔθηκε”*¹². Αυτή η φράση με μία πρώτη ματιά μας μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ο δήμος απέκτησε όλες τις εξουσίες οι οποίες ανήκαν προηγουμένως στον βασιλιά. Επομένως, θα μπορούσαμε να βρισκόμαστε ενώπιον μίας μορφής δημοκρατικής διακυβέρνησης στην Κυρήνη, καθώς η ύπαρξη του βασιλέως δεν αναιρεί τη δημοκρατία¹³ εφόσον αυτός δε διαθέτει μεγάλη εξουσία;

Ωστόσο, είναι φανερό ότι θα πρέπει να διατηρήσουμε σοβαρές επιφυλάξεις προτού υποστηρίξουμε μία τέτοια άποψη, καθώς θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι ο Αλικαρνασσεύς ιστορικός αποφεύγει να χρησιμοποιήσει τον όρο δημοκρατία για τις μεταρρυθμίσεις του Δημόνακτος, ενώ για τις αντίστοιχες του Κλεισθένη το πράττει

⁸ Ηροδ. 4.161.3

⁹ Δεν μπορούμε να είμαστε κατηγορηματικοί για τον ακριβή τρόπο με τον οποίο επετεύχθη το παραπάνω καθώς υπάρχει μεγάλη συζήτηση σχετικά με την ακριβή σχέση φυλής και μοίρας που αναφέρεται στη συνέχεια από τον Ηρόδοτο. Περισσότερα για το ζήτημα βλ. Jones, 1987, 216-9, Robinson, 1997, 105- 113, Μπιργάλλιας, 2009, 109-12.

¹⁰ Chamoux, 1953, 141, Hejnic 1961, 59, Robinson, 1997, 106.

¹¹ Ηροδ. 4.162.2

¹² Ηροδ. 4.161.3

¹³ Robinson, 1997, 106. Αντίθετη άποψη εκφράζεται από τον Jones (1987, 218) ο οποίος αναφέρει κατηγορηματικά ότι οι μεταρρυθμίσεις του Δημόνακτος δεν οδήγησαν σε δημοκρατία καθώς βασιζόμενος στο χωρία του 1319b των Πολιτικών του Αριστοτέλη κατά τη γνώμη του αυτή ήταν μία μεταγενέστερη εξέλιξη.

λέγοντας *“Κλεισθένης τε ὁ τὰς φυλὰς καὶ τὴν δημοκρατὴν Ἀθηναίοισι καταστήσας”*¹⁴. Η διαφορά στον τρόπο έκφρασης του Ηρόδοτου είναι κάτι παραπάνω από φανερό. Με άλλα λόγια, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι ο Ηρόδοτος δεν τολμά να κάνει λόγο για δημοκρατία στην Κυρήνη, αφού είναι προφανές ότι την εποχή που ο ιστορικός γράφει το έργο του δεν αγνοεί τον όρο, αλλά σκοπίμως επιλέγει να μην τον χρησιμοποιήσει στη συγκεκριμένη περίπτωση. Επομένως, για να μην χρησιμοποιεί ο Ηρόδοτος τον όρο δημοκρατία σημαίνει ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές δεν οδήγησαν σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, τουλάχιστον όπως αντιλαμβανόταν εκείνος το νόημα της δημοκρατίας. Εξάλλου, εξαρτάται πιο νόημα θα δώσει κανείς στη λέξη δήμος της συγκεκριμένης φράσης του Ηρόδοτου.

Για αυτόν τον λόγο, ένα σημαντικό μέρος της νεώτερης έρευνας, προκειμένου να αντιμετωπίσει το ζήτημα της σαφούς διαφοροποίησης στην έκφραση του ιστορικού, κάνει λόγο για εγκαθίδρυση μίας *“αρχαϊκής”* ή *“πρώιμης”* ή *“προ-”* δημοκρατίας στην Κυρήνη έπειτα από τις μεταρρυθμίσεις του Δημόνακτος¹⁵. Η χρήση επιθετικού προσδιορισμού μπροστά από τον όρο δημοκρατία βοηθά τους υποστηρικτές αυτής της άποψης να μην πτοηθούν από το γεγονός ότι ο Ηρόδοτος χρησιμοποιεί ξανά τον όρο δημοκρατία στο έργο του αναφερόμενος στις μεταρρυθμίσεις του Μαρδονίου¹⁶! Κατά παρόμοιο τρόπο, υποστηρίζουν ότι η αναφορά του Αριστοτέλη στη δημοκρατία της Μαντινείας αφορά τον 6^ο αι. π.Χ.¹⁷

Από την άλλη, μία εναλλακτική πρόταση στην χρήση του όρου δημοκρατία για την περιγραφή του καθεστώτος εκείνης της εποχής μπορεί να είναι η χρήση του όρου ισονομία, όπως αυτός διατυπώνεται από τον Μπιργάλια¹⁸. Αυτό το πολίτευμα αποσκοπούσε στην επίλυση του προβλήματος της ειρηνικής συνύπαρξης μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών ομάδων και στην ισότιμη συμμετοχή των Κυρηναίων –άρα και των Μαντινέων- στην εκκλησία του Δήμου. *“Πρόκειται μάλλον για μία “δημοκρατία” που κινείται μεταξύ μίας διευρυμένης ολιγαρχίας και μίας μετριοπαθούς δημοκρατίας”*, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο προαναφερθείς ιστορικός.

Επανερχόμενοι, λοιπόν, στο Δημόνακτα και τις μεταρρυθμίσεις του κρίνουμε σκόπιμο να υπενθυμίσουμε τη θέση μας ότι ο *“δοκιμώτατος τῶν ἀστῶν”*¹⁹ επηρεάστηκε από το πολιτικό καθεστώς της Μαντινείας, με αποτέλεσμα όψεις της πολιτειακής της οργάνωσης

¹⁴ Ηροδ. 6.131

¹⁵ Robinson, 1997, 105-8 και 2011, 36, ενώ ο Glotz (1994, 118-9) κάνει λόγο για δημοκρατία χωρίς τη χρήση κανενός επιθετικού προσδιορισμού.

¹⁶ Ηροδ. 6.43.3, βλ. How/Wells, 1990b, 79-80. Για να βρούμε όλες τις περιπτώσεις που ο Ηρόδοτος χρησιμοποιεί αυτόν τον όρο παραμένει εξαιρετικά πολύτιμη –παρά την ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών- η προσπάθεια του Powell (1960, 85)

¹⁷ Αριστ. Πολιτ. 1318b 9-40, βλ. Robinson, 1997, 106, De Ste Croix, 2005, 161. Αντίθετη άποψη εκφράζεται από τον Glotz (1994, 378) που τοποθετεί αυτήν την αναφορά στο πολίτευμα του 370.

¹⁸ Μπιργάλιας, 2009, 79, 114-6

¹⁹ Αυτός ο όρος αναφέρεται από τον Ηρόδοτο για τον Δημόνακτα, βλ. Ηροδ. 4.161.2

να αντικατοπτρίζονται στο νέο καθεστώς της Κυρήνης²⁰. Επομένως, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι Μαντινείς εκείνη την εποχή ήταν χωρισμένοι σε φυλές, οι οποίες βασίζονταν στον τόπο καταγωγής των πολιτών της με ανάμειξη των διαφόρων κοινωνικών ομάδων, όπως ακριβώς έπραξε και ο Δημόναξ με τους Κυρηναίους. Φυσικά θα ήταν εξαιρετικά παρακινδυνευμένο να ισχυριστούμε ότι και στην Μαντίνεια οι φυλές ήταν τρεις. Ο συγκεκριμένος αριθμός φαίνεται ότι ήταν ο πλέον κατάλληλος για την περίπτωση της Κυρήνης²¹, όμως στην περίπτωση της αρκαδικής πόλης ο αριθμός των φυλών είναι άγνωστος. Εκείνη την εποχή το κράτος των Μαντινέων πιθανόν να είχε τη μορφή “πόλης-οικισμού”²² -δηλαδή να μην είχε λάβει χώρα ο συνοικισμός- και οι Μαντινείς ζούσαν σε 5 μεγάλες αυτόνομες κώμες²³ ή δήμους²⁴. Οπότε η όποια διάκριση σε φυλές θα πρέπει να γινόταν βάση του συγκεκριμένου πολιτικού σχήματος. Παρόλο που η Μαντίνεια είχε ξεπεράσει το φυλετικό στάδιο οργάνωσης της κοινωνίας, οργανικές μονάδες της φυλής εξακολουθούσαν να παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στην οργάνωση της πόλης είτε είχε γίνει ο συνοικισμός είτε όχι²⁵.

Από την άλλη, το γεγονός ότι ο Δημόναξ δεν κατήργησε τη βασιλεία στην Κυρήνη δε σημαίνει ότι στην Μαντίνεια αυτή την εποχή υπήρχε βασιλεία. Αντιθέτως, η απόφασή του “καταρτιστήρος” να μειώσει σε σημαντικό βαθμό τη δύναμη του βασιλιά της Κυρήνης²⁶ δεν θα πρέπει να αποδοθεί μόνο στη δυσχερή θέση που είχαν βρεθεί οι Βαττιάδες. Αντιθέτως, πιστεύουμε ότι αντανακλούσε και τα πολιτικά βιώματα του Δημόνακτος, ο οποίος είχε γαλουχηθεί με πολιτικές αξίες που δεν θεωρούσαν τη βασιλεία ως μία μορφή αποτελεσματικού πολιτικού συστήματος. Φυσικά αυτό δεν θα πρέπει να μας κάνει να αποκλείσουμε κάθε πιθανότητα περί ύπαρξης κάποιου αξιώματος βασιλέως, το οποίο όμως θα είχε μονάχα θρησκευτικές αρμοδιότητες. Ενίσχυση στον παραπάνω συλλογισμό θα μπορούσε να προσφέρει η αναφορά του Αριστοτέλη περί της μαντινειακής δημοκρατίας ως “ἀρχαιοτάτη πασῶν”²⁷, όπως αντιλήφθηκε την παραπάνω αναφορά ο Robinson²⁸.

²⁰ Βλ. σελ. 5

²¹ Μία φυλή για όσους κατάγονταν από την Πελοπόννησο, μία για την Κρήτη και μία για όλα τα υπόλοιπα νησιά, βλ. Ηροδ. 4.161.3

²² Είναι ο όρος που χρησιμοποιείται από τον Σακελλαρίου (1999, 331) αντί του όρου “πόλης - κράτους”.

²³ Διοδ. 8.5.4

²⁴ Στρ. 8.3.2

²⁵ Περισσότερα για τον συνοικισμό της Μαντινείας βλ. υποσ. 141 και 175. Ας μην ξεχνούμε ότι μέχρι και πολύ αργότερα, όταν είχαν γίνει οι μεταρρυθμίσεις του Νικοδώρου το σύστημα των 5 κωμών εξακολουθούσε να διαδραματίζει κάποιο ρόλο, βλ. Gehrke, 1985, 103

²⁶ Ηροδ. 4.161.3, 162.2

²⁷ Αριστ. Πολιτ. 1318b 8, 25-30

²⁸ Robinson, 1997, 106. Ο Μπιργάλιας (2009, 79) αν και διαφωνεί με τη χρήση του όρου δημοκρατία στην περίπτωση της Μαντινείας του 6^{ου} αι, θεωρεί ότι το συγκεκριμένο χωρίο του Αριστοτέλη αναφέρεται σε αυτήν την εποχή που εξετάζουμε. Ωστόσο, υπάρχουν πολλοί ενδοιασμοί ως προς την υιοθέτηση της παραπάνω άποψης, καθώς ίσως να αφορά τη δημοκρατία που είχε εγκαθιδρυθεί τον 5^ο αι. Κατά τη γνώμη μας χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή καθώς η φράση “ἀρχαιοτάτη πασῶν” που χρησιμοποιείται από τον Σταγειρίτη φιλόσοφο πιθανότατα να οφείλεται στο είδος της δημοκρατίας της Μαντινείας και όχι στη χρονική στιγμή που την υιοθέτησε. Με άλλα λόγια, θα μπορούσε τον 5^ο αι. η Μαντίνεια να υιοθέτησε ένα είδος δημοκρατίας το οποίο κατά τον Αριστοτέλη ήταν το αρχαιότερο όλων με αποτέλεσμα να διαθέτει τον 5^ο αι να πεπαλαιωμένο είδος δημοκρατίας.

Οπωσδήποτε, όμως, η βασιλεία πρέπει να θεωρούνταν παρωχημένη πολλές δεκαετίες πριν τη δράση του Δημόνακτος. Επομένως, συμπεραίνουμε ότι το αρκαδικό βασιλικό στέμμα που παραδίδεται από τον Πausanias²⁹ αποτελεί μία ανάμνηση που αντικατοπτρίζει μία πραγματικότητα παλαιότερη των μέσων του 6^{ου} αι.³⁰

Συμπερασματικά, εφόσον ο Δημόναξ προέβη σε μεταρρυθμίσεις οι οποίες εν πολλοίς ήταν απόρροια των πολιτικών του ερεθισμάτων από την ιδιαίτερη πατρίδα του και των δικών του πολιτικών πεποιθήσεων, τότε η Μαντινεία στα μέσα του 6^{ου} αι. είχε μία διακυβέρνηση με πλήθος προοδευτικών-δημοκρατικών στοιχείων για την εποχή. Ωστόσο, αυτά δεν αρκούν ώστε να μπορούμε να κάνουμε λόγο για δημοκρατία, όπως τη γνωρίσαμε στην Αθήνα μετά τις μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη και οπωσδήποτε όχι όπως τη γνωρίσαμε μετά τις αντίστοιχες του Εφιάλτη. Κανείς, όμως, δεν μπορεί να αρνηθεί ότι μπορούμε να κάνουμε λόγο για ένα από τα πολιτεύματα με τα περισσότερα δημοκρατικά στοιχεία εκείνη την εποχή, αφού ο βασιλέας -αν υπάρχει- έχει μονάχα θρησκευτικές αρμοδιότητες και ο δήμος είναι ο κύριος όλων των εξουσιών. Εξάλλου δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε ότι πολλά καθεστώτα μπορούν να αυτοτιτλοφορούνται ως “δημοκρατικά”. Από εκεί και πέρα είναι στην προσωπική εκτίμηση και στον ιδεολογικό προσανατολισμό του καθενός να τους αποδώσει ή όχι το συγκεκριμένο τίτλο.

Όλα τα παραπάνω δεν αποτελούν ανούσιες περιττολογίες και φληναφήματα, αλλά απολύτως απαραίτητες πληροφορίες για να κατανοήσουμε την πολιτική κατάσταση στην Μαντινεία των αρχών του 5^{ου} αι. Διότι, αν οι μεταρρυθμίσεις του Δημόνακτος έλαβαν χώρα ενώ η Μαντινεία ήταν μέλος της Πελοποννησιακής Συμμαχίας, τότε το ίδιο πολίτευμα πρέπει να ίσχυε και μετά το 500π.Χ., καθώς απουσιάζει από το καλεντάρι των ιστορικών γεγονότων αυτό το οποίο θα μπορούσε να μας κάνει να πιστέψουμε ότι υπήρξε κάποια ραγδαία πολιτειακή μεταβολή που να άλλαξε άρδην τη μορφή του πολιτεύματος της αρκαδικής πόλης. Αλλά ακόμη και αν οι μεταρρυθμίσεις στο πολίτευμα της Μαντινείας έλαβαν χώρα τη στιγμή που η ίδια δεν ήταν μέλος της Πελοποννησιακής Συμμαχίας δεν έχουμε λόγους να πιστεύουμε ότι η προσχώρηση της σε αυτήν είχε ως αποτέλεσμα και τη μεταβολή του πολιτεύματός της³¹. Αντιθέτως, το πολίτευμα πρέπει να παρέμεινε σταθερό, ενώ οι εποχές άλλαζαν. Κατά αυτόν τον τρόπο η “αρχαϊκή δημοκρατία” της Μαντινείας ήταν αρκετά προοδευτική για τον 6^ο αι., αλλά ο Κλεισθένης είχε ήδη κάνει τις πρώτες ριζικές αλλαγές στην Αθήνα στα τέλη του ίδιου αιώνα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα το ίδιο πολίτευμα που προηγουμένως χαρακτηρίσαμε αρκετά προοδευτικό το 499π.Χ. να μοιάζει τόσο συντηρητικό, ώστε να μην μπορεί να χαρακτηριστεί ως δημοκρατικό με τα καινούρια

²⁹ Ο Πausanias (8.3.4) κάνει λόγο για τον Μαντινέα, ο οποίος αν πράγματι υπήρξε θα έπρεπε να έδρασε κατά τον 12^ο αι., αφού αναφέρεται ως υιός του Λυκάονος. Ο Λυκάων σύμφωνα με το Πάριο Χρονικό (§17) θεσμοθέτησε τα Λύκαια πριν τον Τρωικό Πόλεμο. Φυσικά αυτό εξυπηρετεί σκοπούς προβολής ενός ένδοξου παρελθόντος, αλλά οπωσδήποτε Ωστόσο, ο περιηγητής δεν μας αναφέρει τη διαδοχή του.

³⁰ Πιθανότατα η βασιλεία στην Αρκαδία να είχε καταργηθεί κατά τη διάρκεια του Β' Μεσσηνιακού Πολέμου, οπότε και δολοφονήθηκε ο Αριστοκράτης Β' από τους Αρκάδες, Πaus. 4.22.7, 8.5.13, Πολ. 4.33. Ο Β' Μεσσηνιακός Πόλεμος τοποθετείται από τη νεότερη έρευνα στο 668π.Χ. (Καρδάσης, 2004, 11)

³¹ Μπιργάλης, 2009, 73

δεδομένα, όπως αυτά διαμορφώθηκαν στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. Ο Κλεισθένης είχε ανεβάσει πολύ ψηλά τον πήχη και θα χρειαζόταν η παρέμβαση του Θεμιστοκλή στην περιοχή προκειμένου να μπορέσουμε να τολμήσουμε να κάνουμε λόγο ξανά για δημοκρατία στην Μαντίνεια³².

Παρά τη σπάνη πηγών³³ για το πολίτευμα της Μαντίνειας πριν από τα μηδικά μπορέσαμε να κάνουμε κάποιες σκέψεις και να το σκιαγραφήσουμε, έστω και αχνά. Αυτό κατορθώθηκε ιδίως χάρη στις πενιχρές πληροφορίες που μας παραδίδει ο Ηρόδοτος ως προς τις μεταρρυθμίσεις του Δημώνακτος στην Κυρήνη. Συνεπώς, το έργο μας γίνεται ακόμη πιο δύσκολο όταν θα πρέπει να ασχοληθούμε με την πολιτική κατάσταση των υπολοίπων αρκαδικών πόλεων, καθώς τα στοιχεία που διαθέτουμε είναι σχεδόν μηδαμινά. Ως εκ τούτου, κρίνουμε αναγκαίο να τονίσουμε ότι τα παρακάτω αποτελούν συμπεράσματα εύλογων συλλογισμών, τα οποία προτείνουν μία πιθανή εκτίμηση των γεγονότων και σε καμία περίπτωση δεν διεκδικούν το παπικό αλάθητο. Ομοίως, είναι εύκολη η κριτική των παρακάτω θέσεων, αλλά τις θεωρούμε αρκετά ισχυρές, καθώς -κατά τη γνώμη μας- καμία εναλλακτική δεν συγκεντρώνει υψηλότερο αριθμό πιθανοτήτων για την σκιαγράφηση της πολιτικής πραγματικότητας.

Κατά συνέπεια εκφράζουμε την άποψη ότι η σταδιακή είσοδος των αρκαδικών κοινοτήτων στην Πελοποννησιακή Συμμαχία συνεπαγόταν μία σχετική συμμόρφωση του πολιτεύματός τους. Κάνουμε λόγο για “σχετική” συμμόρφωση, καθώς η παρέμβαση της Σπάρτης περιοριζόταν στην κατάλυση των τυραννίδων, όπως πληροφορούμαστε από τον Θουκυδίδη, αφού *“οἱ τε Ἀθηναίων τύραννοι καὶ οἱ ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἐπὶ πολὺ καὶ πρὶν τυραννευθείσης οἱ πλεῖστοι καὶ τελευταῖοι πλὴν τῶν ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ Λακεδαιμονίων κατελύθησαν”*³⁴. Με άλλα λόγια, η Σπάρτη ενδιαφερόταν για την κατάλυση των τυραννικών καθεστώτων των πόλεων που εντάσσονταν στην Πελοποννησιακή Συμμαχία και ταυτοχρόνως μεριμνούσε ώστε οι σύμμαχοι της *“κατ’ ὀλιγαρχίαν δὲ σφίσιν αὐτοῖς μόνον ἐπιτηδείως ὅπως πολιτεύουσιν θεραπεύοντες”*³⁵. Επομένως, ήδη από τα τέλη του 6^{ου} αι. το ενδιαφέρον της σπαρτιατικής πολιτικής επικεντρωνόταν στην κατοχή της εξουσίας από φιλο-σπαρτιατικές μερίδες με αποτέλεσμα την επιβολή ολιγαρχικών καθεστώτων. Θα ήταν, όμως, λανθασμένο να υποθέταμε πως αυτό συνεπαγόταν τη διαμόρφωση ενός κοινού πολιτεύματος για όλες τις πόλεις που μετείχαν της συμμαχίας της. Αντιθέτως,

³² Από πολλούς νεώτερους ερευνητές αμφισβητείται η άποψη ότι η παρουσία του Θεμιστοκλή στη Μαντίνεια επέφερε και τη δημοκρατική της διακυβέρνηση, βλ. Forrest, 1960, 226, Podlecki, 1975, 37. Για εκτενέστερη ανάλυση του ζητήματος βλ. σελ. 27-32

³³ Η περιγραφή μίας μαντινειακής δημοκρατίας από τον Αριστοτέλη, αν και δεν μπορούμε να είμαστε απολύτως σίγουροι για το ποια χρονική στιγμή αντιπροσωπεύει, σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσαμε να την τοποθετήσουμε στον 6^ο ή πρώιμο 5^ο αι. ως εκ τούτου είμαστε αναγκασμένοι να αρκεστούμε μονάχα στις έμμεσες πληροφορίες που αντλήσαμε από τον Ηρόδοτο.

³⁴ Θουκ. 1.18.1 Αυτό, όμως δεν μπορεί να ίσχυε στην περίπτωση της Μαντίνειας διότι ήταν ένα από τα πρώτα μέλη της συμμαχίας και η Σπάρτη δεν είχε την ίδια δύναμη να επιβάλλει πλήρως τους κανόνες της αφού πρωτίστως ενδιαφερόταν για τη συγκρότηση της συμμαχίας και ήταν πιο ανεκτική σε κάποιες πολιτειακές “παραφωνίες”.

³⁵ Θουκ. 1.19

εφόσον η επιβολή των ολιγαρχικών παρατάξεων στις συμμαχικές πόλεις είχε ως απώτερο σκοπό τον έλεγχο της Πελοποννήσου³⁶ και όχι την προώθηση κάποιου πολιτικού συστήματος ως αυτοσκοπό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι υπήρχε πληθώρα ανεξάρτητων αρκαδικών κρατών που το καθένα είναι λογικό να είχε τους δικούς του θεσμούς και αξιώματα ως απόρροια της ανεξαρτησίας που τα διέκρινε μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και έπειτα από την είσοδό τους στην Πελοποννησιακή Συμμαχία θα μπορούσαν να εντοπιστούν ποικίλες διαφορές ως προς την πολιτική οργάνωση μεταξύ των αρκαδικών κρατών³⁷. Εξάλλου, ας μην ξεχνούμε ότι αρχικός σκοπός της συμμαχίας της Σπάρτης με τους Αρκάδες υπήρξε η υποστήριξη εκ μέρους τους ή στη χειρότερη η ουδετερότητά τους ως προς τους είλωτες³⁸. Αυτό μπορεί να τεκμηριωθεί από τη συμφωνία Τεγέας και Σπάρτης που αφορούσε ιδιαιτέρως το ζήτημα των ειλώτων³⁹. Πολύ πιθανόν και μεταγενέστερες συνθήκες ανάμεσα στη Σπάρτη και τους συμμάχους της να περιείχαν παρόμοια διάταξη για τους είλωτες⁴⁰ με ιδιαίτερη έμφαση στις περιοχές της νοτιοδυτικής Αρκαδίας, οι οποίες λόγω της γεωγραφικής τους εγγύτητας θα είχαν και πιο στενές σχέσεις με τους Μεσσηνίους⁴¹.

Από την άλλη, η γενική και αόριστη αναφορά του Θουκυδίδη δεν μας επιτρέπει να γνωρίσουμε, ούτε καν να υποθέσουμε, για το ποιες αρκαδικές πόλεις μπορεί να είχαν τυραννικό καθεστώς πριν την είσοδό τους στην Πελοποννησιακή Συμμαχία. Από την άλλη, καμία δεν θα είχε μετά την είσοδό της, καθώς μετά τη σταδιακή τους είσοδο στην Πελοποννησιακή Συμμαχία έπαψαν να έχουν τυράννους. Επομένως, από τα μέσα του 6^{ου} αι. οι αρκαδικές κοινότητες ήταν απαλλαγμένες τόσο από τα ίδια τα τυραννικά καθεστώτα όσο και από τον φόβο επιβολής τους εξαιτίας της ασπίδας που προσέφερε η Σπάρτη.

³⁶ Cawkwell, 1997, 25

³⁷ Προς επίρρωση της παραπάνω άποψης μας θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι τα εθνικά κράτη στην Αρκαδία διατηρήθηκαν και μετά την είσοδο των περιοχών αυτών στην Πελοποννησιακή Συμμαχία. Εφόσον πρόκειται για κράτη με έναν "αρχαιότερο" τρόπο οργάνωσης είναι απόλυτα λογικό να διαφέρουν ως προς τους θεσμούς από τις αρκαδικές πόλεις-κράτη, όπως στον τρόπο σύνθεσης της βουλής. Ομοίως, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ίσως υπήρχαν αξιώματα που δεν υπήρχαν στις πόλεις-κράτη ή είχαν διαφορετικές αρμοδιότητες, όπως φυσικά θα μπορούσε να ισχύει και το αντίστροφο. Επίσης, δεν έχει εξακριβωθεί η ύπαρξη του αξιώματος των δαμιοργών σε όλες τις αρκαδικές πόλεις και η χρονική στιγμή που εισήχθη σε καθεμία (αναφέρεται μονάχα στην περίπτωση της Μαντίνειας IG V2 261 για τις αρχές του 5^{ου} αι, ενώ αργότερα και για τους Λουσούς IG V2 389, την Τεγέα IG V2 3, την Φιγάλεια IG V2 423), για περισσότερα για το αξίωμα του Δαμιοργού βλ. Veligianni-Terzi, 1977, 33-9. Το ίδιο θα μπορούσε να ειπωθεί και για το αξίωμα του βασιλιά για το οποίο ο Waisglas (1956, 167-76) πιστεύει ότι υπήρχε στην Μαντίνεια ως αιρετό αξίωμα. Ωστόσο, δεν μαρτυρείται σε καμία άλλη αρκαδική πόλη. Επιπλέον, μας μαρτυρείται η ύπαρξη ενός προβουλευτικού σώματος τριακοσίων ανδρών στην Τεγέα του 4^{ου} αι. (βλ. IG V.2 6, Mitchell, 2006, 373), αλλά δεν γνωρίζουμε τι συνέβαινε στις υπόλοιπες πόλεις και αν είχε την ίδια σύνθεση και τις ίδιες αρμοδιότητες, πχ κάποιες δυνατότητες λήψης αποφάσεων σε περιόδους πολέμου, βλ. Mitchell, 2006, 373.

³⁸ Forrest, 1968, 75

³⁹ Πλουτ. Αίτια ελληνικά 5, βλ. Πίκουλας, 2002, 155-60

⁴⁰ De Ste Croix, 2005, 159

⁴¹ Οι στενότερες σχέσεις των νοτιοδυτικών περιοχών της Αρκαδίας με την Μεσσηνία μπορούν να τεκμηριωθούν πλην της γεωγραφικής τους εγγύτητας και από την παροχή βοήθειας κατά τη διάρκεια της σύγκρουσής τους με τους Λακεδαιμόνιους. Επίσης για μία αναλυτικότερη παρουσίαση των σχέσεων μεταξύ Μεσσηνίων και Αρκάδων βλ. Cooper, 1996, 45-59, 78

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο χρήζει επισήμανσης ότι το παραπάνω δε σημαίνει ότι υπήρξε απουσία πολιτικών συγκρούσεων και διαμαχών. Ασφαλώς και οι διαμάχες καλά κρατούσαν μεταξύ των διαφόρων πολιτικών φατριών, οι οποίες ανά διαστήματα και αναλόγως των συνθηκών που επικρατούσαν πρέπει να αυξομειώναν την πολιτική τους επιρροή. Αλλά σε καμία περίπτωση δεν βρέθηκε κάποιος που να επιβάλλει τυραννικό καθεστώς, καθώς τότε η Σπάρτη θα είχε ήδη παρέμβει και θα γινόταν μνεία σε κάποια πηγή.

Συνοψίζοντας, θα πρέπει να φανταστούμε την κυριαρχία ολιγαρχικών καθεστώτων στο σύνολο του αρκαδικών πόλεων, τα οποία όμως είχαν διαφορετικές εκφάνσεις. Ως εκ τούτου, σε ορισμένα θα μπορούσαν να εντοπιστούν περισσότερα “δημοκρατικά” χαρακτηριστικά και σε άλλα λιγότερα. Η διαφορετική έκφασή τους οφείλεται στην τοπική πολιτική ιστορία των αρκαδικών πόλεων, η οποία εν πολλοίς μας είναι άγνωστη. Αναμφισβήτητα, όμως, η Μαντίνεια θα πρέπει να συγκαταλεχθεί μεταξύ όσων συγκέντρωναν τα περισσότερα δημοκρατικά στοιχεία.

Υπήρχε κάτι πέρα από την πόλη-κράτος και πως επηρέαζε την πολιτική κατάσταση;

Α. Παν-αρκαδική συμμαχία του Κλεομένη Α΄

Στις αρχές του 5^{ου} αι. ο εξόριστος βασιλιάς της Σπάρτης Κλεομένης Α΄ ηγήθηκε ενός επαναστατικού κινήματος στην Αρκαδία και επιχείρησε να ενώσει όλους τους Αρκάδες προκειμένου να εξυπηρετήσει τους δικούς του πολιτικούς στόχους⁴². Αφού, λοιπόν, έφυγε μέσω της Σελλασίας στην Αρκαδία, και όχι μέσω της Θεσσαλίας που αναφέρεται στον Ηρόδοτο⁴³, συσπείρωσε τους Αρκάδες με σκοπό την αποκατάστασή του στο βασιλικό θώκο της Σπάρτης. Μάλιστα, στην προσπάθειά του να αποκτήσει η αρκαδική συμμαχία του όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συσπείρωση δε δίστασε να χρησιμοποιήσει το θρησκευτικό συναίσθημα των Αρκάδων. Για αυτό τον λόγο κατέβαλε προσπάθειες ώστε να πείσει “τούς προεστεῶτας” να του ορκιστούν στα νερά της Στυγός ότι θα τον ακολουθήσουν όπου κι αν τους οδηγήσει⁴⁴. Σύμφωνα με τις θρησκευτικές αντιλήψεις των Αρκάδων ο όρκος στα νερά του συγκεκριμένου ποταμού ήταν ο πιο βαρύς που υπήρχε. Ακόμη και οι θεοί ορκίζονταν στο “τρομακτικό”⁴⁵ νερό της Στυγός⁴⁶.

Εν συνεχεία, ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί ότι ο Κλεομένης “*νεώτερα ἔπρησε πρήγματα*”⁴⁷ στην Αρκαδία. Σε αυτήν την φράση στηρίχτηκαν νεώτεροι ερευνητές⁴⁸ και εξέφρασαν την άποψη ότι ο Αγιάδης βασιλέας λειτουργούσε ως φορέας κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, καθώς όπως υποστηρίζουν δεν αποκλείεται να ήρθε σε επαφή ακόμη και με τους εἰλωτες! Ωστόσο, Τα φιλοαλκμεωνικά συναισθήματα του Ηροδότου δεν του επέτρεψαν να ασχοληθεί παραπάνω με τις πολιτικές ενέργειες του Κλεομένη⁴⁹, με αποτέλεσμα η άποψη περί κοινωνικών μεταρρυθμίσεων να μην τεκμαίρεται επαρκώς. Πιθανότατα, να ήταν ορθότερο να την ερμηνεύσουμε την προαναφερθείσα ηροδότεια φράση σε συνδυασμό με

⁴² Ηροδ. 6.74

⁴³ Τείνουμε να συμφωνήσουμε με την Παπαστύλου-Φίλιου η οποία επιχειρηματολογεί (1989, 98, 239) υπέρ της διόρθωσης του “*ἔς Θεσσαλίην*” σε “*ἔς Σελλασίην*” που προτείνει η Daphne Hereward (1951, 146) για το Ηροδ. 6.74 και να μην υιοθετήσουμε την άποψη των How/Wells, 1990, 92 οι οποίοι δεν αντιμετωπίζουν με κριτική διάθεση το συγκεκριμένο χωρίο.

⁴⁴ Ηροδ. 6.74.1

⁴⁵ Η ονομασία του ποταμού προέρχεται από το ρήμα στυγέω που μεταξύ άλλων σημαίνει “*κάνω τρομακτικό*”, βλ. Montanari, 2013, 1990. Ο τρόμος πιθανότατα να προκαλούταν ως ανάμνηση του γεγονότος ότι για κάποια χρονική περίοδο το νερό του ποταμού να μην ήταν πόσιμο με αποτέλεσμα να το θεωρούν θανατηφόρο, βλ. Πaus. 8.18.4, Στρ. 8.389. Πράγματι, κάτι τέτοιο θα μπορούσε να ισχύει αφού νεώτερες έρευνες (Mayo/Hayes, 2011, 1-30) διαπίστωσαν την παρουσία της καλιχεαμυκίνης στα πετρώματα κάτω από το ποτάμι. Η καλιχεαμυκίνη είναι ένας δευτερεύοντας μεταβολίτης του βακτηρίου *Micromonospora echinospora* ικανής να προξενήσει βλάβες στο DNA με μαζικό θάνατο κυττάρων. Με τα υπάρχοντα δεδομένα θα ήταν εσφαλμένο να υποστηρίξει κανείς ότι μπορεί να αναφέρει με ακρίβεια ποια ήταν αυτή η χρονική περίοδος, αφού δεν θα ήταν αρκετό να βασιστούμε στη χρήση του Ενεστώτα εκ μέρους του Πausανία (8.18.4-6), αφού είναι φανερό ότι είναι επηρεασμένος από όσα έχει ακούσει για τις ιδιότητες του νερού. Πάντως σήμερα το νερό είναι πόσιμο.

⁴⁶ Όμηρος, Ιλ. Ο 36-37, Θ 366-369, Οδυσσ. Ε 184-6, Ησίοδ. Θεογονία 782-806, Πaus. 8.18.2

⁴⁷ Ηροδ. 6.74.1

⁴⁸ Dickins, 1912, 31-2, Wallace, 1954, 32-35

⁴⁹ Bergese, 1995, 56

την ημι-περίοδο “*συνιστάς τούς Ἀρκάδας ἐπὶ τῇ Σπάρτῃ*”⁵⁰ που ακολουθεί αμέσως μετά. Με άλλα λόγια, υποστηρίζουμε ότι ο Κλεομένης προσπάθησε να προσεταιριστεί τους Αρκάδες και να τους οργανώσει σε μία παν-αρκαδική συμμαχία. Αυτό δεν είναι απαραίτητο να συνοδεύεται από επιδιώξεις για κοινωνικές μεταβολές που θα άλλαζαν τη φύση της αρκαδικής κοινωνίας, και θα συνοδεύονταν από αντίστοιχες πολιτειακές μεταβολές. Αρκούσε κάποια υπόσχεση για αναβάθμιση του ρόλου τους στο εσωτερικό της Πελοποννησιακής Συμμαχίας ή η υποστήριξη πιθανών εδαφικών διεκδικήσεών τους σε βάρος πελοποννησιακών γειτόνων τους. Αν υπήρξε κάποια μεταβολή, αυτή ήταν πολιτικής φύσεως και θα πρέπει να αφορούσε τον σχηματισμό μίας παν-αρκαδικής συμμαχίας, η οποία πρέπει να συστάθηκε ανεξαρτήτως αν τα νομίσματα που εξέτασε ο Williams⁵¹ υπήρξαν καρπός της παραπάνω δράσης του Κλεομένη.

Μάλιστα, με δεδομένο ότι επιχείρησε να εκμεταλλευτεί το θρησκευτικό αίσθημα των Αρκάδων δεν θα έπρεπε να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο να δοκίμασε να τους προσεταιριστεί και μέσω της Αμφικτυονίας του Λυκαίου Διός⁵², η οποία αν πράγματι υπήρχε -όπως υποστηρίζουμε- αποτελούσε μία ήδη υπάρχουσα σημαντική αρκαδική διακρατική, θρησκευτική ένωση και μπορούσε να του προσφέρει τη δυνατότητα να συγκεντρώσει το γρηγορότερο “*τούς προεστεῶτας*” και να τους πείσει ευκολότερα να του ορκιστούν πίστη. Με αυτόν τον τρόπο, μία ήδη υπάρχουσα παν-αρκαδική συμμαχία, θρησκευτικής φύσεως⁵³, θα μπορούσε να αποτελέσει πολύτιμο εργαλείο για τον Κλεομένη προκειμένου να σχηματίσει μία πολιτική-στρατιωτική συμμαχία. Παρόλα αυτά, δεν επιλέχτηκε το Λύκαιο όρος για την συγκέντρωση των Αρκάδων, αλλά η Στύγα διότι, πέραν του θρησκευτικού της ρόλου -εξίσου σημαντικό θρησκευτικό ρόλο είχε και το Λύκαιο-, προσέφερε μεγαλύτερη ασφάλεια εξαιτίας της μεγαλύτερης απόστασής της από την Λακωνία. Αλλά ακόμη και αν ο ετεροθαλής αδελφός του Λεωνίδα Α' δεν προσεταιρίστηκε την αμφικτυονία του Λυκαίου Διός, δεν θα μπορούσαμε να αρνηθούμε ότι η Αμφικτυονία είχε συμβάλει έστω και έμμεσα στο έργο του Σπαρτιάτη βασιλέα, αφού είχε συντελέσει στη διαμόρφωση μίας κοινής αρκαδικής εθνικής ταυτότητας⁵⁴, στην οποία αναμφίβολα στηρίχτηκε ο Κλεομένης για να πετύχει τη συγκρότηση της δικής του παν-αρκαδικής συμμαχίας⁵⁵.

⁵⁰ Ηροδ. 6.74.1

⁵¹ Williams, 1965, 3. Η δική μας άποψη είναι ότι τα συγκεκριμένα νομίσματα εντάσσονται στο πλαίσιο μίας θρησκευτικής ένωσης, βλ. σελ. 22-4

⁵² Για την ύπαρξη αυτής βλ. σελ. 22-4

⁵³ Πιστεύουμε ότι η μόνη μορφή ομοσπονδίας που υπήρχε ήταν αυτή της αμφικτυονίας του Λυκαίου Διός, απορρίπτοντας την πρόταση του Καρδάση (2004, 11) για Αρκαδικό Κοινό κατά τον 6^ο αι, καθώς η άποψή του στηρίζεται μονάχα “στην αγωνιώδη προσπάθειά τους να μείνουν εκτός της σπαρτιατικής ηγεμονίας”. Κατά τη γνώμη μας, δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για την ύπαρξη ενός αρκαδικού κοινού, επομένως η όποια προσπάθειά τους για συνεργασία πρέπει να εξαντλούταν σε έναν αμφικτυονικό επίπεδο, το οποίο μπορούσε φυσικά να λάβει κάποιες πολιτικές διαστάσεις, βλ. σελ. 22-4

⁵⁴ Για τη συμβολή της Αμφικτυονίας στη διαμόρφωση της αρκαδικής ταυτότητας βλ. σελ. 22-4

⁵⁵ Η μετατροπή της εθνικής ενότητας σε πολιτική πρέπει να υπήρξε ένα από τα σχέδιά του, όπως υποστηρίζει η Bergese, 1995, 57

Είναι αλήθεια, ότι παρά το γεγονός, ότι η προσπάθειά του Κλεομένη Α' θεωρείται από τη σύγχρονη έρευνα ως αποτυχημένη⁵⁶, παρ' όλα αυτά η δράση του προκάλεσε τον φόβο της Σπάρτης με αποτέλεσμα να αποφασισθεί η ανάκλησή του και στη συνέχεια "συμπτωματικά" να αυτοκτονήσει⁵⁷. Θεωρούμε, λοιπόν, ότι η δράση του Κλεομένη, αν και μπορεί να μη δημιούργησε άμεσα στρατιωτικά προβλήματα για τη Σπάρτη⁵⁸, προσέφερε στους Αρκάδες μία πρώτη -έστω και βραχύχρονη- γεύση παν-αρκαδικής πολιτικής συσπείρωσης. Πρόκειται για μία ιδιαιτέρως σημαντική εμπειρία η οποία σε συνδυασμό με το θάνατο του Σπαρτιάτη βασιλέα ξεσήκωσε τους οπαδούς του στην Αρκαδία⁵⁹ και πιθανότατα να τους ενεφύσησε αντι-λακωνικά αισθήματα. Ωστόσο, ενώπιον της περσικής επίθεσης και των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούσαν εξαιτίας αυτού του γεγονότος τα αισθήματα αυτά είχαν οδηγηθεί σε "χειμερία νάρκη" και εκδηλώθηκαν μετά τις ελληνο-περσικές συγκρούσεις. Για αυτόν τον λόγο, άλλωστε, βλέπουμε τους Τεγεάτες αλλά και το σύνολο των Αρκάδων να μάχονται στο πλευρό των Σπαρτιατών κατά το 480-479⁶⁰.

⁵⁶ Williams, 1965, 3

⁵⁷ Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο θάνατός του Κλεομένη πιθανόν να ήταν αποτέλεσμα δολοφονίας και όχι αυτοκτονίας. Κατά τη γνώμη μας, ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεν θα έπρεπε να απορριφτεί, βλ. Wallace, 1954, 33 και Hart, 1982, 134, παρότι επικρατούσε η άποψη ότι έχασε τα λογικά του επειδή τιμωρήθηκε από τους θεούς για τις ανόσιες πράξεις του, βλ. Habicht, 2010, 231.

⁵⁸ Θα πρέπει να διατηρηθούν επιφυλάξεις ως προς αυτό καθώς έχει εκφραστεί η άποψη ότι οι Αρκάδες υποστήριξαν μία επανάσταση ειλώτων το 490π.Χ., βλ. Cooper, 1996, 49. Την ύπαρξη ειλωτικής επανάστασης υποστηρίζει και ο Wallace, 1954, 32 στηριζόμενος κυρίως στην αναφορά του Πλάτωνα (Νόμοι 698e).

⁵⁹ Andrewes, 1952, 2

⁶⁰ Ηροδ. 7.202

Β. Εθνικά κράτη

Μία ιδιομορφία της αρκαδικής πολιτικής σκηνής του 5^{ου}⁶¹, αλλά και των αρχών του 4^{ου} αι π.Χ. αποτελεί η ύπαρξη των εθνικών κρατών⁶². Τα κράτη στα οποία αναφερόμαστε είναι των Αζάνων, των Ευτρησίων, των Κυνουρίων, των Μαιναλίων, και των Παρρασίων⁶³. Τα κράτη αυτά βασίζονταν στην αρχή της συγγένειας, η οποία δεν είχε υπερκεραστεί ακόμη από την αρχή της εγγύτητας⁶⁴, με αποτέλεσμα η φυλή να παραμένει η βάση της πολιτικής ζωής σε αυτά⁶⁵. Το συγκεκριμένο φαινόμενο μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι στις περιοχές αυτές δεν είχε αναπτυχθεί η πόλη σε τέτοιο βαθμό που να μπορέσει να θέσει την εγγύτητα και όχι το αίμα ως βάση για την πολιτική οργάνωση του κράτους.

Για αυτόν τον λόγο υπήρχε η τάση από τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους τέτοιου είδους κράτη να θεωρούνται ως μία πρωτόγονη υποτυπώδης μορφή κράτους⁶⁶. Ωστόσο, θα ήταν λάθος αν υιοθετούσαμε και εμείς αυτήν την άποψη, καθώς δεν θα πρέπει να δούμε αυτήν την ιδιότυπη πολιτική οργάνωση κοινοτήτων ως ένα φαινόμενο πολιτικής οπισθοδρόμησης. Εξάλλου, θα ήταν λανθασμένο να υποστηρίξουμε ότι στα εθνικά κράτη της Αρκαδίας των ιστορικών χρόνων εξακολουθούσαν να επικρατούν όλες οι νοοτροπίες της πρώιμης περιόδου του έθνους που θα τα καθιστούσαν πραγματικά πρωτόγονα, όπως -αν υπήρξε ποτέ- η κοινοκτημοσύνη. Το γεγονός ότι υπάρχουν διακριτές πολιτικές παρατάξεις των οποίων η συνοχή αναντίρρητα πρέπει να εδραζόταν εν πολλοίς στην ύπαρξη κοινών οικονομικών συμφερόντων, όπως στην Παρρασία κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου⁶⁷, αποδεικνύει ότι η κοινοκτημοσύνη είχε ήδη καταργηθεί. Οι “κομμουνιστικές” παραδόσεις του καθεστώτος των γενών φαίνεται ότι αρχίζουν να εκλείπουν ήδη από τα ομηρικά έπη μέσω της κληροδότησης της περιουσίας στα παιδιά, πράγμα που ευνοούσε τη συσσώρευση πλούτου στην οικογένεια, και τη δυνάμωση σε σύγκριση με το γένος⁶⁸. Αντιθέτως, υποστηρίξουμε ότι στα εθνικά κράτη του 5^{ου} αι πρέπει να εξακολουθούσαν να επιβιώνουν μονάχα κάποια ίχνη της φυλετικής κοινωνίας, όπως κάποια δημόσια κτήματα.

Εξαιτίας όλων όσων αναφέρθηκαν παραπάνω προτείνουμε μία διαφορετική θεώρηση των πραγμάτων. Πιο συγκεκριμένα, εισηγούμαστε να ειπωθούν ως το αποτέλεσμα μίας συνειδητής πολιτικής επιλογής -ανεξαρτήτως αν ήταν ορθή ή λανθασμένη- των κατοίκων των περιοχών αυτών προκειμένου να επιτευχθεί η ανεξαρτησία τους μέσα σε ένα κόσμο αποτελούμενο από πολύ ισχυρότερα κράτη. Αυτή η πολιτική επιλογή για τη διατήρηση τέτοιων είδους κρατών υπήρξε αποτέλεσμα της συνειδητοποίησής τους ότι ακόμη και μία

⁶¹ Roy, 1996, 107-112

⁶² Με τον όρο εθνικά κράτη εννοούμε τα κράτη που έχουν καθιερωθεί στη διεθνή βιβλιογραφία ως “tribal states”.

⁶³ Nielsen, 2004a, 508

⁶⁴ Barker, 2007, 75-6

⁶⁵ Barker, 2007, 78

⁶⁶ Barker, 2007, 63

⁶⁷ Για την ύπαρξη αντίπαλων πολιτικών παρατάξεων βλ. Θουκ. 5.33.1

⁶⁸ Ένγκελς, 2013, 94-7, 99

πολιτική στασιμότητα πιθανότατα να μπορούσε να αποτελεί μία χρήσιμη εναλλακτική μορφή πολιτικής συγκρότησης.

Αναζητώντας τα αίτια της συγκεκριμένης πολιτικής επιλογής των κοινοτήτων στις προαναφερθείσες περιοχές μπορούμε αμέσως να διακρίνουμε τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει ο γεωγραφικός παράγοντας. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για ιδιαίτερα ορεινές περιοχές⁶⁹ στις οποίες οι πλουτοπαραγωγικές πηγές ήταν εξαιρετικά λίγες και ακρογωνιαίος λίθος της οικονομίας τους πρέπει να υπήρξε η κτηνοτροφία. Ως εκ τούτου, δεν είναι δύσκολο να αντιληφθούμε ότι ο γεωγραφικός παράγοντας έγειρε προσκόμματα στην οικονομική ανάπτυξή τους. Με τη σειρά του, το προαναφερθέν συνέτεινε στη καλλιέργεια της συνείδησης στους κατοίκους αυτών των περιοχών ότι μονάχα με την αгаσθή τους συνεργασία θα κατορθώσουν να υπερασπιστούν αποτελεσματικά τους εαυτούς τους έναντι των επιβουλών των –σε αρκετές περιπτώσεις ισχυρότερων- γειτόνων τους⁷⁰.

Για αυτό τον λόγο διατήρησαν μία αρχαιότερη μορφή οργάνωσης, της οποίας αφετηρία και θεμέλιος λίθος υπήρξε ένα προϋπάρχον αίσθημα μίας ιδιαίτερης και κοινής ταυτότητας μεταξύ των μελών τους. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος αποκαλούσαν τους εαυτούς τους με το εθνικό όνομα της ομάδας στην οποία ανήκαν⁷¹. Η παραπάνω αίσθηση απέρρεε από μύθους περί κοινής καταγωγής, κοινές ιστορικές μνήμες, κοινά στοιχεία πολιτισμού, σύνδεση με μία συγκεκριμένη περιοχή και από την αίσθηση αλληλεγγύης σε σημαντικό τμήμα του πληθυσμού⁷².

Ωστόσο, οι πληροφορίες που διαθέτουμε για αυτά τα κράτη είναι ελάχιστες με αποτέλεσμα να γνωρίζουμε ελάχιστα για τη δομή και τη σύνθεσή τους. Σε μία από τις σπάνιες φορές που ο Θουκυδίδης αναφέρει γεγονότα που έλαβαν χώρα στις περιοχές που εδράζονταν αυτά τα κράτη κάνει λόγο για πόλεις των Παρρασιών⁷³. Ωστόσο, αξίζει να αναρωτηθούμε με ποια έννοια χρησιμοποιείται η λέξη “πόλις”; Αν γίνεται με την οικιστική έννοια του όρου τότε είναι φανερό ότι πρόκειται για οικιστικά κέντρα που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως πόλεις εξαιτίας του μεγέθους τους, χωρίς να λογίζονται ως πόλεις-κράτη αφού η έκταση ενός οικισμού δεν είναι το κριτήριο αναγωγής του σε πόλη-κράτος.

⁶⁹ Για του λόγου του αληθές, η Αζανία θα πρέπει να τοποθετηθεί στην ορεινή και ιδιαίτεως πετρώδη περιοχή των Καλαβρύτων (Αλεξοπούλου, 2009, 43), η Ευτρησία στην περιοχή του Δήμου (Η αναφορά μας στους Δήμους αφορά τους δήμους όπως είχαν διαμορφωθεί από το πρόγραμμα “Καποδίστριας” του νόμου 2539/97 του ελληνικού κράτους και ίσχυσε μέχρι το τέλος του 2010) Τρικολώνων και Γορτυνίας, η Κυνουρία στην περιοχή των δήμων Γορτυνίας, Δημητσάνας και Αλίζφειρας, η Μαινάλια στην περιοχή των σημερινών δήμων Φαλάνθου, Βαλτετσίου και Μεγαλόπολης, ενώ τέλος η Παρρασία στην περιοχή του Λυκαίου όρους (Καλλ. 1.1.10-12), βλ. σελ. 21

⁷⁰ Ο καθοριστικός παράγοντας της επιθυμίας υπεράσπισης της ανεξαρτησίας έχει επισημανθεί από τον Nielsen, 1996c, 142, και από τον Maher, 2012, 36, οι οποίοι έχουν εστιάσει μονάχα στον κίνδυνο που προερχόταν από τις ισχυρές αρκαδικές πόλεις και όχι και από τις μη αρκαδικές, οι οποίες κατά τη γνώμη μας μπορούσαν να συμβάλουν εξίσου στη διαμόρφωση του παραπάνω φαινομένου.

⁷¹ Roy, 2013, 16

⁷² Nielsen, 2002, 272-8

⁷³ Θουκ. 5.33.2

Επομένως, αβίαστα συμπεραίνουμε ότι υπήρχε πλήθος μεγαλύτερων και μικρότερων οικιστικών κέντρων στα εθνικά κράτη⁷⁴, ορισμένα εκ των οποίων ήταν τόσο μεγάλα που ακόμη και για τον Αθηναίο ιστορικό θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως πόλεις. Συνεπώς, ταυτιζόμαστε με την άποψη νεώτερων ερευνητών ότι εντός αυτών των κρατών συνυπήρχαν ποικίλων ειδών κοινότητες⁷⁵ και αναπτύχθηκαν ποικίλα αστικά κέντρα⁷⁶.

Από την άλλη, αν το εθνικό κράτος δεν αποκλείει την ύπαρξη πόλεως-κράτους τότε θα μπορούσε στη συγκεκριμένη αναφορά να γίνεται λόγος για πόλεις με την πολιτική έννοια του όρου; Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι η έννοια της πόλης-κράτους, ιδιαίτερα με τον σχηματισμό της έπειτα από συνοικισμό, αποτελεί έναν από τους κυριότερους παράγοντες εξάλειψης του εθνικού κράτους, διότι καταργεί τους –έστω και πλαστούς- δεσμούς αίματος ως κριτήριο πολιτικής συγκρότησης για να στηριχτεί στην αρχή της εγγύτητας ή στη δημιουργία νέων δεσμών αίματος. Ωστόσο, θα πρέπει να συνυπολογισθεί ότι το εθνικό κράτος των Αζάνων εξακολούθησε να υπάρχει και έπειτα από το σχηματισμό πόλεων με την πολιτική έννοια του όρου⁷⁷. Φυσικά, δεν μπορεί να είναι τυχαίο ότι πρέπει να διαλύθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα έπειτα από τη δημιουργία των πόλεων-κρατών εντός της επικράτειάς του. Πράγματι, η πόλη-κράτος υπήρξε η αρχή της διάλυσης του εθνικού κράτους, αφού μέσω του συνοικισμού ήταν σε θέση να καταργήσει τις σχέσεις συγγένειας που αναπτύσσονταν εξαιτίας του οικιστικού κατακερματισμού. Ωστόσο, για κάποιο -άγνωστης διάρκειας- χρονικό διάστημα θα μπορούσε να συνυπάρξει με το εθνικό κράτος στο πλαίσιο μίας συμμαχίας που βασιζόταν στο αίσθημα της κοινής ταυτότητας. Επομένως, σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να δούμε το εθνικό κράτος ως μία συμμαχία κοινοτήτων στην οποία τα κάθε είδους οικιστικά σύνολα ήταν ενταγμένα σε ένα κράτος και οι πολίτες τους χαρακτηρίζονταν από το εθνικό όνομα του φύλου⁷⁸ με πρωταρχικό σκοπό την παροχή των στρατιωτικών υπηρεσιών.

Όπως και να έχουν τα πράγματα, νιώθουμε την ανάγκη να αναζητήσουμε μία διοικητική έδρα για καθένα από αυτά τα κράτη στην οποία θα έδρευαν οι αρχές⁷⁹ ή θα απευθύνονταν οι αντιπρόσωποι των άλλων κρατών. Ωστόσο, με τα διαθέσιμα στοιχεία δεν μπορούν να

⁷⁴ Roy, 1972c, 43

⁷⁵ Brock/Hodkinson, 2000, 22

⁷⁶ Nielsen, 2002, 285

⁷⁷ Η ύπαρξη πόλης-κράτους δεν καθιστά αδύνατη την ύπαρξη του εθνικού κράτους. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα των Αζάνων έπειτα από τον σχηματισμό των πόλεων -με την πολιτική έννοια του όρου- της Ψωφίδος (Πολ. 4.70.3, Nielsen, 2004a, 529), της Θελφούσας (Nielsen, 2004a, 533), των Λουσών (Nielsen, 2004a, 516), της Νωνάκριδος (Nielsen, 2004a, 523) και του Παίονος (Nielsen, 2004a, 525), της Κλείτορος (Nielsen, 2004a, 515). Η διαδικασία σχηματισμού της πόλης του Μαινάλου ως απόδειξη του προαναφερθέντος, βλ. υποσ. 80

⁷⁸ Ξεν. Αναβ. 1.1.2: Ξενίας Παρράσιος, 4.1.27: Καλλίμαχος Παρράσιος Ἀρκάς, 6.5.2: ὁ μάντις Ἀρηξίων Παρράσιος, IG V2.2: [— — —]. σίας, Παρράσιο[ι — — —], Πaus. 6.8.2: Ἀρκάδα ἐκ Παρρασίων, Δάμαρχον . . . “υἱὸς Δινύτα Δάμαρχος τάνδ’ ἀνέθηκεν εἰκόν’ ἀπ’ Ἀρκαδίας Παρράσιος γενεάν.”, Πaus. 5.27.2: “Φόρμις ἀνέθηκεν Ἀρκὰς Μαινάλιος, νῦν δὲ Συρακόσιος.”, 6.6.1: Νικοδάμου δὲ ἔργον τοῦ Μαιναλίου, SEG 37.321: Παγκᾶς Εὐτρήσιος

⁷⁹ Στο εθνικό κράτος των Παρρασίων έχει υποστηριχτεί ότι αυτόν τον ρόλο μπορούσε να διαδραματίσει η πόλη που βρισκόταν στα σημερινά Κυπαρίσια, βλ. Πίκουλας, 2009, 48-51 και Καραπαναγιώτου, 2010, 135. Οι προαναφερόμενοι ερευνητές την ταυτίζουν με την Τραπεζούντα.

εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για το ποια πόλη –ή καλύτερα ποιο μεγάλο οικιστικό σύνολο- θα μπορούσε να διαδραματίσει αυτόν τον ρόλο, αφού είναι αρκετά αυτά που θα μπορούσαν να διεκδικήσουν τον ρόλο της “διοικητικής πρωτεύουσας”⁸⁰. Από την άλλη, λαμβάνοντας υπόψη την μικρή έκταση των εθνικών κρατών αλλά και του εντελώς περιφερειακού ρόλου που διαδραμάτιζαν δεν θα ήταν παράλογο να υποθέταμε ότι δεν υπήρχε κάποια πρωτεύουσα αλλά ότι οι συναντήσεις γίνονταν στο μέρος που κάθε φορά οι περιστάσεις και οι συγκυρίες το υπαγόρευαν.

Προς επίρρωση του παραπάνω θα μπορούσε να αναφερθεί το γεγονός ότι το τοπικό εθνικό όνομα εξακολούθησε να διατηρείται καθ’ όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου και επομένως κανένα από αυτά τα κράτη δεν απέκτησε μία ηγέτιδα πόλη⁸¹. Φυσικά, αυτό δεν αποκλείει το ενδεχόμενο κάποιες κοινότητες να κατόρθωσαν να αποκτήσουν σημαντικότερο, αν όχι και πιο πρωταγωνιστικό, ρόλο ως αποτέλεσμα των πληθυσμιακών, οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων που οπωσδήποτε θα υπήρχαν μεταξύ των συμμετεχουσών κοινοτήτων⁸². Θα ήταν αβάσιμο, όμως, να ισχυριστούμε ότι μπορούμε να υποθέσουμε ποιες ήταν αυτές βασιζόμενοι μονάχα στο γεγονός ότι κάποιες έχουν αφήσει - βάσει των διαθέσιμων πηγών- βαθύτερο το στίγμα τους στην ιστορία του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

Τελικά, αυτή η επιλογή πολιτικής οργάνωσης θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι σε βάθος χρόνου υπήρξε μία λανθασμένη πολιτική επιλογή. Η άποψη αυτή θα μπορούσε να δικαιολογηθεί από το γεγονός ότι, ενώ εξασφάλιζε ως ένα βαθμό την ανεξαρτησία των περιοχών, η απουσία μίας και μόνης ισχυρής πόλεως-κράτους στην επικράτεια των εθνικών κρατών και ο συνεπαγόμενος οικιστικός κατακερματισμός συνέφερε τις υπόλοιπες δυνάμεις της Πελοποννήσου, καθώς τελικά το εθνικό κράτος δεν στάθηκε ικανό ώστε να αποφευχθεί η πολιτική χειραγώγηση των περιοχών αυτών από ισχυρότερες αρκαδικές – αλλά και μη αρκαδικές- πόλεις⁸³. Επομένως, οι “μεγάλες δυνάμεις” της περιοχής εκμεταλλεύτηκαν την κατάσταση που διαμορφώθηκε, όπως την περιγράψαμε παραπάνω, και με τη σειρά τους συνετέλεσαν στην παρεμπόδιση δημιουργίας ενός ισχυρού κέντρου

⁸⁰ Στην Παρρασία η Τραπεζούντα, η Λυκόσουρα και η Θεισόα, στην Ευτρησία η Ζοΐτια, στην Μαινάλια μάλλον ο Μαΐναλος (Παυσ. 8.36.8, και για άγνωστους λόγους δεν περιλαμβάνεται στο Nielsen, 2004a, 505-39). Ωστόσο, επειδή αγνοούμε το πότε ακριβώς ιδρύθηκε, αν αυτό συνέβη έπειτα την ίδρυση του εθνικού κράτους (πιθανόν να δημιουργήθηκε όταν οι Μαντινείς μετέφεραν τα οστά του Αρκάδος το τελευταίο τρίτο του 5^{ου} αι. π.Χ. Δεδομένου ότι τα εθνικά κράτη των Μαιναλίων και των Παρρασίων διατηρήθηκαν μέχρι τον 4^ο αι το παραπάνω αποτελεί την ισχυρότερη ένδειξη ότι ο συνοικισμός δεν σήμανε το τέλος των εθνικών κρατών, αλλά την αρχή του τέλους τους. Το οριστικό χτύπημα με τον συνοικισμό της Μεγαλόπολης), τότε θα μπορούσε προηγουμένως να διεκδικεί τον ρόλο αυτό η Ευταΐα, ο Ελισσών και το Ορεσθάσιο να διεκδικούν αυτόν τον ρόλο. Τέλος, στην Κυνουρία η Αλίφειρα και η Γόρτυς.

⁸¹ Roy, 1996, 107

⁸² Η άποψη μας αυτή έρχεται σε αντίθεση με τον Roy (1968, 135) που δηλώνει ότι πρόκειται για “united several communities in an ethnic relationship, without promoting any one settlement to a leading position”.

⁸³ Πίκουλας, 2002, 280-7

εξουσίας στην επικράτεια των εθνικών κρατών και στην απρόσκοπτη πολιτική εξέλιξή τους⁸⁴.

Ολοκληρώνοντας, αν όντως, η δημιουργία πόλεων-κρατών μέσω του συνοικισμού υπήρξε η αφετηρία διάλυσης των εθνικών κρατών τότε ο συνοικισμός της Μεγαλόπολη θα πρέπει να ειδωθεί ως το καίριο πλήγμα για την ύπαρξη των εθνικών κρατών των Ευτρησίων και των Παρρασίων, τα οποία πρέπει να έπαψαν να υπάρχουν αφού δεν ξαναγίνεται λόγος για αυτά σε καμία είδους πηγή ως εθνικά κράτη⁸⁵. Από την άλλη, λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω δεν αποκλείεται μετά το 363π.Χ. – αφού αναφέρονται στην IG V,2 1⁸⁶- να διαλύθηκαν και τα αντίστοιχα των Μαιναλίων και των Κυνουρίων⁸⁷, ενώ λογικό θα ήταν να υποθέσουμε κάτι παρόμοιο και για το αντίστοιχο των Αζάνων, αν αυτό πράγματι εξακολουθούσε να υπάρχει τον 4^ο αι και δεν είχε αποτελέσει παρελθόν ήδη από τον 5^ο αι.⁸⁸.

Ο συνοικισμός υπήρξε καίριο χτύπημα για την ύπαρξη αυτών των κρατών, αφού οι πολίτες τους μετεγκαταστάθηκαν στην νέα ομοσπονδιακή πρωτεύουσα. Από την άλλη, η πληθυσμιακή αποψίλωση των περιοχών αυτών, που επήλθε από τη διαδικασία του συνοικισμού, είχε σαν αποτέλεσμα τη διαμόρφωση των κατάλληλων προϋποθέσεων ώστε κοινότητες της περιοχής που εξακολούθησαν να υπάρχουν να βρουν το κατάλληλο έδαφος ώστε να μετεξελιχθούν σε ανεξάρτητες πόλεις-κράτη, όπως η Λυκόσουρα τουλάχιστον από τα τέλη του 3^{ου} αι π.Χ.⁸⁹ και η Αλίφειρα τουλάχιστον από τις αρχές του 2^{ου}⁹⁰. Και στις δύο περιπτώσεις τα εθνικά κράτη έπαψαν να εξυπηρετούν τους σκοπούς για τους οποίους δημιουργήθηκαν ή καλύτερα οι ιστορικές συνθήκες κατέστησαν τους σκοπούς αυτούς ανέφικτους και ως εκ τούτου οδηγήθηκαν στο χρονοντούλαπο της ιστορίας.

⁸⁴ Ενίσχυση αυτής της θέσης μας μπορεί να προσφέρει η σκιαγράφηση της παρέμβασης της Σπάρτης στη δημιουργία της Τραπεζούντας από τον Πίκουλα (2009, 49-50).

⁸⁵ Nielsen, 2002, 305. Από την άλλη το όνομα της Παρρασίας ίσως να διατηρήθηκε με κάποιους άλλους τρόπους, όπως ως όνομα κάποιας φυλής της Μεγαλόπολης ή εξαιτίας της σημασίας της για τη θρησκευτική ζωή της Μεγαλόπολης, βλ. Roy, 2013, 40-1.

⁸⁶ IG V,2 1 στ. 16, 40

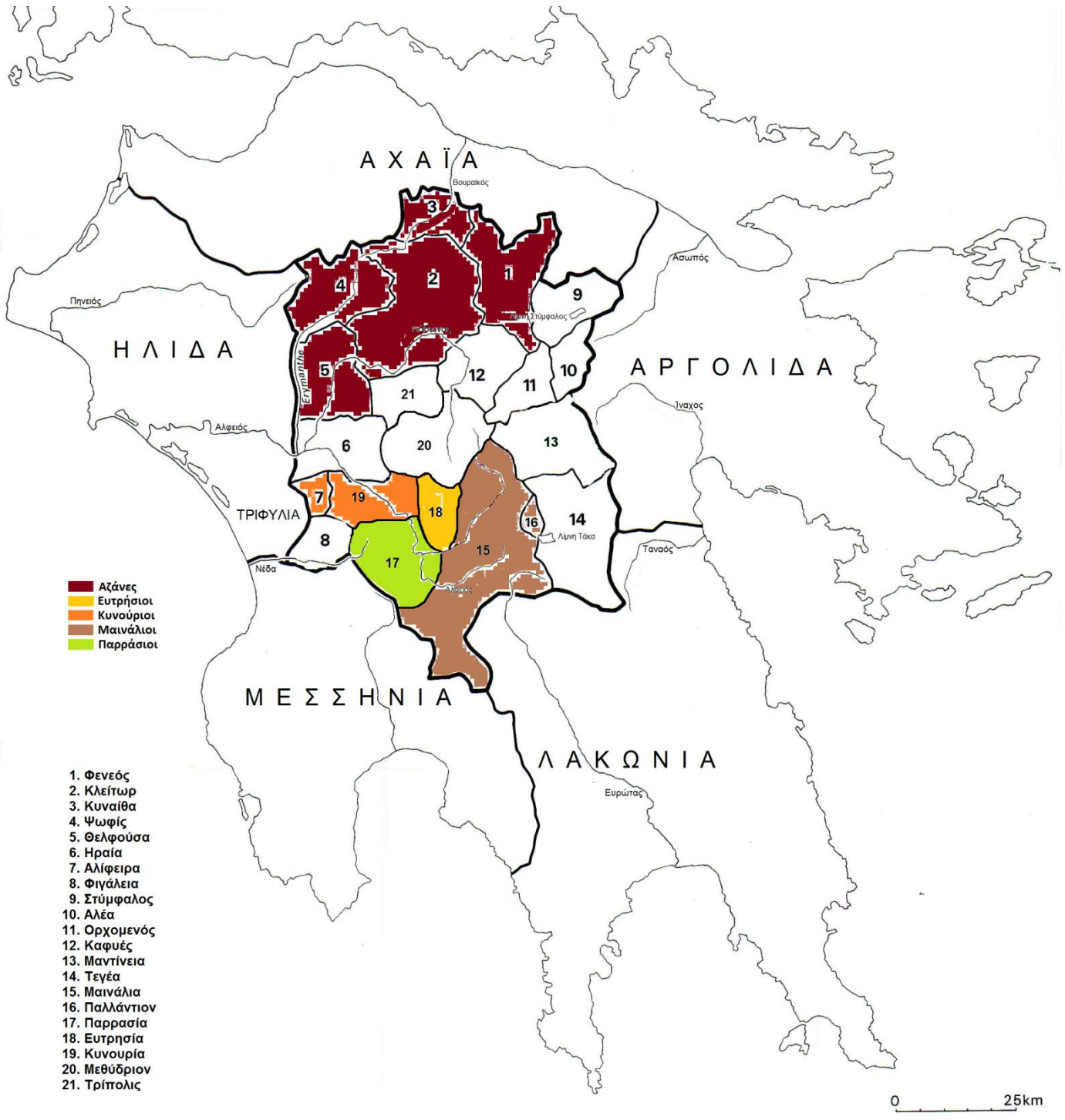
⁸⁷ Nielsen, 2002, 306

⁸⁸ Σχετική συζήτηση για θέμα βλ. Roy, 1972c, 44, Roy, 1996, 110, Nielsen, 1996c, 138, Nielsen, 2002, 296, Maher, 2012, 35. Ο τελευταίος υποστηρίζει ότι είχε αποτελέσει παρελθόν πριν τα κλασικά χρόνια.

⁸⁹ Nielsen, 2002, 297-8, Nielsen, 2004a, 517

⁹⁰ Πολ. 4.77.10, 78.11, ίσως και από τον 3^ο αι. αν χρονολογήσουμε την SEG 25 447 εκείνη την περίοδο (Nielsen, 1996c, 153), για την Αλίφειρα ως ανεξάρτητη πόλη βλ. Ορλάνδος, 1967-8, 14, 21-2.

Τα εθνικά κράτη στην Αρκαδία

Γ. Αμφικτυονία του ιερού του Λυκαίου Δίος;

Ως μία διαφορετική μορφή συνεργασίας μεταξύ των αρκαδικών κρατών θα μπορούσε να εκληφθεί μία ενδεχόμενη Αμφικτυονία του ιερού του Λυκαίου Δίος, η ύπαρξη της οποίας έχει υποστηριχτεί από σημαντική μερίδα νεώτερων ερευνητών⁹¹. Το γεγονός ότι μία αμφικτυονία, παρά τον καθαρά θρησκευτικό της ρόλο, μπορούσε να αποκτήσει μία είδους πολιτική δύναμη⁹² είναι αναντίρρητο και ενισχύεται αν συλλογιστεί κανείς τη σημασία της θρησκείας για εκείνη την εποχή. Ακόμη, όμως, και να μην ήταν έτσι, παρά το γεγονός ότι *“μία αμφικτυονία είχε ως σκοπό τον συνεορτασμό πανηγύρεων ενός ιερού, τη χρηματοδότηση θυσιών, κτισμάτων και των λειτουργικών εξόδων μίας λατρείας, καθώς και τη σύσκεψη για τις ανάγκες και τα συμφέροντα του ιερού”*⁹³ δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε ότι μία πιθανή ύπαρξη της Αμφικτυονίας του ιερού του Λυκαίου Δίος αποτέλεσε μία πρώιμη προσπάθεια συνεργασίας των Αρκάδων, έστω και στο θρησκευτικό τομέα, που συνετέλεσε στην καλλιέργεια της κοινής τους ταυτότητας. Η ύπαρξη κοινής ταυτότητας θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί, όπως και έγινε πολλές φορές κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου⁹⁴, προκειμένου να επιτευχθούν πολιτικοί σκοποί. Για αυτόν τον λόγο και η πιθανή ύπαρξη της Αμφικτυονίας του ιερού του Λυκαίου Δίος κρίθηκε σκόπιμο να συμπεριληφθεί στην παρούσα εργασία.

Η άποψη περί ύπαρξης μίας παν-αρκαδικής αμφικτυονίας γύρω από το ιερό του Λυκαίου Δίος δεν μπορεί να στηριχτεί σε ξεκάθαρες μαρτυρίες παρά κυρίως στην κοπή του “ΑΡΚΑΔΙΚΟΝ” και στην ερμηνεία του περί ύπαρξης νομισματικής ένωσης⁹⁵, η οποία εξυπηρετούσε θρησκευτικούς σκοπούς⁹⁶. Είναι εύκολα αντιληπτό ότι για να ισχύει αυτό θα πρέπει να αντικρούσουμε τις απόψεις που θέλουν το “ΑΡΚΑΔΙΚΟΝ”, το πιο πολυπληθές νόμισμα της Πελοποννήσου εκείνης της εποχής⁹⁷, ως απόδειξη ύπαρξης ενός αρκαδικού ομοσπονδιακού κράτους⁹⁸, αλλά και ως αποτέλεσμα των στρατιωτικών ενεργειών του Σπαρτιάτη βασιλέα Κλεομένη στις αρχές του 5^{ου} αι⁹⁹.

Οι αξιόλογες προσπάθειες του Roy¹⁰⁰ και του Nielsen¹⁰¹, κατά τη γνώμη μας, έχουν αντικρούσει τα επιχειρήματα περί μίας ομοσπονδιακής ένωσης βάσει των συγκεκριμένων νομισμάτων και μας κάνει να πιστεύουμε ότι το συγκεκριμένο νόμισμα εκδιδόταν από

⁹¹ Freeman/Bury, 1893, 155, Roy, 1972b, 334-41, Nielsen, 2002, 153, Rhodes, 2006, 55

⁹² Freeman/Bury, 1893, 98

⁹³ Siewert, 2004, 28

⁹⁴ Βλ. την περίπτωση του Κλεομένη Α' σελ. 13-5, αλλά και τις πιο ξεκάθαρες περιπτώσεις της Μαντινείας σελ. 38-9 και του κοινού των Αρκάδων σελ 70-1

⁹⁵ Πετρονιώτης, 1973, 49

⁹⁶ Head, 1911, 444, Nielsen, 2002, 145-57

⁹⁷ Kraay, 1976, 98

⁹⁸ Kraay, 1976, 97-8, Sealey, 1976, 16, 253-4, Πίκουλας, 1988, 36, Jenkins, 1990, 29. Την άποψη αυτή αντέκρουσε με επιχειρήματα πρώτος ο Roy, 1972b, 334-41 και ακολούθησε εξίσου πειστικά ο Nielsen, 2002, 121-157.

⁹⁹ Wallace, 1954, 32-35, Williams, 1965, 2-3, 18,

¹⁰⁰ Roy, 1972b, 334-41

¹⁰¹ Nielsen, 2002, 121-157

κάποιον άλλο φορέα. Μία πιθανή εκδίδουσα αρχή θα μπορούσε να ήταν μία αμφικτυονία με κέντρο της το ιερό του Λυκαίου Διός, παρόλο που στην πραγματικότητα δε διαθέτουμε περισσότερα στοιχεία για την ύπαρξή της. Ωστόσο, η έννοια της αμφικτυονίας είναι τόσο γενική και ο όρος τόσο σπάνια χρησιμοποιείται από τους αρχαίους Έλληνες¹⁰² που δεν θα μπορούσαμε να αποκλείσουμε την ύπαρξή της ακόμη και αν δεν αναφέρεται ρητά ως τέτοια από τις διαθέσιμες πηγές¹⁰³. Εξάλλου, δεν θα είναι η πρώτη φορά που συμβαίνει αυτό καθώς κάτι παρόμοιο πρέπει να ισχύει και στην περίπτωση του ιερού του Ποσειδώνος στο Σαμικό¹⁰⁴. Δεδομένου του παν-αρκαδικού χαρακτήρα του Λυκαίου όρους θεωρούμε ότι μία παρόμοια αμφικτυονία θα μπορούσε να υπάρχει με κέντρο το ιερό του Λυκαίου Διός η οποία θα είχε ως κύριο καθήκον της την εποπτεία του ιερού. Ωστόσο, δεν είμαστε σε θέση να απαρριθμήσουμε με ακρίβεια τα μέλη της.

Με βάση τα παραπάνω, η αμφικτυονία του Λυκαίου Διός θα μπορούσε πράγματι να υπάρχει κατά τη διάρκεια του 5^{ου} αι., και ίσως η αφετηρία της να μπορεί να πάει πολύ πιο πίσω, οπότε και το συμβούλιο των αμφικτυόνων πρέπει να αντικατέστησε τους Παρρασίους στον έλεγχο του ιερού¹⁰⁵ και τα Λύκαια να μετατράπηκαν στην μόνη υπερεθνική ή καλύτερα υπερτοπική γιορτή που λάμβανε μέρος στην Αρκαδία¹⁰⁶. Ωστόσο, παραμένει άγνωστο αν οι Παρράσιοι εξακολούθησαν να κατέχουν κάποια ιδιαίτερη θέση στο εσωτερικό της αμφικτυονίας λόγω της προηγούμενης διαχείρισης του ιερού από μέρους τους¹⁰⁷. Συνάμα δεν θα ήταν αβάσιμο να υποστηριχτεί ότι η αμφικτυονία συμβάλλοντας επί της ουσίας στην μετατροπή του Λυκαίου Διός σε μία παν-αρκαδική θεότητα αποτελούσε μία πρώτη προσπάθεια να ξεπεραστεί ο πολιτικός κατακερματισμός της περιοχής ή τουλάχιστον έθεσε τις βάσεις ώστε να συμβεί αυτό.

Πράγματι, το γεγονός ότι η αμφικτυονία, ως φαινόμενο του αρχαίου ελληνικού κόσμου συχνά αποκτούσε και πολιτική δύναμη¹⁰⁸ σε συνδυασμό με τη σημασία του θρησκευτικού αισθήματος για τα πολιτικά δρώμενα της εποχής συνετέλεσαν ώστε η Αμφικτυονία του Λυκαίου Διός να συμβάλει στη διαμόρφωση και διατήρηση της αίσθησης της κοινής

¹⁰² Funke, 2013, 463

¹⁰³ Συζήτηση σχετικά με τα κριτήρια που πρέπει να πληροί ένας οργανισμός για να θεωρηθεί ως αμφικτυονία βλ. Funke, 2013, 451-3, 462-3

¹⁰⁴ Ενώ ο Στράβων (8.8.3) δεν αναφέρει ρητά τον όρο αμφικτυονία στην περίπτωση του ιερού του Ποσειδώνος η Ruggeri (2009, 54–55) εξαιτίας της χρήσης του όρου έκεχειρία κατέληξε στο συμπέρασμα περί της ύπαρξής της. Επίσης βλ. Funke, 2013, 463.

¹⁰⁵ Το γεγονός ότι μαρτυρείται αδιάκοπη άσκηση λατρείας στο βωμό του ιερού από τη δεύτερη χιλιετία π.Χ. (Σαλαβούρα, 2015, 307) μας κάνει να πιστεύουμε ότι προτού το ιερό μετατραπεί σε παν-αρκαδικό ελεγχόταν από το τοπικό έθνος των Παρρασίων, το οποίο είχε αρχαιότατες ρίζες με τη συγκεκριμένη περιοχή, βλ. Στρ. 8.8.1

¹⁰⁶ Nielsen, 1999, 46

¹⁰⁷ Αν πράγματι ο ιερέας του Λυκαίου Διός ανήκει σε ένα γένος (βλ. Κουρουνιώτη, 1905, 170) και αυτό μπορεί να αποδοθεί στη διατήρηση μιας προγενέστερης παράδοσης τότε ίσως και οι Παρράσιοι να είχαν κατορθώσει να διατηρήσουν κάποια σημαντική θέση στο εσωτερικό της αμφικτυονίας. Ο Nielsen (2013, 236) υποστηρίζει ότι ελεγχόταν από τους Παρρασίους, αλλά αν υπήρχε αμφικτυονία η οποία επέζησε των αρχών του 5^{ου} αι τότε οι Παρράσιοι δεν είχαν τον αποκλειστικό έλεγχο του ιερού, αν και ίσως να είχαν κάποιον πρωταγωνιστικό ρόλο εξαιτίας της προγενέστερης διαχείρισης του ιερού και της γεωγραφικής τους εγγύτητας.

¹⁰⁸ Freeman/Bury, 1893, 98

ταυτότητας. Ας μην παραβλέπουμε ότι η αίσθηση κοινής ταυτότητας¹⁰⁹ και της εκμετάλλευσης του θρησκευτικού αισθήματος¹¹⁰ υπήρξε χρήσιμο εργαλείο στα χέρια Αρκάδων πολιτικών ανδρών αλλά και μη Αρκάδων ώστε να επιτευχθεί μία πολιτική συνεργασία των αρκαδικών πολιτικών κοινοτήτων. Η πιο ξεκάθαρη περίπτωση “εκμετάλλευσης” της λατρείας του Λυκαίου Διός, συνάμα με του Πανός¹¹¹, έλαβε χώρα κατά τη δημιουργία του Αρκαδικού Κοινού τον 4ο αι.¹¹², το οποίο επιχείρησε την πολιτική ενοποίηση της Αρκαδίας. Ταυτόχρονα, ο Λύκαιος Ζευσ συνετέλεσε τα μέγιστα στην υιοθέτηση της αρκαδικής ταυτότητας από τους Τριφυλίους¹¹³, ώστε και αυτοί μετέπειτα να αποτελέσουν μέλος του ίδιου κοινού.

¹⁰⁹ Είναι φανερό η αίσθηση της κοινής ταυτότητας στον λόγο του Λυκομήδη (Ξεν. Ελλ. 7.1.23-4)

¹¹⁰ Βλ. την περίπτωση του Κλεομένη Α' και τον ρόλο που διαδραμάτιζε η Στύγα, σελ. 13-5

¹¹¹ Και ο Πάνας λατρευόταν στο Λύκαιο (Παυσ. 8.38.5) του οποίου ο ιερέας είχε πρωτεύοντα ρόλο, IG V2 549 στίχος 23, IG V2 550 col. III στίχος 7

¹¹² Ο εξέχοντας ρόλος που κατείχε η συγκεκριμένη λατρεία στο εσωτερικό της Συμπολιτείας καθίσταται φανερό από το γεγονός ότι στην αγορά της Μεγαλόπολης ιδρύθηκε τέμενος του Λυκαίου Διός, το οποίο φαίνεται να συνόδευαν όλες οι παραδόσεις που επικρατούσαν στο αρχικό τέμενος του Λυκαίου όρους (Παυσ. 8.30.2), καθώς και από το γεγονός ότι στο νόμισμα του κοινού των Αρκάδων απεικονιζόταν ο Λύκαιος Ζευσ. Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι μία φυλή της Μεγαλόπολης ονομάστηκε Πανία IG V2 451, VI.1 και μία άλλη Λυκαία IG V2 451, VII.1

¹¹³ Αυτό ισχύει στην περίπτωση που στο Λέπρεο υπήρχε ναός του Λυκαίου Διός, όπως υποστηρίζουμε στο παρόν πόνημα στηριζόμενοι στην άποψη που βλέπει απαραίτητη την διόρθωση του κειμένου του Παυσανία (5.5.5) “γενέσθαι δὲ οἱ Λεπρεῖται σφισιν ἔλεγον ἐν τῇ πόλει **Λευκαίου** Διὸς ναόν” σε “ γενέσθαι δὲ οἱ Λεπρεῖται σφισιν ἔλεγον ἐν τῇ πόλει **Λυκαίου** Διὸς ναόν”, βλ. Παπαχατζής, 1979, 209.

Πολιτικές αναταραχές “έν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις γενομένοις τῇ Ἑλλάδι”;

Η πολιτειακή κατάσταση της Αρκαδίας, όπως αυτή περιγράφηκε στις προηγούμενες σελίδες της παρούσας εργασίας, δεν πρέπει να κλονίστηκε ούτε κατά τη διάρκεια των περσικών εκστρατειών που έλαβαν χώρα εντός του πρώτου τετάρτου του 5^{ου} αι. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουμε από τη μαρτυρία του Ηροδότου, ο οποίος δεν μας αναφέρει καμία περίπτωση περσικής ραδιουργίας για πρόκληση στάσεων στις αρκαδικές πόλεις, ώστε η νίκη να επιτευχθεί εκ των έσω. Οι Πέρσες έχοντας πίστη στην αριθμητική τους υπεροχή ζητούσαν “γῆν τε καὶ ὕδωρ”¹¹⁴ και ως εκ τούτου δεν προσπάθησαν να έρθουν σε επαφή με κάποια αρκαδική πολιτική ομάδα ώστε να υπάρξει οποιαδήποτε φιλομηδική επανάσταση στο εσωτερικό των αρκαδικών πόλεων. Αν είχε συμβεί κάτι τέτοιο τότε ο Ηρόδοτος ασφαλώς και θα είχε φροντίσει να το μνημονεύσει.

Επομένως, οι αρκαδικές ολιγαρχίες και οι αρχαϊκές δημοκρατίες της περιοχής όχι μόνο παρέμειναν ακλόνητες “έν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις γενομένοις τῇ Ἑλλάδι”¹¹⁵, αλλά και συμμετείχαν στην αναχαίτιση του περσικού κινδύνου υπό τον Λεωνίδα στις Θερμοπύλες¹¹⁶, αν και ο ακριβής αριθμός τους ίσως να μπορούσε να αποτελέσει θέμα συζήτησης βάσει των αναφορών του Διοδώρου¹¹⁷. Ωστόσο, ο Ηρόδοτος σε αυτό το σημείο μοιάζει πολύ πειστικός. Μάλιστα, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ενώπιον του περσικού κινδύνου τα αντι-λακωνικά συναισθήματα που είχαν γεννηθεί μετά τη δολοφονία του Κλεομένη πρέπει να οδηγήθηκαν σε “χειμερία νάρκη” και σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε να συσχετιστούν με το μεμονωμένο περιστατικό αυτομόλησης λίγων Αρκάδων έπειτα από τη μάχη στις Θερμοπύλες¹¹⁸. Ασφαλώς, και θα ήταν λάθος να προβούμε σε έναν τέτοιο συσχετισμό, αφού ο Αλικαρνασσεύς ιστορικός αναφέρει ρητά ότι τα κίνητρά τους ήταν η φτώχεια¹¹⁹.

Από την άλλη, αυτό το περιστατικό σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε να κλονίσει και την πεποίθησή μας περί σταθερότητας των αρκαδικών καθεστώτων αφενός λόγω του μικρού αριθμού όσων έδρασαν κατά αυτόν τον τρόπο και αφετέρου διότι αυτοί δεν προέρχονταν από υψηλά ιστάμενες τάξεις ώστε να μπορεί να σημαίνει μία ευρύτερη πολιτική κίνηση στις αρκαδικές πόλεις που επιδίωκε την κατάληψη της εξουσίας μέσω της συνεργασίας με τους Πέρσες. Επομένως, παρουσιάστηκαν σαν απλοί μισθοφόροι¹²⁰.

¹¹⁴ Ηροδ. 7.131.1

¹¹⁵ Ξεν. Ελλ. 2.2.20

¹¹⁶ Ηροδ. 7.202, βλ. How/Wells, 1990, 222

¹¹⁷ Διόδ. 11.4

¹¹⁸ Ηροδ. 8.26.1

¹¹⁹ Ηροδ. 8.26.1, βλ. How/Wells, 1990b, 241-2

¹²⁰ Δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει αυτό, αφού το κυριότερο “προϊόν” που εξήγε η Αρκαδία ήταν οι μισθοφόροι, βλ. How/Wells, 1990b, 241-2, Nielsen, 1999, 40-3, Roy, 1999, 346-9, Nielsen, 2002, 79-83, Forsén, 2013, 269-77.

Πολιτική πραγματικότητα στην Αρκαδία μετά τα Μηδικά

Η δεκαετία που ακολούθησε την απομάκρυνση του περσικού κινδύνου πρέπει να υπήρξε ιδιαίτερα κρίσιμη τόσο για την Σπάρτη όσο και για την ίδια την ύπαρξη της Πελοποννησιακής Συμμαχίας. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουμε από τη σύντομη αναφορά του Ηροδότου, στο ένατο βιβλίο του, για την ύπαρξη ενδο-πελοποννησιακών συγκρούσεων¹²¹ στις οποίες φαίνεται ότι η Αρκαδία είχε καίριας σημασίας ρόλο αφού: *“οὕτω δὴ πέντε σφι μαντευόμενος ἄγωνας τοὺς μεγίστους Τεισαμενὸς ὁ Ἥλεϊος, γενόμενος Σπαρτιήτης, συγκαταιρέει. μοῦνοι δὲ δὴ πάντων ἀνθρώπων ἐγένοντο οὗτοι Σπαρτιήτησι πολιῆται. οἱ δὲ πέντε ἄγωνες οἶδε ἐγένοντο, εἷς μὲν καὶ πρῶτος οὗτος ὁ ἐν Πλαταιῆσι, ἐπὶ δὲ ὁ ἐν Τεγέῃ πρὸς Τεγεήτας τε καὶ Ἀργείους γενόμενος, μετὰ δὲ ὁ ἐν Διπαιῷσι πρὸς Ἀρκάδας πάντας πλὴν Μαντινέων, ἐπὶ δὲ ὁ Μεσσηνίων ὁ πρὸς Ἰθώμῃ, ὕστατος δὲ ὁ ἐν Τανάγρα πρὸς Ἀθηναίους τε καὶ Ἀργείους γενόμενος· οὗτος δὲ ὕστατος κατεργάσθη τῶν πέντε ἀγώνων”*¹²².

Ωστόσο, οι πληροφορίες είναι πενιχρές και δεν μας έχει δοθεί μία ακριβέστερη εικόνα της κατάστασης που επικρατούσε. Για αυτόν τον λόγο θα προσπαθήσουμε παρακάτω να αναδείξουμε μία σειρά προβληματισμών, επιχειρώντας μία όσο το δυνατόν πιο πειστική απάντησή τους, σχετικά με: **α)** ποιες αρκαδικές πόλεις συμμετείχαν στον αντι-λακωνικό συνασπισμό που συγκρότησε η Τεγέα, **β)** ποιοι λόγοι τις ώθησαν να συμμετάσχουν, και **γ)** τον αντίκτυπο που είχε η αποτυχημένη έκβαση της σύγκρουσης με τη Σπάρτη.

Αρχικά κρίνουμε σκόπιμο να απαντήσουμε στο ερώτημα για το ποιες από τις αρκαδικές πόλεις έλαβαν μέρος σε αυτήν την αντι-σπαρτιατική κίνηση. Από την αναφορά του Ηροδότου συμπεραίνουμε¹²³ ότι στη μάχη της Τεγέας έλαβαν μέρος μόνο οι Τεγεάτες και οι Αργείοι, ενώ στη μάχη της Διπαίας το σύνολο των Αρκάδων πλην των Μαντινέων. Ωστόσο, θα πρέπει να προκαλέσει τον προβληματισμό μας το γεγονός ότι στη μάχη της Τεγέας, η οποία προηγήθηκε της αντίστοιχης στη Διπαία, συμμετείχαν μόνο οι Τεγεάτες και παρά την ήττα τους, και μάλιστα εντός της χώρας τους, κατόρθωσαν να συσπειρώσουν το σύνολο του αρκαδικού κόσμου. Και φυσικά το γεγονός ότι η αναφορά του Ηροδότου μοιάζει να επιβεβαιώνεται από τον Πausανία¹²⁴ σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να μας κάνει να αναιρέσουμε τον προβληματισμό μας, καθώς ο Έλληνας περιηγητής μάλλον, απλώς, αναπαράγει τα λόγια του Αλικαρνασσεώς ιστορικού.

Αντιθέτως, πιστεύουμε ότι πριν την ομώνυμη μάχη, η Τεγέα είχε κατορθώσει να βρεθεί επικεφαλής μίας αντι-λακωνικής αρκαδικής συμμαχίας, της οποίας την ύπαρξη δέχεται μεγάλο μέρος της νεώτερης έρευνας¹²⁵. Ωστόσο, αγνοούμε τόσο την ακριβή της σύνθεση, όσο και τη φύση της. Ως προς το πρώτο ερώτημα ίσως, σύμφωνα με τον Cooper, να επεκτεινόταν δυτικά ως την Φιγάλεια, αν και ο ισχυρισμός του ότι η συγκεκριμένη περιοχή

¹²¹ Ηροδ. 9.35.2

¹²² Ηροδ. 9.35.2

¹²³ Ηροδ. 9.35.2

¹²⁴ Πaus. 3.11.7

¹²⁵ Nielsen, 1996b, 79, Pretzler, 2009, 95-96, 99, Bury/Meiggs, 2011, 312

απετέλεσε επίκεντρο του ανταγωνισμού με τη Σπάρτη κρίνεται μάλλον ως υπερβολικός¹²⁶. Σε κάθε περίπτωση, όμως, πρέπει να μετείχε οπωσδήποτε ένα σημαντικό μέρος του έθνους των Μαιναλίων¹²⁷, ενώ αν ισχύει ο παρακάτω συλλογισμός μας για σύνδεση του συνασπισμού με την προγενέστερη δράση του Κλεομένη¹²⁸ τότε πρέπει να μετείχε και σημαντικό μέρος της βόρειας Αρκαδίας, όπου είχε δράσει ο Αγιάδης βασιλέας¹²⁹. Από την άλλη, η άποψη ότι και η Μαντίνεια ήταν μέλος φαντάζει στα μάτια μας δίχως επαρκή αιτιολόγηση¹³⁰, καθώς τότε θα πρέπει να δοθεί μια πειστική απάντηση για την απουσία της από τη μάχη της Διπαίας¹³¹. Κατά τη γνώμη μας, η παραδοσιακή έχθρα μεταξύ Μαντίνειας και Τεγέας εξαιτίας: i) των υδάτων του ποταμού Σαρανταπόρου¹³² και ii) του ανταγωνισμού για την κυριαρχία στην Αρκαδία δεν άφηνε περιθώρια για σύμπραξη των δύο πόλεων¹³³.

Όσον αφορά το δεύτερο ζήτημα, δηλαδή τη φύση της συμμαχίας, έχουν εκφραστεί διαφορετικές απόψεις, καθώς μία μερίδα νεώτερων ερευνητών υποστηρίζει ότι πρόκειται για μία ομοσπονδιακή συμμαχία¹³⁴. Αλλά η άποψη αυτή βασίζεται μονάχα στην κοπή μίας σειράς νομισμάτων, με την επωνυμία "ΑΡΚΑΔΙΚΟΝ", της οποίας η ακριβής χρήση παραμένει υπό συζήτηση¹³⁵. Αναμένοντας, λοιπόν, περισσότερα επιχειρήματα για την υποστήριξη της παραπάνω άποψης προτείνουμε την ύπαρξη μίας συμμαχίας στην οποία η Τεγέα είχε αναλάβει ηγετικό ρόλο¹³⁶. Στην περίπτωση αυτή η μη σύμπραξη της Μαντίνειας ήταν αναμενόμενη δεδομένου ότι και οι δύο πόλεις, όπως προαναφέραμε, επεδίωκαν την ηγεμονία στην Αρκαδία.

Και εφόσον ολοκληρώσαμε την προσπάθειά μας να απαριθμήσουμε τις αρκαδικές πόλεις που έλαβαν μέρος στην αντι-λακωνική συμμαχία της Τεγέας θα πρέπει να διερευνήσουμε και τους λόγους για τους οποίους οι πόλεις της Αρκαδίας υπό την Τεγέα στράφηκαν εναντίον της Σπάρτης και ωθήθηκαν στην υιοθέτηση μίας τέτοιας πολιτικής, η οποία είχε ως αποτέλεσμα την στρατιωτική σύγκρουση με την ηγετίδα δύναμη της Πελοποννησιακής Συμμαχίας.

Ένας από τους πλέον καθοριστικούς παράγοντες, προφανώς, υπήρξε η ανάμειξη του Άργους, που επιδίωξε να διαδραματίσει ηγεμονικό ρόλο στην Πελοπόννησο και να

¹²⁶ Cooper, 1996, 50

¹²⁷ Πίκουλας, 2002, 283

¹²⁸ Βλ. παρακάτω σελ. 29

¹²⁹ Βλ. σελ. 13-5

¹³⁰ Forrest, 1960, 229, Ραμού-Χαψιάδη, 1978, 20

¹³¹ Ηροδ. 9.35.2

¹³² Δεν μας σώζεται η αρχαία ονομασία του συγκεκριμένου ποταμού. Για περισσότερα βλ. Παπαχατζής, 1980, 381-2.

¹³³ Nielsen, 1996a, 47

¹³⁴ Williams, 1933, 3, Wallace, 1954, 32-5

¹³⁵ Μπορεί να λειτουργούσε ως ομοσπονδιακό νόμισμα, είτε ως νόμισμα που εξυπηρετούσε τις ανάγκες μιας στρατιωτικής συμμαχίας, είτε τις ανάγκες διεξαγωγής των Λυκαίων βλ. Ψωμά, 1999, 81-95. Κατά τη δική μας άποψη θα πρέπει να δοθεί προβάδισμα στην περίπτωση εξυπηρέτησης των αναγκών της αμφικτυονίας του Λυκαίου Διός, βλ. σελ. 22-4

¹³⁶ Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουμε εξαιτίας του γεγονότος ότι η Τεγέα είναι η μόνη αρκαδική πόλη που αναφέρεται στο συγκεκριμένο απόσπασμα του Ηροδότου.

δημιουργήσει αναταραχές στους κόλπους της Πελοποννησιακής Συμμαχίας¹³⁷. Μάλιστα, η νεώτερη έρευνα με βάση τις λιτές αναφορές του Θουκυδίδη¹³⁸ και του Διόδωρου¹³⁹ τείνει να αναδείξει την παρουσία του Θεμιστοκλή στο Άργος ως καθοριστικού παράγοντα στις αναταραχές που σημειώθηκαν αυτήν την περίοδο στην Πελοπόννησο¹⁴⁰, κάτι που μας βρίσκει απόλυτα σύμφωνους, καθώς η παρουσία του Αθηναίου στρατηγού στο Άργος πρέπει να υπήρξε βαρύνων παράγοντας στην εκδήλωση αντι-σπαρτιατικών κινήσεων.

Αυτός είναι και ο κυριότερος λόγος για τον οποίο έχει διατυπωθεί η άποψη, από τη νεώτερη έρευνα, ότι ο συνοικισμός διαφόρων πόλεων της Πελοποννήσου και η εγκαθίδρυση δημοκρατικών καθεστώτων σε αυτές είχε λάβει χώρα αυτό το χρονικό διάστημα ως απότοκος της δράσης του Θεμιστοκλή¹⁴¹. Επομένως, θα μπορούσε να συσχετιστεί η εχθρότητα της Τεγέας προς τη Σπάρτη με τη δράση του Θεμιστοκλή και κατά αυτόν τον τρόπο να τοποθετηθεί σε αυτό το χρονικό διάστημα όχι μόνο ο συνοικισμός της, αλλά και η εγκαθίδρυση δημοκρατικού καθεστώτος¹⁴².

Ωστόσο, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι είναι αδύνατον να υπολογίσουμε τον ακριβή βαθμό της επιρροής του Αθηναίου στρατηγού στην υποκίνηση εχθρότητας προς τη Σπάρτη, όπως και το βαθμό του δημοκρατικού αισθήματος πίσω από αυτήν την εχθρότητα¹⁴³. Με άλλα λόγια δεν είναι απαραίτητο η στάση της Τεγέας να συνοδεύεται απαραίτητα και από πολιτειακή αλλαγή, ενώ έχουν διατυπωθεί ισχυρότατες αμφιβολίες και για το κατά πόσον αυτήν την περίοδο λαμβάνει χώρα ο συνοικισμός της¹⁴⁴. Επομένως θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικότεροι στις εκτιμήσεις μας και να συμφωνήσουμε με τον De Ste Croix ότι περισσότερες ενδείξεις για δημοκρατικά καθεστώτα αυτήν την περίοδο εντός της Πελοποννησιακής Συμμαχίας υπάρχουν μόνο για την Μαντίνεια, που δεν μετέχει των αναστατώσεων εξαιτίας των διαχρονικών διαφορών της με την Τεγέα, και πιθανόν για την

¹³⁷ Ρηγόπουλος, 1938, 67, Ραμού-Χαψιάδη, 1978, 19

¹³⁸ Θουκ. 1.135.3

¹³⁹ Διοδ. 11.55

¹⁴⁰ Forrest, 1960, 229, Kagan, 1969, 52-56, Gomme, 1971, 437, How/Wells, 1990, 303. Αντίθετη άποψη εκφράζεται από τον O'Neil (1981, 339-346)

¹⁴¹ Podlecki, 1975, 37, Glotz, 1994, 293-4. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μας δεν μπορεί να υποστηριχτεί με βεβαιότητα ότι αυτήν την περίοδο πραγματοποιήθηκε και ο συνοικισμός της καθώς θα συμφωνήσουμε με τους Hodkinson (1981, 257-61) ότι η χρονολόγηση του συνοικισμού της Μαντίνειας είναι αβέβαιος. Κατά συνέπεια δεν θα έπρεπε να αποκλείσουμε την πιθανότητα να είχε πραγματοποιηθεί ήδη από τον 6^ο αι. π.Χ., όπως υποστηρίζει ο Amit (1973, 123-8), ο Beloch και ο Callmer. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να διακιολογηθεί και η αναφορά του Πολυβίου (2.56.6): *“φησὶ τοὺς Μαντινέας γενομένους ὑποχειρίους μεγάλοις περιπεσεῖν ἀτυχήμασι, καὶ τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ μεγίστην πόλιν τῶν κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν τηλικαύταις παλαῖσαι συμφοραῖς ὥστε πάντας εἰς ἐπίστασιν καὶ δάκρυα τοὺς Ἕλληνας ἀγαγεῖν”*. Επομένως, η επιρροή του Θεμιστοκλή ήταν μονάχα η περεταίρω ριζοσπαστικοποίηση της “αρχαϊκής δημοκρατίας” της αρκαδικής πόλης. Αντίθετα, ο Fougeres, ο Busolt και ο Martin, Hansen (1995, 60) υποστηρίζουν ότι ο συνοικισμός πραγματοποιήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 460 υπό την επιρροή του Θεμιστοκλή. Για αναλυτική παρουσίαση όλων των επιχειρημάτων και παραπομπών βλ. Hodkinson/Hodkinson, 1981, 257-61.

¹⁴² Forrest, 1960, 226

¹⁴³ Forrest, 1968, 100

¹⁴⁴ Για άλλες προτεινόμενες χρονολογίες βλ. Moggi, 1976, 131-9, Asheri, 2010, 328

Ήλιδα¹⁴⁵. Αν θα έπρεπε να προσθέσουμε σε αυτόν τον κατάλογο άλλες πόλεις, τότε σε αυτόν θα συμπεριλαμβάνονταν μάλλον μονάχα οι μικρότερες πόλεις οι οποίες επηρεάζονταν από τις δύο προαναφερθείσες, όπως για παράδειγμα κάποιες στην βόρειο - ανατολική Μαινάλια.

Η παραπάνω άποψη καταθέτει τις επιφυλάξεις μας για την υπερεκτίμηση της επιρροής του Θεμιστοκλή στα εσωτερικά της Τεγέας και σε καμία περίπτωση δεν επιθυμεί να υποβαθμίσει τον ρόλο του συγκεκριμένου παράγοντα. Κάθε άλλο, καθώς μάλλον υπάρχει κάποια αιτιώδης σχέση ανάμεσα στη μάχη της Τεγέας και στην παρουσία του υιού του Νεοκλέους¹⁴⁶ στο Άργος¹⁴⁷. Επομένως η Τεγέα, μία εκ των ισχυρότερων συμμάχων της Σπάρτης, διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στην προσπάθεια του Άργους να προξενήσει ταραχές στο εσωτερικό της Πελοποννησιακής Συμμαχίας, καθώς φαίνεται να υπήρξε μαζί με την πόλη του Ινάχου επικεφαλής ενός αντι-σπαρτιατικού συνασπισμού που προξένησε πλήθος προβλημάτων στην Σπάρτη για τουλάχιστον μία δεκαετία. Μάλιστα, στην προσπάθειά της να συμπεριλάβει και τις άλλες αρκαδικές κοινότητες στον αντι-σπαρτιατικό συνασπισμό πρέπει να έπαιξε το χαρτί της προστάτιδας δύναμης της αρκαδικής ταυτότητας σε συνδυασμό με την αντι-λακωνική ρητορική, όπως θα κάνει αργότερα και η Μαντίνεια, η οποία ήδη από τις αρχές του 5^{ου} αι φαίνεται να ακολουθεί διαφορετική πορεία από την Τεγέα¹⁴⁸.

Η δική μας πρόταση σχετικά με τα βαθύτερα αίτια της σύγκρουσης είναι ότι τα αντι-λακωνικά συναισθήματα στην Αρκαδία δεν πρέπει να υπήρξαν κεραυνός εν αιθρία κατά τη δεκαετία του 470, αλλά υπέβοσκαν ακόμη και πριν τα μηδικά, όπως θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει από τη δράση του Σπαρτιάτη βασιλιά Κλεομένη¹⁴⁹. Ωστόσο, ο περσικός κίνδυνος, ο φόβος που δέσποζε εξαιτίας της στρατιωτικής υπεροχής και της δύναμης της Σπάρτης και η απουσία υποστήριξης από κάποιον ισχυρό εξωτερικό παράγοντα, που θα μπορούσε να εξισορροπήσει την στρατιωτική υπεροχή της τελευταίας, συνέβαλαν ώστε τα αισθήματα αυτά να υποβόσκουν αναμένοντας τη διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών προκειμένου να εκφραστούν. Η δεκαετία του 470 πρόσφερε αυτή τη δυνατότητα εξαιτίας της ανάληψης ηγετικών πρωτοβουλιών εκ μέρους του Άργους την εποχή εκείνη και της δράσης του Θεμιστοκλή, σηματοδοτώντας και την μεταβολή του πολιτεύματος ορισμένων αρκαδικών πόλεων προς μια πιο δημοκρατική μορφή¹⁵⁰, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα μπορούσε να γίνει λόγος για δημοκρατίες αθηναϊκού τύπου.

Η παραπάνω άποψή μας θα μπορούσε να ενισχυθεί από το τον εξής συλλογισμό: αν, πράγματι, οι Σπαρτιάτες γνώριζαν την ύπαρξη αντι-σπαρτιατικών διαθέσεων στην Αρκαδία,

¹⁴⁵ Ste Croix, 2005, 161. Για πιθανή ύπαρξη δημοκρατικού καθεστώτος στην Μαντίνεια αυτήν την περίοδο κάνει λόγο και ο Andrewes, 1952, 2-3.

¹⁴⁶ Πλουτ, Θεμιστ. 1.1

¹⁴⁷ Ραμού-Χαψιάδη, 1978, 19, Cartledge, 2004a, 201

¹⁴⁸ Nielsen, 1996a, 47

¹⁴⁹ Βλ. σελ. 13-5

¹⁵⁰ Ραμού-Χαψιάδη, 1978, 19 και 1994, 21-2

τότε αυτή τους η ανησυχία πράγματι θα μπορούσε να εξελιχθεί σε βαρύνοντα παράγοντα της άρνησής τους να ηγηθούν των Ελλήνων μετά το 479π.Χ., όπως υποστηρίζει ο Hornblower¹⁵¹. Μάλιστα, η ενίσχυση της αυτοπεποίθησης των Τεγεατών εξαιτίας των κατορθωμάτων και των βαρύτατων συνεπειών¹⁵² που είχαν υποστεί κατά τη διάρκεια των περσικών πολέμων θα μπορούσε να συμβάλει στην αναζωπύρωση των αντι-σπαρτιατικών συναισθημάτων, καθώς ίσως να πίστεψαν περισσότερο στις δυνάμεις τους έπειτα από την απόκρουση των Περσών, παραβλέποντας ότι Σπαρτιάτες και Αθηναίοι επωμίστηκαν το μεγαλύτερο βάρος της. Επομένως, έπειτα από την απομάκρυνση του περσικού κινδύνου οι Τεγεάτες, βρήκαν την ευκαιρία να αναλάβουν ηγετικές πρωτοβουλίες¹⁵³ και να εκφράσουν τα αντι-σπαρτιατικά τους συναισθήματα με μία σειρά ενεργειών, όπως την παροχή ασύλου στον εξόριστο Σπαρτιάτη βασιλέα Λεωτυχίδα¹⁵⁴ το χειμώνα του 478/7π.Χ.¹⁵⁵, όπως είχαν κάνει και με τον μηδίσαντα μάντη Ηγησίστρατο μερικά χρόνια νωρίτερα¹⁵⁶.

Ωστόσο, μεγάλο μέρος της νεώτερης έρευνας αμφισβητεί το κατά πόσον η παροχή ασύλου στον Λεωτυχίδα αποτελεί απόδειξη αντι-σπαρτιατικών διαθέσεων των Τεγεατών¹⁵⁷ με κυριότερο επιχείρημα ότι άσυλο δόθηκε και στον, επίσης, εξόριστο βασιλιά Πausanία τον 4^ο αι., που σε καμία περίπτωση δεν υπήρξε αντι-σπαρτιατική ενέργεια. Όμως, κατά τη γνώμη μας, θα πρέπει η κάθε περίπτωση να μελετάται ξεχωριστά και ενσωματωμένη από το ιστορικό της πλαίσιο. Ως εκ τούτου, αναφορικά με την παροχή ασύλου στον Λεωτυχίδα θα πρέπει να ληφθούν υπόψη τόσο η προγενέστερη, όσο και η μετέπειτα συμπεριφορά της Τεγέας σε συνδυασμό με την αναφορά του Ηροδότου για τις σχέσεις των δύο πόλεων κατά την εποχή της απόδρασης του Ηγησιστράτου: “τότε μὲν οὕτω διαφυγὼν Λακεδαιμονίους καταφεύγει ἐς Τεγέην, ἐοῦσαν οὐκ ἄρθμιν Λακεδαιμονίοισι τοῦτον τὸν χρόνον”¹⁵⁸. Δεν βλέπω, λοιπόν, ποιος θα μπορούσε να ήταν ο λόγος που να συνετέλεσε ώστε να βελτιωθούν οι σχέσεις μεταξύ Τεγέας και Σπάρτης στο διάστημα των περίπου τριών-τεσσάρων ετών που ακολούθησαν μέχρι την παροχή ασύλου στον Λεωτυχίδα¹⁵⁹.

Ολοκληρώνοντας τα επιχειρήματά μας περί προγενέστερης ύπαρξης αντι-σπαρτιατικών συναισθημάτων στην Αρκαδία υποστηρίζουμε ότι δεν έδρασε τυχαία ο Θεμιστοκλής στην συγκεκριμένη περιοχή, αλλά πρέπει να είχε κάποια γνώση αυτών των αισθημάτων και για αυτόν τον λόγο πρέπει να έδειξε ιδιαίτερη βαρύτητα στην περιοχή της Αρκαδίας¹⁶⁰. Με άλλα λόγια, η δράση του απλά ενίσχυσε την εκδήλωση των αντι-λακωνικών διαθέσεων, καθώς ενώπιον του μεγίστου κινδύνου είχαν οδηγηθεί σε “χειμερία νάρκη”, και σε καμία

¹⁵¹ Hornblower, 2003, 40

¹⁵² Βλ. Ηροδ. 9.61-2, 70.3

¹⁵³ Osborne, 2000, 495-6

¹⁵⁴ Ηροδ. 6.72, Πaus. 3.7.9-10

¹⁵⁵ Andrewes, 1952, 4-5

¹⁵⁶ Ηροδ. 9.37.4

¹⁵⁷ Nielsen, 1996, 53 υποσ. 79. Αντιθέτως ο O’Neil (1981, 338) υποστηρίζει ότι η παροχή ασύλου στον Λεωτυχίδα θα μπορούσε να αποτελεί ένδειξη εχθρότητας της Τεγέας προς τη Σπάρτη.

¹⁵⁸ Ηροδ. 9.37.4

¹⁵⁹ Αυτή τοποθετείται το 476π.Χ., βλ. Ραμού-Χαψιάδη 1978, 12-3

¹⁶⁰ Lewis, 1992, 107

περίπτωση δεν υπήρξε η γενεσιουργός αιτία τους. Αντιθέτως, ο Αθηναίος στρατηγός εκμεταλλεύτηκε την προγενέστερη δράση του Κλεομένη στην Αρκαδία για να δημιουργήσει αναστατώσεις στο εσωτερικό της Πελοποννησιακής Συμμαχίας. Ομοίως, η ανάμειξη του Άργους υπήρξε εξίσου αναμφισβήτητη, αλλά δεν έβρισκε πρόσφορο έδαφος αν δεν υπήρχε μια σημαντική μερίδα στην Τεγέα που να ήταν δυσανεκτή με την Σπάρτη. Ένας σημαντικός παράγοντας δυσανεκτικότητας θα μπορούσε να ήταν σύγκρουση συμφερόντων στη δυτική Αρκαδία¹⁶¹, ωστόσο πάντοτε θα πρέπει να έχουμε στραμμένο το βλέμμα μας στη γέννησή τους από τις ενέργειες του Κλεομένη Α' στις αρχές του 5^{ου} αι., ο οποίος επιχείρησε να ενώσει όλους τους Αρκάδες προκειμένου να εξυπηρετήσει τη δική του πολιτική¹⁶², παρά το γεγονός ότι η δράση του δε δημιούργησε άμεσα στρατιωτικά προβλήματα για τη Σπάρτη¹⁶³.

Ως φυσικό επακόλουθο όσων αναφέραμε παραπάνω υπήρξε η πολεμική αναμέτρηση του αντι-λακωνικού συνασπισμού της Τεγέας με τη Σπάρτη. Για την αναμέτρηση αυτή, δυστυχώς, δεν έχουμε επαρκείς πληροφορίες πέρα από τη μαρτυρία του Ηροδότου περί διεξαγωγής δύο μαχών, μία στην Τεγέα και μία στη Διπαία¹⁶⁴, τις οποίες αναπαράγει και ο Πausanias¹⁶⁵. Εν τούτοις, έχουμε κάθε λόγο να πιστεύουμε ότι η πολεμική σύγκρουση, η οποία ήταν μακροχρόνια¹⁶⁶, περιλάμβανε και πλήθος άλλων μικρότερων μαχών που δεν είχαμε την τύχη να μας μαρτυρούνται.

Παρότι δεν γνωρίζουμε το χρόνο διεξαγωγής των μαχών της Τεγέας και της Διπαίας, σήμερα είναι, σχεδόν, καθολικά παραδεκτό ότι αυτές πρέπει να διεξήχθησαν λίγο μετά το 470 και οπωσδήποτε νωρίτερα του 464π.Χ.¹⁶⁷ Στις μάχες αυτές οι Τεγεάτες και ο αρκαδικός τους συνασπισμός ηττήθηκαν, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα, ώστε στη Διπαία, παρά το γεγονός ότι η νίκη των Σπαρτιατών ήταν αποτέλεσμα περισσότερο πολιτικών παραγόντων, παρά στρατιωτικών, να τεθεί τέλος στις αντι-λακωνικές κινήσεις στην Αρκαδία και να ενισχύσει τους δεσμούς της Πελοποννησιακής Συμμαχίας¹⁶⁸. Η απουσία του Άργους από τη συγκεκριμένη μάχη υπήρξε καθοριστική για την ήττα των Τεγεατών, της οποίας ο αντίκτυπος πρέπει να υπήρξε τόσο σημαντικός ώστε να σταθεί ικανός να σταματήσει οποιαδήποτε εκδήλωση αντι-λακωνικού αισθήματος. Για αυτόν τον λόγο θα περάσουν τουλάχιστον τρεις δεκαετίες προκειμένου η Αρκαδία να ξαναγίνει εστία προβλημάτων για τη Σπάρτη και επομένως θεωρούμε ότι αποκλείεται οποιοδήποτε ενδεχόμενο Αρκάδες να βοήθησαν τους Μεσσηνίους στην επανάστασή τους, το 464π.Χ., όπως υποστηρίζει ο

¹⁶¹ Lewis, 1992, 106, Cooper, 1996, 50

¹⁶² Ηροδ. 6.74, βλ. σελ. 13-5

¹⁶³ Θα πρέπει να διατηρηθούν επιφυλάξεις ως προς αυτό καθώς έχει εκφραστεί η άποψη ότι οι Αρκάδες υποστήριξαν μία επανάσταση ειλώτων το 490π.Χ., βλ. Cooper, 1996, 49. Την ύπαρξη ειλωτικής επανάστασης υποστηρίζει και ο Wallace, 1954, 32 στηριζόμενος κυρίως στην αναφορά του Πλάτωνα (Νόμοι 698e).

¹⁶⁴ Ηροδ. 9.35.2

¹⁶⁵ Πaus. 3.11.7

¹⁶⁶ Πρέπει να διήρκεσε τουλάχιστον τέσσερα χρόνια, βλ. Walker, 1953, 66, Forrest, 1960, 232, Pretzler, 2009, 96

¹⁶⁷ Walker, 1953, 66, Forrest, 1960, 232, Ραμού-Χαψιάδη, 1978, 20-2, Pretzler, 2009, 96

¹⁶⁸ Walker, 1953, 66-7, Cartledge, 2004a, 201

Cooper¹⁶⁹. Αν υπάρχει πιθανότητα για κάποια εξαίρεση τότε αυτή θα αφορούσε μονάχα τους Φιγαλείς, εξαιτίας της εγγύτητάς τους με τους Μεσσηνίους, αλλά και πάλι θα πρέπει να διατηρήσουμε πολλές επιφυλάξεις.

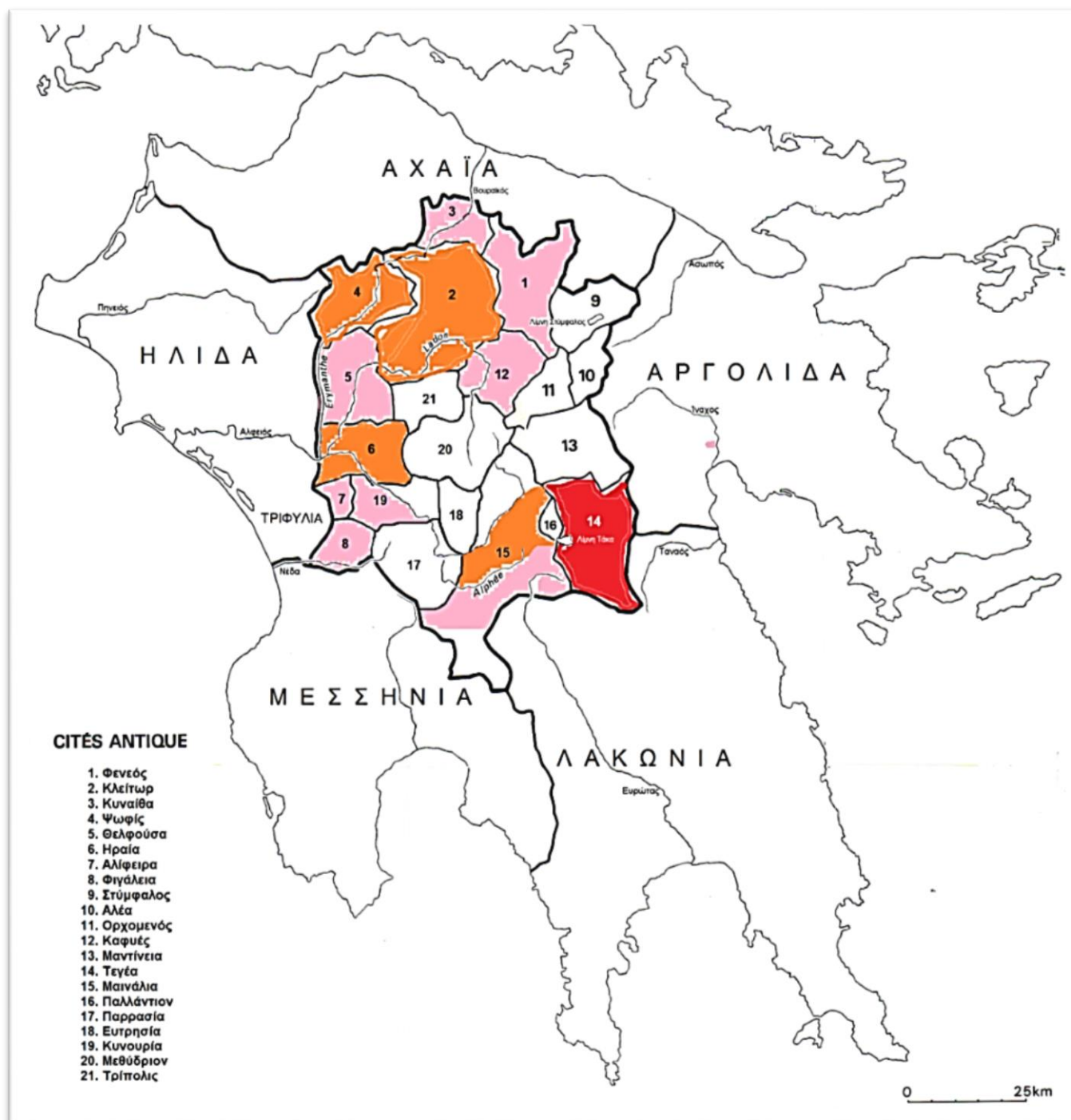
Εξάλλου δεν θα πρέπει να ξεχνούμε ότι η Τεγέα ολιγαρχούνταν, οπωσδήποτε έπειτα από την μάχη της Διπαίας, και οι ιθύνουσες τάξεις της πρέπει να γνώριζαν ότι δίχως την συμμόρφωση τους στις επιθυμίες της Σπάρτης δεν θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν την απαραίτητη εκ μέρους της προστασία προκειμένου να συνεχίσουν να διατηρούν την εξουσία¹⁷⁰. Και αυτός ο φόβος τους πρέπει να γινόταν ακόμη μεγαλύτερος όσο έβλεπαν την Μαντίνεια να ακολουθεί διαφορετική πολιτική κατεύθυνση, γεγονός που θα μπορούσε να έχει επιπτώσεις για το τεγεατικό πολιτικό καθεστώς. Ας μην ξεχνούμε ότι έπειτα από την παρέμβαση του Θεμιστοκλή στη Μαντίνεια η τελευταία πρέπει να προχώρησε ακόμη περισσότερο στις μεταρρυθμίσεις της αρχαϊκής της δημοκρατίας¹⁷¹, όπως αυτή περιγράφηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο¹⁷², διευρύνοντας το χάσμα της με τις ολιγαρχίες της περιοχής. Κατά αυτόν τον τρόπο, όσο ο φόβος των ολιγαρχικών μεγάλωνε τόσο αυξανόταν και η εξάρτησή τους από τη Σπάρτη, θέτοντας οριστικό τέλος στην επαναστατική κίνηση του δευτέρου τετάρτου του 5^{ου} αι. π.Χ. και παγιώνοντας μία φιλο-λακωνική ολιγαρχία στην Τεγέα, αλλά και στη συντριπτική πλειοψηφία των αρκαδικών κρατών.

¹⁶⁹ Cooper, 1996, 49

¹⁷⁰ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του 418 π.Χ. οπότε και οι Τεγεάτες επιζητούν την αρωγή της Σπάρτης προκειμένου να μην προσχωρήσει η πόλη στο συνασπισμό του Άργους, βλ. Θουκ. 5.64.1

¹⁷¹ Η δράση του Θεμιστοκλή σηματοδοτούσε την μεταβολή του πολιτεύματος ορισμένων αρκαδικών πόλεων προς μια πιο δημοκρατική μορφή, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα μπορούσε να γίνει λόγος για δημοκρατίες αθηναϊκού τύπου. Από την άλλη δεν θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε με βεβαιότητα ότι ο συνοικισμός της πόλης οφείλεται στη δράση του καθώς αυτός ίσως να είχε ήδη πραγματοποιηθεί τον 6^ο αι. π.Χ., βλ. υποσ. 25, 141 και 175. Ωστόσο, η διαχρονική αντιπαλότητα της Μαντίνειας με την Τεγέα την εμπόδισε να μετέχει των επαναστατικών κινήσεων αυτής της περιόδου, αφού το Άργος φαίνεται να προτίμησε -πιθανότατα για στρατιωτικούς λόγους- μία σύμπραξη με την Τεγέα.

¹⁷² Βλ. σελ. 5-10

= περιοχές με ισχυρότατες ενδείξεις ότι έλαβαν μέρος στον αντι-λακωνικό συνασπισμό της Τεγέας.

= περιοχές με αρκετά ισχυρές ενδείξεις ότι έλαβαν μέρος στον αντι-λακωνικό συνασπισμό της Τεγέας.

= περιοχές με λιγότερο ισχυρές ενδείξεις ότι έλαβαν μέρος στον αντι-λακωνικό συνασπισμό της Τεγέας.

Δημοκρατικές εξελίξεις στην Αρκαδία κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο

Ο μακροχρόνιος Πελοποννησιακός Πόλεμος υπήρξε ένα καθοριστικό κεφάλαιο της ιστορίας του αρχαίου ελληνικού κόσμου και αναμφισβήτητα επηρέασε με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο σχεδόν το σύνολό του. Ως εκ τούτου, δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση η Αρκαδία, η οποία είδε να λαμβάνουν χώρα ενδιαφέρουσες πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό της κατά τη διάρκεια του *“μεγάλου και άξιολογώτατου πολέμου”*¹⁷³. Αφετηρία των πολιτικών εξελίξεων υπήρξε η επιθυμία της Μαντίνειας να διεκδικήσει την ηγεμονία της Αρκαδίας μέσω της δημιουργίας μίας αρκαδικής συμμαχίας. Η παραπάνω επιθυμία της είχε αναντίρρητα επιπτώσεις στην πολιτική ζωή όσων μετείχαν της συμμαχίας, όπως ελπίζουμε ότι θα καταστεί φανερό στη συνέχεια.

Πράγματι, η *“έρατεινή πόλις”* του Ομήρου¹⁷⁴, η οποία κυβερνιόταν ήδη δημοκρατικώς¹⁷⁵, με το ξέσπασμα του Πελοποννησιακού πολέμου, ίσως ακόμη και λίγο νωρίτερα, προκειμένου να καλύψει τις αυξανόμενες ανάγκες της σε καλλιεργήσιμη γη *“αναγκάσθηκε”* να εξαπλωθεί προς τα δυτικά¹⁷⁶ μιας και η επέκταση προς τα ανατολικά ήταν ανέφικτη¹⁷⁷. Αφού, λοιπόν, ενέταξε την άμεσα γειτνιάζουσα περιοχή της Μαινάλιας¹⁷⁸, μία αρκετά εύφορη έκταση για τα δεδομένα της Αρκαδίας, επιχείρησε την ένταξη και άλλων Αρκάδων, μεταξύ των οποίων ανήκαν και οι Παρράσιοι, όπως μας πληροφορεί έμμεσα ο Θουκυδίδης¹⁷⁹. Μάλιστα, δεν θα έπρεπε να αποκλείσουμε κατηγορηματικά το ενδεχόμενο να κινήθηκε ακόμη και προς την εύφορη πεδιάδα της Φιγάλειας¹⁸⁰.

Ασχολούμενοι με τη φύση της μαντινειακής συμμαχίας, αλλά και του καθεστώτος όσων μετείχαν αυτής συμπεραίνουμε ότι δεν θα ήταν ακατόρθωτο να οδηγηθούμε σε σημαντικά συμπεράσματα, παρά το γεγονός ότι οι πληροφορίες που διαθέτουμε είναι πενιχρές. Στην

¹⁷³ Με αυτόν τον τρόπο χαρακτηρίζει ο Θουκυδίδης (1.1) τον Πελοποννησιακό πόλεμο.

¹⁷⁴ Ομηρ. Ιλ. Β 608

¹⁷⁵ Από τη δεκαετία του 470 είχε προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις του αρχαϊκού δημοκρατικού πολιτεύματός της οπότε και έλαβε χώρα ο συνοικισμός της σύμφωνα με τους How/Wells, 1990, 303. Κατά τον Πίκουλα (2009, 48) ο συνοικισμός τοποθετείται μεταξύ 478 και 473, κατά τον Ρηγόπουλο (1938, 67-8) μεταξύ 464 και 460 π.Χ. και κατά τον Hansen (1995, 60) 464-459 π.Χ.. Αντίθετα, ο Amit (1973, 121-8) και ο O’Neil (1981, 338-9) υποστηρίζουν ότι έγινε τον 6^ο αι π.Χ. Στην πραγματικότητα είναι πολύ δύσκολο να χρονολογήσουμε με ασφάλεια το συγκεκριμένο γεγονός, βλ. Hodkinson/Hodkinson, 1981, 256-61, Nielsen, 2004a, 518. Για το *“αρχαϊκό δημοκρατικό”* πολίτευμα της Μαντίνειας βλ. σελ. 5-10 και υποσ. 25, 141 και 175.

¹⁷⁶ Hodkinson/Hodkinson, 1981, 289, Roy, 1999, 357

¹⁷⁷ Πίκουλας, 2002, 284

¹⁷⁸ Το γεγονός ότι η Μαινάλια είχε δεσμούς τόσο με την Μαντίνεια, όσο και με την Τεγέα (βλ. Πίκουλας, 1988, 283) μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η επέκταση της Μαντίνειας στην περιοχή πρέπει να κάλυπτε μονάχα το βόρειο τμήμα της με το οποίο η ίδια είχε στενότερες σχέσεις. Εξάλλου στη μάχη του Λαοδίκειου το 423 π.Χ., που μας περιγράφει ο Θουκυδίδης (4.134.1) η Τεγέα παρουσιάζεται να έχει συμμάχους, οι οποίοι δεν θα μπορούσε να είναι άλλοι από τους νότιους Μαινάλιους. Το αμφίρροπο της έκβασης της συγκεκριμένης μάχης πρέπει να ματαίωσε τις ελπίδες της Μαντίνειας να συμπεριλάβει ολόκληρη την Μαινάλια στη συμμαχία της, καθώς Μαινάλιοι πολεμούν στο πλευρό των Τεγεατών και στη μάχη της Μαντίνειας, το 418 π.Χ., βλ. Θουκ. 5.67.1 Μάλιστα, στην προσπάθεια της να συμπεριλάβει όλη την Μαινάλια ίσως να προέβη στην ίδρυση μίας ομώνυμης πόλης προκειμένου να συσπειρώσει όλους τους κατοίκους της περιοχής και να προωθήσει τις δημοκρατικές δυνάμεις.

¹⁷⁹ Θουκ. 5.33.1

¹⁸⁰ Cooper, 1996, 50

πραγματικότητα, ο Θουκυδίδης μας παρέχει τη μοναδική φιλολογική μαρτυρία που μπορούμε να αξιοποιήσουμε, ο οποίος αναφερόμενος στους Παρρασίους κάνει λόγο περί “υπηκόων”. Το παραπάνω κάλλιστα θα μπορούσε να ισχύει αν συνδυαστεί με μία ηγεμονική φύση της συγκεκριμένης συμμαχίας, όπως υποστηρίζεται από μεγάλο μέρος της νεώτερης έρευνας¹⁸¹. Αρκεί κανείς να προσέξει ότι το 420π.Χ. οι Μαντινείς στη συμμαχία που σύνηψαν με το Άργος, την Αθήνα και την Ήλιδα¹⁸² δίνουν τους όρκους και εκ μέρους των συμμάχων τους. Με άλλα λόγια, οι σύμμαχοι της Μαντινείας ήταν απόντες από τους όρκους, ενώ δεν μαρτυρείται να παραβρίσκονταν ούτε κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, ώστε να μπορούν να εκφράσουν τις επιθυμίες τους και να επηρεάσουν την τελική διατύπωση αυτών. Αντιθέτως, θα έπρεπε να δώσουν τους όρκους, που οι Μαντινείς συμφώνησαν για αυτούς, στις πόλεις τους¹⁸³. Ακριβώς, δηλαδή, ότι θα έκαναν και οι σύμμαχοι των Αθηναίων με τους Αθηναίους. Επομένως, έχουμε κάθε λόγο να πιστεύουμε ότι η μορφή της συμμαχίας που είχε συγκροτήσει η Μαντινεία είχε πολλά κοινά στοιχεία με τις αντίστοιχες μεγαλύτερες συμμαχίες, όπως την Πελοποννησιακή ή τη Δηλιακή¹⁸⁴.

Η κατάσταση που μόλις περιγράφηκε καταδεικνύει ότι η συμμαχία δεν βασιζόταν επί ίσοις όροις, τουναντίον υπήρχε μία ηγεμονική δύναμη που υποσκέλιζε τις υπόλοιπες. Ωστόσο, αυτό απέχει παρασάγγας από το να ομιλούμε περί υπηκόων με την ακριβή σημασία του όρου, δηλαδή όσων υπόκεινται στην πολιτική εξουσία ενός κράτους ή ενός ηγέτη¹⁸⁵. Η διαφορά είναι τεράστια και δεδομένης της άγνοιας του τρόπου λειτουργίας της μαντινειακής συμμαχίας (δηλαδή αν υπήρχε κάποιο συμμαχικό συνέδριο στο οποίο να εκπροσωπούνταν οι σύμμαχοι κτλ) δεν θα πρέπει να δοθεί υπερβολική βαρύτητα στη συγκεκριμένη αναφορά του Θουκυδίδη, καθώς, τείνουμε να συμφωνήσουμε με τον Nielsen, ότι είναι πολύ πιθανό οι όροι “σύμμαχοι” και “υπήκοοι” στο έργο του υιού του Ολόρου να ταυτίζονται¹⁸⁶. Εξάλλου, αν ο Θουκυδίδης αντέγραψε στο έργο του το επίσημο κείμενο της αντιλακωνικής συμμαχίας του 420π.Χ., το οποίο μας σώζεται αποσπασματικά, τότε σε αυτό πρέπει να γινόταν λόγος περί “συμμάχων”¹⁸⁷ και όχι υπηκόων. Επομένως, θα ήταν εσφαλμένο να παρασυρθούμε απλά και μόνο από την παραπάνω αναφορά του Θουκυδίδη¹⁸⁸, η οποία ίσως αντικατοπτρίζει τα επιχειρήματα των ολιγαρχικών Παρρασίων. Ίσως, λοιπόν, να ήταν ορθότερο αν κάναμε λόγο απλά περί μειονεκτικής θέσης τους στη Συμμαχία.

Αυτή η μειονεκτική θέση αφορούσε όλους τους Αρκάδες που μετείχαν της Μαντινειακής Συμμαχίας. Ωστόσο, αξίζει να αναρωτηθούμε για το πώς διαμορφώθηκε αυτή η κατάσταση.

¹⁸¹ Καρδαρά, 1980, 53, Andrewes, 1992, 434, Nielsen, 1996, 79-84, Roy, 1996, 107, Nielsen, 2002, 367-372

¹⁸² Θουκ. 5.47.2-3

¹⁸³ Θουκ. 5.47-8

¹⁸⁴ Nielsen, 1996b, 79-84 και Nielsen, 2002, 367-372

¹⁸⁵ Θουκ. 5.33.1

¹⁸⁶ Nielsen, 1996b, 81

¹⁸⁷ IG I³ 83

¹⁸⁸ Θουκ. 5.33.1

Θα μπορούσε να ήταν το αποτέλεσμα μίας βίαιης-πολεμικής εισόδου τους στην Συμμαχία; Αν θέλουμε να είμαστε απολύτως ειλικρινείς θα πρέπει να ομολογήσουμε ότι στην πραγματικότητα αγνοούμε τον ακριβή τρόπο ένταξής των αρκαδικών κοινοτήτων στη Μαντινειακή Συμμαχία, δηλαδή αν έγινε με ειρηνικό-διπλωματικό τρόπο ή με βίαιο-πολεμικό, αφού η συμμετοχή τους στην Πελοποννησιακή Συμμαχία δεν συνεπαγόταν και την προστασία τους από τις επιθέσεις άλλων μελών της Συμμαχίας¹⁸⁹. Το μόνο που μπορούμε να ισχυριστούμε είναι ότι με οποιοδήποτε τρόπο και αν αυτό επετεύχθη σύντομα είχε σαν αποτέλεσμα να εξελιχθούν σε υποδεέστερα μέλη της Συμμαχίας και να επηρεάζονται από τις αποφάσεις της Μαντινείας.

Κινούμενοι επί αυτής της βάσεως θεωρούμε ότι το έθνος των Παρρασίων υπό την επίδραση της κραταιής αρκαδικής πόλης πρέπει να υιοθέτησε μία πιο δημοκρατική διακυβέρνηση μιμούμενο τα πρότυπα της ηγέτιδας πόλης της Συμμαχίας. Αυτή την υπόθεση φαίνεται να επιβεβαιώνουν τα γεγονότα του 420π.Χ., όταν μερίδα των Παρρασίων φαίνεται να κάλεσε τους Λακεδαιμόνιους να επέμβουν και να ανατρέψουν την κατάσταση που είχε διαμορφώσει η Μαντινεία, η οποία σύμφωνα με τη γνώμη τους είχε οδηγήσει την περιοχή σε καθεστώς υπηκόων¹⁹⁰. Με δεδομένο ότι αυτή η μερίδα προχώρησε σε "στάση" όπως αναφέρει κατηγορηματικά ο Θουκυδίδης¹⁹¹, συμπεραίνουμε ότι δεν κατείχαν την εξουσία στην Παρρασία εκείνη τη στιγμή. Και εφόσον απευθύνονται στην Σπάρτη ζητώντας την "απελευθέρωσή" τους¹⁹² δεν υπάρχει αμφιβολία ότι επρόκειτο για ολιγαρχικούς.

Επομένως, μία αντίπαλη πολιτική παράταξη είχε την εξουσία. Μία φιλο-μαντινειακή¹⁹³ παράταξη, η οποία πρέπει να είχε ανέλθει στην εξουσία ταυτόχρονα με την είσοδο της Παρρασίας στην μαντινειακή Συμμαχία. Μάλιστα, αν λάβουμε υπόψη τη δημοκρατική διακυβέρνηση της Μαντινείας, τότε αυτή η παράταξη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η δημοκρατική παρρασιακή παράταξη, δίχως αυτό να αποκλείει το ενδεχόμενο η ηγεσία της να απαρτιζόταν από υψηλά ιστάμενες κοινωνικές τάξεις. Οπωσδήποτε, όμως, κινούταν από μία σφοδρή επιθυμία για πολιτειακές αλλαγές στον τόπο τους, οι οποίες ίσως να έγιναν πράξη, όπως συμπεραίνουμε από την έντονη αντίδραση των ολιγαρχικών και από το εύλογο επιχείρημα ότι η Μαντινεία επιχείρησε να εξάγει στους συμμάχους της όσα είχε η ίδια πετύχει σε πολιτικο-οικιστικό επίπεδο¹⁹⁴. Ακριβώς αυτή τους η επιθυμία σε συνδυασμό με την προστασία που προσέφερε η Μαντινεία απέναντι σε οποιαδήποτε πιθανή εξωτερική απειλή μπορεί να μας δώσει την απάντηση στο ερώτημα που θέσαμε προηγουμένως. Δηλαδή οι Παρράσιοι αποδέχτηκαν μία συμμαχία με την Μαντινεία που δεν ήταν επί ίσους

¹⁸⁹ Ste Croix, 2005, 174

¹⁹⁰ Θουκ. 5.33.1

¹⁹¹ Θουκ. 5.33.1

¹⁹² Θουκ. 5.33.1, Gomme, 1978, 32. Βάζουμε σε εισαγωγικά την λέξη απελευθέρωση, καθώς αυτή ήταν η δική τους οπτική γωνία για τα πράγματα. Αυτό που πραγματικά επιζητούσαν ήταν η "παλινόρθωση" –αν μπορούμε να δανειστούμε τον όρο από την νεώτερη ιστορία- του παλαιού (ολιγαρχικού) καθεστώτος.

¹⁹³ Roy, 2013, 27

¹⁹⁴ Βλ. Πίκουλας, 2009, 48-9. Μάλιστα, σε αυτό το σημείο ο Πίκουλας υποστηρίζει ότι η Μαντινεία συντέλεσε έστω και ως "ηθικός αυτουργός" στον συννοικισμό της Τραπεζούντας, τον οποίο τοποθετεί αυτήν την περίοδο.

όροις κινούμενοι ακριβώς από την σφοδρή τους επιθυμία για πολιτειακές αλλαγές και ικανοποίησης του αιτήματος τους για προστασία από εξωτερική απειλή¹⁹⁵.

Ταυτόχρονα, ο φόβος που προξενούσε η δύναμη της Μαντινείας και το ενδεχόμενο επέμβασης της στην περιοχή αφαιρούσε από τους Παρρασίους “αντιφρονούντες” τη δυνατότητα αντίδρασης και ανατροπής της νεοδημιουργηθείσας κατάστασης. Παράλληλα, η Σπάρτη αφοσιωμένη στον εν εξελίξει Πελοποννησιακό Πόλεμο δεν θα μπορούσε να παρέμβει προς όφελος της ολιγαρχικής παράταξης, αφαιρώντας της κατά αυτόν τον τρόπο την μοναδική τους ελπίδα για εξωτερική βοήθεια στην προσπάθεια ανατροπής του υφισταμένου καθεστώτος. Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι στους κόλπους της Πελοποννησιακής Συμμαχίας είχε δημιουργηθεί μία αντίφαση, καθώς υπήρξε δημοκρατική διακυβέρνηση ορισμένων μελών της την ίδια στιγμή που η Σπάρτη μαχόταν εναντίον της δημοκρατικής Αθήνας.

Μάλιστα, στην απρόσκοπτη δημοκρατική διακυβέρνηση των κοινοτήτων της Παρρασίας πιθανότατα να συνέβαλε και το γεγονός ότι η περιοχή δεν πλήχθηκε από ένοπλες συγκρούσεις κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης του Πελοποννησιακού Πολέμου. Μάλιστα, αν συνυπολογίσουμε της αυξημένες ανάγκες μισθοφόρων που δημιουργήθηκαν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η συγκεκριμένη περιοχή της Αρκαδίας ίσως και να ευνοήθηκε οικονομικά, αφού η μισθοφορική υπηρεσία ήταν ένα από τα κύρια “εξαγωγικά προϊόντα” της περιοχής¹⁹⁶. Αλλά ακόμη και αν κανείς θεωρεί την παραπάνω διατύπωση υπερβολική, δεν μπορεί να αρνηθεί ότι τουλάχιστον δεν επηρεάστηκε αρνητικά από τον Πελοποννησιακό πόλεμο μέχρι και την υπογραφή της Νικειού Ειρήνης, καθώς καμία ένοπλη σύγκρουση δεν έλαβε χώρα στη γενέθλια γη του Διός. Αποτέλεσμα της παραπάνω απουσίας αρνητικού αντίκτυπου στην οικονομία θα μπορούσε να υπάρξει η ικανοποίηση μίας σημαντικής μερίδας των Παρρασίων από την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί ή τουλάχιστον τη μη δυσαρέσκειά τους που θα ενεργοποιούσε τα αντανakλαστικά για ανατροπή του νεόκοπου πολιτικού καθεστώτος. Παρομοίως, η ίδια κατάσταση πρέπει να επικρατούσε και στα υπόλοιπα μέλη της μαντινειακής συμμαχίας, τους Μαιναλίους και τους Φιγαλείς. Επομένως, δεν θα ήταν υπερβολή αν υποστηρίζαμε ότι η Μαντινεία προέβη σε εξαγωγή του δημοκρατικού της πολιτεύματος στα υπόλοιπα μέλη της Συμμαχίας της.

Ακολουθώντας τον ίδιο τρόπο σκέψης υποστηρίζουμε ότι το αίτημα για “απελευθέρωση” που ακούγεται στον Θουκυδίδη πρέπει να αντικατοπτρίζει τα επιχειρήματα των ολιγαρχικών Παρρασίων περί παραβίασης της αυτονομίας της περιοχής, που εν πολλοίς βασιζόταν στον ηγεμονικό χαρακτήρα της μαντινειακής συμμαχίας. Ωστόσο, από όσα αναφέραμε παραπάνω συμπεραίνουμε ότι δεν υπήρχε καμία παραβίαση της αυτονομίας, καθώς η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί ήταν απόρροια της ελεύθερης βούλησης των

¹⁹⁵ Το αίτημα αυτό ήταν υπαρκτό αφού η Πελοποννησιακή Συμμαχία δεν προσέφερε στα μέλη της προστασία από άλλα μέλη της Συμμαχίας, όπως συμπεραίνουμε από το πληθώρα περιστατικών όπως αυτό μεταξύ της Μαντινείας και της Τεγέας στο Λαοδίκαιο της Ορεσθίδος, βλ. Θουκ. 4.134

¹⁹⁶ βλ. Nielsen, 1999, 40-3, Roy, 1999, 346-9, Nielsen, 2002, 79-83, Forsén, 2013, 269-77

Παρρασίων. Εξάλλου, η Μαντίνεια σε διαφορετική περίπτωση δεν θα μπορούσε να καταστήσει ελκυστική τη συμμαχία που προσέφερε στους υπόλοιπους Αρκάδες.

Πράγματι, η γενέτειρα της Διοτίμας¹⁹⁷ θέλησε να καταστήσει ελκυστική την συμμαχία της με σκοπό την είσοδο όσο το δυνατόν περισσότερων αρκαδικών κρατών σε αυτήν. Για αυτό τον λόγο και από τα πρώτα στάδια συγκρότησης της συμμαχίας της ενδιαφέρθηκε και κατευθύνθηκε προς την βραχώδη και ορεινή Παρρασία, η οποία από μόνη της δεν θα μπορούσε να λύσει τις ανάγκες της Μαντίνειας για καλλιεργήσιμη γη, καθώς από οικονομικής άποψης προσέφερε τη δυνατότητα μονάχα για τη βόσκηση των κοπαδιών¹⁹⁸. Από την άλλη, στρατηγικά αποτελούσε τη δίοδο για περαιτέρω εξάπλωση προς τα δυτικά, που βρισκόταν η εύφορη πεδιάδα της Φιγάλειας, για την οποία ίσως να κινήθηκαν οι Μαντινείς¹⁹⁹. Επομένως, θα πρέπει να αναζητηθεί κάποιος σημαντικότερος λόγος που κίνησε από νωρίς το ενδιαφέρον της Μαντίνειας για την συγκεκριμένη περιοχή. Μία πολύ πειστική απάντηση θα μπορούσε να δοθεί αν ληφθεί υπόψη ότι στην Παρρασία βρίσκονταν ορισμένοι από τους ιερότερους τόπους των Αρκάδων, με εξέχοντα το Λύκαιον όρος²⁰⁰, τον τόπο γέννησης του Διός κατά την τοπική μυθολογία και τέλεσης της παναρκαδικής εορτής των Λυκαίων. Ως εκ τούτου, θα μπορούσε να προταχθεί ως κυριότερη αιτία του ενδιαφέροντος της Μαντίνειας για την περιοχή η δυνατότητα “εκμετάλλευσης” ενός από τα πλέον ιερά μέρη της Αρκαδίας για την εξυπηρέτηση πολιτικών στόχων, μεταξύ των οποίων θα μπορούσε να ήταν η προσέλκυση όσο το δυνατόν περισσότερων Αρκάδων στη συμμαχία της.

Πράγματι, ο έλεγχος της γενέθλιας γης του Διός πρόσφερε τη δυνατότητα στους Μαντινείς, χρησιμοποιώντας την Παρρασία για έλεγχο του ιερότερου όρους των Αρκάδων, ίσως και της τοπικής αμφικτυονίας αν αυτή πράγματι υπήρχε²⁰¹, να διατείνονται ότι είναι προστάτες όλων των Αρκάδων και κατά αυτόν τον τρόπο θα διευκόλυνε την προσπάθειά τους να καταστήσουν τη συμμαχία τους ελκυστικότερη στα λοιπά αρκαδικά κράτη. Επομένως, ο έλεγχος της Παρρασίας μπορούσε να εξυπηρετεί τους πολιτικούς σκοπούς της Μαντίνειας και την άσκηση “μαντινειακής προπαγάνδας”. Ενίσχυση στον παραπάνω συλλογισμό θα μπορούσε να προσφέρει η γενικότερη πολιτική της Μαντίνειας αυτήν την περίοδο, η οποία απέβλεπε στην ενίσχυση της παναρκαδικής της ρητορικής και της εκμετάλλευσης της αρκαδικής ταυτότητας προκειμένου να επιτευχθεί η συσπείρωση των Αρκάδων γύρω από τη Συμμαχία της. Εξάλλου, ο έλεγχος του Λυκαίου όρους δεν ήταν η μόνη προπαγανδιστική κίνηση στην οποία προέβη. Αντιθέτως, την ίδια περίοδο προχώρησε **α)** στην συνέχιση της κοπής νομίσματος με απεικόνιση κατεзоχήν αρκαδικών συμβόλων, όπως το βελανίδι²⁰², η

¹⁹⁷ Πλατ. Συμπ. 201d

¹⁹⁸ Hodkinson, 1981, 289

¹⁹⁹ Cooper, 1996, 50

²⁰⁰ Πaus. 8.38.2-3

²⁰¹ Για την ύπαρξη της αμφικτυονίας βλ. σελ. 22-24

²⁰² Η βελανιδιά κατείχε εξέχοντα ρόλο στους ισχυρισμούς των Αρκάδων για την αυτοχθονία και την αρχαιότητα της καταγωγής τους, βλ. Ήμελλος, 1994, 267-276. Ακόμη με στεφάνι βελανιδιάς στέφονταν οι νικητές των Λυκαίων.

αρκούδα²⁰³ και **β)** στην ανακομιδή των οστών του Αρκάδος, του επώνυμου ήρωα της Αρκαδίας, και μεταφορά τους από το Μαίναλο στην Μαντίνεια²⁰⁴.

Τα νομίσματα χρονολογούνται μεταξύ του 500 και του 385π.Χ., (Head, 1911, 450-1, Nielsen, 2004a, 520). Επομένως, κάλλιστα μπορούσαν να συνεχίσουν να κόβονται κατά την εξεταζόμενη περίοδο εξαιτίας του παν-αρκαδικού τους χαρακτήρα και των αντίστοιχων φιλοδοξιών της Μαντίνειας.

Είναι εύκολο να αντιληφθούμε ότι σε καμία περίπτωση δεν επιδιώκουμε την τοποθέτηση της έναρξης της κοπής τους το 431π.Χ. αφού οι παν-αρκαδικές βλέψεις της Μαντίνειας δεν γεννήθηκαν ξαφνικά εκείνη την περίοδο αλλά ήταν ένα φαινόμενο του οποίου οι ρίζες μπορούν να εντοπιστούν ήδη από τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. Επομένως, πρόκειται για συνέχιση κοπής τύπων των οποίων η αφετηρία ξεκινά από τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ.

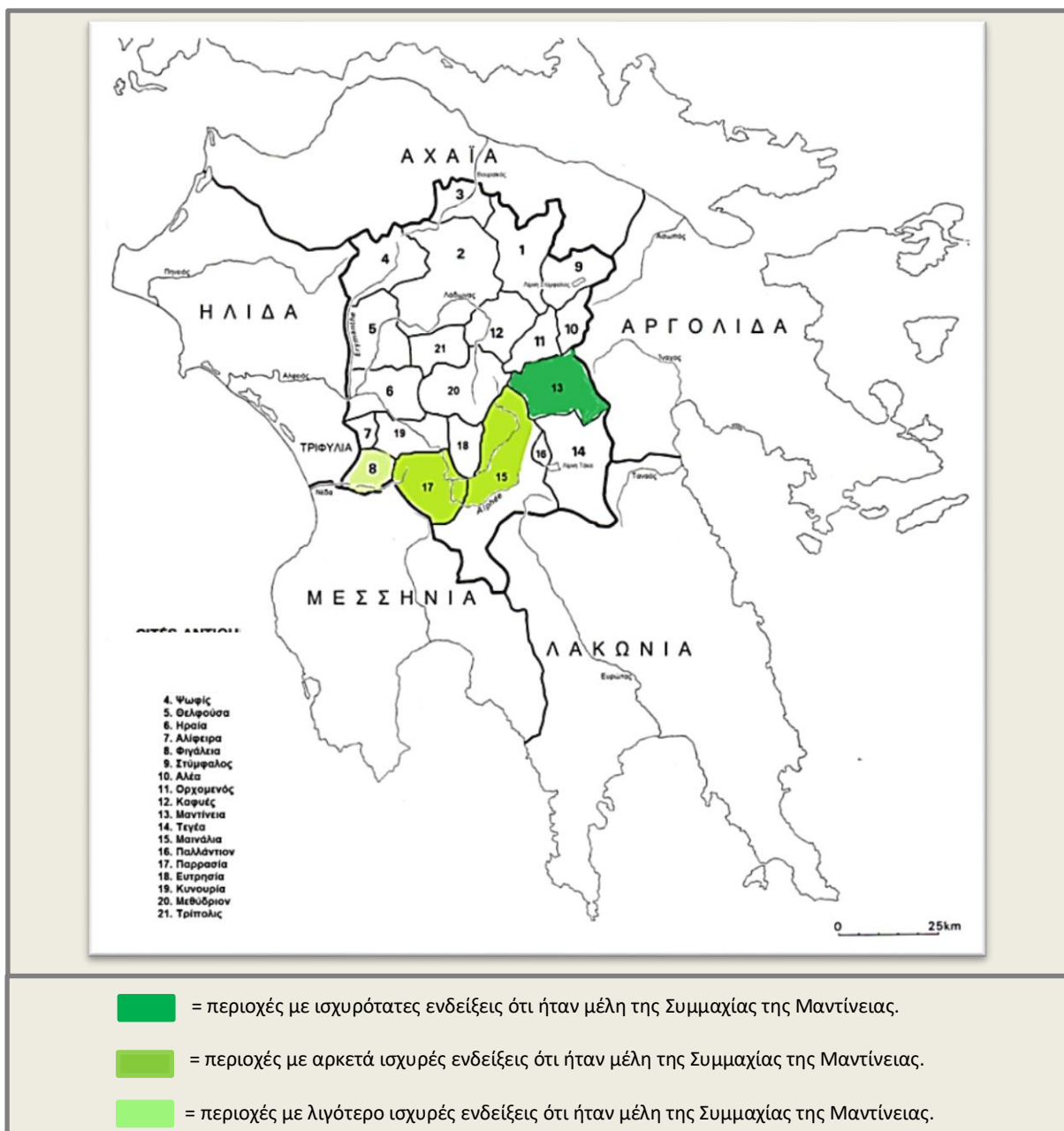
Ωστόσο, πλην του Ορχομενού²⁰⁵, ο οποίος έγινε μέλος του ευρύτερου αντι-λακωνικού συνασπισμού μόλις τις παραμονές της μάχης της Μαντίνειας, δεν μας παραδίδεται από καμία αρχαία πηγή ποιες άλλες περιοχές μπορεί να ήταν μέλη της συμμαχίας²⁰⁶. Ως εκ τούτου, μπορούν να γίνουν μονάχα εικασίες στηριγμένες σε επιχειρήματα που μόνο ως αίολα θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν. Επομένως, η πιο σίγουρη μορφή που θα μπορούσε να έχει η συμμαχία είναι αυτή που φαίνεται στον χάρτη.

²⁰³ Σύμφωνα με την αρκαδική μυθολογία η Καλλιστώ, η κόρη του μυθικού βασιλιά Λυκάονα, μεταμορφώθηκε σε αρκούδα από την Ήρα που ζήλεψε την ερωτική της σχέση με τον Δία, καρπός της οποίας υπήρξε ο Αρκάς, ο επώνυμος ήρωας όλων των Αρκάδων, βλ. Πaus. 8.3.6. Ως εκ τούτου, η αρκούδα είναι ένα σύμβολο με ιδιαίτερη σημασία για όλους τους Αρκάδες.

²⁰⁴ Πaus. 8.9.3-4, 36.7-8. Ο Hejnic (1961, 29) υποστηρίζει ότι αυτή η κίνηση πρέπει να έγινε εντός του 5^{ου} αι. οπότε και οι Μαντινείς ήλεγχαν την Μαινάλια. Η ίδια άποψη διατυπώνεται και από την Pretzler (2009, 97, 99).

²⁰⁵ Θουκ.5.61-2

²⁰⁶ Roy, 2013, 27

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι την ίδια περίοδο ακόμη και στην ίδια την Μαντίνεια έλαβαν χώρα μεταρρυθμίσεις, οι οποίες πρέπει να συνέβαλαν στην προώθηση αλλαγών του δημοκρατικού της πολιτεύματος. Αναμφισβήτητα, οι μεταρρυθμίσεις θα πρέπει να κινούνταν προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της φύσεως του δημοκρατικού πολιτεύματος της πόλης²⁰⁷. Ωστόσο, εξαιτίας της σπάνειας των διαθέσιμων πληροφοριών είναι αδύνατο να καταλήξουμε σε ασφαλή συμπεράσματα για το ποιες ακριβώς ήταν οι μεταρρυθμίσεις, καθώς το μόνο που γνωρίζουμε με ασφάλεια είναι ότι ο πύκτης Νικόδωρος διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο σε αυτές γύρω στο 425π.Χ.²⁰⁸. Επιπλέον, το μόνο που θα μπορούσαμε να προσθέσουμε είναι ο σημαίνων ρόλος που πρέπει να είχε ο σοφιστής Διαγόρας ο Μήλιος για την πολιτική σκέψη και πρακτική του Νικοδώρου²⁰⁹.

²⁰⁷ Σε αυτό το σημείο η άποψή μας συμφωνεί με την αντίστοιχη του Amit (1973, 138)

²⁰⁸ Αιλ. Ποικ. Ιστ. 2.22-3, βλ. Nielsen, 2002, 338, Μπιργάλιας, 2009, 75

²⁰⁹ Αιλ. Ποικ. Ιστ. 2.23

Εντούτοις, ούτε αυτό θα μπορούσε να μας φανεί αρκετά χρήσιμο προκειμένου να σκιαγραφήσουμε τις μεταρρυθμίσεις, αφού οι πληροφορίες που γνωρίζουμε για τον νησιώτη σοφιστή περιορίζονται μονάχα στο γεγονός ότι κατέκρινε τα ελευσίνια μυστήρια και εν γένει την αρχαία ελληνική θρησκεία²¹⁰ με αποτέλεσμα οι Αθηναίοι να τον κατηγορήσουν για ασέβεια και να αναγκαστεί να εγκαταλείψει την πόλη. Για αυτόν τον λόγο και αναφέρεται από μεταγενέστερους συγγραφείς με το επίθετο “άθεος”²¹¹.

Σύντομα διαμορφώθηκαν εκ νέου οι κατάλληλες συνθήκες, προκειμένου η δημοκρατική κίνηση στη μαντινειακή συμμαχία να καταστεί κίνηση ανοιχτής έκφρασης εχθρικής διάθεσης προς τη Σπάρτη. Πιο συγκεκριμένα, όπως η Τεγέα παλαιότερα, έτσι και η Μαντίνεια βρέθηκε επικεφαλής ενός συνασπισμού Αρκάδων και γνωρίζοντας τις διαθέσεις της Σπάρτης να παρέμβει προκειμένου να της αφαιρέσει όσα είχε στην κατοχή της, όπως μας πληροφορεί ο Θουκυδίδης²¹², φρόντισε αρχικά να εξασφαλίσει την υποστήριξη του Άργους²¹³. Μάλιστα, ο φόβος της Μαντίνειας μπορεί να χαρακτηριστεί απόλυτα δικαιολογημένος αφού πράγματι η Σπάρτη χρησιμοποιώντας επιλεκτικά το σύνθημα της αυτονομίας²¹⁴ ανταποκρίθηκε στην έκκληση των ολιγαρχικών Παρρασίων προβάλλοντας με ζέση την παραβίαση της αυτονομίας τους από τους Μαντινείς²¹⁵ και επενέβη στην γεννέθλια γη του Διός.

Επομένως, η εχθρική διάθεση προς τη Σπάρτη δεν είναι απαραίτητο να υπήρχε κατά τη συγκρότηση της Μαντινειακής Συμμαχίας αν η τελευταία δεν προέβαινε στην ωμή παρέμβαση στην Παρρασία. Αυτή η άποψη εδράζεται στο γεγονός ότι η Μαντίνεια, από τις αρχές του Πελοποννησιακού πολέμου, οπότε και πρέπει να έχει ξεκινήσει τη δημιουργία της Συμμαχίας της²¹⁶, δεν φαίνεται να είχε δημιουργήσει προβλήματα στο εσωτερικό της Πελοποννησιακής Συμμαχίας. Ακόμη και αν δεχτούμε ότι απώτερος σκοπός της υπήρξε η ηγεμονία της στην Αρκαδία, καθώς σύμφωνα με τον Θουκυδίδη η Μαντίνεια είχε “υποδουλώσει” τους Παρασσίους²¹⁷, αυτό δε σημαίνει ότι στρεφόταν απαραίτητα εναντίον της Σπάρτης. Η αντίθεση με τη Σπάρτη δεν αποτελούσε τον κρίσιμο παράγοντα προκειμένου να απευθύνει τα παναρκαδικά της συνθήματα, παρόλο που πάντοτε η σύγκρουση με τον “άλλον” μπορούσε να συμβάλει στην αύξηση της συνοχής μίας παναρκαδικής συμμαχίας²¹⁸.

Στη φαρέτρα των επιχειρημάτων μας για τη μη αντι-λακωνική γενεσιουργό αιτία της μαντινειακής συμμαχίας μπορεί ακόμη να προστεθεί η επίγνωση της Μαντίνειας ότι μόνη

²¹⁰ Η διήγηση που διασώζεται στο Διογένη Λαέρτιο (Βίοι Φιλοσόφων 6.59) είναι χαρακτηριστική της σχέσης του Διαγόρα με την αρχαία ελληνική θρησκεία.

²¹¹ Κικέρ. *De Natura Deorum* 3.89 και Αθηναγόρας, *Πρεσβεία περί χριστιανών* 4

²¹² Θουκ. 5.29.1

²¹³ Θουκ. 5.29

²¹⁴ Nielsen, 1996b, 93, Cartledge, 2004a, 306

²¹⁵ Θουκ. 5.33.1 και 3

²¹⁶ Nielsen, 1996β, 80, Ste Croix, 2005, 196-7

²¹⁷ Θουκ. 5.78.3

²¹⁸ Pretzler, 2009, 97

της δεν θα μπορούσε να έχει καμία απολύτως ελπίδα απέναντι στη Σπάρτη εκείνης της εποχής. Αντιθέτως, όπως αναφέρει και ο Θουκυδίδης, ο φόβος της Μαντινείας ότι η Σπάρτη επιθυμούσε να της αφαιρέσει όσα αρκαδικά εδάφη είχε “υποτάξει” τα προηγούμενα χρόνια²¹⁹ σε συνδυασμό με την άρνησή της να την βοηθήσει στα προβλήματα που αντιμετώπιζε με την Τεγέα ήδη από το 423π.Χ.²²⁰ (κάτι που παραλείπει να αναφέρει ο αρχαίος ιστορικός) υπήρξαν καθοριστικοί παράγοντες ώστε να συνάψει συμμαχία με το Άργος και έπειτα από την παρέμβαση στην Παρρασία να λάβει μέρος στην αντι-λακωνική συμμαχία που συγκροτήθηκε το 421π.Χ. Έτσι οδηγήθηκε στην ένοπλη σύγκρουση με τη Σπάρτη, αφού οι ιστορικές συγκυρίες²²¹ της εξασφάλισαν τη συμμαχία του Άργους, της Αθήνας και της Ήλιδας²²².

Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι στη διαμάχη Μαντινείας-Τεγέας η ολιγαρχική Τεγέα είχε αποφασίσει ότι η προτιμότερη οδός ήταν η νομιμοφροσύνη στη Σπάρτη, γεγονός που δεν άφηνε καμία άλλη εναλλακτική στη δημοκρατική Μαντινεία από τη συμμετοχή της στην αντι-σπαρτιατική συμμαχία παρόλο που αυτή στην πραγματικότητα δεν είχε κάποιον κοινό στόχο για όλα τα μέλη της²²³. Κατά αυτόν τον τρόπο, εξαιτίας της έντονης αντίδρασης της Σπάρτης, ακόμη και αν αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί δικαιολογημένη, η Μαντινεία σκλήρυνε περεταίρω τη θέση της και πρέπει να υιοθέτησε αντι-λακωνική ρητορική. Μέσω αυτής της ρητορικής θα μπορούσε να επιχειρήσει τη συσπείρωση των Αρκάδων και να εξυπηρετήσει την προσπάθειά της να προστατέψει τις κτήσεις της.

Με άλλα λόγια, η ωμή παρέμβαση της Σπάρτης στα εσωτερικά της Μαντινειακής συμμαχίας είχε σαν αποτέλεσμα την περαιτέρω σκλήρυνση της στάσης της Μαντινείας, η οποία θα δώσει μία από τις μεγαλύτερες μάχες της ιστορίας της το 418π.Χ. προκειμένου να υπερασπιστεί όσα είχε χτίσει μέχρι τότε. Κάνουμε λόγο για ωμή παρέμβαση της Σπάρτης, καθώς χρησιμοποιώντας επιλεκτικά το σύνθημα της αυτονομίας, έδωσε διαταγή στον επαναπατρισθέντα βασιλιά Πλειστοάνακτα να ηγηθεί μίας εκστρατείας στην Παρρασία κατά τη διάρκεια της οποίας πέτυχε να γκρεμίσει το μαντινειακό φρούριο στα Κύψελα²²⁴, το οποίο θα μπορούσε να δημιουργήσει πρόβλημα στην επικοινωνία της Σπάρτης με το βορρά. Φυσικά, απώτερος σκοπός της Σπάρτης ήταν η μη συσπείρωση των Αρκάδων γύρω

²¹⁹ Θουκ. 5.29.1

²²⁰ Hornblower, 2003, 288

²²¹ Για παράδειγμα η Τεγέα τη δεκαετία του 470 δεν θα μπορούσε να είχε εξασφαλίσει τη συμμαχία της Αθήνας, αφού τότε στην Αθήνα επικρατούσε η παράταξη του φιλολάκωνα Κίμωννα, ο οποίος σε καμία περίπτωση δεν θα προχωρούσε στη σύναψη μιας τέτοιας συμμαχίας. Τουναντίον, ο Αλκιβιάδης υποδαύλισε τη δυσσάρεσκεια του Δήμου των Αθηνών για την ειρήνη του Νικία και επιχείρησε τη δημιουργία ενός ισχυρού αντιλακωνικού μετώπου μέσα στην ίδια την Πελοπόννησο και αναμειγνυόμενος ενεργά στις αναταραχές βλ. Θουκ. 5.43-8, 52.2, 53, 56.3-5, 61.2-5, 76.3, 84.1

²²² Θουκ. 5.47. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Seager, 1976, 249-269

²²³ Seager, 1976, 255-6

²²⁴ Παραμένει άγνωστη η ακριβής του θέση, η οποία πρέπει να αναζητηθεί στα σύνορα Παρρασίας-Μαινάδας. Βλ. Θουκ. 5.33, Gomme, 1978, 32-34. Εξάλλου σε αυτήν την περιοχή τοποθετούσαν οι Αρκάδες τη δράση του μυθικού βασιλέα Κύψελου, βλ. Πaus. 8.29.5, από την οποία πιθανολογούμε ότι το φρούριο πήρε το όνομά του. Οποιαδήποτε προσπάθεια για ακριβέστερη τοποθέτησή του κρίνεται εξ ημών δίχως επαρκή αιτιολόγηση.

από τη μαντινειακή συμμαχία, αλλά η διαιώνιση μιας κατάστασης διαίρεσης στους κόλπους του αρκαδικού κόσμου.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι ο Πλειστοάναξ κατά τη διάρκεια της αυτοεξορίας του έζησε για περισσότερα από 15 χρόνια στο Λύκαιον όρος, χτίζοντας ένα σπίτι το μισό μέρος του οποίου βρισκόταν εντός του περιβόλου του ιερού του Λυκαίου Διός²²⁵. Επομένως, κατά τη μακρόχρονη παραμονή του στην Παρρασία θα είχε σίγουρα δημιουργήσει κάποιους φιλικούς δεσμούς με ανθρώπους της περιοχής. Το παραπάνω σε συνδυασμό με την ανάγκη του να αποδείξει την αξία του καθιστά απόλυτα λογικό όχι μόνο να ηγηθεί της εκστρατείας στην Παρρασία, όπως αναφέρει ο Θουκυδίδης, αλλά και να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην πολιτική αναδιάρθρωση της περιοχής που ακολούθησε την επιτυχημένη του εκστρατεία. Η πολιτική αναδιάρθρωση πρέπει να συμπεριελάμβανε την εφαρμογή του φυλετικού συστήματος οργάνωσης που επικρατούσε στην περιοχή όλα τα προηγούμενα χρόνια²²⁶ προκειμένου η γενέθλια γη του Λυκαίου Διός να συνεχίσει να είναι αδύναμη να ασκεί δυναμική και ανεξάρτητη πολιτική²²⁷, επιβεβαιώνοντας κατά αυτόν τον τρόπο τους ισχυρισμούς μας ότι η Σπάρτη χρησιμοποιούσε επιλεκτικά το σύνθημα της αυτονομίας²²⁸. Ήταν φανερό ότι ένας ισχυρός αρκαδικός συνασπισμός ήταν σαν μία ενοχλητική μύγα στο ρουθούνι της πόλης που απλωνόταν στην κοιλάδα του Ευρώτα. Επομένως, έπειτα από αυτήν την πολιτική επέμβαση της Σπάρτης είναι απολύτως λογικό να ευνοήθηκαν οι “φίλοι” του Πλειστόανακτος, οι οποίοι επανήλθαν στην εξουσία έπειτα από περίπου μία δεκαετία, και να καταλύθηκε η δημοκρατία στην Παρρασία.

²²⁵ Θουκ. 5.16.3

²²⁶ Nielsen, 1996, 101

²²⁷ Πίκουλας, 2002, 282

²²⁸ Nielsen, 1996b, 93, Cartledge, 2004a, 306

Ο αντίκτυπος της μάχης της Μαντίνειας (418π.Χ.) στην πολιτική ζωή της Αρκαδίας

Η εκστρατεία του Πλειστοάνακτος υπήρξε το πρώτο μεγάλο πλήγμα για τη δημοκρατική κίνηση που είχε ξεσπάσει στην Αρκαδία και στηριζόταν στη συμμαχία της Μαντίνειας, αφού επανέφερε στην εξουσία τους ολιγαρχικούς στην Παρρασία. Το οριστικό πλήγμα θα δοθεί στην μάχη της Μαντίνειας που έλαβε χώρα το 418π.Χ., αφού μονάχα η ηγέτιδα πόλη της Συμμαχίας κατόρθωσε να διατηρήσει το δημοκρατικό της πολίτευμα. Ωστόσο, σε αυτήν την μάχη οι Μαντινείς, οι οποίοι κατέλαβαν το δεξιό άκρο της παράταξης²²⁹ και βρέθηκαν απέναντι από τους Σκιρίτες²³⁰, έναν ειδικό λόχο του σπαρτιατικού στρατού αρκαδικής καταγωγής²³¹, επιχείρησαν να προασπίσουν όσα είχαν δημιουργήσει. Και δεν ήταν μόνοι τους σε αυτήν την προσπάθεια, αλλά ενισχύθηκαν από τους Ορχομένιους και λοιπούς Αρκάδες²³². Ποιοί ήταν όμως αυτοί οι λοιποί Αρκάδες αφού η Σπάρτη είχε ήδη επέμβει στην Παρρασία και την είχε στερήσει από τους Μαντινείς;

Ο συγκεκριμένος προβληματισμός δεν φαίνεται να έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους νεώτερους ερευνητές και ως εκ τούτου κρίναμε σκόπιμο να καταθέσουμε την άποψή μας. Κατά τη γνώμη μας, “οί ξύμμαχοι Αρκάδων” αποτελούνταν από μία σημαντική μερίδα βορείων Μαιναλίων και Παρρασίων, οι οποίοι πρέπει να υποστήριζαν τους Μαντινείς σε αυτήν την μάχη²³³. Εξάλλου, όπως αναφέραμε προηγουμένως²³⁴, σημαντική μερίδα των κατοίκων των περιοχών αυτών πρέπει να υποστήριζαν με θέρμη την μαντινειακή συμμαχία, διότι τους προσέφερε πολιτικά προνόμια τα οποία θα στερούνταν σε διαφορετική περίπτωση. Εκτός των άλλων, με δεδομένο ότι οι Ηραιείς και οι Μαινάλιοι²³⁵ είχαν συνταχτεί με την Τεγεατική πλευρά, τότε αναγκαστικά οι “ξύμμαχοι Αρκάδων”, των οποίων ο αριθμός δύσκολα θα ξεπερνούσε τους 1.600²³⁶, δεν θα μπορούσαν να είναι άλλοι από τους Ορχομένιους, τις πόλεις της μαντινικής και όσους από την Παρρασία και Μαινάλια ήταν ιδεολογικοί τους σύμμαχοι.

Η έκβαση της μάχης της Μαντίνειας οδήγησε σε διάλυση την αντι-λακωνική συμμαχία και η Μαντίνεια, αν και προσπάθησε να μείνει σταθερή στην πολιτική της²³⁷, αναγκάστηκε να προχωρήσει σε τριακονταετή ειρήνη με την Σπάρτη²³⁸, καθώς είχε απολέσει πια την υποστήριξη του Άργους²³⁹. Το παραπάνω είχε σαν αποτέλεσμα την αναγκαστική παραίτησή της αξίωσης της Μαντίνειας για ηγεμονία επί των αρκαδικών πόλεων²⁴⁰, συνεπώς και τη

²²⁹ Θουκ. 5.67.2

²³⁰ Θουκ. 5.67.1

²³¹ Βλ. Levy, 2008, 228-9

²³² Θουκ. 5.67.2

²³³ Την ίδια άποψη διατυπώνει και ο Πίκουλας (2002, 284-5)

²³⁴ Βλ. παραπάνω σελ. 36-7

²³⁵ Θουκ. 5.67.1

²³⁶ Ο Woodhouse (1933, 145) υπολογίζει σε 800 τους Ορχομένιους και περίπου άλλους τόσους τους λοιπούς Αρκάδες συμμάχους των Μαντινέων

²³⁷ Θουκ. 5.81.1

²³⁸ Ξεν. Ελλ. 5.2.2, Διοδ. 12.80.2

²³⁹ Θουκ. 5.81.1

²⁴⁰ Θουκ. 5.81.1, βλ. Seager, 1976, 269

διάλυση από ό,τι είχε απομείνει από την ηγεμονική συμμαχία που είχε συγκροτήσει τα προηγούμενα χρόνια. Το παραπάνω είχε ξεκάθαρη επίπτωση στην πολιτική σκηνή της Αρκαδίας αφού έλαβε οριστικό τέλος η δημοκρατική κίνηση στην Παρρασία, της οποίας οι εξελίξεις έπαψαν να συνδέονται με τις αντίστοιχες στην Μαντίνεια. Έτσι, υπήρξε παλινόρθωση των ολιγαρχικών πολιτευμάτων και του φυλετικού τρόπου οργάνωσης των κοινοτήτων σε Μαινάλια και Παρρασία, ενώ παλινόρθωση των ολιγαρχικών πρέπει να έλαβε χώρα και στη Φιγάλεια, αν δεχτούμε ότι πράγματι υπήρξε μέρος της Μαντινειακής Συμμαχίας. Μάλιστα η θετική έκβαση του Πελοποννησιακού πολέμου για την Σπάρτη είχε σαν αποτέλεσμα την περαιτέρω αποδυνάμωση των δημοκρατικών αρκαδικών πολιτικών παρατάξεων και την απόλυτη κυριαρχία των αντίστοιχων ολιγαρχικών, ενώ ακόμη και η πολιτική σκηνή της Μαντίνειας υπέστη τις συνέπειες της πρωτοκαθεδρίας της Σπάρτης, αφού έπειτα από την υπογραφή της Ανταλκιδείου ειρήνης η τελευταία επενέβη στα εσωτερικά του μαντινειακού κράτους διοικίζοντας την πόλη και εγκαθιδρύοντας ολιγαρχικό πολίτευμα²⁴¹.

²⁴¹ Για το διοικισμό της Μαντίνειας έχουμε πλήθος μαρτυριών. Βλ. Ξεν. Ελλ. 5.2.1-8, Ισοκρ. 4.126, 8.100, Πολ. 4.27.6, 38.2.11-2, Διοδ. 15.5, Πaus. 8.8.7-10

Αναζωπύρωση του δημοκρατικού κινήματος κατά τον 4^ο αι.

Η ήττα της Σπάρτης στα Λεύκτρα το 371π.Χ.²⁴² υπήρξε καθοριστική για την αναζωπύρωση της ενεργούς πολιτικής έκφρασης του δημοκρατικού κινήματος στην Αρκαδία. Θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο οι δημοκρατικές κινήσεις στη γη του Λυκάονος βρίσκονταν σε έναν βαθύ λήθαργο, καθώς μετά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο η νικήτρια αυτού, αφού εξασφάλισε την υποστήριξη της Περσίας, είχε την τάση να παρεμβαίνει βιαίως στο εσωτερικό των συμμάχων της τείνοντας να επιβάλλει τη δική της πολιτική, η οποία ασφαλώς δεν ευνοούσε τους δημοκρατικούς της Πελοποννησιακής Συμμαχίας. Η παραπάνω δράση της πόλης της κοιλάδας του Ευρώτα έκανε το Διόδωρο να αναφέρει ότι η Σπάρτη παραβίασε την προγενέστερη πολιτική της *“ορθής και φιλόανθρωπης μεταχείρισης”*²⁴³. Αν θα έπρεπε να αναζητήσουμε δείγματα αυτής της παραβίασης στην Αρκαδία τότε ο διοικισμός της Μαντίνειας το 385π.Χ.²⁴⁴ αποτελεί την πιο ξεκάθαρη περίπτωση. Αναντίρρητα, αυτό το γεγονός έπληξε την σημαντικότερη εστία δημοκρατικής διακυβέρνησης στην Αρκαδία καταλύοντας το δημοκρατικό πολίτευμα της πόλης²⁴⁵.

Όλα αυτά, όμως, ανατράπηκαν με την *“απροσδόκητη”*²⁴⁶ ήττα στα Λεύκτρα, η οποία οφείλεται, κατά τον Ξενοφώντα, στη θεϊκή τιμωρία λόγω της αθέτησης των όρκων των Σπαρτιατών περί ανεξαρτησίας των ελληνικών πόλεων²⁴⁷. Ωστόσο, από την έκφραση του Ερχιέως ιστορικού συμπεραίνουμε ότι ενώ αναγνωρίζει την κατάληψη της Καδμείας από τον Φοιβίδα ως παραβίαση των όρκων της Ανταλκιδείου Ειρήνης εκ μέρους των Λακεδαιμονίων δεν πράττει το ίδιο και με άλλες ξεκάθαρες περιπτώσεις, μεταξύ των οποίων θα έπρεπε να συμπεριληφθεί, κατά τη γνώμη μας, και ο διοικισμός της Μαντίνειας. Αυτή η *“θεϊκή τιμωρία”*, που οδήγησε στην ήττα του Κλεομβρότου στα Λεύκτρα, υπήρξε γενεσιουργός αιτία της δημιουργίας ενός ανέμου δημοκρατικής αλλαγής στην πολιτική σκηνή της Αρκαδίας.

Η ολιγαρχική νηνεμία, η οποία πρέπει να κυριαρχούσε καθολικά στην Αρκαδία μετά το διοικισμό της Μαντίνειας²⁴⁸, ταραχτηκε για πρώτη φορά το φθινόπωρο του 371π.Χ. με την επιστροφή των εξόριστων δημοκρατικών²⁴⁹ και την αποκατάσταση του δημοκρατικού της πολιτεύματος που είχε καταλυθεί μετά το διοικισμό της πόλης. Έπειτα από τα Λεύκτρα, ο ενθουσιασμός που επικρατούσε στις τάξεις των δημοκρατικών ήταν διάχυτος και επομένως δεν χρειάζεται να δούμε οποιαδήποτε θηβαϊκή παρέμβαση πίσω από αυτήν την ενέργεια,

²⁴² Αυτή έγινε στα τέλη Ιουλίου ή τον Αύγουστο σύμφωνα με τον Κανελλόπουλο (1963, 218).

²⁴³ Διοδ. 15.1.4

²⁴⁴ Για το διοικισμό της Μαντίνειας έχουμε πλήθος μαρτυριών. Βλ. Ξεν. Ελλ. 5.2.1-8, Ισοκρ. 4.126, 8.100, Πολ. 4.27.6, 38.2.11-2, Διοδ. 15.5, Πaus. 8.8.7-10

²⁴⁵ Αυτός πρέπει να ήταν ο σημαντικότερος λόγος επέμβασης της Σπάρτης στην Μαντίνεια παρά το γεγονός ότι δεν μαρτυρείται από τις πηγές, βλ. Larsen, 1968, 183, Cartledge, 1987, 383, Roy, 2000, 308-9

²⁴⁶ Διοδ. 15.1.2, *“έν οἷς Λακεδαιμόνιοι περὶ Λεῦκτρα παραδόξως ἡττηθέντες μεγάλη περιέπεσον συμφορᾷ”*.

²⁴⁷ Ξεν. Ελλ. 5.4.1

²⁴⁸ Δεν υπάρχουν πληροφορίες ότι υπήρχε άλλη δημοκρατική πόλη στην Αρκαδία πέραν της Μαντίνειας στις αρχές του 4^{ου} αι. πλην ίσως του Κλείτωρος, βλ παρακάτω σελ. 50-2

²⁴⁹ Ραμού-Χαψιάδη, 1979, 70. Αυτοί είχαν εξοριστεί το 385π.Χ. (Ξεν. Ελλ. 5.2.6), βλ. IG II² 33 και Robinson, 2011, 191

όπως πράττει ο Πausanías²⁵⁰. Εξάλλου ο Ξενοφώντας παρουσιάζει το παραπάνω ως καθαρά μαντινειακή πρωτοβουλία²⁵¹. Ταυτοχρόνως, πάρθηκε η απόφαση για επανασυννοικισμό και ανοικοδόμηση της πόλης²⁵². Συνυπολογίζοντας, μάλιστα, την αδυναμία του Αγησιλάου να επηρεάσει προς όφελος της Σπάρτης τις εξελίξεις, αλλά και τον θάνατο του Πausanías, ο οποίος ίσως είχε κάποιες επιρροές στην περιοχή²⁵³, μπορούμε αβίαστα να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι από την επόμενη κιόλας χρονιά πρέπει να ξεκίνησαν τα έργα για την ανοικοδόμηση της πόλης²⁵⁴. Σύντομα, ο άνεμος της δημοκρατικής αλλαγής μετατράπηκε σε θύελλα που συμπαρέσυρε σχεδόν το σύνολο του αρκαδικού κόσμου αρχής γενομένης από την Τεγέα, στην οποία ξέσπασε στάση έπειτα από την ανάμειξη της δημοκρατικής πλέον Μαντίνειας²⁵⁵.

²⁵⁰ Πaus. 8.8.10

²⁵¹ Ξεν. Ελλ. 6.5.3

²⁵² Larsen, 1968, 182-3, Πετρονώτης, 1973, 51

²⁵³ Cartledge, 1987, 383

²⁵⁴ Niese, 1899, 531

²⁵⁵ Ξεν. Ελλ. 6.5.6-10, αναλυτικότερα βλ. Gehrke, 1985, 154-5

Το κοινό τῶν Ἀρκάδων

α) Η φύση του πολιτεύματος των συμμετεχουσών κοινοτήτων

Η πολιτειακή μεταβολή σε Μαντίνεια και Τεγέα μπορεί να προσδιοριστεί ως η αφετηρία για τη συγκρότηση του κοινού τῶν Ἀρκάδων. Η παραπάνω άποψη μπορεί να επιβεβαιωθεί από την ρητή αναφορά του Ξενοφώντος σχετικά με τους νικητές της στάσεως στην Τεγέα για τους οποίους αναφέρει ότι *“τῶν δὲ Τεγεατῶν οἱ μὲν περὶ τὸν Καλλίβιον καὶ Πρόξενον ἐνῆγον ἐπὶ τὸ συνιέναι τε πᾶν τὸ Ἀρκαδικόν, καὶ ὃ τι νικῶν ἐν τῷ κοινῷ, τοῦτο κύριον εἶναι καὶ τῶν πόλεων”*²⁵⁶, ενώ για την αντίστοιχη πολιτική παράταξη που είχε την εξουσία μέχρι τότε επισημαίνει ότι *“οἱ δὲ περὶ τὸν Στάσιππον ἔπραττον ἔαν τε κατὰ χώραν τὴν πόλιν καὶ τοῖς πατρίοις νόμοις χρῆσθαι”*²⁵⁷. Σε αυτό το σημείο δεν θα έπρεπε να παραλείψουμε ότι παρά το γεγονός ότι ο Λυκομήδης *“γένει τε οὐδενὸς ἐνδεὲς χρήμασί τε προήκων καὶ ἄλλως φιλότιμος”*²⁵⁸ φαίνεται να διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στα ζητήματα του κοινού τῶν Ἀρκάδων²⁵⁹. Με δεδομένο ότι η Μαντίνεια πλέον δημοκρατούνταν και ότι ο Λυκομήδης ήταν αναμφισβήτητος ένας από τους πρωταγωνιστές τότε δεν θα ήταν παράλογο να υποστηρίξαμε ότι ο Μαντίνειος πολιτικός ανήκε στη δημοκρατική παράταξη.

Με βάση όλα τα παραπάνω δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι δημοκρατικές παρατάξεις των δύο μεγάλων αρκαδικών κοινοτήτων ήταν αυτές που πρωτοστάτησαν στην προσπάθεια ενοποίησης των Ἀρκάδων²⁶⁰. Επομένως, δεν θα ήταν παράλογο να ισχυριστούμε ότι η συμπολιτειακή προσπάθεια βασιζόταν στη δημοκρατική θεώρηση των πραγμάτων, καθώς είναι αναμενόμενο να έδωσαν στην Αρκαδική Συμπολιτεία μία δημοκρατική πολιτική διάθεση²⁶¹. Μάλιστα, δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε ότι και στην Μαινάλια σε σύντομο χρονικό διάστημα πρέπει να επικράτησαν οι δημοκρατικοί. Οι στενές σχέσεις της περιοχής με Μαντίνεια και Τεγέα²⁶² σε συνδυασμό με την αδυναμία της Σπάρτης να παρέμβει αποφασιστικά μπορούν, κατά τη γνώμη μας, να στηρίζουν την άποψη ότι μία παρόμοια πολιτειακή μεταβολή πρέπει να έλαβε χώρα και στις κοινότητες της περιοχής: Ἀλέα, Παλλάντιον, Εὐταία, Σουμάτειον, Ἀσέα, Περαιθεῖς, Ἐλισσών, Ὀρεσθάσιον, Δίπαια, Λύκαια²⁶³ και Μαίναλος²⁶⁴. Επομένως, οι Μαινάλιοι, που συμμετείχαν εξ αρχής στο

²⁵⁶ Ξεν. Ελλ. 6.5.6

²⁵⁷ Ξεν. Ελλ. 6.5.6

²⁵⁸ Ξεν. Ελλ. 7.1.23

²⁵⁹ Ξεν. Ελλ. 7.1.22-4, 39, 4.2

²⁶⁰ Για αυτόν τον λόγο και οι οικιστές της Μεγαλόπολης που προέρχονταν από αυτές αναφέρονται πρώτοι από τον Πausανία.

²⁶¹ Roy, 2000b, 308

²⁶² Η Μαινάλια εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης είχε σχέσεις τόσο με την Μαντίνεια όσο και με την Τεγέα, βλ. Πίκουλας, 2002, 283-4, ενώ και στο παρελθόν η πολιτική κατάσταση της περιοχής είχε επηρεαστεί από την αντίστοιχη των δύο προαναφερθεισών πόλεων, βλ. σελ. 27-9, 34-5, 44-5.

²⁶³ Αυτές είναι οι πόλεις, όπως χαρακτηρίζονται από τον Pausanία (8.27.3), που αναφέρονται ότι ανήκαν στην Μαινάλια και έλαβαν μέρος στον συνοικισμό της Μεγάλης Πόλεως. Περισσότερα για το αν θα έπρεπε να θεωρούνται όλες οι προαναφερθείσες ως πόλεις βλ. Nielsen, 2004a, 505-539. Ο Δανός ιστορικός υποστηρίζει ότι Σουμάτειον, Περαιθεῖς και Λύκαια δεν έχουν πιστοποιηθεί ως πόλεις. Επίσης, θα έπρεπε να προσθέσουμε ότι η Ἀλέα, που αναφέρεται από τον Pausanία, είναι πολύ μακριά από την Μαινάλια και για αυτό ίσως να

συμπολιτειακό εγχείρημα, πρέπει να δημοκρατούνταν επιβεβαιώνοντας κατά αυτόν τον τρόπο τη θεωρία μας περί δημοκρατικής φύσης των συμμετεχουσών κοινοτήτων.

Ωστόσο, θα μπορούσε να υποτεθεί ότι παρόμοια κατάσταση ίσχυε και στις υπόλοιπες κοινότητες που έλαβαν μέρος την Συμπολιτεία; Αυτό το ερώτημα αφορά ασφαλώς όσες μετείχαν στον πολισμό της Μεγάλης Πόλεως, οι οποίες σύμφωνα με το Διόδωρο ήταν *“κώμας είκοσι τῶν ὀνομαζομένων Μαιναλίων καὶ Παρρασίων Ἀρκάδων”*²⁶⁵, ενώ αν λάβουμε υπόψη μας τον Παιανία στα προαναφερθέντα έθνη θα πρέπει να υπολογίσουμε και τις κοινότητες από τα φύλα των *Εὐτρησίων*, των *Αἰγυτῶν* και των *Κυνουραίων*, *αλλά και όσες πόλεις εξαρτιόνταν από τον Ορχομενό*²⁶⁶, όπως και την λεγόμενη *“Τρίπολιν”*²⁶⁷.

Η αλήθεια είναι ότι οι διαθέσιμες πηγές δεν μας επιτρέπουν να καταλήξουμε σε ασφαλή συμπεράσματα. Ωστόσο, αν θυμηθούμε ότι η πολιτική κατάσταση στην Παρρασία είχε ξαναεπηρεαστεί στο παρελθόν από την αντίστοιχη στην Μαντινεία μπαίνουμε στον πειρασμό να ισχυριστούμε ότι κάτι τέτοιο συνέβη και τώρα. Μάλιστα, ο πειρασμός μας να ισχυριστούμε την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Παρρασία έπειτα από σχεδόν πέντε δεκαετίες θεριεύει, αν υποθέσουμε ότι η φράση του Διοδώρου *“ταραχάς μεγάλας καὶ στάσεις, μάλιστα δὲ αἱ κατὰ τὴν Πελοπόννησον”*²⁶⁸ αφορά τα γεγονότα μετά τα Λεύκτρα²⁶⁹ και μεταξύ των οποίων ρητά συγκαταλέγεται η γειτονική προς την Παρρασία Φιγάλεια²⁷⁰. Εξάλλου, ο άνεμος της δημοκρατικής αλλαγής στην Αρκαδία ήταν αρκετά ισχυρός πια και η Σπάρτη τόσο ταραγμένη από την ήττα στα Λεύκτρα, ώστε οι ολιγαρχικές παρατάξεις στην Αρκαδία δεν μπορούσαν να διατηρηθούν στην εξουσία²⁷¹. Για να το εκφράσουμε διαφορετικά, οι Αρκάδες δημοκρατικοί της Μαντινείας και της Τεγέας φάνταζαν πλέον ικανότεροι να παρέμβουν στα εσωτερικά πολιτικά ζητήματα των υπό εξέταση κοινοτήτων με αποτέλεσμα την ενδυνάμωση των τοπικών δημοκρατικών παρατάξεων.

Μία τέτοια επέμβαση θα ήταν πιθανό να έλαβε χώρα αν θελήσουμε να δούμε πίσω από την άρνηση κάποιων κοινοτήτων να συμμετάσχουν στον πολισμό της Μεγαλόπολης ισχυρές ολιγαρχικές παρατάξεις που εξακολουθούσαν να διατηρούν την εξουσία. Εξάλλου, οι ολιγαρχικοί ήταν εναντίον της δημιουργίας του κοινου, όπως είδαμε και στην περίπτωση της Τεγέας²⁷², και ως εκ τούτου θα πρέπει να αντιτίθονταν και στον πολισμό²⁷³ αφού αυτός

ήταν ορθότερο να διορθώσουμε το κείμενο του περιηγητή σε Ασέα η οποία βρίσκεται στην περιοχή της Μαινάδας, βλ. Παπαχατζής, 1980, 291

²⁶⁴ Δεν γνωρίζουμε πότε ιδρύθηκε η συγκεκριμένη πόλη.

²⁶⁵ Διοδ. 15.72.4

²⁶⁶ Παιαν. 8.27.4

²⁶⁷ Παιαν. 8.27.4

²⁶⁸ Διοδ. 15.40.1

²⁶⁹ Για να ισχύει αυτό θα πρέπει να συμφωνήσουμε με τον Cartledge (2002, 259) και να απορρίψουμε την επιχειρηματολογία του Roy (1973, 135-9),

²⁷⁰ Διοδ. 15.40.2

²⁷¹ Είναι φανερό η αδυναμία της στον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισαν τον Αγησίλαο οι Μαντινείς (Ξεν. Ελλ. 6.5.4-5) αλλά και της αδυναμίας αποκατάστασης των ολιγαρχικών στην Τεγέα 6.5.10-22

²⁷² Ξεν. Ελλ. 6.5.6, βλ. σελ. 48

συνδεόταν άρρηκτα με το κοινό των Αρκάδων. Από την αναφορά του Παυσανία συμπεραίνουμε την άσκησης βίας στο εσωτερικό των εθνικών κρατών προκειμένου να συμμετάσχουν στον πολιισμό. Πιο συγκεκριμένα, ο περιηγητής τονίζει ότι: *“Λυκαϊᾶται δὲ καὶ Τρικολωνεῖς καὶ Λυκοσουρεῖς τε καὶ Τραπεζοῦντιοι μετεβάλλοντο Ἀρκάδων μόνοι, καὶ— οὐ γὰρ συνεχώρουν ἔτι τὰ ἄσθη τὰ ἀρχαῖα ἐκλιπεῖν— οἱ μὲν αὐτῶν καὶ ἄκοντες ἀνάγκη κατήγοντο ἐς τὴν Μεγάλην πόλιν, Τραπεζοῦντιοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τὸ παράπαν ἐξεχώρησαν, ὅσοι γε αὐτῶν ἐλείφθησαν καὶ μὴ σφᾶς ὑπὸ τοῦ θυμοῦ παραυτίκα διεχρήσαντο οἱ Ἀρκάδες: τοὺς δὲ αὐτῶν ἀνασωθέντας ἀναπλεύσαντας ναυσὶν ἐς τὸν Πόντον συνοίκους ἐδέξαντο μητροπολίτας τ’ ὄντας καὶ ὁμωνύμους οἱ Τραπεζοῦντα ἔχοντες τὴν ἐν τῷ Εὐξείνῳ. Λυκοσουρεῦσι δὲ καὶ ἀπειθήσασιν ἐγένετο ὅμως παρὰ τῶν Ἀρκάδων αἰδῶς Δῆμητρός τε ἔνεκα καὶ Δεσποίνης ἐλθοῦσιν ἐς τὸ ἱερόν.”*²⁷⁴.

Από αυτές τις τρεις περιπτώσεις, κρίνουμε ότι τουλάχιστον στην περίπτωση της Τραπεζούντας η ολιγαρχική παράταξη πρέπει να ήταν αρκετά ισχυρή και να κατόρθωσε να επιβάλλει την άποψη της στην τοπική κοινότητα. Για αυτόν το λόγο ασκήθηκε η βία εκ μέρους του κοινού τῶν Ἀρκάδων προκειμένου να συμμετάσχουν οι Τραπεζοῦντιοι στο συμπολιτειακό εγχείρημα. Το ίδιο πιθανότατα να ίσχυσε και για την περίπτωση των Τρικολωνίων και των Λυκοσουραίων, παρά το γεγονός ότι -τουλάχιστον- στην περίπτωση της Λυκόσουρας δεν φαίνεται να ασκήθηκε βία στον ίδιο βαθμό. Ωστόσο, η καταστολή της αντίδρασης στην παρούσα φάση σήμανε την προσωρινή νίκη των δημοκρατικών, καθώς τα ολιγαρχικά στοιχεία συνέχισαν να υποβόσκουν²⁷⁵. Μονάχα αν όλοι οι ολιγαρχικοί είχαν την τύχη των Τραπεζουντίων²⁷⁶ το ολιγαρχικό στοιχείο θα εξολοθρευόταν. Αλλά μία τέτοια “γενοκτονία” ολιγαρχικών Αρκάδων ήταν αδύνατο να συμβεί τη στιγμή που επιχειρούνταν η επίτευξη μίας παν-αρκαδικής συνεργασίας.

Από την άλλη, αν η μαρτυρία του Διοδώρου²⁷⁷ περί μόλις είκοσι οικισμών που έλαβαν μέρος στον πολιισμό είναι αληθής²⁷⁸, και ταυτόχρονα ισχύει και η αναφορά του Παυσανία για τα εθνικά κράτη που έλαβαν μέρος στον πολιισμό, τότε επιβεβαιώνεται η άποψη ότι δεν υπάρχουν ενδείξεις γενικού καταναγκασμού και ο επίσημος κατάλογος των 39-40 πόλεων που είδε ο περιηγητής δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Αυτός είναι και ο κυριότερος λόγος που ο

²⁷³ Ο όρος πολιισμός χρησιμοποιείται από τον Πίκουλα (1988, 36, 142 και 146) για να υποδηλώσει τη διαδικασία της δημιουργίας της Μεγαλόπολης.

²⁷⁴ Πaus. 8.27.5-6

²⁷⁵ Cartledge, 2002, 257. Το γεγονός ότι οι ολιγαρχικοί συνέχισαν να δραστηριοποιούνται προκειμένου να ελέγξουν την κατάσταση μπορεί να διαπιστωθεί πολύ πριν τη μάχη της Μαντινείας, αν αυτοί ευθύνονταν για τη δολοφονία του Λυκομίδη, βλ. Πετρονώτης, 1973, 89

²⁷⁶ Κατά τη γνώμη μας, είναι αδύνατον να έφυγαν οργανωμένα και μαζικά όσοι Τραπεζοῦντιοι γλίτωσαν από τη σφαγή, ώστε να καταλήξουν στην μακρινή Τραπεζούντα του Εύξεινου Πόντου, όπως αναφέρει ο Παυσανίας (8.27.6). Αντιθέτως, υποστηρίζουμε ότι αυτό συνέβη μονάχα με κάποια σημαντική και εξέχουσα μερίδα ολιγαρχικών. Εξάλλου, το αρκαδικό εγχείρημα περί δημιουργίας μίας Μεγάλης Πόλεως απαιτούσε τεράστιο ανθρώπινο δυναμικό και τέτοιου είδους πρακτικές θα υπέσκαπταν την υλοποίησή του. Οπωσδήποτε όμως θα συμφωνήσουμε με τον Nielsen (2004a, 535) ότι η Τραπεζούντα έπαψε να υπάρχει πλέον, αφού όσοι ξέφυγαν από τη σφαγή θα υποχρεώθηκαν να μεταφερθούν στην Μεγαλόπολη.

²⁷⁷ Διοδ. 15.72.4

²⁷⁸ Πετρονώτης, 1977, 199

Παυσανίας αναφέρει μονάχα τις τρεις περιπτώσεις που μνημονεύσαμε προηγουμένως. Φυσικά, δεν θα ήταν σωστό να θεωρήσουμε ότι σε όλες τις κοινότητες που αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στον πολισμό κυριαρχούσαν τα ολιγαρχικά στοιχεία. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, τότε το συμπολιτειακό εγχείρημα δεν θα είχε καμία πιθανότητα επιτυχίας, αφού θα σήμαινε ότι η ολιγαρχική παράταξη -που ήταν αντίθετη στο συμπολιτειακό εγχείρημα²⁷⁹- διατηρούσε ισχυρά ερείσματα. Ασφαλώς και θεωρούμε ότι αν συνέβαινε κάτι τέτοιο θα έπρεπε να αντανakλάται με κάποιον τρόπο στο έργο του Παυσανία. Όμως, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει. Επομένως, η μαρτυρία του Σικελιώτη ιστορικού, η οποία δεν θα πρέπει να απορριφθεί²⁸⁰, θα πρέπει να ερμηνευτεί ως η αγνή επιθυμία μεγάλης μερίδας των κατοίκων των περιοχών αυτών *“οὐ γὰρ συνεχώρουν ἔτι τὰ ἄσθη τὰ ἀρχαῖα ἐκλιπεῖν”*²⁸¹. Αυτή η επιθυμία τύχαινε στην παρούσα περίπτωση να ευνοεί τους ολιγαρχικούς, αλλά από την άλλη οι δημοκρατικοί δεν είχαν λόγο να εκβιάσουν το κοινό αίσθημα και να χάσουν τα λαϊκά ερείσματα τους στις περιοχές αυτές, αφού είχαν εξασφαλίσει προηγουμένως το απαραίτητο ανθρώπινο δυναμικό για την υλοποίηση του πολισμού της Μεγαλόπολης. Από όσα αναφέραμε, λοιπόν, μπορούμε να πιστεύουμε ότι όσο υπερβολική και αν ακούγεται η φράση: *“And if this great and wholesome change was not brought about absolutely without violence, it certainly was brought about with much less violence than any other change of equal moment in recorded Grecian history”*²⁸² θα μπορούσε να φανεί απολύτως δικαιολογημένη και οι περισσότερες πόλεις των εθνικών αρκαδικών κρατών²⁸³ να κυβερνούσαν δημοκρατικά.

Κινούμενοι επί αυτής της βάσεως, πιστεύουμε ότι το δημοκρατικό πολίτευμα πρέπει να είχε εγκαθιδρυθεί και στην άλλη σημαντική πόλη που φαίνεται να συμμετάσχει από νωρίς στο συμπολιτειακό εγχείρημα, τον Κλείτωρα. Ενίσχυση σε αυτήν τη θέση μας μπορεί να προσφέρει η προγενέστερη επιχειρηματολογία του Roy, ο οποίος βασιζόμενος στη σύγκρουση της πόλης με τον Ορχομενό υποστηρίζει την άποψη ότι ο Κλείτωρ ασπάστηκε τις δημοκρατικές ιδέες²⁸⁴. Ωστόσο, η έλλειψη γραπτών μαρτυριών μας κάνει να προβληματιζόμαστε για το πότε η πόλη, που ιδρύθηκε κατά την τοπική μυθολογία από τον μοναδικό υιό του Αζάνος²⁸⁵, υιοθέτησε τη συγκεκριμένη μορφή διακυβέρνησης. Η μόνη διαθέσιμη μαρτυρία που έχουμε, αυτή του Ξενοφώντος, δεν αρκεί για να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η έχθρα με τον Ορχομενό οφειλόταν σε ιδεολογικούς-πολιτικούς λόγους²⁸⁶. Κατά τη γνώμη μας, αυτή η έχθρα πήγαζε από τη σύγκρουση συμφερόντων μαζί

²⁷⁹ Ξεν. Ελλ. 6.5.6

²⁸⁰ Πράγματι πρέπει να αντανakλά την πραγματικότητα που ίσχυε, καθώς τα αρχαιολογικά πορίσματα επιβεβαιώνουν την συνέχεια της κατοίκησης –ακόμη και αν είναι ορατές οι επιπτώσεις του πολισμού της Μεγάλης Πόλεως- στους οικισμούς των περιοχών αυτών. Για μία λεπτομερή εξέταση των οικιστικών θέσεων βλ. Πίκουλας, 1988, 47-174

²⁸¹ Πaus. 8.27.5

²⁸² Freeman/Bury, 1893, 156

²⁸³ Χρησιμοποιούμε τον όρο αρκαδικά εθνικά κράτη. Περισσότερα για αυτά βλ. σελ. 16-21

²⁸⁴ Roy, 1972, 79

²⁸⁵ Πaus. 8.4.4

²⁸⁶ Ξεν. Ελλ. 5.4.36-7: *“γινώσκων δ’ ὅτι εἰ μὴ τις προκαταλήψοιτο τὸν Κιθαιρῶνα, οὐ ῥάδιον ἔσται εἰς τὰς Θήβας ἐμβαλεῖν, μαθὼν πολεμοῦντας τοὺς Κλητορίου τοῖς Ὀρχομενίοις καὶ ξενικὸν τρέφοντας,*

του²⁸⁷ ως απόρροια του διαχρονικού πόθου της Αζανικής πόλης να βρεθεί επικεφαλής μιας τοπικής -ίσως ηγεμονικής φύσεως²⁸⁸- συμμαχίας στην βόρεια Αρκαδία.

Από την άλλη, αν η πολιτική μεταβολή είχε λάβει χώρα μετά τα Λεύκτρα, όπως συνέβη στην Τεγέα, θα περιμέναμε να είχε καταγραφεί από τον Ξενοφώντα, αλλά κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει. Ας μην ξεχνάμε ότι το γεγονός ότι ο Κλείτωρ ήταν και μέλος της Πελοποννησιακής Συμμαχίας δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα, όπως έχουμε δει στην περίπτωση της Μαντίνειας του 5^{ου} αι²⁸⁹, για δημοκρατική διακυβέρνηση και πριν τα Λεύκτρα. Επομένως, αν η πόλη είχε υιοθετήσει κάποιες δημοκρατικές ιδέες πριν από τα Λεύκτρα, είναι αδύνατον να τοποθετηθεί με ακρίβεια η χρονική στιγμή της εγκαθίδρυσης της εισαγωγής αυτών των μεταρρυθμίσεων, και ήταν μία δημοκρατική εξαίρεση στην πολιτική κυριαρχία των ολιγαρχικών στην Αρκαδία πριν της μάχης των Λεούκτρων. Ωστόσο, ίσως η προοπτική που ανοιγόταν για εδαφική επέκταση σε βάρος του “ολιγαρχικού” Ορχομενού μέσω της συμμετοχής στο “κοινό τῶν Ἀρκάδων” να οδήγησε στην υιοθέτηση της δημοκρατίας δίχως “στάσεως” λίγο έπειτα από τη στάση στην Τεγέα και για αυτό να μην καταγράφηκε από τον Ξενοφώντα.

Όπως και να έχουν τα πράγματα είναι σίγουρο ότι ο Κλείτωρ τη στιγμή που μετείχε του Κοινού είχε πράγματι υιοθετήσει τις δημοκρατικές αντιλήψεις της Μαντίνειας και της Τεγέας με αποτέλεσμα εύλογα θα μπορούμε να υποθέσουμε ότι και οι υπόλοιπες πόλεις που επηρεάζονταν από τον Κλείτωρα να κυβερνούνταν με παρόμοιο τρόπο, όπως το Μεθύδριο, η Τευθίς και η όμορη του Μεθυδρίου Θεισόα που αποσπάστηκαν από τον Ορχομένο²⁹⁰.

Από όλα τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι η Αρκαδική Συμπολιτεία δικαίως μπορεί να συγκαταλεχθεί μεταξύ των δημοκρατικών κρατών, αφού οι πόλεις-κράτη που πρωταγωνίστησαν στη δημιουργία της δημοκρατούνταν²⁹¹. Επομένως, δεν θα ήταν παράλογο να υποθέσουμε ότι η συμμετοχή των εθνικών κρατών στην νεοϊδρυθείσα συμπολιτεία, καθώς και των πόλεων που βρίσκονταν μεταξύ Κλείτωρος και

έκοινολογήσατο αὐτοῖς, ὅπως προσγένειτο τὸ ξενικὸν αὐτῷ, εἴ τι δεηθείη. [37] ἐπεὶ δὲ τὰ διαβατήρια ἐγένετο, πέμψας, πρὶν ἐν Τεγέᾳ αὐτὸς εἶναι, πρὸς τὸν ἄρχοντα τῶν παρὰ τοῖς Κλητορίοις ξένων, καὶ μισθὸν δοῦς μηνός, ἐκέλευε προκαταλαβεῖν αὐτοὺς τὸν Κιθαιρῶνα. τοῖς δ' Ὀρχομενίοις εἶπεν, ἕως στρατεία εἴη, παύσασθαι τοῦ πολέμου: εἰ δὲ τις πόλις στρατιᾶς οὔσης ἕξω ἐπὶ πόλιν στρατεύσοι, ἐπὶ ταύτην ἔφη πρῶτον ἰέναι κατὰ τὸ δόγμα τῶν συμμάχων.”

²⁸⁷ Roy, 1972, 79

²⁸⁸ Nielsen, 1996b, 86–87, Nielsen, 2004, 515. Ο Κλείτωρ είχε προσπαθήσει τον 5^ο αι να συγκροτήσει μία τοπική συμμαχία, όπως το ίδιο έπραξε και τον τρίτο αιώνα. Μάλιστα, η αφετηρία της συμμαχίας του 3^{ου} αι. ίσως να μπορεί να εντοπιστεί πολύ νωρίτερα, βλ. Roy, 1972, 79, ωστόσο είναι αδύνατο να εντοπίσουμε το χρονικό σημείο στο οποίο ο Κλείτωρ επιχείρησε τη συγκρότηση της.

²⁸⁹ Βλ. σελ. 34-43, δημοκρατία όντας μέλος της Πελοποννησιακής Συμμαχίας είχε και η Ήλιδα τον 5^ο αι. Θεωρητικά τα μέλη της ήταν αυτόνομα και ελεύθερα βλ. De ste Croix, 2005, 160-1

²⁹⁰ Το γεγονός ότι αποσπάστηκαν αυτές οι πόλεις από τον Ορχομένο το συμπεραίνουμε από την έμμεση αναφορά του Πausanias (8.27.4), βλ. Roy, 1972, 80.

²⁹¹ Μάλιστα ο Roy (2000b, 308) κάνοντας το πιο συγκεκριμένο επισημαίνει τον ρόλο της Μαντίνειας και της Τεγέας στη διαμόρφωση της δημοκρατικής διάθεσης της συμπολιτείας.

Μεγαλόπολης²⁹², θα επηρέασε την πολιτική τους κατάσταση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι υπήρξαν στάσεις αφού σε καμία πηγή δεν μαρτυρείται κάτι τέτοιο. Αναλυτικότερα, αυτό που υποστηρίζεται είναι ότι η συμμετοχή τους στο “κοινόν των Ἀρκάδων” είχε οπωσδήποτε επιπτώσεις στην πολιτική σκηνή των αρκαδικών εθνικών κρατών ενισχύοντας τις πολιτικές παρατάξεις που ευνοούσαν τον σχηματισμό της συμπολιτείας και την συμμετοχή σε αυτήν. Δίχως αμφιβολία αυτές ήταν οι δημοκρατικότερες παρατάξεις²⁹³, οι οποίες ενίσχυσαν σημαντικά τη θέση τους έναντι των αντιπάλων τους.

Τι συνέβη όμως στην πολιτική σκηνή των κοινοτήτων που εντάχθηκαν καθυστερημένα στη Συμπολιτεία; Σε αυτές μπορεί να συγκαταλεχθεί η Στύμφαλος²⁹⁴, αλλά και η Τριφυλία²⁹⁵, η οποία συμμετείχε ως μια φυλετική ομοσπονδία, όπως συνέβαινε με τους Μαινάλιους, τους Κυνουρίους²⁹⁶ και ίσως με τους Αίγυτες²⁹⁷, εκπροσωπούμενη από το Λέπρεο²⁹⁸. Με βάση όλα τα παραπάνω θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι και σε αυτές τις περιπτώσεις οι δημοκρατικές παρατάξεις απέκτησαν τέτοια δύναμη ώστε να κατορθώσουν να πετύχουν την είσοδο των κρατών τους στην Αρκαδική Συμπολιτεία. Εντούτοις, δεν προκύπτει κάποια πίεση εκ μέρους του κοινού των Ἀρκάδων για πολιτειακή μεταβολή στις υποψήφιες προς ένταξη κοινότητες. Αντιθέτως, κατά τη γνώμη μας, αρκούσε το γεγονός ότι το ήδη σχηματισμένο κοινόν τῶν Ἀρκάδων ήταν ιδιαίτερος ελκυστικό, αφού αποτελούσε μία πολλά υποσχόμενη δύναμη που θα μπορούσε να προσφέρει προστασία για άλλες μικρότερες κοινότητες. Κατά αυτόν τον τρόπο λειτουργούσε –ακόμη και άθελά του- υπέρ των δημοκρατικών παρατάξεων, δίχως το ίδιο να χρειαστεί να παρέμβει στα εσωτερικά ζητήματα των υποψήφιων προς ένταξη πόλεων. Επομένως, και στην περίπτωση της Στυμφάλου αλλά και της Τριφυλίας οι δημοκρατικές παρατάξεις πρέπει να ισχυροποίησαν τόσο πολύ τη θέση τους ώστε να αναλάβουν τα ηνία της τοπικής πολιτικής ζωής. Συνάμα, οι ολιγαρχικοί προσπαθούσαν να αντιπολιτευτούν και παρέμεναν πάντα επικίνδυνοι να ανατρέψουν την εις βάρος τους κατάσταση περιμένοντας την κατάλληλη ευκαιρία.

²⁹² Larsen, 1968, 185, Πετρονώτης, 1973, 53

²⁹³ Οι πολέμιοι της ιδέας του ομοσπονδιακού κράτους υποστήριζαν ότι οι πόλεις έπρεπε να ζουν σύμφωνα με τους πάτριους νόμους (Ξεν. Ελλ. 6.5.6)

²⁹⁴ Πρέπει να έγινε μέλος μεταξύ του 369 και 366, οπότε και εκλέγεται ο Αινείας στρατηγός της Συμπολιτείας (Ξεν. Ελλ. 7.3.1).

²⁹⁵ Η ένταξη της Τριφυλίας στο αρκαδικό συμπολιτειακό εγχείρημα είναι εξαιρετικά πολύπλοκο ζήτημα. Ο Nielsen (2002, 259-62) αναλύει τις διάφορες εκδοχές με τις οποίες θα μπορούσε να συμμετάσχει στο κοινό των Ἀρκάδων.

²⁹⁶ IG V,2,1, στίχοι 16-9 και 40-5

²⁹⁷ Πίκουλας, 1988, 142

²⁹⁸ Nielsen, 1997, 152, Nielsen, 2002, 259-260, IG V,2,1, στίχοι 20-2

β) Η φύση του πολιτεύματος του κοινού τῶν Ἀρκάδων

Από όσα αναφέραμε παραπάνω είναι σαφές ότι το πολίτευμα του κοινού δεν μπορεί να ήταν άλλο από το δημοκρατικό, αφού σε όλα τα μελή του οι δημοκρατικοί κυριαρχούσαν στο πολιτικό σκηνικό. Εντούτοις, από μεγάλο μέρος της νεώτερης έρευνας²⁹⁹ έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι η φύση του πολιτεύματος του κοινού τῶν Ἀρκάδων έχει επηρεαστεί από το αντίστοιχο των Βοιωτῶν, καθώς και το γεγονός ότι η ίδια του η ύπαρξη οφειλόταν στη θηβαϊκή παρέμβαση. Ωστόσο, η συγκεκριμένη άποψη δεν λαμβάνει υπόψη ότι η ιδέα ομοσπονδιακού κράτους δεν αποτελούσε μονοπώλιο των Θηβαίων, αλλά μαρτυρείται κατά περιόδους σε πολλές άλλες -και ανεξάρτητες από τη θηβαϊκή επιρροή- περιπτώσεις³⁰⁰. Για αυτόν τον λόγο τασσόμαστε με το μέρος όσων υποστηρίζουν ότι η Θήβα δεν προέβη σε “εξαγωγή” της ιδέας του ομοσπονδιακού κράτους, αφού η εξωτερική της πολιτική δεν καθοριζόταν με γνώμονα ιδεολογικές αντιλήψεις αλλά κυρίως στην εξυπηρέτηση του σκοπού της για επέκταση της δύναμής της στον νότιο ελλαδικό χώρο³⁰¹.

Η υποτιθέμενη θηβαϊκή επιρροή στηρίζεται σε σκόρπιες φιλολογικές μαρτυρίες που αναδεικνύουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο της Θήβας στη συγκρότηση του κοινού των Ἀρκάδων³⁰². Ωστόσο, παραβλέπει τον πρωταγωνιστικό ρόλο που διαδραμάτισε στη συγκρότηση του κοινού ο Λυκομήδης³⁰³, ο οποίος λίγο αργότερα δεν δίστασε να έρθει σε ρήξη με τους Θηβαίους³⁰⁴ και να αναζητήσει τη συμμαχία της Αθήνας³⁰⁵. Μάλιστα, πρόσθετη στήριξη σε αυτήν την άποψη προσφέρει το γεγονός ότι αμέσως μετά τη μάχη των Λεύκτρων, όποτε και έγινε ορατή η αδυναμία της Σπάρτης, στις δύο μεγάλες πόλεις της Ἀρκαδίας υπήρξαν υποστηρικτές της άποψης περί δημιουργίας ομοσπονδιακού κράτους³⁰⁶, την στιγμή που η Θηβαίοι δεν είχαν καν σκεφτεί να βοηθήσουν στην ανοικοδόμηση της Μαντίνειας³⁰⁷. Επομένως, από όσα αναπτύχθηκαν παραπάνω μπορεί κανείς να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι θα πρέπει να θεωρούμε ότι η επιρροή του κοινού των Βοιωτῶν πάνω στο αρκαδικό συμπολιτειακό εγχείρημα ήταν πολύ μικρότερη από όσο θεωρούσε μέχρι πρότινος η διεθνής επιστημονική κοινότητα. Προς την ανάδειξη αυτής της σημαντικού ρόλο έχει διαδραματίσει και η προσπάθεια του Beck³⁰⁸, ο οποίος πολύ εύστοχα υποστήριξε ότι οι

²⁹⁹ McDonald, 1943, 107, Adcock/ Mosley, 1975, 83, Salmon, 1978, 5, 104-6, Buckler, 1980, 227, Hornblower, 2002, 184

³⁰⁰ Ενδεικτικά στην Πελοπόννησο αναφέρουμε το συμπολιτειακό κράτος των Τριφυλίων που υπήρξε προϊόν των κατοίκων της περιοχής, το οποίο υποστηρίχτηκε από τους Σπαρτιάτες για να απαγκιστρωθεί η περιοχή από την ηλειακή επιρροή, βλ. Ξεν. Ελλ. 3.2.23. Το ίδιο θα ίσχυε και στην περίπτωση του αρκαδικού κοινού του 5^{ου} αι., αν τελικά δεχτούμε την ύπαρξή του η οποία στηρίζεται στην κοπή του νομίσματος “ΑΡΚΑΔΙΚΟΝ” βλ. σελ. 22-4. Εκτός από τις παραπάνω περιπτώσεις θα μπορούσαμε μεταξύ άλλων να αναφέρουμε τις περιπτώσεις κοινών εκτός της Πελοποννήσου όπως των Χαλκιδέων που συγκροτήθηκε το 432π.Χ., βλ. Larsen 1968, 62 και των Ακαρνάνων του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ., βλ. Beck 1997, 31-43.

³⁰¹ Beck, 2000, 348-9

³⁰² Πaus. 8.27.2, 9.15.6, Στεφ. Βυζ. 9.14.4

³⁰³ Ξεν. Ελλ. 7.1.22-4, Διοδ. 15.62.2

³⁰⁴ Ξεν. Ελλ. 7.1.39

³⁰⁵ Ξεν. Ελλ. 7.4.2

³⁰⁶ Ξεν. Ελλ. 6.5.6

³⁰⁷ Ξεν. Ελλ. 6.5.5, εκτός των Ἀρκάδων μόνο οι Ηλείοι βοήθησαν προσφέροντας τρία τάλαντα αργύρου.

³⁰⁸ Beck, 2000, 344-9. Παρόμοιες θέσεις έχει εκφράσει και ο Roy, 2000, 311

ομοσπονδίες δεν ήταν κάτι καινούριο για τον αρχαίο ελληνικό κόσμο³⁰⁹, το οποίο ανακαλύφθηκε από τους Θηβαίους τον 4^ο αι ώστε να είναι οι μόνοι που να μπορούν να το μεταλαμπαδεύσουν στους υπόλοιπους Έλληνες και να αποκλείεται κάθε ενδεχόμενο περί επινόησης της δημιουργίας του κοινού τῶν Ἀρκάδων από τον Λυκομήδη ή οποιονδήποτε άλλο Αρκάδα. Μάλιστα, αν θυμηθούμε τις προηγούμενες αρκαδικές προσπάθειες περί υπέρβασης των ορίων της πόλεως³¹⁰ αβίαστα εξάγεται το συμπέρασμα ότι στην Αρκαδία πριν τα Λεύκτρα είχε καλλιεργηθεί η άποψη για συνεργασία μεταξύ των πόλεων, που σήμαινε ταυτόχρονα τον αυτοπεριορισμό των δικαιωμάτων τους³¹¹ προσπαθώντας παράλληλα να τα σεβαστεί³¹².

Επομένως, αν πράγματι τα περισσότερα μέλη του κοινού τῶν Ἀρκάδων κυβερνούνταν από τις δημοκρατικές τους παρατάξεις τότε οι δημοκρατικές αρχές του κοινού τῶν Ἀρκάδων εκπορεύονταν από την επικράτηση των κατά μέρους δημοκρατικών αρκαδικών παρατάξεων στις πολιτικές κοινότητες που αποτελούσαν το κοινό και όχι από κάποια εξωτερική -κυρίως θηβαϊκή- επιρροή. Μπορεί, τωόντι, τα δύο κοινά να ήταν δημοκρατικά, ωστόσο οι διαφορές τους ήταν τεράστιες, με σημαντικότερη το γεγονός ότι καμία αρκαδική πόλη δεν κατείχε μία θέση αντίστοιχη με αυτήν της πόλης των Θηβαίων εντός του Βοιωτικού κοινού³¹³.

Συνεπώς, οι δημοκρατικές αντιλήψεις που κυριαρχούσαν –αλλού περισσότερο και αλλού λιγότερο- στο εσωτερικό των μελών του κοινού είχαν σαν αποτέλεσμα την επιθυμία για μία όσο το δυνατόν ευρύτερη εκπροσώπηση των πολιτών στην ομοσπονδιακή συνέλευση. Για αυτόν τον λόγο κατήγγησε τα αυστηρά περιουσιακά κριτήρια για τη συμμετοχή των πολιτών στη συνέλευση με αποτέλεσμα το μέγεθος της να ξεπερνούσε ακόμη και αυτήν της Αθήνας³¹⁴, ιδίως τις πρώτες στιγμές του κοινού όπου θα ήταν διάχυτος ο ενθουσιασμός³¹⁵. Η συγκεκριμένη βλέψη τους εκφραζόταν ακόμη και από το ίδιο το όνομα της ομοσπονδιακής συνέλευσης, η οποία αυτό-προσδιοριζόταν ως “Μύριοι”. Η χρήση του συγκεκριμένου επιθέτου δηλώνει την επιθυμία να εκφραστεί ένας υπερβολικά μεγάλος και αόριστος αριθμός³¹⁶ καθώς έδινε τη δυνατότητα σε κάθε πολίτη οποιασδήποτε μετέχουσας πόλεως να λάβει μέρος στην συνέλευση αν το επιθυμούσε.

³⁰⁹ Buckler/Beck, 2008, 12

³¹⁰ Αναφερόμαστε στις περιπτώσεις των εθνικών κρατών, βλ. σελ. 16-21 και των συμμαχιών που συγκρότησαν η Τεγέα, βλ. σελ. 26-33 και η Μαντίνεια, βλ. σελ. 34-43

³¹¹ Ξεν. Ελλ. 6.5.6

³¹² Glotz, 1994, 385. Πράγματι οι πόλεις-μέλη του κοινού μπορούσαν να συνεχίσουν να παίρνουν αποφάσεις για αυτές όπως αποδεικνύεται από τα ψηφίσματα που εξακολουθούν να εκδίδουν (IG V.2 388-90), βλ. Mitchell, 2006, 370

³¹³ Για τη θέση της Θήβας στο κοινό τῶν Βοιωτῶν, βλ. Ισοκρ.14.8–10 και ενδεικτικά Freeman/Bury, 1893, 122-3, 135-40, Glotz, 1994, 371-2, Beck, 2000, 340-1, Hansen, 2004, 455

³¹⁴ Buckler, 2003, 304

³¹⁵ Freeman/Bury, 1893, 157

³¹⁶ Με αυτήν την άποψη συμφωνούν οι: Freeman/Bury, (1893, 157), McDonald (1943, 107), Πετρονότης, (1973, 211), Δεχεράνη (1985, 65), Trampedach, (1994, 27-33), Rhodes, (1994, 583), Beck (1997a, 80-1), Roy (2000b, 314), Robinson (2011, 42-3). Ωστόσο, το συγκεκριμένο επίθετο θα μπορούσε να δηλώνει και έναν

Στην ιδεατή εικόνα που παρουσιάσαμε δεν θα έπρεπε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι η θέση της Μεγαλόπολης, η οποία δεν βρισκόταν στο κέντρο της Αρκαδίας, θα μπορούσε να είχε σαν λογική συνέπεια την μεγαλύτερη εκπροσώπηση στη συνέλευση των Μυρίων των γειτονικών ως προς την Μεγαλόπολη κρατών-μελών εις βάρος των πιο απομακρυσμένων³¹⁷, εφόσον η συντριπτική πλειοψηφία των συνελεύσεων πρέπει να έλαβαν χώρα στην ομοσπονδιακή πρωτεύουσα. Ωστόσο, οι αραιές συναντήσεις της ομοσπονδιακής συνέλευσης θα μπορούσαν από μόνες τους να αποτελέσουν μέρος της λύσης του προαναφερθέντος προβλήματος. Αναλυτικότερα, αν δεχτούμε ότι οι Μύριοι συναντιούνταν μία ή δύο φορές το χρόνο³¹⁸, τότε μπορούμε να δεχτούμε ότι οι πολίτες των άλλων πόλεων θα μπορούσαν να ξεπεράσουν το ζήτημα της απόστασης και να παραβρεθούν στη συνέλευση εκπροσωπώντας τις πόλεις τους. Τουναντίον, μία συχνότερη συγκέντρωση των Μυρίων θα καθιστούσε το παραπάνω ανέφικτο με αποτέλεσμα την κυριαρχία Μεγαλοπολιτών, Μαιναλίων και Παρρασίων στο εσωτερικό της συνέλευσης των Μυρίων.

Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν επιβεβαιώνεται η πολιτική κυριαρχία των προαναφερθέντων. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί, σύμφωνα με την άποψή μας, η εκλογή του Αινεία από τη Στύμφαλο³¹⁹ στο αξίωμα του στρατηγού, έπειτα από τη δολοφονία του Λυκομήδη³²⁰. Αν η δολοφονία του Λυκομήδη σήμανε το τέλος της πολιτικής του κυριαρχίας³²¹, τότε η εκλογή του Αινεία αποδεικνύει κατά τη γνώμη μας τη δυνατότητα και των πιο απομακρυσμένων περιοχών της Αρκαδίας να επηρεάσουν τις πολιτικές εξελίξεις του κοινού.

Από την άλλη, κρίνουμε ότι η ιδέα της δημοκρατικής εκπροσώπησης των μελών-κρατών στο Κοινό πρέπει να αντικατοπτριζόταν και στο συμβούλιο των Δαμιοργών. Το γεγονός όμως ότι η μόνη πηγή που μπορούμε να αξιοποιήσουμε είναι η επιγραφή IG V,2 1 από την Τεγέα και στην οποία δεν φαίνεται να αντιπροσωπεύονται όλα τα μέλη του κοινού δημιουργεί

συγκεκριμένο αριθμό (10.000) μετεχόντων. Για τις διαφορετικές σημασίες του επιθέτου Μύριος και Μύριος βλ. Montanari, 2013, 1397. Αυτήν η τελευταία άποψη προωθεί την ύπαρξη μίας αναλογικής εκπροσώπησης των πόλεων-μελών, βλ. Ρηγόπουλος (1938, 103) και Καρδάσης (2004, 28) κάτι που θα συνεπαγόταν σοβαρότατο περιορισμό στη συμμετοχή μεγάλου τμήματος του αρκαδικού πολιτικού σώματος, καθώς σε αυτήν την περίπτωση η συνέλευση των Μυρίων θα περιοριζόταν μονάχα σε όσους είχαν τη δυνατότητα να αυτοχρηματοδοτήσουν τον οπλισμό τους. Μία παρόμοια άποψη φαίνεται να έχει υιοθετήσει και ο Φριτζίλας (2008, 36 και 2015, 24-5) καθώς μιλά για 10.000 πληρεξούσιους, όπως και ο Ανδριάς (2008, 80, 85-6).

³¹⁷ Economidou/Kyriazis, 2015, 298

³¹⁸ Economidou/Kyriazis, 2015, 297, δεν θα πρέπει να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο να συναντιόντουσαν και εκτάκτως όταν το απαιτούσαν οι περιστάσεις (Larsen, 1968, 187). Ωστόσο, σε αυτές τις περιπτώσεις ο τόπος συγκέντρωσης θα έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην αντιπροσώπευση των κρατών-μελών, καθώς δεν ήταν δεδομένο ότι θα γινόταν στην Μεγαλόπολη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της συνέλευσης στην Ασέα (Ξεν. Ελλ. 6.5.11) και στην Τεγέα το 363π.Χ. (Ξεν. Ελλ., 7.4.36), βλ. Πετρονότης, 1973, 212, Roy, 2000b, 315

³¹⁹ Ξεν. Ελλ. 7.3.1

³²⁰ Αυτή πρέπει να έγινε από πολιτικούς του αντιπάλους, ίσως ολιγαρχικούς βλ. Πετρονότης, 1973, 89

³²¹ Είχε εκλεγεί πρώτη φορά στρατηγός το 370, Διοδ. 15.62.2, 67.2. Το γεγονός ότι ο Ξενοφώντας δεν αναφέρει άλλον στο αξίωμα αυτό μας κάνει να συμφωνήσουμε με το Larsen (1968, 188) ότι συνολικά πρέπει να πέτυχε την εκλογή του πέντε φορές.

προβλήματα. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρονται μονάχα οι “Τεγεᾶται”³²², “Μαινάλιοι”, “Λεπρεᾶται”, “Μεγαλοπολίται”, “Μαντινῆς”, “Κυνούριοι”, “Ορχομένιοι”, “Κλητόριοι”, “Ἡραῖς”, “Θελφούσιοι” και απουσιάζουν σημαντικά κράτη-μέλη ιδίως της βορείου Αρκαδίας, όπως των Στυμφαλίων. Για αυτόν τον λόγο έχει προταθεί η άποψη περί τυχαίας εκπροσώπησης των αρκαδικών κοινοτήτων -και μάλιστα με κλήρωση κατά παρόμοιο τρόπο που συμβαίνει στο συμβούλιο ασφαλείας του ΟΗΕ -³²³. Ωστόσο, θα έπρεπε να αναφερθεί ότι σε αυτήν την άποψη δεν λαμβάνεται υπόψη το ενδεχόμενο η παραπάνω επιγραφή να αντικατοπτρίζει ένα συγκεκριμένο στάδιο του κοινού τῶν Ἀρκάδων κατά το οποίο οι κοινότητες της βορείου Αρκαδίας δεν είχαν ακόμη ενταχθεί στο Κοινό.

Πιο συγκεκριμένα, αναζητώντας αυτό το στάδιο καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι θα πρέπει να αφορά την χρονική περίοδο 369-367π.Χ., αφού **i)** αναφέρονται οι Μαντινείς, πράγμα που σημαίνει ότι αφορά χρονικό διάστημα πριν το οριστικό σχίσμα της Συμπολιτείας που εκφράστηκε με τη μάχη της Μαντινείας του 362 π.Χ., και **ii)** οι βόρειοι Αρκάδες, όπως οι Στυμφάλιοι, μπήκαν πράγματι καθυστερημένα στη συμπολιτεία. Παρόμοια άποψη έχει εκφραστεί από σημαντική μερίδα της νεώτερης έρευνας³²⁴. Αν ισχύει το παραπάνω τότε συμπεραίνουμε ότι πιθανότατα όλες οι κοινότητες εκπροσωπούνταν στο συμβούλιο των Δαμιουργών, κάτι που συνάδει με τη δημοκρατική φύση του κοινού όπως προτάξαμε προηγουμένως. Μάλιστα, σε μία τέτοια περίπτωση το πιο πιθανό θα ήταν τα κράτη-μέλη να εκπροσωπούνταν βάση του πληθυσμού τους³²⁵. Άρα είναι λανθασμένο να μιλάμε για συμβούλιο 50 Δαμιουργών³²⁶, αλλά για ένα αντίστοιχο συμβούλιο το οποίο ήταν διαρκώς ανοιχτό σε περαιτέρω διεύρυνση, αφού κάθε μέλος έπρεπε να εκπροσωπούταν. Επομένως, μπορούμε να φανταστούμε ότι, μετά το 366π.Χ. θα απαρτιζόταν από τουλάχιστον 70-80 μέλη³²⁷, αφού ήταν ευκολότερο απλώς να αυξηθούν τα μέλη του συμβουλίου παρά να γίνει μία ανακατανομή των θέσεων μεταξύ των πόλεων που θα μπορούσε να δημιουργήσει δυσaráσκειες για την “υποτιθέμενη” απώλεια θέσεων στο συμβούλιο.

Τέλος, το γεγονός ότι το κοινό τῶν Ἀρκάδων ιδρύθηκε σε μία περίοδο που οι πολιτικοί πίστευαν στην υπεροχή της συλλογικής κρίσης των μαζών³²⁸, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι, όποτε μπορούσε, υποστήριζε τις δημοκρατικές παρατάξεις της νοτίου Ελλάδος³²⁹ θα

³²² Αναφέρονται πρώτοι γιατί πιθανότατα το συγκεκριμένο συνέδριο των δαμιουργών έλαβε χώρα στην Τεγέα, βλ. Rhodes/Osborne, 2003, 160

³²³ Cary, 1922, 189,

³²⁴ Περισσότερα για τη χρονολόγηση βλ. Cary, 1922, 188-90, Roy, 2000, 312, Rhodes/Osborne, 2003, 156-160 που την χρονολογούν μεταξύ 369-367.

³²⁵ Larsen, 1968, 187,

³²⁶ McDonald, 1943, 107

³²⁷ Αναφέρουμε το συγκεκριμένο αριθμό καθώς θα συμφωνήσουμε με τον υπολογισμό του Cary (1922, 189) ο οποίος υπολογίζει την εκπροσώπηση των απόντων κοινοτήτων από την IG V,2 1 σε είκοσι με τριάντα Δαμιουργούς, στηριζόμενος στο μέγεθος του πληθυσμού τους.

³²⁸ Larsen, 1968, 186

³²⁹ **α)** τους Φλιασίους δημοκρατικούς (Ξεν. Ελλ. 7.2.5-9), **β)** τον Εύφρωνα στη Σικυώνα (Ξεν. Ελλ. 7.3.1), **γ)** τους δημοκρατικούς στην Αχαΐα (Ξεν. Ελλ. 7.1.41-3, Διοδ. 15.75.2), **δ)** τη δημοκρατική παράταξη στην Ήλιδα (Ξεν.

πρέπει να μας κάνει να συμφωνήσουμε ότι το νέο συμπολιτειακό κράτος υπήρξε μία ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα προσπάθεια για να μεταφυτευθεί η δημοκρατία από την πόλη σε μία κρατική μορφή που υπερέβαινε τα όρια της πόλεως³³⁰. Ωστόσο, για τι είδους δημοκρατία μπορούμε να κάνουμε λόγο;

Πολλά χρόνια νωρίτερα ο Glotz είχε υποστηρίξει ότι επρόκειτο για μία μετριοπαθή αντιπροσωπευτική δημοκρατία των ιδιοκτητών γης³³¹ και η άποψη αυτή υιοθετήθηκε και από άλλους νεώτερους μελετητές³³². Κατά τη γνώμη μας, η συγκεκριμένη άποψη βασίζεται στην υποτιθέμενη³³³ επιρροή που ασκούσε το κοινό των Βοιωτών πάνω στο κοινό των Αρκάδων.

Ωστόσο, κρίνουμε σκόπιμο να εξετασθούν οι αναφορές περί ανάμειξης του Πλάτωνα στη διαμόρφωση του πολιτεύματος των Αρκάδων³³⁴ ώστε να διαλευκάνουμε το ζήτημα της φύσεως της δημοκρατίας του κοινού τῶν Ἀρκάδων. Ο Διογένης ο Λαέρτιος κάνει λόγο για άμεση ανάμειξη του φιλοσόφου στα πολιτικά του Αρκαδικού Κοινού αφού τον κάλεσαν οι Αρκάδες και οι Θηβαίοι, αφού προηγουμένως αναφέρει ότι το διάβασε στο εικοστό πέμπτο βιβλίο των Ὑπομνημάτων της Παμφίλης³³⁵. Μία περίπου όμοια ιστορία παραθέτει και ο Αιλιανός, στον οποίο διαβάζουμε ότι: *“Ἡ Πλάτωνος δόξα καὶ ὁ τῆς κατ’ αὐτὸν ἀρετῆς λόγος καὶ ἐς Ἀρκάδας ἀφίκετο καὶ Θηβαίους, καὶ οὖν καὶ ἐδεήθησαν αὐτοῦ πρέσβεις ἀποστείλαντες σὺν τῇ ἀνωτάτῳ σπουδῇ ἀφικέσθαι σφίσι τὸν ἄνδρα οὐκ ἐπὶ μόνῃ τῇ τῶν νέων προστασίᾳ, οὐδ’ ἵνα αὐτοῖς συγγένηται ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἔτι τούτων μεῖζον νομοθέτην αὐτὸν ἐκάλουν. οὐκ οὐκ ἐμελλον ἀτυχῆσειν τοῦ ἀνδρός: καὶ γὰρ ἦσθη ὁ τοῦ Ἀρίστωνος τῇ κλήσει, καὶ δὴ καὶ ἐμελλεν ὑπακούσεσθαι. ἤρετο μέντοι τοὺς ἡκοντας πῶς ἔχουσι πρὸς τὸ ἴσον ἔχειν ἅπαντες; ἐπεὶ δὲ ἔμαθε παρ’ αὐτῶν ὅτι καὶ πάνυ ἄλλοτριως, οὐδὲ πείσει αὐτοὺς τιμᾶν τὴν ἰσονομίαν, ἀπέπειστο τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιδημίαν”*³³⁶. Αντιθέτως, ο Πλούταρχος αναφέρει ότι: *“Πλάτων δὲ τῶν ἐταίρων ἐξαπέστειλεν Ἀρκάσι μὲν Ἀριστῶνυμον διακοσμήσοντα τὴν πολιτείαν”*³³⁷.

Η επανάληψη της ανάμειξης του Πλάτωνα από τους τρεις μεταγενέστερους συγγραφείς - έστω και με κάποιες διαφοροποιήσεις- μας κάνει να πιστεύουμε ότι ίσως, πράγματι, οι Αρκάδες να απευθύνθηκαν στον Πλάτωνα. Ωστόσο, η έκκλησή τους για διάφορους λόγους δεν τελεσφόρησε. Οπωσδήποτε, θα ήταν παρακινδυνευμένο να υιοθετήσουμε την άποψη του Διογένη του Λαερτίου ότι η μεταστροφή του δήμου προς άλλα πολιτεύματα έκανε τον Πλάτωνα να μην ασχολείται με την πολιτική, φέρνοντας ως παράδειγμα τους Αρκάδες, οι

Ελλ. 7.4.12-16, Διοδ. 15.77.1-4) και ε) την πρόκληση δημοκρατικής εξέγερσης στην Πελλήνη (Ξεν. Ελλ. 7.4.16-8), για περισσότερα βλ. Roy, 2000, 321, Robinson, 2011, 42

³³⁰ Roy, 2000, 326

³³¹ Glotz, 1994, 379, η άποψή του εκφράστηκε το 1928 (Glotz, G., 1928, La cite grecque, 436)

³³² Πετρονιώτης, 1973, 211, Mitchell, 2006, 372

³³³ Αυτή η άποψη πιστεύουμε ότι καταρρίφθηκε σε προηγούμενες σελίδες του πονήματός μας, βλ. σελ. 54-5

³³⁴ Διογ. Λαερτ. 3.23, Αιλ. Ποικ. Ιστ. 2.42, Πλουτ. ΗΘ. 1126c

³³⁵ Διογ. Λαερτ. 3.23

³³⁶ Αιλ. Ποικ. Ιστ. 2.42

³³⁷ Πλουτ. ΗΘ. 1126c

οποίοι “ἴσον ἔχειν οὐ θέλοντας”³³⁸. Δεν θα πρέπει να παρασυρθούμε ότι πανομοιότυπη φράση αναφέρεται και από τον Αιλιανό³³⁹. Θα μπορούσε πράγματι ο δάσκαλος του Αριστοτέλη να αναμείχθηκε, αφού τα γεγονότα διαδραματίστηκαν στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου ταξιδιού του στην Σικελία, πράγμα που σημαίνει ότι ο Πλάτων παρέμενε ενεργός στα πολιτικά ζητήματα³⁴⁰ και πιθανότατα να συνέχισε να επιδιώκει ανάμειξη στην οργάνωση της πολιτείας κάποιου κράτους, εφόσον αυτό τον καλούσε. Ας μην ξεχνάμε ότι ήταν γνωστή η τάση του να ασχολείται με τα πολιτικά από μικρή κιόλας ηλικία³⁴¹. Άρα η πληροφορία της Παμφίλης, περί απογοήτευσης του φιλοσόφου σε τόσο μεγάλο βαθμό ώστε να πάψει να ασχολείται με τα πολιτικά, ήταν μάλλον προϊόν ερμηνείας κάποιου απογοητευμένου Αρκάδος του πρώτου μεταχριστιανικού αιώνα, ο οποίος έχοντας συγκεχυμένη ιδέα ως προς τα πραγματικά γεγονότα και ατενίζοντας τα ερείπια του Θερσιλίου, θα ανέφερε αυτήν την ιστορία στην Παμφίλη, θέλοντας να δώσει μία εξήγηση για την αποτυχία του κοινού τῶν Ἀρκάδων.

Επομένως, δεν μπορούμε να στηριχτούμε στην παραπάνω μαρτυρία και το “ἴσον ἔχειν οὐ θέλοντας” να σημαίνει ότι το πολίτευμα του κοινού των Αρκάδων δεν ήταν δημοκρατικό. Μήπως, όμως, ο Πλάτωνας, κατά τη διάρκεια των συναντήσεων του με τους Αρκάδες πρέσβεις, εξέφρασε κάποιες απόψεις παρόμοιες περί “*how they stood affected to Equality of estates*” όπως μπορεί να ερμηνευτεί το “ἦρτο μέντοι τοὺς ἥκοντας πῶς ἔχουσι πρὸς τὸ ἴσον ἔχειν ἅπαντες”³⁴²; Με άλλα λόγια μήπως επιθυμούσε την ισότητα όλων των Αρκάδων πολιτῶν στην κατοχή της γης και το “ἴσον ἔχειν οὐ θέλοντας” που αποδίδεται σε αυτούς υπονοεῖ μία ἄρνησή τους ως προς την ισότητα των ιδιοκτησιακῶν δικαιωμάτων και όχι των πολιτικῶν; Τότε θα μπορούσαμε να βρισκόμαστε ενώπιον μίας συντηρητικῆς δημοκρατίας γαιοκτημόνων και οπλιτῶν; Μία τέτοια ερμηνεία θα μπορούσε να ταιριάζει με την πιθανή απογοήτευση που θα δημιουργήθηκε στον Πλάτωνα, ο οποίος πιθανότατα να ήθελε να επεκτείνει την ισότητα και στα ιδιοκτησιακά δικαιώματα³⁴³, με αποτέλεσμα να θεωρούμε ότι η εκδοχή του Πλουτάρχου θα μπορούσε να συγκεντρώνει περισσότερες πιθανότητες. Δηλαδή, ο φιλόσοφος ίσως να μην απέρριψε ολότελα την πρόταση των Αρκάδων, αφού

³³⁸ Διογ. Λαερτ. 3.23

³³⁹ Αιλ. Ποικ. Ιστ. 2.42: “ἦρτο μέντοι τοὺς ἥκοντας πῶς ἔχουσι πρὸς τὸ ἴσον ἔχειν ἅπαντες; ἐπεὶ δὲ ἔμαθε παρ’ αὐτῶν ὅτι καὶ πάνυ ἀλλοτρίως, οὐδὲ πείσει αὐτοὺς τιμᾶν τὴν ἰσονομίαν, ἀπείπατο τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιδημίαν.”

³⁴⁰ Εξάλλου δεν είχε περάσει πολύς χρόνος από τη στιγμή που ολοκλήρωσε τη συγγραφή της περίφημης Πολιτείας του ή Περί δικαίου. Θεωρεῖται ότι η συγγραφή της ολοκληρώθηκε τη δεκαετία του 380-70π.Χ. και σίγουρα πριν της μάχης των Λεύκτρων, βλ. Σκουτερόπουλος, 2002, 16-7, Barker, 2007, 311

³⁴¹ Πλατ. Επιστ. 324b-c : “ Νέος ἐγὼ ποτε ὦν πολλοῖς δὴ ταύτὸν ἔπαθον· ὥρην, εἰ θᾶπτον ἑμαυτοῦ γενοίμην κύριος, ἐπὶ τὰ κοινὰ τῆς πόλεως εὐθύς ἰέναι.”

³⁴² Stanley, 1665, 61-2

³⁴³ Ίσως να μπορούσαμε να αντλήσουμε περισσότερα για την άποψη του Πλάτωνα για την κοινοκτημοσύνη μελετώντας την Πολιτεία, η οποία είναι πιο κοντά χρονολογικά και προηγείται της έκκλησης των Αρκάδων. Για την κοινοκτημοσύνη του Πλάτωνα στην Πολιτεία βλ. Barker, 2007, 437-504. Ωστόσο, εκεί περιορίζεται μόνο στις δύο πρώτες τάξεις, ενώ στους Νόμους 739-40 γίνεται καθολική. Σχετική συζήτηση για το συγκεκριμένο χωρίο των Νόμων βλ. Barker, 2007, 319. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι Νόμοι γράφτηκαν προς το τέλος της ζωής του φιλοσόφου και αυτό σημαίνει ότι δεν είναι απαραίτητο να είχε διαμορφώσει την ίδια άποψη και τη στιγμή που απευθύνθηκαν σε αυτόν οι Αρκάδες.

αυτοί ήθελαν απλά τη συμβουλή του μιας και είχαν ορίσει τις κατευθυντήριες γραμμές που επιθυμούσαν για το πολίτευμά τους³⁴⁴, αλλά *“έξαπέστειλεν Ἀρκάσι μὲν Ἀριστώνυμον διακοσμήσοντα τὴν πολιτείαν”*³⁴⁵. Αν αυτό είναι αλήθεια, τότε, μέσω του μαθητή του, Αριστώνυμου, ο φιλόσοφος βοήθησε στη συγκρότηση του Αρκαδικού Συντάγματος, το οποίο ήταν δημοκρατικό, αλλά όχι όπως πιθανότατα είχε οραματιστεί ο ίδιος για την ιδανική του Πολιτεία. Επομένως, πρέπει να αναγνώριζε την ισότητα των πολιτικών δικαιωμάτων όλων των πολιτών, και πιθανότατα την απόκτηση ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων σε οποιαδήποτε πόλη-κράτος του κοινού, όπως συνέβαινε σε περιπτώσεις άλλων κοινών³⁴⁶. Σε καμία περίπτωση, ωστόσο, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αναγνώριζε την ισότητα στην ιδιοκτησία γης, καθώς κάτι τέτοιο θα προκαλούσε τεράστια εσωτερικά ζητήματα τα οποία θα δημιουργούσαν πελώρια και -πιθανότατα- ανυπέρβλητα εμπόδια στη δημιουργία του αρκαδικού κοινού. Ας μην παραβλέπουμε ότι η ισότητα ιδιοκτησίας γης δεν υφίστατο στην Αρχαία Ελλάδα με μοναδική ίσως εξαίρεση κάποια χρονική περίοδο στις Λιπαρές νήσους³⁴⁷.

³⁴⁴ Roy, 2000, 311

³⁴⁵ Πλουτ. ΗΘ. 1126c

³⁴⁶ Mackil. 2013, 255, 263, 266

³⁴⁷ Διοδ. 5.9.4

Το “Θερσίλιο” ως μία ακόμη απόδειξη της δημοκρατικότητας του αρκαδικού κοινού;

Σε όσα τεκμηριώσαμε προηγουμένως περί της δημοκρατικής φύσης του κοινού θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και το κτίριο στο οποίο έλαβαν μέρος οι περισσότερες συνελεύσεις των Μυρίων, του Θερσιλίου³⁴⁸. Πράγματι, το Θερσίλιο, που σύμφωνα με τον Πausanία “έκαλειτο δὲ ἀπὸ τοῦ ἀναθέντος”³⁴⁹, φαίνεται να έχει κτιστεί με τρόπο που να ευνοεί την ισηγορία και την παρρησία αφού, κατά τη γνώμη μας, όσα έφεραν στο φως οι ανασκαφές της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής υπό την διεύθυνση του E. Gardner και του W. Loring την περίοδο 1890-1892 μπορούν να τεκμηριώσουν την παραπάνω άποψη³⁵⁰.

Επιλέγουμε να αξιοποιήσουμε πρωτίστως τα πορίσματα εκείνης της ανασκαφικής προσπάθειας διότι εξακολουθούν μέχρι σήμερα να αποτελούν τον βασικό οδηγό για τους μελετητές του συγκεκριμένου κτιρίου. Σύμφωνα με αυτά το Θερσίλιο ήταν μια μεγάλη υπόστυλη αίθουσα³⁵¹, η οροφή της οποίας στηριζόταν από 66 δωρικούς κίονες που ήταν τοποθετημένοι ακτινωτά³⁵². Αυτή η διάταξη των κιόνων δημιουργούσε ουσιαστικά πέντε κιονοστοιχίες σε σχήμα Π, αφήνοντας ελεύθερο τον χώρο στο κέντρο, όπου πιθανότατα βρισκόταν το βήμα του ομιλητή.

Είναι φανερό ότι η επιλογή της συγκεκριμένης διαρρύθμισης του χώρου έγινε με σκοπό την καλύτερη θέαση του ομιλητή από τους παρευρισκόμενους³⁵³. Με άλλα λόγια, επιτυγχανόταν μια πρακτική λύση απέναντι στο δάσος των κιόνων, το οποίο σε διαφορετική περίπτωση θα μπορούσε να εμποδίζει την άμεση επικοινωνία και την λειτουργία των δρώμενων. Μάλιστα, αν αυτό συνδυαστεί με το γεγονός ότι το έδαφος ήταν επικλινές και κατά αυτόν τον τρόπο δημιουργούσε μια υψομετρική διαφορά που ανερχόταν περίπου στα 2,50 μ. από τους τοίχους προς το κέντρο, που βρισκόταν το βήμα³⁵⁴, τότε μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε ότι δημιουργούταν μια αμφιθεατρική διάταξη για την τοποθέτηση των ξύλινων εδωλίων πάνω στο ξύλινο δάπεδο³⁵⁵ με αποτέλεσμα την ακόμα καλύτερη θέαση του ομιλητή.

Μάλιστα, η φροντίδα για την καλή θέαση του ομιλητή ήταν τέτοια ώστε υπήρξε μέριμνα ακόμη και για τη θέση των εισόδων του κτιρίου, η οποία σχεδιάστηκε με γνώμονα να μην εμποδίζει τους εισερχόμενους να έχουν καλή ορατότητα προς το κέντρο και το βήμα του

³⁴⁸ Κατά τη γνώμη μας η χρήση του ήταν πρωτίστως για τους σκοπούς της Συμπολιτείας, παρά το γεγονός ότι κάποιοι νεώτεροι ερευνητές φαίνεται να το αμφισβητούν, βλ. Tsiolis, 1995, 51-5. Αυτό φυσικά δεν αναιρεί την πιθανότητα να είχε και μία παράλληλη λειτουργία προκειμένου να καλύψει άλλες ανάγκες της νέας πόλης, Tsiolis, 1995, 51-5, 63-6.

³⁴⁹ Πaus. 8.32.1

³⁵⁰ Gardner/Loring/Woodhouse/Schultz, 1892

³⁵¹ 66,45 μ. μήκος και 52,43 μ. πλάτος και δωρικό πρόπυλο στη νότια πλευρά με διαστάσεις 34,44 μ. μήκος και 7,19 μ. πλάτος, βλ. Πετρονότης 1973, 228

³⁵² Benson 1892-93, 320

³⁵³ Μπούρας, 1999, 311

³⁵⁴ Πετρονότης 1973, 228

³⁵⁵ Gardner-Loring 1890-91, 20

ομιλητή³⁵⁶. Κατά αυτόν τον τρόπο, οι 6.000 καθήμενοι ή 10.000 όρθιοι πολίτες που συγκεντρώνονταν στο Θερσίλιο είχαν τη μέγιστη δυνατή ορατότητα και με αυτόν τον τρόπο ο ομιλητής μπορούσε να έχει την προσοχή όλων ανεξαρτήτως των φυσικών του προτερημάτων ή μειονεκτημάτων. Συνάμα, η μεγάλη χωρητικότητα του κτιρίου καθιστούσε εφικτή την λήψη αποφάσεων με βάση το “κοινόν δόγμα” των Αρκάδων³⁵⁷.

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο ίσως να ήταν σκόπιμο να προβληματιστούμε από το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια των ανασκαφών που έλαβαν χώρα στην Μεγαλόπολη, τόσο των παλαιότερων³⁵⁸ όσο και των πιο πρόσφατων³⁵⁹, δεν βρέθηκε κάποια τιμητική επιγραφή προς τον ιδιώτη δωρητή που αναφέρει ο Πausανίας. Πράγματι, δεν θα ήταν παράλογο να περιμέναμε μία τιμητική επιγραφή για έναν άνθρωπο ο οποίος πρέπει να κατέβαλε ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσό για την κατασκευή ενός τόσο μεγάλου κτιρίου³⁶⁰. Μάλιστα, η ανάγκη να βρεθεί μία τέτοια επιγραφή καθίσταται, κατά τη γνώμη μας, αδήριτη εξαιτίας του γεγονότος ότι έχει βρεθεί αντίστοιχο παράδειγμα τιμητικής επιγραφής στο γειτνιάζον θέατρο για τον Αντίοχο ο οποίος “*ἀγωνοθετήσας ἀνέθηκε τὸς θρόνους πάντας καὶ τὸν ὀχετόν*”³⁶¹. Παρόλα αυτά, θα πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας ότι το γεγονός ότι δεν έχει βρεθεί ακόμη κάποια τιμητική επιγραφή δεν μπορεί να μας οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα, καθώς δεν αποκλείεται κάτι τέτοιο να γίνει σε κάποια μελλοντική ανασκαφική προσπάθεια. Εντούτοις, μήπως μπορούσε να αποτελέσει μία πρώτη ένδειξη σχετικά με την άποψη του Πausανία ότι το κτίριο έλαβε το όνομά του από κάποιον ιδιώτη δωρητή;

Με άλλα λόγια, δεν θα ήταν παράλογο να προβληματιστούμε εξαιτίας της απουσίας τιμητικής επιγραφής και να ελέγξουμε την αναφορά του Πausανία. Το γεγονός ότι σε μία επιγραφή στην Τεγέα αναφέρεται το όνομα ενός Ορχομένιου “Θερρίλου”³⁶² δεν σημαίνει απαραίτητα ότι είναι και αυτός που έκανε τη δωρεά για το Θερσίλιον³⁶³. Αποτελεί μονάχα μία ισχυρή ένδειξη. Όσο η τιμητική επιγραφή απουσιάζει πάντα θα υπάρχουν πιθανότητες η αναφορά του Πausανία να είναι λανθασμένη και ο Αρκάς που είχε αναλάβει έργο “τουριστικού ξεναγού” του Πausανία στο συγκεκριμένο σημείο του ταξιδιού του να μην ήταν κάποιος πολύ πεπαιδευμένος με αποτέλεσμα να προέβη σε μία απλοϊκή αναγωγή του ονόματος του Θερσιλίου σε κάποιον ιδιώτη δωρητή.

³⁵⁶ Ανδριάς, 2008, 84-5

³⁵⁷ Πaus. 6.12.8, 8.27.5. Παρόμοια είναι και η έκφραση “*τῶν δὲ Τεγεατῶν οἱ μὲν περὶ τὸν Καλλίβιον καὶ Πρόξενον ἐνήγον ἐπὶ τὸ συνιέναι τε πᾶν τὸ Ἀρκαδικόν, καὶ ὃ τι νικῶν ἐν τῷ κοινῷ, τοῦτο κύριον εἶναι καὶ τῶν πόλεων*” του Ξενοφώντος (6.5.6)

³⁵⁸ Gardner/Loring/Woodhouse/Schultz, 1892

³⁵⁹ Φριτζίλας, 2008, 30 και 2009, 1-5. Για την ιστορία της ανασκαφικής προσπάθειας στη Μεγαλόπολη βλ. Φριτζίλας, 2015, 13-4

³⁶⁰ Ως προς τις διαστάσεις του κτιρίου βλ. Πετρονώτης, 1973, 228

³⁶¹ IG V,2 450

³⁶² SEG 11-1051.

³⁶³ Ο Πετρονώτης (1974, 6-7, 13) είναι σίγουρος ότι ο “Θερρίλου” της SEG 11-1051 είναι ο υποτιθέμενος Θέρσιλος που κατασκεύασε το κτίριο της ομοσπονδιακής βουλής.

Αν, λοιπόν, όλα αυτά είναι έτσι τότε είμαστε υποχρεωμένοι να προβούμε στη διατύπωση μίας εναλλακτικής προέλευσης του ονόματος του Θερσιλίου. Αν υπενθυμίσουμε το ενδεχόμενο το κτίριο, που ξεπερνούσε τα 3.000 τ.μ., να χτίστηκε από τις εισφορές των μελών-κρατών του κοινού των Αρκάδων και όχι αποκλειστικά από κάποιον πλούσιο ιδιώτη, τότε η προέλευση του ονόματος θα πρέπει να αναζητηθεί αλλού. Με άλλα λόγια, οι Αρκάδες έδωσαν στο κτίριο ένα όνομα με το οποίο θέλησαν να υποδηλώσουν τη δημοκρατική φύση του Κοινού, ώστε να τονισθεί με αυτόν τον τρόπο ακόμη περισσότερο η ιδεολογική αντιπαράθεση τους με την ολιγαρχική Σπάρτη. Είναι αλήθεια ότι η έμφαση στην ιδεολογική αναφορά θα μπορούσε να συνεισφέρει ακόμη περισσότερο στην επίτευξη του στόχου για τη μέγιστη δυνατή συσπείρωση των μελών του κοινού. Κατά αυτόν τον τρόπο, μία εναλλακτική πρόταση της ετυμολογίας του ονόματος του κτιρίου μπορεί να έρθει στο προσκήνιο. Πιο συγκεκριμένα, προτείνουμε ότι η λέξη “Θερσίλιον” μπορεί να παράγεται από το ρήμα θαρσέω-ῶ. Το συγκεκριμένο ρήμα, εκτός των άλλων, σημαίνει έχω θάρρος, έχω αυτοπεποίθηση, έχω εμπιστοσύνη, δεν φοβάμαι³⁶⁴. Από αυτό το ρήμα παράγονται οι λέξεις θαρσαλέος, θαρσαλεότης αλλά και θέρσος, θερσός³⁶⁵. Επομένως, οι Αρκάδες μπορεί να έδωσαν το συγκεκριμένο όνομα στο κτίριο για να δηλώσουν τον τόπο στον οποίο κάποιος μπορούσε να μιλά με θάρρος και παρρησία, απαραίτητες αρχές για την ορθή λειτουργία μίας ομοσπονδιακής συνέλευσης αλλά και για την ύπαρξη δημοκρατικού πολιτεύματος.

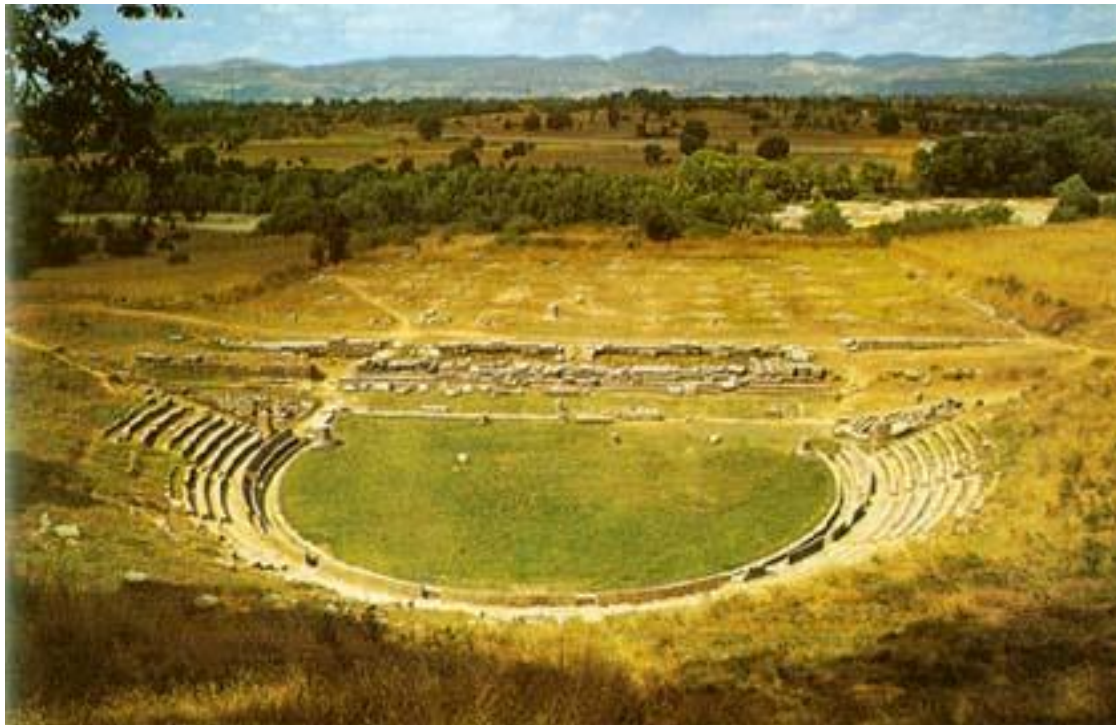
Εξάλλου, η εξυπηρέτηση της προπαγανδιστικής πολιτικής του κοινού μέσω της “ονοματοδοσίας” του Θερσιλίου δεν θα ήταν κάτι καινοφανές. Αντιθέτως, παρόμοια τακτική ακολουθήθηκε και στην περίπτωση του ονόματος της νέας ομοσπονδιακής πρωτεύουσας, καθώς μέσω αυτού είναι ξεκάθαρο ότι θέλησαν να εκφράσουν τις φιλοδοξίες τους για το μέγεθος και το μεγαλείο της νέας πόλης³⁶⁶ και συνακόλουθα για τη δύναμή της. Αν δεν ήταν έτσι θα μπορούσαν να είχαν σκεφτεί ένα διαφορετικό όνομα για την πρωτεύουσα του κράτους τους.

Εν κατακλείδι, μέχρι να βρεθεί κάποια τιμητική επιγραφή προς το δωρητή του κτιρίου -αν βρεθεί ποτέ- η άποψη περί μίας ακόμη ιδεολογικής προπαγάνδας του αρκαδικού κοινού μέσω του ονόματος του Θερσιλίου θα μπορούσε να εξακολουθεί να διεκδικεί όσες πιθανότητες της αναλογούν ως προς την ορθή σκιαγράφηση της τότε πραγματικότητας.

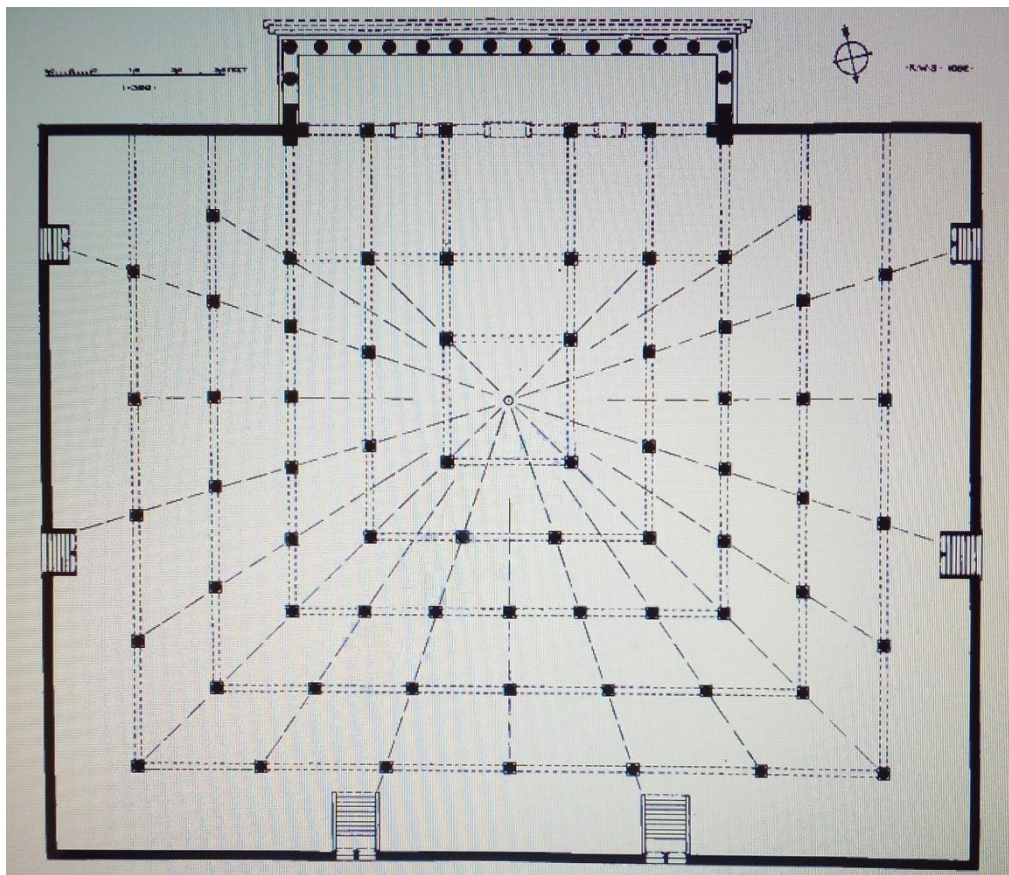
³⁶⁴ Montanari, 2013, 958

³⁶⁵ Montanari, 2013, 971

³⁶⁶ Wycherley, 1972, 124

Άποψη του αρχαίου θεάτρου και των ερειπίων του Θερσιλίου, πηγή:
<http://arcadia.ceid.upatras.gr/arkadia/photos/arhcsites/theatmeg.jpg>

Κάτοψη του Θερσιλίου από Gardner/Loring/Woodhouse/Schultz, 1892, 18

Η ίδρυση της ομοσπονδιακής πρωτεύουσας

Ο Ξενοφών θα μπορούσε να αποτελεί την καλύτερη πηγή μας σχετικά με τη διαδικασία συγκρότησης της ομοσπονδιακής πρωτεύουσας του κοινού. Ωστόσο, στο έργο του Ερχιέως ιστορικού η Μεγαλόπολη αναφέρεται μονάχα μία φορά³⁶⁷ και παραλείπεται οτιδήποτε αφορά τη δημιουργία της³⁶⁸. Αυτή η σιωπή μπορεί εύλογα να αποδοθεί στο μένος του Ξενοφώντα προς το νέο συμπολιτειακό σχήμα³⁶⁹. Ως εκ τούτου, οι νεώτεροι ερευνητές που ασχολούνται με το συγκεκριμένο ζήτημα αναγκάζονται να στραφούν σε άλλες μεταγενέστερες πηγές, όπως τον Διόδωρο και τον Πausανία, στις αφηγήσεις των οποίων, όμως, υπάρχουν πολλές διαφορές. Καθίσταται, επομένως, αδήριτη η ανάγκη της αξιολόγησης των δύο αναφορών από την νεώτερη έρευνα με σκοπό την παρουσίαση της πιο πιθανής και εύλογης αφήγησης των γεγονότων.

Μία από τις σημαντικότερες διαφορές αφορά τον αριθμό των συμμετεχουσών κοινοτήτων στον πολισμό της Μεγάλης Πόλεως. Από την μία, ο Πausανίας αναφέρει έναν κατάλογο 40 πόλεων που έλαβαν μέρος στον συνοικισμό της Μεγαλόπολης³⁷⁰, κατά τη διάρκεια του οποίου ασκήθηκε ακόμη και η βία προκειμένου να συμμετάσχουν οι κάτοικοι ορισμένων πόλεων στον πολισμό³⁷¹. Σε άλλο σημείο του έργου του ο περιηγητής φαίνεται να αντιφάσκει αφού δηλώνει ότι *“ή Μεγάλη πόλις προθυμία τε τῇ πάσῃ συνοικισθεῖσα ὑπὸ Ἀρκάδων”*³⁷². Από την άλλη, όσον αφορά το Διόδωρο, ο Σικελιώτης ιστορικός σημειώνει ότι *“ἔκτισαν ἐπὶ τινος ἐπικαίρου τόπου τὴν ὀνομαζομένην Μεγάλην πόλιν, συρρίψαντες εἰς αὐτὴν κώμας εἴκοσι τῶν ὀνομαζομένων Μαιναλίων καὶ Παρρασίων Ἀρκάδων”*³⁷³.

Επομένως, συμπεραίνουμε ότι υπάρχει μία σαφής διάσταση απόψεων μεταξύ των δύο συγγραφέων, αλλά και του Πausανία με τον ίδιο του τον εαυτό. Αν λάβουμε υπόψη μας την παρατήρηση του Πίκουλα ότι πλήθος οικισμών που συγκαταλέγονται στον κατάλογο του Πausανία εξακολούθησαν να υπάρχουν ακόμη και αν έχασαν την οικιστική τους αυτονομία³⁷⁴ τότε θα μπορούσε η αφήγηση του Διοδώρου να είναι πιο κοντά στην αλήθεια και ο επίσημος κατάλογος των 39-40 οικισμών του Πausανία να μην εφαρμόστηκε ποτέ³⁷⁵. Εξάλλου, ο Πausανίας μας πληροφορεί ότι η Αλίφειρα *“ἔξελείφθη γὰρ ὑπὸ οἰκητόρων πολλῶν ὑπὸ τὸν συνοικισμόν τῶν Ἀρκάδων ἐς Μεγάλην πόλιν”*³⁷⁶, επομένως εξακολούθησε

³⁶⁷ Ξεν. Ελλ. 7.5.5

³⁶⁸ Larsen, 1968, 186, Πετρονώτης, 1973, 54, Cartledge, 1987, 262

³⁶⁹ Το μένος του οφείλεται στη δημοκρατική φύση της νέας Συμπολιτείας, βλ Πετρονώτης, 1973, 54 και όχι στην αποστροφή του προς τα συμπολιτειακά σχήματα, βλ. Beck, 2001, 369-70.

³⁷⁰ Πaus. 8.27.2-4, Glotz, 1994, 378

³⁷¹ Πaus. 8.27.3-8

³⁷² Πaus. 8.33.1

³⁷³ Διοδ. 15.72.4

³⁷⁴ Πίκουλας, 1988, 146

³⁷⁵ Πετρονώτης, 1973, 58, ο Moggi (1974, 85-87) υποστηρίζει το Παλλάντιον είχε αποφασιστεί να συμμετάσχει στον πολισμό, αλλά αυτό δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Πίκουλας (1986, 99-123) για την περίπτωση της Τευθίδος, ενώ αμφιβολίες υπάρχουν και για την περίπτωση της Ευταίας (Nielsen, 2004a, 511).

³⁷⁶ Πaus. 8.26.5

να κατοικείται από ορισμένους κατοίκους παρά το γεγονός ότι αποφάσισε να συμμετέχει στον συνοικισμό της Μεγαλόπολης³⁷⁷. Κατά αυτόν τον τρόπο, ο εξαναγκασμός των κατοίκων της Αρκαδίας ήταν πολύ μικρότερος από εκείνον που αφήνει να εννοηθεί ο Παιανίας, όπως και μικρότερη πρέπει να υπήρξε και η “προθυμία” τους, αφού ορισμένες κοινότητες ή τμήματα αυτών τελικά αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στον πολισμό και εξακολούθησαν να κατοικούν στις πατρογονικές τους εστίες, όπως σημειώσαμε παραπάνω. Το γεγονός ότι ο περιηγητής κάνει λόγο μονάχα για τρεις περιπτώσεις άσκησης βίας (Λυκαῖται, Τρικολωνεῖς καὶ Τραπεζούντιοι)³⁷⁸, ενώ λογικά θα έπρεπε να αναφέρονται πολλές περισσότερες όπως αντιληφθήκαμε από τα παραπάνω, μας κάνει να πιστεύουμε ότι ίσως πράγματι να ασκήθηκε κάποια μορφή εξαναγκασμού σε μία μερίδα μόνο όσων δεν θέλησαν να συμμετάσχουν στον πολισμό, καθώς σε αρκετούς επιτράπηκε να παραμείνουν στις πατρογονικές τους εστίες, ίσως επειδή κατοικούσαν σε στρατηγικά σημεία. Ταυτόχρονα, δεν θα έπρεπε να παραβλεφθεί η πιθανότητα να ασκήθηκε η βία μόνο στις περιπτώσεις που κυριαρχούσε το ολιγαρχικό στοιχείο³⁷⁹. Ως εκ τούτου, προτείνουμε ότι δεν θα πρέπει να ειπωθεί πλήρης εγκατάλειψη της υπαιθρού της Μεγαλοπολίτιδας, αλλά μονάχα η αναπόδραστα σημαντική συρρίκνωση του πληθυσμού της.

Μία ακόμη δυσκολία στην προσπάθειά μας να λύσουμε τον μίτο της δημιουργίας της νέας πρωτεύουσας του κοινού σχετίζεται με τον εμπνευστή της ιδέας της δημιουργίας της, αφού οι διαθέσιμες πηγές δεν μας δίνουν μία ξεκάθαρη απάντηση. Μάλιστα, σε μεγάλο τμήμα των πηγών υπάρχει, κατά τη γνώμη μας, η τάση να αποδίδεται ένας υπέρ του δέοντος ρόλος στον Επαμεινώνδα, ο οποίος από το Παιανία αναφέρεται ακόμη και ως οικιστής της πόλης³⁸⁰. Σε άλλο σημείο του δεκάτομου έργου του αναφέρει ότι: *“τῷ δὲ ἀνδριάντι τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ ἐλεγείᾳ ἔπεστιν ἄλλα τε ἐς αὐτὸν λέγοντα καὶ ὅτι Μεσσήνης γένοιτο οἰκιστὴς καὶ τοῖς Ἕλλησιν ὑπάρξειεν ἐλευθερία δι’ αὐτοῦ. καὶ οὕτως ἔχει τὰ ἐλεγεία: ἡμετέραις βουλαῖς Σπάρτη μὲν ἐκείρατο δόξαν, Μεσσήνη δ’ ἱερὰ τέκνα χρόνῳ δέχεται: Θήβης δ’ ὄπλοισιν Μεγάλη πόλις ἐστεφάνωνται, αὐτόνομος δ’ Ἑλλὰς πᾶς ἐν ἐλευθερίῃ.”*³⁸¹ Ωστόσο, κρίνουμε ότι, όπως και η ιδέα του ομοσπονδιακού κράτους και του πολιτεύματός του ήταν μία καθαρά αρκαδική σύλληψη³⁸², έτσι και η ιδέα της δημιουργίας μίας νέας πρωτεύουσας ήταν παρόμοιας σύλληψης. Αντιθέτως, οι ποικίλες αναφορές στον Θηβαίο στρατηγό θα πρέπει να ερμηνευτούν στην καλύτερη των περιπτώσεων ως αντανάκλαση του καθοριστικού ρόλου που αναμφισβήτητα διαδραμάτισε σε κάποια κομβικά σημεία της ολοκλήρωσης του εγχειρήματος³⁸³, ενώ στη χειρότερη ως αντανάκλαση θηβαϊκής προπαγάνδας προκειμένου να διεκδικήσουν την ηγεμονία της Ελλάδας, αναδεικνύοντας τον πρωταγωνιστικό τους στην πτώση της σπαρτιατικής δύναμης.

³⁷⁷ Παιαν. 8.27.4

³⁷⁸ Παιαν. 8.27.5

³⁷⁹ Χαρακτηριστικότερη περίπτωση ήταν αυτή της Τραπεζούντας, βλ. σελ. 49-51

³⁸⁰ Παιαν. 8.27.2

³⁸¹ Παιαν. 9.15.6

³⁸² Βλ. παραπάνω σελ. 54-5 και Stylianou, 1998, 472-3

³⁸³ Βλ. Beck, 2000, 146-7, Mackil, 2013, 73. Αντιθέτως ο McDonald (1943, 107) αποδίδει δίχως επαρκή τεκμηρίωση την ίδρυση της Μεγαλόπολης στον Επαμεινώνδα.

Επομένως, υποστηρίζουμε ότι αν πράγματι η απόφαση για την ίδρυση της Μεγαλόπολης υπήρξε μία από τις πρώτες αποφάσεις του νεοορυσταθέντος αρκαδικού κοινού³⁸⁴, όπως υποστηρίχτηκε παραπάνω, τότε η σύλληψη της ιδέας πρέπει να ανήκε στον Λυκομήδη ή σε κάποιο πρόσωπο που ανήκε στο στενότερο πολιτικό του κύκλο. Αυτός ο άνθρωπος γνωρίζοντας την μακρόχρονη αντιπαλότητα Μαντίνειας και Τεγέας κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η δημιουργία μίας νέας και μεγαλύτερης³⁸⁵ από αυτές πόλης θα μπορούσε να επιφέρει την παύση της προαναφερθείσας αντιπαλότητας³⁸⁶ και την προοπτική μίας στενότερης συνεργασίας μεταξύ τους³⁸⁷. Πράγματι, η έχθρα μεταξύ των δύο πόλεων θα μπορούσε να αποβεί μοιραία για το νέο εγχείρημα, κάτι το οποίο τελικά δεν αποφεύχθηκε. Ταυτόχρονα, η νέα πόλη εξυπηρετούσε και άλλες σκοπιμότητες³⁸⁸.

Τέλος, εξίσου σημαντικό είναι το ζήτημα σχετικά με την χρονολογία της ίδρυσης της Μεγαλόπολης, αφού οι διαθέσιμες πηγές δεν συμφωνούν μεταξύ τους³⁸⁹. Μάλιστα, ακόμη και αν η μοναδική μας πηγή ήταν ο Παισανίας θα βρισκόμασταν αντιμέτωποι με παρόμοιο πρόβλημα αφού στο έργο του αναφέρει δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές για το γεγονός αυτό. Από τη μία στα Αρκαδικά αναφέρει *“συνωκίσθη δὲ ἡ Μεγάλη πόλις ἐνιαυτῷ τε τῷ αὐτῷ καὶ μηνὶν τε ὀλίγοις ὕστερον ἢ τὸ παῖσμα ἐγένετο Λακεδαιμονίων τὸ ἐν Λεύκτροις”*³⁹⁰, ενώ από την άλλη στα Βοιωτικά η ίδρυση της Μεγαλόπολης τοποθετείται μετά την ανοικοδόμηση της Μαντίνειας³⁹¹. Η σύγχυση που επικρατεί στο περιηγητή οξύνεται για τον νεώτερο ερευνητή, καθώς στο Πάριο χρονικό τοποθετείται μεταξύ 370/69 και 369/8³⁹², ενώ ο Διόδωρος την τοποθετεί αμέσως μετά την άδακρυ μάχη του 368π.Χ. Η ασυμφωνία των πηγών είχαν ως λογικό αποτέλεσμα οι νεώτεροι ερευνητές να μην συμφωνούν μεταξύ τους ως προς την χρονική στιγμή ίδρυσης της πόλης και να προτείνουν με τη σειρά τους διαφορετικές χρονολογίες³⁹³.

Έπειτα από τη μελέτη των αρχαίων πηγών αλλά και της νεώτερης επιστημονικής βιβλιογραφίας στο παρόν πόνημα υποστηρίζουμε ότι θα ήταν μάταιος κόπος να

³⁸⁴ Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι αυτή η άποψη υποστηρίζεται από πλήθος μελετητών, βλ. Roy, 1971, 572, Beck, 2000, 144, Mackil, 2013, 72.

³⁸⁵ Για το γεγονός ότι ήταν μεγαλύτερη βλ. Στρ. 8.7.3. Όσον αφορά τον πληθυσμό, ο Nielsen (2002, 328) υπολογίζει ότι η Τεγέα είχε 25.000-30.000, ενώ κατά τον Πετρονῶτη (1973, 181) 22.000 και κατά τον Forsén (2000, 38) τουλάχιστον 16.000-20.000. Σύμφωνα με τον Έλληνα μελετητή 22.000 αριθμούσε και η Μαντίνεια, ενώ και ο Forsén (2000, 38) υποστηρίζει ότι ο πληθυσμός της ήταν ίσος με της Τεγέας. Αντιθέτως, η Μεγαλόπολη 75.000-77.000 (Πετρονῶτης, 1973, 181). Περισσότερα για τη Μαντίνεια βλ. Hodgkinson/Hodkinson, 1981, 271-279, αλλά και Ρηγόπουλος (1938, 47-8) οποίος “εκτινάσσει” τον αριθμό τους σε 30.000, χωρίς να υπολογίζει τους δούλους.

³⁸⁶ Freeman/Bury, 1893, 156

³⁸⁷ Economou/Kyriazis, 2015, 297

³⁸⁸ Βλ. σελ. 69-72

³⁸⁹ Για μία συνοπτική, αλλά κατατοπιστική παρουσίαση του ζητήματος βλ. Stylianou, 1998, 470-1

³⁹⁰ Πaus. 8.27.8

³⁹¹ Πaus. 9.14.4

³⁹² Πάριο Χρονικό 73.85b, βλ. Jacoby, 1904, 19, Πετρονῶτης, 1973, 54

³⁹³ Ο Κανελλόπουλος 371-69 (1963, 220), ο Hiller 371-68, ο Fougères 371/0-368/7, ο Curtius 370, ο Cary 370/69, η Ραμού-Χαψιάδη (1979, 75) 370/69, ο Roy (2000b, 314) 370-368 και LaForse (2006, 547) και Lawrence (1979, 122) το 368, ο Moggi (1976, 293) 368/7, ο Meyer 367/6. Αναλυτικότερα βλ. Πετρονῶτης, 1973, 54, ο οποίος υποστηρίζει ότι η ανοικοδόμηση ολοκληρώθηκε το 361π.Χ.!!!

προσπαθήσουμε να υποστηρίξουμε μία συγκεκριμένη χρονολογία για την ίδρυση της Μεγαλόπολης, αφού η ίδρυσή της πρέπει να υπήρξε μία δυναμική διαδικασία, η οποία διήρκεσε αρκετά χρόνια, και η αφετηρία της θα μπορούσε να τοποθετηθεί στα πρώτα κιόλας σκιρτήματα του κοινού τῶν Ἀρκάδων. Με άλλα λόγια, η απόφαση για την ίδρυση της νέας ομοσπονδιακής πρωτεύουσας πρέπει να υπήρξε μία από τις πρώτες αποφάσεις του νεοσυσταθέντος αρκαδικού κοινού, αφού, όπως επισήμανε ορθά ο Hornblower³⁹⁴, ο Τεγεάτης Πρόξενος που υπήρξε οικιστής της³⁹⁵ ήταν νεκρός το 368, οπότε η απόφαση για την ίδρυση της Μεγαλόπολης πρέπει ήδη να είχε παρθεί. Δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε ότι οι φιλοδοξίες για το μέγεθος της νέας πόλης³⁹⁶, οι οποίες εκφράζονταν ακόμα και από το ίδιο το όνομά της, καθώς και από τα μνημειώδη κτήρια της, υπαγόρευαν μία μακρόχρονη διαδικασία, της οποίας η αφετηρία θα μπορούσε να τοποθετηθεί το 371 π.Χ. Αν, πράγματι, η ίδρυση της Μεγαλόπολης ειδωθεί ως μία δυναμική διαδικασία, η οποία διήρκεσε αρκετά χρόνια³⁹⁷, τότε οι πολλές αντιφατικές μαρτυρίες των αρχαίων πηγών θα μπορούσαν να συμβιβαστούν και σε όλες να αναλογεί μερίδιο αλήθειας, αφού σε καθεμία από αυτές αντανακλώνεται διαφορετικά στάδια της διαδικασίας ίδρυσής της.

³⁹⁴ Hornblower, 1990, 72

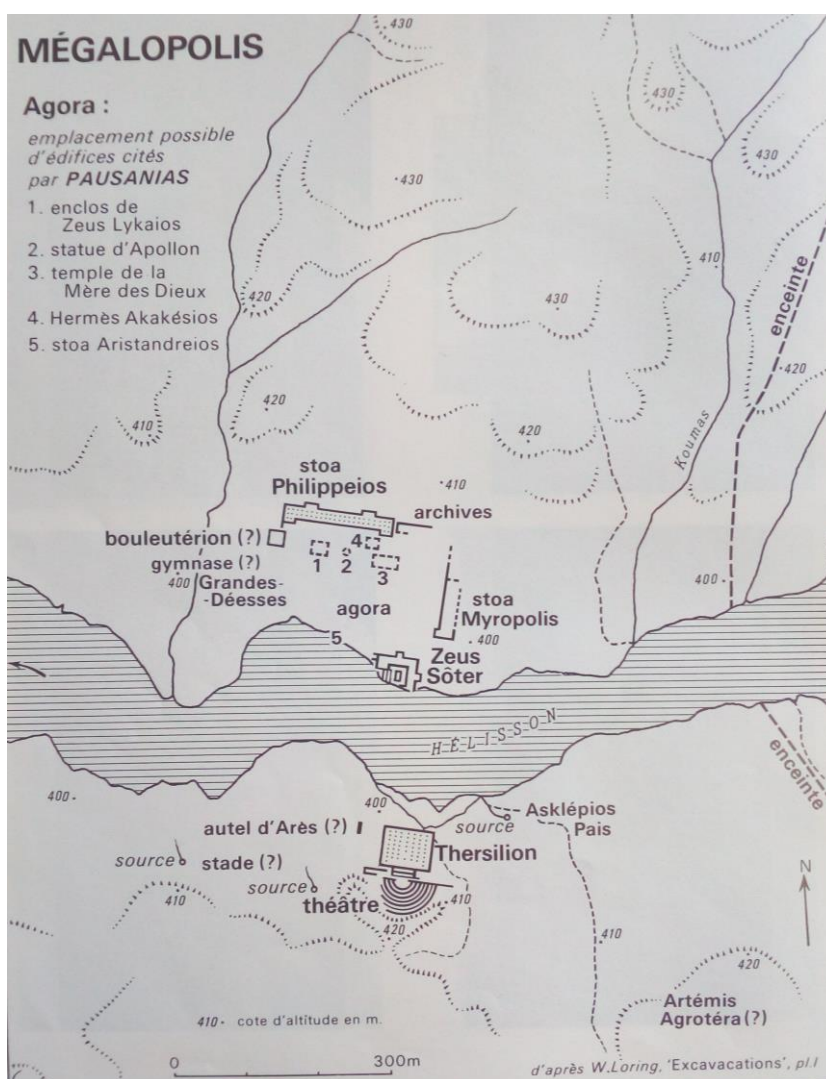
³⁹⁵ Πaus. 8.27.2, βλ. Stylianou, 1998, 471.

³⁹⁶ Για το μέγεθος της νέας πόλης βλ. Gardner/Loring/Woodhouse/Schultz, 1892

³⁹⁷ Τρία χρόνια κατά τον Levi, 1971, 438.

Ο ρόλος της νέας πόλης

Το κοινό τῶν Ἀρκάδων με την απόφασή του να δημιουργήσει μία νέα πόλη επιδίωκε να εξυπηρετήσει ταυτόχρονα διοικητικούς, γεω-πολιτικούς και στρατιωτικούς σκοπούς. Η Μεγαλόπολη αποτελούσε μία νέα πόλη-μέλος του κοινού³⁹⁸ και συνάμα ομοσπονδιακή πρωτεύουσα³⁹⁹. Αυτή η διττή της φύση είχε σαν αποτέλεσμα ορισμένοι νεώτεροι ερευνητές να αναζητήσουν την απτή τους έκφραση στο πολεοδομικό σύστημα της Μεγαλόπολης⁴⁰⁰, υποστηρίζοντας ότι εντός των τειχών της διακρινόταν σε δύο πόλεις, την βόρεια που αποτελούσε την πόλη-μέλος του κοινού και την νότια της ομοσπονδιακής πρωτεύουσας. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, ο ποταμός Ελισσώνας αποτελούσε τα φυσικά σύνορα των δύο πόλεων.

Η αρχαία Μεγαλόπολη, Jost, 1985, Pl. 62

³⁹⁸ Roy, 2000b, 314

³⁹⁹ Tsiolis, 1995, 49

⁴⁰⁰ Bury, 1898, 15-22, αμφισβητείται από τον Roy, 2000b, 315. Αντίθετα ο Φριτζίλας (2015, 7) υιοθετεί την άποψη του Bury.

Ωστόσο, η προσπάθεια του Tsiolis να αποδείξει τις παράλληλες χρήσεις του Θερσιλίου για την κάλυψη αναγκών τόσο του κοινού όσο και της πόλης-μέλους καταρρίπτει, κατά τη γνώμη μας, την τόσο ξεκάθαρη διττή αποτύπωση των ρόλων της νέας πόλης στο πολεοδομικό της σύστημα⁴⁰¹. Αυτό που επιδιώκουμε να τονίσουμε είναι ότι δεν είναι απαραίτητο να αναζητούμε την αντανάκλαση του διττού ρόλου της πόλης με απόλυτο και αυστηρό τρόπο στη ρυμοτομία της, ορίζοντας τον Ελισσώνα ως ένα φυσικό σύνορο. Μάλλον ο ποταμός εξυπηρετούσε άλλες σκοπιμότητες, όπως την εξασφάλιση άφθονου νερού σε περίπτωση πολιορκίας, μιας και γνώριζαν ότι η Σπάρτη θα προέβαινε αργά ή γρήγορα σε πολιορκία της πόλης⁴⁰². Φυσικά αυτό δεν αίρει σε καμία περίπτωση τον διπλό της ρόλο, καθώς από τη μια σε αυτήν συγκεντρώθηκαν κάτοικοι από ποικίλα μέρη για να συγκροτήσουν μία νέα πόλη-μέλος του κοινού, αλλά από την άλλη αποτελούσε έδρα των τοπικών αρχών, αφού παρά τη βαρύνουσα σημασία της λατρείας του Λυκαίου Διός για το κοινό⁴⁰³ αυτό δεν λειτουργούσε ως ομοσπονδιακό ιερό με τον τρόπο που συνέβαινε με το ιερό του Διός Ομαρίου στην Αχαϊκή Συμπολιτεία⁴⁰⁴.

Συνάμα, η Μεγαλόπολη ως πρωτεύουσα του κοινού αναλάμβανε ρόλο ιδεολογικού συμβόλου της ενότητας των Αρκάδων⁴⁰⁵, αλλά και του πολιτικού τους προσανατολισμού⁴⁰⁶. Προκειμένου να καταστεί αυτό εφικτό επιχειρήθηκε η εκμετάλλευση της συνοχής που μπορούσε να προσφέρει η λατρεία του Λυκαίου Διός, η οποία είχε λάβει παναρκαδικές διαστάσεις τουλάχιστον από τον 6^ο αι. π.Χ.⁴⁰⁷. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινούνταν **α)** η

ίδρυση ιερού στην αγορά της νεοδημιουργηθείσας πόλης με τις ίδιες ακριβώς παραδόσεις που συνόδευσαν τη συγκεκριμένη λατρεία και στο πρωταρχικό ιερό⁴⁰⁸, **β)** η ονομασία μίας εκ των φυλών της Μεγαλόπολης ως "Λυκαία"⁴⁰⁹, **γ)** η αποτύπωση της κεφαλής του Λυκαίου Διός στο νόμισμα του Κοινού⁴¹⁰, ενώ **δ)** δεν δίστασαν να αποδώσουν στο Δία και το επίθετο Φίλιος⁴¹¹, προκειμένου να υπογραμμίσουν τον σκοπό του νέου κοινού, δηλαδή την

⁴⁰¹ Tsiolis, 1995, 47-66

⁴⁰² Πράγματι η Σπάρτη θα εκστρατεύσει στην περιοχή το 368π.Χ. (Διοδ. 15.72.3-4), αλλά και αργότερα το 353 π.Χ. θα απειλήσει εκ νέου την πόλη, ενώ το 330 επιχειρήσει πάλι να καταλάβει την πόλη και την πολιορκήσει για μεγάλο διάστημα (Διοδ. 17.62, Αρρ. 3.6.3, Κουρτ. 4.8.15). Το 265 π.Χ. οι Σπαρτιάτες επιτέθηκαν πάλι στην Μεγαλόπολη, αλλά οι Αρκάδες με ηγέτη τον Αριστόδημο τους απέκρουσαν, ενώ το 245 και 222π.Χ. με τον Κλεομένη 204π.Χ. Πολιορκία της Μεγαλόπολης υπήρξε επίσης από το Πολυσπέρχοντα μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου αλλά και το 318 π.Χ. οι οποίες αποκρούστηκαν.

⁴⁰³ Nielsen, 2013, 235-6, 240. Επίσης βλ., Jost, 2007, 264-6

⁴⁰⁴ Nielsen, 2013, 241

⁴⁰⁵ Tsiolis, 1995, 48

⁴⁰⁶ Βλ. σελ. 61-4

⁴⁰⁷ Βλ. σελ. 23. Για τη συμβολή της Αμφικτυονίας του Λυκαίου Διός στο κοινό των Αρκάδων βλ. Δεχεράνη, 1985, 53-4

⁴⁰⁸ Πaus. 8.30.2, βλ. Jost, 1985, 255-8

⁴⁰⁹ IG V2 451, VII.I

⁴¹⁰ Head, 1911, 444-5. Στην άλλη πλευρά εικονιζόταν ο Πάνας, η άλλη σημαντική παναρκαδική θεότητα, η οποία λατρευόταν μαζί με τον Λύκαιο Δία στο Λύκαιο όρος.

⁴¹¹ Πaus. 8.31.4. Η αναγωγή του Διός σε Φιλίου ανάγεται σε αυτήν την εποχή αφού το άγαλμά του είχε δημιουργηθεί από τον Πολύκλειτο, που έζησε αυτήν την εποχή, βλ. Jost, 2007, 272.

συμφιλίωση όλων των Αρκάδων και τη συμμετοχή τους σε ένα ομόσπονδο κράτος. Αναντίρρητα, λοιπόν, ο Λύκαιος Ζευσ εξελίχθηκε σε κατεξοχήν σύμβολο της αρκαδικής ενότητας⁴¹² και η ενοποιητική του ικανότητα υπήρξε αντικείμενο εκμετάλλευσης από το κοινό τῶν Αρκάδων.

Ταυτόχρονα, η Μεγαλόπολη θα μπορούσε πράγματι να αντανakλά τον πολιτικό προσανατολισμό του νεοδημιουργηθέντος κράτους προκειμένου, τονίζοντας την ιδεολογική διαφορά με την Σπάρτη, να επιτευχθεί μέσω αυτού η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συσπείρωση των μελών του ομοσπονδιακού κράτους. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαν να εντοπιστούν σε αυτήν στοιχεία που έδιναν δημοκρατικό τόνο στην πρωτεύουσα του κοινού και κατ' επέκταση σε ολόκληρο το κράτος. Τα σημαντικότερα από αυτά ήταν το Θερσίλιον⁴¹³, αλλά ακόμη και ο τρόπος με τον οποίο κτίστηκε η νέα πόλη. Πιο συγκεκριμένα, δεν θα ήταν άστοχο να υποστηριχθεί ότι χτίστηκε με θεμελιώδη δημοκρατικό τρόπο, αφού δεν διέθετε ακρόπολη⁴¹⁴. Ασφαλώς και η αντανάκλαση των δημοκρατικών απόψεων δεν μπορεί να ήταν τυχαία, αλλά στόχευε στην επισήμανση της ιδεολογικής διαφοράς με την ολιγαρχική πόλη της κοιλάδας του Ευρώτα.

Από την άλλη, δεν θα πρέπει να παραληφθεί να αναφερθεί η σπουδαία γεω-στρατηγική της λειτουργία ως ανάχωμα στην Σπάρτη⁴¹⁵, καθώς θα εμπόδιζε την προέλασή της προς το βορρά, αφού χτίστηκε πάνω σε μία καίρια οδική αρτηρία. Για αυτόν τον λόγο μερίμνησαν να την οχυρώσουν⁴¹⁶, ενώ παράλληλα διατηρήθηκαν και άλλες οχυρές θέσεις στην περιοχή, όπως η Ασέα⁴¹⁷, ενώ το μόνιμο σώμα των επαρίτων⁴¹⁸ προσέφερε την αναγκαία ασφάλεια της από οποιανδήποτε αιφνιδιαστική επίθεση, καθιστώντας το σημείο πραγματικά απροσπέλαστο για την Σπάρτη.

Τέλος, δεν θα πρέπει να υποτιμηθεί η διοικητική της λειτουργία αφού σε αυτήν βρίσκονταν οι αρχές του κοινού και διεξάγονταν η συντριπτική πλειοψηφία της συνέλευσης των Μυρίων⁴¹⁹. Σε κάποια από τις λιγοστές ετήσιες συναντήσεις των Μυρίων εκλέγονταν τα

⁴¹² Jost, 2007, 264

⁴¹³ Βλ. σελ. 61-3

⁴¹⁴ Αριστ. Πολ. 1330b 19-20, βλ. Πετρονότης, 1973, 254. Το ίδιο ίσχυε και στην περίπτωση της Ολύνθου, εφόσον δεχτούμε ότι είχε δημοκρατικό πολίτευμα (βλ. Gehrke, 121). Ωστόσο, έχουν εκφραστεί και απόψεις περί ολιγαρχικού καθεστώτος, για συνοπτική παρουσίαση των δύο απόψεων βλ. Larsen, 1968, 58ff, esp. 76, Flensted-Jensen, 2004, 835.

⁴¹⁵ Freeman/Bury, 1893, 160, Larsen, 1968, 185, Cartledge, 1987, 262, Πίκουλας, 1988, 198-227, Nielsen, 2002, 107, LaForse, 2006, 547, Maher, 2012, 516, Mackil, 2013, 72.

⁴¹⁶ Η περίμετρος του τείχους της Μεγαλόπολης υπολογίζεται σε 9 χιλιόμετρα, βλ. Lawrence, 1979, 122

⁴¹⁷ Πίκουλας, 1988, 56

⁴¹⁸ Ξεν. Ελλ. 7.4.34. Πρέπει να ταυτίζονται με τους “καλουμένους ἐπιλέκτους” του Διόδωρου (15.62.2), βλ. Stylianou, 1998, 424

⁴¹⁹ Εξαιρέσεις αποτελούσαν η συνέλευση στην Ασέα (Ξεν.Ελλ.6.5.11) και στην Τεγέα το 363π.Χ. (Ξεν. Ελλ., 7.4.36), βλ. Πετρονότης, 1973, 212, Roy, 2000b, 315

εκτελεστικά όργανα του ομοσπονδιακού κράτους, τα οποία έπαιρναν τις αποφάσεις, μεταξύ των οποίων και ο Στρατηγός⁴²⁰, που ήταν το πιο ισχυρό.

⁴²⁰ Διοδ. 15.67.2: *“Ἀρκάδες δὲ Λυκομήδην στρατηγὸν προχειρισάμενοι”* είναι πανομοιότυπη με την αντίστοιχη που χρησιμοποιεί ο ίδιος ιστορικός με την εκλογή του Περικλή *“Οἱ δὲ πάλιν Περικλέα προχειρισάμενοι στρατηγόν”* (Διοδ. 12.27.1 και 4) πράγμα που μας κάνει να πιστεύουμε ότι ο τρόπος εκλογής πρέπει να ήταν πανομοιότυπος, δηλαδή από την συνέλευση των πολιτών, βλ. Αριστ. Αθην. Πολιτ. 44.4

Η κατάληξη του αρκαδικού κοινού

Το συμπολιτειακό εγχείρημα των Αρκάδων αποδείχτηκε εύθραυστο, αφού η πρόταση για τη δημιουργία ενός και αδιαίρετου κράτους δεν οδήγησε στην ενότητα του αρκαδικού κόσμου. Αντιθέτως, είχε σαν αποτέλεσμα την έκρηξη ενός εμφυλίου πολέμου. Πολύ σημαντικό ρόλο σε αυτό διαδραμάτισε το γεγονός ότι το ολιγαρχικό στοιχείο συνέχισε να υποβόσκει, όπως είδαμε παραπάνω⁴²¹, και όταν παρουσιάστηκε η κατάλληλη ευκαιρία κατόρθωσε να δώσει καίριο χτύπημα στον συμπολιτειακό οργανισμό.

Αυτή η ευκαιρία παρουσιάστηκε όταν ξέσπασε το σκάνδαλο περί χρησιμοποίησης των ιερών χρημάτων της Ολυμπίας για την κάλυψη του μισθού των επαρίτων⁴²². Πράγματι, οι Αρκάδες σε συνδυασμό με τους νέους τους συμμάχους, τους Πισάτες, είχαν τον έλεγχο του ιερού ήδη από το 365π.Χ.⁴²³ και, κατά τη γνώμη μας, δεν υπάρχει λόγος να αμφισβητήσουμε την εγκυρότητα του κατηγορητηρίου, αφού οι Πισάτες λειτουργούσαν ως μαριονέτες των Αρκάδων⁴²⁴ και επομένως δεν θα έφερναν καμία ουσιαστική αντίρρηση. Ασφαλώς, τα τεράστια έξοδα που συνεπαγόταν η διατήρηση του σώματος των επαρίτων επιβάρυνε ακόμη περισσότερο τις δαπάνες του ομοσπονδιακού κράτους. Μάλιστα, το πρόβλημα θα μπορούσε να εντεινόταν εξαιτίας της έντασης της αστυφιλίας στην Αρκαδία μετά τον πολισμό της Μεγάλης Πόλεως που είχε σαν αποτέλεσμα πλήθος γεωργικών εκτάσεων να μείνουν ακαλλιέργητες και η πρωτογενής παραγωγική οικονομία της περιοχής να μην μπορέσει να ανταποκριθεί στα καινούρια δεδομένα. Ως εκ τούτου, η οικονομική κατάσταση των πόλεων-μελών πιθανότατα να επιδεινώθηκε, κάτι που ανάγκασε τους Αρκάδες να βρουν στο θησαυρό της Ολυμπίας τους απαραίτητους πόρους⁴²⁵. Από την άλλη, θα πρέπει να συνυπολογιστεί το γεγονός ότι δεν ήταν μία σπάνια τακτική η χρησιμοποίηση ιερών χρημάτων για πολιτικούς λόγους. Αρκεί να ανατρέξει κανείς στις αρχαίες πηγές στις οποίες μαρτυρούνται παρόμοια περιστατικά⁴²⁶, καθώς και προτροπές για την υιοθέτηση μίας τέτοιας πρακτικής⁴²⁷. Έτσι, οι ολιγαρχικοί Μαντινείς⁴²⁸ πρέπει να εκμεταλλεύτηκαν τα

⁴²¹ Βλ. σελ. 50

⁴²² Ξεν. Ελλ. 7.4.33-4, Διόδ. 15.82.1

⁴²³ Διοδ. 15.78.1-3. Ο Stylianos (1998, 493) υποστηρίζει ότι ο έλεγχος είχε επιτευχθεί ήδη από την προηγούμενη χρονιά στηριζόμενος στο Διοδ. 15.77.1-4. Για μία σύντομη, αλλά άκρως κατατοπιστική, αφήγηση των γεγονότων βλ. Maurizio, 2009, 45-65. Μάλιστα διοργάνωσαν τους αγώνες του 364π.Χ., Ξεν. Ελλ. 7.4.28-29,

Διοδ. 15.82.1, Πaus. 6.4.2

⁴²⁴ Roy, 2000a, 144, Roy. 2004, 501. Με αυτήν την άποψη συντάσσεται και ο Robinson (2009, 140-1). Αυτό μπορεί να γίνει αντιληπτό ακόμη και από την προσπάθεια να συνδεθεί ο Πίσος με τον Αρκάδα, μέσω του γάμου με την “κόρη” του, την Ολυμπία. Ταυτόχρονα, όμως, θα πρέπει να τονιστεί ότι αυτή η πολιτική των Αρκάδων εξυπηρετούσε και δικά τους συμφέροντα καθώς έτσι εξασφάλιζαν όχι απλά τον έλεγχο του ιερού, αλλά ακόμη και την ίδια τους την ύπαρξη ως ανεξάρτητου κράτους από τις επεκτατικές βλέψεις της Ήλιδας.

⁴²⁵ Δεχεράνη, 1985, 70

⁴²⁶ Το 407/6 π.Χ. οι Αθηναίοι έλιωσαν 7 από τις 8 χρυσές Νίκες που ήταν αφιερωμένες στον Παρθενώνα προκειμένου να καλύψουν τις πολεμικές τους ανάγκες. Ο αντίκτυπος αυτής της πράξης φαίνεται στη φράση του Αριστοφάνη “τὸ καινὸν χρυσίον” (Βάτραχοι, 720), αλλά και σε μεταγενέστερη επιγραφή (IG II² 1408). Για περισσότερα βλ. την ψηφιακή έκδοση της εργασίας του Στόγια “Οι νομισματοκοπίες των Αθηνών” http://www.eie.gr/archaeologia/gr/chapter_more_7.aspx

⁴²⁷ Θουκ. 1.121.3

θηρσκευτικά αισθήματα των Μαντινέων και να τους έπεισαν να συγκεντρώσουν το ποσό που αντιστοιχούσε στην πόλη τους και να το στείλουν στους άρχοντες του κοινού⁴²⁹, ώστε να μην μετέχουν της ανίερης πρακτικής. Ωστόσο, η μεροληπτική στάση του Ξενοφώντος απέναντι τους⁴³⁰ μας γεννά την υποψία μήπως “τὸ γινόμενον μέρος” που “ἐκ τῆς πόλεως ἐκπορίσαντες”⁴³¹ τελικά συγκεντρώθηκε μονάχα από τους εύπορους ολιγαρχικούς της πόλης της Μαντινείας, ώστε να οδηγηθεί η κατάσταση ευκολότερα στα άκρα και να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για την εκμετάλλευση των θρησκευτικών αισθημάτων τόσο των Μαντινέων όσο και των υπόλοιπων Αρκάδων. Φυσικά κάτι τέτοιο δεν μπορεί να αποδειχτεί, αλλά θα ήταν σκόπιμο να ληφθεί υπόψη ως ένα πιθανό ενδεχόμενο.

Όπως και να ξεκίνησαν τα πράγματα, είναι βέβαιο πως οι ολιγαρχικοί Μαντινείς κατόρθωσαν να πάρουν με το μέρος τους τη συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών της πόλης τους αφού “οἱ μὲν οὖν Μαντινεῖς κλείσαντες τὰς πύλας οὐκ ἐδέχοντο αὐτοὺς (=τους επαρίτους) εἶσω”⁴³² ώστε να εμποδίσουν να τους συλλάβουν. Επίσης, είναι βέβαιο ότι κατάφεραν να δημιουργήσουν ένα βαθύτατο σχίσμα στο εσωτερικό της Συμπολιτείας, αφού σύντομα και άλλοι υιοθέτησαν την άποψή τους⁴³³ με αποτέλεσμα “καὶ ἐν τῷ κοινῷ ἀπέδοξε μηκέτι χρῆσθαι τοῖς ἱεροῖς χρήμασι”⁴³⁴. Μάλιστα, το γεγονός ότι έπεισαν την Αρκαδική Ομοσπονδία να στείλει πρέσβεις στους Θηβαίους και να τους αναγγείλουν να μην έρθει στρατός τους στην Αρκαδία αν δεν το ζητήσουν⁴³⁵ φανερώνει ότι πλέον απέκτησαν και τον έλεγχο των Μυρίων⁴³⁶, ενώ η αδυναμία πολλών να συνεχίσουν να υπηρετούν στο σώμα των επαρίτων δίχως μισθό⁴³⁷ οδήγησε και αυτό το σώμα στα χέρια των ολιγαρχικών⁴³⁸. Ως εκ τούτου, η αντίπαλη πλευρά ήλεγχε πλέον μόνο τους άρχοντες του κοινού και την Μεγαλόπολη⁴³⁹.

Για αυτόν τον λόγο, οι Τεγεάτες απευθύνθηκαν στη Θήβα τονίζοντάς τους ότι “εἰ μὴ στρατεύσειαν, κινδυνεύσοιεν οἱ Ἀρκάδες πάλιν λακωνίσαι”⁴⁴⁰. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι στην πραγματικότητα δρούσαν δίχως την απαραίτητη εξουσιοδότηση⁴⁴¹, αφού οι Μύριοι αποφάσισαν να στείλουν άλλους πρέσβεις “εἰπεῖν τοῖς Θηβαίοις μὴ ἰέναι σὺν

⁴²⁸ Η συμπάθεια με την οποία βλέπει ο Ξενοφώντας αυτήν την ομάδα μας κάνει να πιστεύουμε ότι πρόκειται για ολιγαρχικούς. Χαρακτηριστική είναι η μετέπειτα φράση του “τὰ κράτιστα τῇ Πελοποννήσῳ βουλευόμενοι” (Ξεν. Ελλ. 7.4.35), βλ. Ραμου-Χαψιάδη, 1979, 82-4

⁴²⁹ Ξεν. Ελλ. 7.4.33

⁴³⁰ Ξεν. Ελλ. 7.4.35: “οἱ δὲ τὰ κράτιστα τῇ Πελοποννήσῳ βουλευόμενοι”

⁴³¹ Ξεν. Ελλ. 7.4.33

⁴³² Ξεν. Ελλ. 7.4.33

⁴³³ Ξεν. Ελλ. 7.4.34 “ἐκ δὲ τούτου τάχα δὴ καὶ ἄλλοι τινὲς ἔλεγον ἐν τοῖς μυρίοις ὡς οὐ χρὴ τοῖς ἱεροῖς χρήμασι χρῆσθαι οὐδὲ καταλιπεῖν εἰς τὸν αἰὲ χρόνον τοῖς παισὶν ἔγκλημα τοῦτο πρὸς τοὺς θεοὺς.”

⁴³⁴ Ξεν. Ελλ. 7.4.34

⁴³⁵ Ξεν. Ελλ. 7.4.35

⁴³⁶ Ραμού-Χαψιάδη, 1979, 83

⁴³⁷ Ξεν. Ελλ. 7.4.34

⁴³⁸ Roy, 1971, 586

⁴³⁹ Larsen, 1968, 193. Πράγματι, πρέπει να ήλεγχαν την Μεγαλόπολη αφού στη μάχη της Μαντινείας οι Μεγαλοπολίτες παρατάχτηκαν με το μέρος των Τεγεατών, Ξεν. Ελλ. 7.5.5

⁴⁴⁰ Ξεν. Ελλ. 7.4.34

⁴⁴¹ Larsen, 1968, 193

ὄπλοις εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, εἰ μὴ τι καλοῖεν”⁴⁴². Πιθανότατα οι πρώτοι είχαν αντιληφθεί τις διαθέσεις των Μυρίων και φοβούνταν να λογοδοτήσουν για τη χρησιμοποίηση των ιερών χρημάτων, οπότε απευθύνθηκαν στη Θήβα ελπίζοντας σε μία ένοπλη παρέμβαση που θα τους διατηρούσε στην εξουσία και θα εμπόδιζε μία παραπομπή τους σε δίκη. Προκειμένου να το πετύχουν προέτασαν τον κίνδυνο της κυριαρχίας του ολιγαρχικού στοιχείου που θα σήμαινε την μεταστροφή της συμπολιτείας προς τη Σπάρτη. Αυτός ο κίνδυνος ήταν δικαιολογημένος, όπως φάνηκε στη μάχη της Μαντίνειας. Ωστόσο, τα δείγματα μπορούσαν να γίνουν αντιληπτά από έναν αντικειμενικό παρατηρητή των τεκταινόμενων και νωρίτερα, κυρίως από το γεγονός ότι οι Μαντινείς συλλογίζονταν ότι δεν είχαν κανέναν λόγο να είναι εμπόλεμοι με τους Ηλείους και να εξακολουθούν να ελέγχουν το ιερό του Δία, κρίνοντας “δικαιότερο” να το επιστρέψουν⁴⁴³ στην Ήλιδα που κυβερνιόνταν από τους ολιγαρχικούς⁴⁴⁴. Αποτέλεσμα υπήρξε η σύναψη συμμαχίας με την πόλη του Οξύλου⁴⁴⁵ και η συνεπαγόμενη προδοσία των Πισατών που όχι μόνο έχασαν την εποπτεία του ιερού⁴⁴⁶, αλλά πιθανότατα και περιήλθαν ξανά στο κράτος της Ήλιδας⁴⁴⁷.

Τα πράγματα σύντομα οδηγήθηκαν στα άκρα και δημιουργήθηκαν δύο ξεχωριστοί αρκαδικοί συνασπισμοί που συγκρούστηκαν μεταξύ τους στη μάχη της Μαντίνειας το 362π.Χ.⁴⁴⁸. Από τη μία μεριά οι Τεγεάτες, οι Μεγαλοπολίτες, οι Ασεάτες και οι Παλλαντιείς⁴⁴⁹, ενώ από την άλλη οι Μαντινείς και “αἱ τῶν ἄλλων Ἀρκάδων οἱ κηδόμενοι τῆς Πελοποννήσου”⁴⁵⁰. Το γεγονός ότι δεν δίνεται ένας ονομαστικός κατάλογος, όπως

⁴⁴² Ξεν. Ελλ. 7.4.35

⁴⁴³ Ξεν. Ελλ. 7.4.35

⁴⁴⁴ Ξεν. Ελλ. 7.4.15-7, τα γεγονότα τοποθετούνται το 365π.Χ., βλ. Γιαλούρης, 1996, 40. Κατά τη γνώμη μας, η αδυναμία εξυπηρέτησης των συμφερόντων της Ήλιδας στην περιοχή της Τριφυλίας και του Λασιώνος μέσω της πολιτικής συμμαχίας με την Αρκαδική Συμπολιτεία, ήταν αυτή που οδήγησε στο ξέσπασμα της ολιγαρχικής επανάστασης.

⁴⁴⁵ Ξεν. Ελλ. 7.4.35, Αυτή επισφραγίστηκε με κοινό ανάθημα Ηλείων και Αρκάδων στην Ολυμπία (Παυσ. 5.24.4-5)

⁴⁴⁶ Οι Πισάτες υπήρξαν οι πρώτοι που προΐστανταν του ιερού, όπως συμπεραίνουμε από τον Ξενοφώντα, βλ. Ξεν.Ελλ. 3.2.31 και Διοδ. 15.78.2-3. Περισσότερα για το θέμα βλ. Mayer, 1950, 1749.57-61, Valavanis, 2006, 137-152, Ραμού-Χαψιάδη, 2013, 39-54. Ωστόσο, αντίθετη άποψη εκφράζει ο Maurizio (2009, 71-82) ο οποίος πιστεύει ότι πρόκειται για μία μεταγενέστερη κατασκευή που εξυπηρετούσε τον έλεγχο της Ολυμπίας από τους Αρκάδες, καθώς δεν θα μπορούσαν με διαφορετικό τρόπο να προΐστανται των αγώνων και του ιερού. Υποστηρίζει ότι πρόκειται για μία ταυτότητα που δεν υπήρχε προηγουμένως, αλλά δημιουργήθηκε αυτήν την περίοδο (2009, 71-79), για αυτό τον λόγο και ο Πίσος παντρεύτηκε την Ολυμπία, την κόρη του Αρκάδος και δεν έγινε υιός του, όπως ο Τρίφυλος. Μπορεί πράγματι η γενεαλογία του Πίσου να προσαρμόστηκε στα δεδομένα του 4^{ου} αιώνα και για αυτό να έλαβε για γυναίκα του την κόρη του επωνύμου ήρωα των Αρκάδων, αλλά αυτό, κατά τη γνώμη μας, δεν αναιρεί το γεγονός ότι και άλλες φορές στο παρελθόν επιχείρησαν οι Πισάτες να αναλάβουν τον έλεγχο του ιερού και το κατόρθωσαν από το 688 έως το 572 π.Χ. Δεν θα πρέπει να αναγάγουμε όλα ως μία κατασκευή της εποχής για την οποία έχουμε περισσότερες πληροφορίες. Αντιθέτως η Πίσα κατά τα αρχαϊκά χρόνια υπήρξε κατά περιόδους ανεξάρτητο κράτος, διότι αν δεν ισχύει αυτό τότε θα πρέπει να δοθεί μία πειστική απάντηση για το γεγονός ότι το 724π.Χ. αναφέρονται νικητές της στους αγώνες αποκαλούμενοι με το όνομα της πόλης και όχι και ως Ηλείοι (Παυσ. 5.8.6), όπως ακριβώς συμβαίνει με τους Δυσπόντιους το 772π.Χ., οπότε και η Ήλιδα δεν είχε κατορθώσει να δημιουργήσει σε πλήρη έκταση την περιοικδική της ηγεμονία.

⁴⁴⁷ Γιαλούρης, 1996, 41, Roy, 2004, 501

⁴⁴⁸ Ιούνιος/Ιούλιος 362, Buckler, 1980, 233-61

⁴⁴⁹ Ξεν. Ελλ. 7.5.5

⁴⁵⁰ Ξεν. Ελλ. 7.5.1

γίνεται στην περίπτωση του άλλου συνασπισμού, μας κάνει να πιστεύουμε ότι σε αυτόν προσχώρησε το υπόλοιπο της συμπολιτείας⁴⁵¹. Έτσι, συνέβη η εξής παράδοση αντιστροφή των ρόλων ως προς την επιλογή των συμμάχων μεταξύ των δύο παραδοσιακών δυνάμεων της Αρκαδίας: η Τεγέα πολέμησε υπό τον Επαμεινώνδα εναντίον μίας ολιγαρχικής φιλο-λακωνικής Μαντίνειας⁴⁵². Επομένως, δεν θα ήταν παράλογο να υποθέσουμε ότι όσοι από τους Αρκάδες υποστήριξαν την Μαντίνεια βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των ολιγαρχικών και αντίστοιχα όσοι υποστήριξαν την Τεγέα υπό των δημοκρατικών.

Όπως και να έχουν τα πράγματα η μάχη της Μαντίνειας οδήγησε στο τέλος της συμπολιτειακής κίνησης της Αρκαδίας και επανέφερε την περιοχή στο περιθώριο των εξελίξεων. Μάλιστα, τα πνεύματα είχαν οξυνθεί τόσο πολύ ώστε να μην είναι εφικτή ξανά μία παρόμοια προσπάθεια. Σε αυτό μπορούσε να συμβάλλει και το αμφίρροπο της συγκεκριμένης μάχης⁴⁵³, αφού δεν υπήρξε κάποιος αδιαφιλονίκητος νικητής που θα μπορούσε έστω και με πειθαναγκασμό να οδηγήσει στην ενοποίηση του αρκαδικού κόσμου. Το ηρώο του Ποδάρη⁴⁵⁴ θα θύμιζε για πάντα στους Μαντινείς την μάχη αυτή και δεν θα άφηνε να ξεθωριάσουν οι μνήμες, ακόμη και αν αργότερα επιχείρησαν να το προσαρμόσουν στις τρέχουσες ιστορικές συγκυρίες⁴⁵⁵.

Ως εκ τούτου, όπως οι προηγούμενες προσπάθειες πολιτικής ενοποίησης στην Αρκαδία, έτσι και αυτή του 4^{ου} αι υπήρξε αποτυχημένη, αφού το συμπολιτειακό σχήμα διήρκεσε λιγότερο από μία δεκαετία. Μάλιστα, έπειτα από τη μάχη της Μαντίνειας και οι δύο αρκαδικοί συνασπισμοί που είχαν συγκροτηθεί πριν από τη μάχη πρέπει να διεκδικούσαν τον τίτλο του συνεχιστή του αρκαδικού κοινού. Επικεφαλής του ενός ήταν η Μαντίνεια, ενώ του άλλου η Μεγαλόπολη⁴⁵⁶.

Δεν θα ήταν λάθος να εκφραστεί η άποψη ότι οι Μαντινείς ενήργησαν ως αντάρτες και επομένως ο συνασπισμός τους δεν θα πρέπει να θεωρείται ως ο νόμιμος συνεχιστής του κοινού των Αρκάδων⁴⁵⁷. Η συγκεκριμένη θέαση των πραγμάτων πρέπει να βρίσκεται πολύ κοντά στην αντίστοιχη των Μεγαλοπολιτών εκείνης της εποχής, οι οποίοι διεκδικούσαν για το δικό τους συνασπισμό το ρόλο του συνεχιστή του κοινού. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μας, το παραπάνω παραβλέπει σημαντικά γεγονότα μεταξύ των οποίων θα πρέπει αναντίρρητα να συγκαταλεχθούν:

Α) Μπορεί πράγματι οι Μαντινείς να είχαν παραβιάσει έναν από τους θεμελιώδεις νόμους του κοινού, αφού κινήθηκαν αντίθετα από το “κοινό δόγμα”, αλλά το ίδιο έπραξαν και οι Τεγεάτες όταν δυσκόλεψαν τα πράγματα για αυτούς, στέλνοντας πρεσβεία στη Θήβα, ενώ

⁴⁵¹ Larsen, 1968, 193. Ο Levy (2008, 350-1) τους περιορίζει μονάχα σε αυτούς που είχαν αρνηθεί τον συνοικισμό της Μεγαλόπολης.

⁴⁵² Cartledge, 1987, 262

⁴⁵³ Ξεν. Ελλ. 7.5.26-7

⁴⁵⁴ Πaus. 8.9.9

⁴⁵⁵ Πaus. 8.9.9, 10.5. Επίσης βλ. Pretzler, 2005, 28

⁴⁵⁶ IG II2 112 και Πολ. 4.33.9, βλ. Rhodes/Osborne, 2003, 210-213, Nielsen, 2004a, 519 και 521

⁴⁵⁷ Buckler, 2003, 344

όπως αποδείχτηκε γνώριζαν ότι η συνέλευση είχε αντίθετη γνώμη. Το κοινό των Αρκάδων ήταν ακόμη σε ισχύ και επομένως η ενέργειά τους ήταν ολοφάνερα αντίθετη στο “κοινό δόγμα”. Η στάση αυτή των Τεγεατών ήταν απόρροια της επιθυμίας τους να συνεχίσουν να ελέγχουν τη συμπολιτεία και επομένως η ενέργεια τους ήταν παράνομη. Αντιθέτως, οι Μαντινείς ενήργησαν έτσι γιατί εξαιτίας του ελέγχου των συμπολιτειακών οργάνων από τους Τεγεάτες δεν υπήρχε άλλος τρόπος να ανατρέψουν την άδικη και καταστρεπτική – κατά τη γνώμη τους- πρακτική της χρησιμοποίησης των ιερών χρημάτων.

Β) Η Μαντινεία κατόρθωσε να συσπειρώσει γύρω της σημαντικό τμήμα του αρκαδικού κόσμου, ίσως μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των Τεγεατών. Το παραπάνω σε συνδυασμό με την “αντι-συμπολιτειακή” συμπεριφορά της Τεγέας, που καταδείχτηκε προηγουμένως, αρκούν για να τροφοδοτήσουν τους ισχυρισμούς της περί του αληθινού συνεχιστή του κοινού.

Γ) Το γεγονός ότι οι Τεγεάτες αγωνίστηκαν στο πλάι των Βοιωτών, οι οποίοι ήταν σύμμαχοι του κοινού των Αρκάδων δεν σημαίνει ότι λειτουργούν ως νόμιμοι αντιπρόσωποι του. Με άλλα λόγια, το γεγονός ότι είχαν στο πλάι τους τη σημαντικότερη συμμαχία του κοινού, η οποία εξακολουθούσε να είναι σε ισχύ μέχρι και το 362π.Χ.⁴⁵⁸ δεν σημαίνει απολύτως τίποτα, αφού οι Μαντινείς είχαν στο μέρος τους μία άλλη σημαντική σύμμαχο του κοινού, την Αθήνα⁴⁵⁹, η οποία είχε προσφέρει σημαντική υποστήριξη στο κοινό. Μάλιστα, το γεγονός ότι το κοινό είχε αρχικά συμμαχία με την Ήλιδα και στη συνέχεια της κήρυξε τον πόλεμο αποδεικνύει ότι οι συμμαχίες μπορούσαν να αλλάξουν, ιδιαιτέρως σε κρίσιμες περιόδους.

Δ) Κάποιοι από τους κατοίκους των πόλεων του αντίπαλου συνασπισμού θέλησαν να επιστρέψουν στις παλιές τους κατοικίες, αλλά η θηβαϊκή παρέμβαση τους ανάγκασε να παραμείνουν στην Μεγαλόπολη⁴⁶⁰. Για αυτούς ήταν ξεκάθαρο ότι ο αντίπαλος συνασπισμός δεν είχε την έγκριση σημαντικής μερίδας του πληθυσμού των πόλεων του και εξακολουθούσε να υπάρχει μονάχα χάρις τη στήριξη των Θηβαίων.

Για όλους τους παραπάνω λόγους βλέπουμε να αυτοαποκαλούνται ως “οί Αρκάδες”, αλλά και να αναγνωρίζονται ως τέτοιοι από τους Αθηναίους, τους Αχαιοούς, τους Ηλείους και τους Φλειασίους το 362/1 π.Χ.⁴⁶¹

Από την άλλη οι Τεγεάτες – ή καλύτερα οι Μεγαλοπολίτες⁴⁶²- πρέπει να υποστήριζαν ότι:

Α) Στο δικό τους συνασπισμό μετείχε η πρωτεύουσα του αρχικού κοινού των Αρκάδων και ως εκ τούτου ο δικός τους συνασπισμός είναι ο νόμιμος συνεχιστής του.

⁴⁵⁸ Roy, 1971, 596

⁴⁵⁹ Η Αθήνα ήταν σύμμαχος του κοινού από το 366π.Χ., βλ. Ξεν. Ελλ. 7.4.1-3, Διοδ. 15.76.1

⁴⁶⁰ Διοδ. 15.94.1-3, βλ. Rhodes/Osborne, 2003, 159-60

⁴⁶¹ IG II² 112, βλ. Rhodes/Osborne, 2003, 210-213

⁴⁶² Οι Μεγαλοπολίτες πρέπει να ήταν οι ηγέτες της αντίπαλης συμμαχίας όπως συμπεραίνουμε από την αναφορά του Πολυβίου (4.33.9): “Μεγαλοπολίται καί πάντες οί κοινωνοῦντες Ἀρκάδων τῆς αὐτῶν συμμαχίας”

Β) Οι Μαντινείς πρώτοι παραβίασαν τον το κοινό δόγμα των Αρκάδων και για αυτό τον λόγο - πολύ αργότερα- οι Τεγεάτες αναγκάστηκαν να ακολουθήσουν την ίδια τακτική. Η ενέργεια τους αποτελούσε αναγκαίο κακό, αφού οι παράνομες ενέργειες των Μαντινέων αλλοίωναν πλήρως –κατά αυτούς- τη φύση του κοινού και το οδηγούσαν σε διάλυση.

Γ) Τέλος, οι Μαντινείς συμμάχησαν με τον μεγαλύτερο εχθρό του κοινού, τους Σπαρτιάτες. Αναμφισβήτητα, το κοινό είχε αντι-λακωνικό ιδεολογικό προσανατολισμό και σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε ο νόμιμος συνεχιστής του κοινού να συμμαχήσει με τη Σπάρτη. Μάλιστα, η συμμαχία του συνασπισμού της Μαντινείας με τη Σπάρτη αποδεικνύει –κατά τη γνώμη τους- ότι υπονόμευαν το κοινό με αποτέλεσμα τη διάλυσή του.

Ωστόσο, θα ήταν εσφαλμένο να επιχειρήσουμε να αποδώσουμε σε κάποιον από τους δύο μεγαλύτερο ή μικρότερο μερίδιο αλήθειας σε αυτόν τον ισχυρισμό, καθώς πρόκειται για δύο καινούριους συνασπισμούς που δημιουργήθηκαν από τη διάλυση του αρχικού. Το γεγονός ότι και οι δύο εξακολουθούσαν να διεκδικούν τον ρόλο του συνεχιστή αποδεικνύει κατά τη γνώμη μας πόσο βαθύ ήταν το ρήγμα που είχε δημιουργηθεί μεταξύ τους. Δυστυχώς, δεν είμαστε σε θέση να κάνουμε ακριβείς υπολογισμούς για τη διάρκεια ζωής των δύο συνασπισμών, αλλά το μόνο σίγουρο είναι ότι η δυνατότητα μίας παρόμοιας συμπολιτειακής προσπάθειας είχε πλέον χαθεί.

Συμπεράσματα

Από την παρούσα εργασία εξήχθησαν τα παρακάτω ενδιαφέροντα συμπεράσματα:

Α) Η πολιτική σκηνή στην Αρκαδία ήταν ικανή να δημιουργήσει από μόνη της τις απαραίτητες προϋποθέσεις για ριζοσπαστικές πολλές φορές αλλαγές. Κατά αυτόν τον τρόπο, στην Μαντίνεια του 6^{ου} αι είχαν διαμορφωθεί οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την εγκαθίδρυση δημοκρατικού καθεστώτος. Επομένως, δεν θα πρέπει να δούμε τις δημοκρατικές κινήσεις του πέμπτου αιώνας –μονάχα- ως αποτέλεσμα της Αθηναϊκής επίδρασης και του Θεμιστοκλή, καθώς ήδη είχε διαμορφωθεί το πρόσφορο έδαφος για μία τέτοια εξέλιξη⁴⁶³.

Β) Στην Αρκαδία είχαν διαμορφωθεί πρώιμοι οργανισμοί που ευνοούσαν την συνεργασία μεταξύ των αρκαδικών κοινοτήτων. Η αμφικτυονία του Λυκαίου Διός⁴⁶⁴ και η συγκεκριμένη λατρεία διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της αίσθησης μίας κοινής αρκαδικής ταυτότητας. Αυτή η αίσθηση υπήρξε καθοριστική για προσπάθειες δημιουργίας παν-αρκαδικής συμμαχίας, άλλες από τις οποίες υπήρξαν περισσότερο επιτυχημένες και άλλες λιγότερο. Επομένως, με μοναδική ίσως εξαίρεση την περίπτωση του Κλεομένη, δεν θα πρέπει να δούμε τις προσπάθειες δημιουργίας παν-αρκαδικής συμμαχίας ως μία πολιτική κίνηση κατευθυνόμενη από εξωγενείς παράγοντες, πχ από τη Θήβα του 4^{ου} αι., αλλά ως συνειδητή πολιτική επιλογή των Αρκάδων προκειμένου να εξυπηρετήσουν τους δικούς τους στόχους. Στην περίπτωση της συμμαχίας της Μαντίνειας, η οποία υπήρξε λιγότερο επιτυχημένη διότι δεν κατάφερε να συμπεριλάβει το σύνολο του αρκαδικού κόσμου, αλλά μονάχα ένα μικρό τμήμα του, ο στόχος ήταν η ηγεμονία στην Αρκαδία. Από την άλλη, στην πολύ πιο πετυχημένη περίπτωση του Αρκαδικού κοινού, αφού συμπεριέλαβε σχεδόν το σύνολο του αρκαδικού κόσμου, ο στόχος ήταν η ανεξαρτησία από την κηδεμονία αρχικώς της Σπάρτης και εν γένει οποιασδήποτε μεγάλης δύναμης.

Γ) Η ύπαρξη εθνικών κρατών δεν θα πρέπει να ειπωθεί ως μία πολιτική οπισθοδρόμηση⁴⁶⁵, αλλά ως μία πολιτική επιλογή των κατοίκων των περιοχών αυτών προκειμένου να διασφαλίσουν την ελευθερία τους. Θα ήταν λανθασμένο να βλέπουμε αυτά τα κράτη ως μία πρωτόγονη υποτυπώδη μορφή κράτους, αφού πρέπει να είχαν εκλείψει οι νοοτροπίες της πρώιμης περιόδου του έθνους που θα τα καθιστούσαν πραγματικά πρωτόγονα. Παρά ταύτα, εξακολουθούσαν να επιβιώνουν μονάχα κάποια ίχνη τους και μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι συνέβαινε στις πόλεις-κράτη⁴⁶⁶. Επομένως, θα ήταν ορθότερο να ειπωθούν ως μία πολιτική επιλογή των κατοίκων των περιοχών αυτών, που αναγνώριζαν τους φραγμούς που τους έθετε το γεωγραφικό περιβάλλον, προκειμένου να επιτευχθεί η ανεξαρτησία τους μέσα σε ένα κόσμο αποτελούμενο από πολύ ισχυρότερα κράτη. Αυτή η πολιτική επιλογή για τη διατήρηση τέτοιων είδους κρατών

⁴⁶³ Βλ. σελ. 5-10

⁴⁶⁴ Βλ. σελ. 22-4

⁴⁶⁵ Βλ. σελ. 16-21

⁴⁶⁶ Για τη διατήρηση νοοτροπιών των εθνικών κρατών στην κλασική Ελλάδα βλ. Borecký, 1965.

υπήρξε αποτέλεσμα της συνειδητοποίησής ότι ακόμη και μία πολιτική στασιμότητα θα μπορούσε να αποτελεί μία χρήσιμη εναλλακτική μορφή πολιτικής συγκρότησης.

Δ) Τελικά, η πολιτική επιλογή της ύπαρξης εθνικών κρατών θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι σε βάθος χρόνου υπήρξε λανθασμένη⁴⁶⁷, διότι μπορεί να εξασφάλιζε ως ένα βαθμό την ανεξαρτησία των περιοχών, αλλά η απουσία μίας και μόνης ισχυρής πόλεως-κράτους στην επικράτεια των εθνικών κρατών και ο συνεπαγόμενος οικιστικός κατακερματισμός συνέφερε τις υπόλοιπες δυνάμεις της Πελοποννήσου. Σε πολλές περιπτώσεις τα εθνικά κράτη δεν στάθηκαν ικανά εμπόδια ώστε να αποφευχθεί η πολιτική χειραγώγηση των περιοχών αυτών από ισχυρότερες αρκαδικές –αλλά και μη αρκαδικές– πόλεις⁴⁶⁸.

Ε) Η δημιουργία πόλεων-κρατών μέσω του συνοικισμού υπήρξε η αφετηρία διάλυσης των εθνικών κρατών⁴⁶⁹, αφού η πόλη-κράτος προωθούσε το θεσμό της εγγύτητας σε βάρος του όποιου δεσμού αίματος εξακολουθούσε να υπάρχει. Όλα τα αρκαδικά εθνικά κράτη άρχισαν να εξαφανίζονται από τη στιγμή που ξεκίνησε η διαμόρφωση πόλεων-κρατών. Το αποφασιστικότερο πλήγμα, όμως, υπήρξε ο συνοικισμός της Μεγαλόπολης, αφού οι πολίτες τους μετεγκαταστάθηκαν στην νέα ομοσπονδιακή πρωτεύουσα. Ταυτόχρονα, η πληθυσμιακή αποψίλωση των περιοχών των εθνικών-κρατών, ως απόρροια του συνοικισμού, είχε σαν αποτέλεσμα τη διαμόρφωση των κατάλληλων προϋποθέσεων ώστε ποικίλες κοινότητες των περιοχών που άλλοτε εδράζονταν τα εθνικά κράτη να βρουν το κατάλληλο έδαφος ώστε να μετεξελιχθούν σε ανεξάρτητες πόλεις-κράτη, όπως η Λυκόσουρα τουλάχιστον από τα τέλη του 3^{ου} αι π.Χ.⁴⁷⁰ και η Αλίφειρα τουλάχιστον από τις αρχές του 2^{ου}⁴⁷¹.

ΣΤ) Όλες οι απόπειρες πολιτικής συνεργασίας υπήρξαν ανεπιτυχείς και πολύ σημαντικό ρόλο σε αυτό διαδραμάτισαν οι εξωτερικές παρεμβάσεις. Ωστόσο, η μερίδα του λέοντος θα πρέπει να αποδοθεί στις διαρκείς έριδες μεταξύ των αρκαδικών κρατών που εμπόδισαν την αγαστή συνεργασία τους. Ασφαλώς, η Τεγέα και η Μαντίνεια φέρουν το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης για αυτό, καθώς ήταν οι μόνες που μπορούσαν να πετύχουν την πολιτική ενοποίηση της Αρκαδίας αλλά η μία διαρκώς υποσκέλιζε τις προσπάθειες της άλλης και δεν κατάφεραν να συνεργαστούν.

Ζ) Τα αντι-λακωνικά συναισθήματα στην Αρκαδία κατά τη δεκαετία του 470 ήταν το αποτέλεσμα έκρηξης όσων υπέβασκαν ακόμη και πριν τα μηδικά⁴⁷², όπως θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει από τη δράση του Σπαρτιάτη βασιλιά Κλεομένη. Η δεκαετία του 470 πρόσφερε τη δυνατότητα ανοιχτής έκφρασής τους εξαιτίας της ανάληψης ηγετικών

⁴⁶⁷ Βλ. σελ. 16-21

⁴⁶⁸ Πίκουλας, 2002, 280-7

⁴⁶⁹ Βλ. σελ. 16-21

⁴⁷⁰ Nielsen, 2002, 297-8, Nielsen, 2004a, 517

⁴⁷¹ Πολ. 4.77.10, 78.11, ίσως και από τον 3^ο αι. αν χρονολογήσουμε την SEG 25 447 εκείνη την περίοδο (Nielsen, 1996c, 153), για την Αλίφειρα ως ανεξάρτητη πόλη βλ. Ορλάνδος, 1967-8, 14, 21-2.

⁴⁷² Βλ. σελ. 26-33

πρωτοβουλιών εκ μέρους του Άργους την εποχή εκείνη και της δράσης του Θεμιστοκλή, σηματοδοτώντας και την μεταβολή του πολιτεύματος ορισμένων αρκαδικών πόλεων προς μια πιο δημοκρατική μορφή⁴⁷³, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα μπορούσε να γίνει λόγος για δημοκρατίες αθηναϊκού τύπου. Σε καμία περίπτωση οι παραπάνω παράγοντες δεν υπήρξαν οι γενεσιουργές αιτίες των αντι-λακωνικών συναισθημάτων, παρά μονάχα οι παράγοντες που ευνόησαν την έκφρασή τους.

Η) **Η μαντινειακή συμμαχία** δεν βασιζόταν στην επι ίσοις όροις συμμετοχή των μελών της, αλλά η Μαντίνεια είχε ηγετικό ρόλο και έτσι παρενέβαινε στις πολιτικές εξελίξεις των υπόλοιπων μελών. Μάλιστα, απώτερος σκοπός της ήταν η ηγεμονία στην Αρκαδία και για αυτό προέβη σε προπαγανδιστικές ενέργειες. **Σε καμία περίπτωση δεν είχε αντι-λακωνική γενεσιουργό αιτία, αλλά αναγκάστηκε να σκληρύνει τη θέση της** υιοθετώντας αντι-λακωνική ρητορική και συμμετέχοντας στην αντι-λακωνική συμμαχία του 421π.Χ. εξαιτίας του φόβου της Μαντίνειας ότι η Σπάρτη επιθυμούσε να της αφαιρέσει όλα όσα είχε χτίσει τα προηγούμενα χρόνια και εξαιτίας του γεγονός ότι αρνούταν να την βοηθήσει στα προβλήματα που αντιμετώπιζε με την Τεγέα ήδη από το 423π.Χ.⁴⁷⁴. Η Μαντίνεια μέσω της αντι-λακωνικής ρητορικής προσπάθησε να επιχειρήσει τη συσπείρωση των Αρκάδων και να προστατέψει τις κτήσεις της.

Θ) Τα μέλη του κοινού τῶν Ἀρκάδων κυβερνούνταν από τις δημοκρατικές τους παρατάξεις και για αυτό τον λόγο και **η φύση του κοινού τῶν Ἀρκάδων εκπορεύονταν από την επικράτηση των κατά μέρους δημοκρατικών αρκαδικών παρατάξεων στις πολιτικές κοινότητες που αποτελούσαν το κοινό και όχι από κάποια εξωτερική -κυρίως θηβαϊκή- επιρροή**. Αν έπρεπε να δούμε κάποια επιρροή, τότε αυτή θα ήταν του Πλάτωνα μέσω του μαθητή του Αριστάνου. **Η δημοκρατική του φύση φαίνεται από τον τρόπο εκπροσώπησης των μελών στη συνέλευση των Μυρίων⁴⁷⁵, στο συμβούλιο των Δαμιοργών, ακόμη και από την εσωτερική διαρρύθμιση του κτιρίου της ομοσπονδιακής συνέλευσης, του Θερσιλίου⁴⁷⁶.**

Ι) **Το κοινό των Ἀρκάδων δεν ασκούσε κάποια πίεση στις υποψήφιες προς ένταξη κοινότητες.**⁴⁷⁷ Αντιθέτως, κατά τη γνώμη μας, καθώς αρκούσε το γεγονός ότι το ήδη σχηματισμένο κοινό τῶν Ἀρκάδων ήταν ιδιαιτέρως ελκυστικό, αφού αποτελούσε μία πολλά υποσχόμενη δύναμη που θα μπορούσε να προσφέρει προστασία για άλλες μικρότερες κοινότητες. Κατά αυτόν τον τρόπο λειτουργούσε –ακόμη και άθελά του- υπέρ των δημοκρατικών παρατάξεων, δίχως το ίδιο να χρειαστεί να παρεμβαίνει στα εσωτερικά ζητήματα των υποψήφιων προς ένταξη πόλεων.

⁴⁷³ Ραμού-Χαψιάδη, 1978, 19 και 1994, 21-2

⁴⁷⁴ Hornblower, 2003, 288

⁴⁷⁵ Βλ. σελ. 55-7

⁴⁷⁶ Βλ. σελ. 61-4

⁴⁷⁷ Βλ. σελ. 52-3

Κ) Ο επίσημος κατάλογος των 39-40 οικισμών του Πausanias δεν εφαρμόστηκε ποτέ και ο εξαναγκασμός των κατοίκων της Αρκαδίας ήταν πολύ μικρότερος από εκείνον που αφήνει να εννοηθεί ο Pausanias, όπως και μικρότερη πρέπει να υπήρξε και η *“προθυμία”* τους⁴⁷⁸, αφού ορισμένες κοινότητες ή τμήματα αυτών τελικά αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στον πολισμό και εξακολούθησαν να κατοικούν στις πατρογονικές τους εστίες. Το γεγονός ότι ο περιηγητής κάνει λόγο μονάχα για τρεις περιπτώσεις άσκησης βίας (Λυκαϊάται, Τρικόλωνες και Τραπεζούντιοι), ενώ λογικά θα έπρεπε να αναφέρονται πολλές περισσότερες, μας κάνει να πιστεύουμε ότι ίσως πράγματι να ασκήθηκε κάποια μορφή εξαναγκασμού σε μία μερίδα μόνο όσων δεν θέλησαν να συμμετάσχουν στον πολισμό, καθώς σε αρκετούς επιτράπηκε να παραμείνουν στις πατρογονικές τους εστίες, ίσως επειδή κατοικούσαν σε στρατηγικά σημεία. Ταυτόχρονα, δεν θα έπρεπε να παραβλεφθεί η πιθανότητα να ασκήθηκε η βία μόνο στις περιπτώσεις που κυριαρχούσε το ολιγαρχικό στοιχείο με χαρακτηριστικότερη περίπτωση αυτήν της Τραπεζούντας.

Λ) Μετά τη μάχη της Μαντινείας υπήρξαν δύο αρκαδικοί συνασπισμοί που διεκδικούσαν τον τίτλο του συνεχιστή του κοινού των Αρκάδων⁴⁷⁹. Ωστόσο, θα ήταν εσφαλμένο να επιχειρήσουμε να αποδώσουμε σε κάποιον από τους δύο μεγαλύτερο ή μικρότερο μερίδιο αλήθειας σε αυτόν τον ισχυρισμό, καθώς πρόκειται για δύο καινούριους συνασπισμούς που δημιουργήθηκαν από τη διάλυση του αρχικού. Το γεγονός ότι και οι δύο εξακολουθούσαν να διεκδικούν τον ρόλο του συνεχιστή αποδεικνύει κατά τη γνώμη μας πόσο βαθύ ήταν το ρήγμα που είχε δημιουργηθεί μεταξύ τους.

⁴⁷⁸ Βλ. σελ. 65-6

⁴⁷⁹ Βλ. σελ. 76-8

Κατάλογος πηγών

Αιλ. Ποικ. Ιστ. 2.22-3: εὐνομωτάτους γενέσθαι καὶ Μαντινέας ἀκούω οὐδὲν ἥττον Λοκρῶν οὐδὲ Κρητῶν οὐδὲ Λακεδαιμονίων αὐ-τῶν οὐδ' Ἀθηναίων: σεμνὸν γάρ τι χρῆμα καὶ τὸ Σόλωνος ἐγένετο, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα Ἀθηναῖοι κατὰ μικρὰ τῶν νόμων τινὰς τῶν ἐξ αὐτοῦ γραφέντων αὐτοῖς διέφθειραν. [23] Νικόδωρος δὲ ὁ πύκτης ἐν τοῖς εὐδοκιμωτάτοις Μαντινέων γενόμενος, ἀλλὰ ὁψὲ τῆς ἡλικίας καὶ μετὰ τὴν ἄθλησιν νομοθέτης αὐτοῖς ἐγένετο, μακρῶ τοῦτο ἄμεινον πολιτευσάμενος τῇ πατρίδι τῶν κηρυγμάτων τῶν ἐν τοῖς σταδίοις. φασὶ δὲ αὐτῷ Διαγόραν τὸν Μήλιον συνθεῖναι τοὺς νόμους ἐραστὴν γενόμενον. εἶχον δὲ τι καὶ περαιτέρω ὑπὲρ Νικοδώρου εἰπεῖν: ὥς δ' ἂν μὴ δοκοῖεν καὶ τὸν ἔπαινον τὸν τοῦ Διαγόρου προσπαραλαμβάνειν, ἐς τοσοῦτον διηνύσθω τὰ τοῦ λόγου. θεοῖς γὰρ ἐχθρὸς Διαγώρας, καὶ οὐ μοι ἥδιον ἐπὶ πλεῖστον μεμνησθαι αὐτοῦ.

Αιλ. Ποικ. Ιστ. 2.42: ἡ Πλάτωνος δόξα καὶ ὁ τῆς κατ' αὐτὸν ἀρετῆς λόγος καὶ ἐς Ἀρκάδας ἀφίκετο καὶ Θηβαίους, καὶ οὖν καὶ ἐδεήθησαν αὐτοῦ πρέσβεις ἀποστείλαντες σὺν τῇ ἀνωτάτῳ σπουδῇ ἀφικέσθαι σφίσι τὸν ἄνδρα οὐκ ἐπὶ μόνῃ τῇ τῶν νέων προστασίᾳ, οὐδ' ἵνα αὐτοῖς συγγένηται ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἔτι τούτων μεῖζον νομοθέτην αὐτὸν ἐκάλουν. οὐκ οὐκ ἐμελλον ἀτυχήσῃν τοῦ ἀνδρός: καὶ γὰρ ἦσθη ὁ τοῦ Ἀρίστωνος τῇ κλήσει, καὶ δὴ καὶ ἐμελλεν ὑπακούσεσθαι. ἤρετο μέντοι τοὺς ἤκοντας πῶς ἔχουσι πρὸς τὸ ἴσον ἔχειν ἅπαντες; ἐπεὶ δὲ ἔμαθε παρ' αὐτῶν ὅτι καὶ πάνυ ἀλλοτρίως, οὐδὲ πείσει αὐτοὺς τιμᾶν τὴν ἰσονομίαν, ἀπέπειστο τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιδημίαν.

Αιλ. Ποικ. Ιστ. 13.42: Ἐπαμεινώνδας ἔφευγε δίκην θανάτου ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Λακωνικῆς, ὡς ἐπιβαλὼν τῇ βοιωταρχίᾳ τέτταρας μῆνας παρὰ τὸν νόμον. τοὺς μὲν οὖν συνάρχοντας ἐκέλευσεν ἐς αὐτὸν τὴν αἰτίαν ἀναφέρειν ὡς ἐκβιασθέντας, αὐτὸς δὲ παρελθὼν ἐς τὸ δικαστήριον οὐκ ἔφη βελτίονας ἔχειν τῶν ἔργων τοὺς λόγους: εἰ [p. 158] δὲ μή, ἡξίου ἀποκτείνειν αὐτόν, ἐπιγράψαι μέντοι τῇ στήλῃ ὅτι μὴ βουλομένους Θηβαίους ἠνάγκασεν Ἐπαμεινώνδας τὴν μὲν Λακωνικὴν πυρπολῆσαι πεντακοσίοις ἐνιαυτοῖς ἀδήλωτον οὔσαν, οἰκίσαι δὲ Μεσσήνην δι' ἐτῶν τριάκοντα καὶ διακοσίων, συντάξαι δὲ καὶ συναγαγεῖν ἐς ταῦτ' Ἀρκάδας, ἀποδοῦναι δὲ τοῖς Ἑλλήσι τὴν αὐτονομίαν. καὶ ἀφῆκαν αὐτὸν αἰδεσθέντες οἱ δικασταί. ἐπανελθόντα δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ δικαστηρίου Μελιταῖον κυνίδιον ἔσαινε. διὸ πρὸς τοὺς παρόντας εἶπε 'τοῦτο μὲν ἀποδίδωσιν εὐεργεσίας μοι χάριν, Θηβαῖοι δὲ πολλάκις ὑπ' ἐμοῦ εὖ παθόντες ἔκρινάν με θανάτου.'

Αριστ. Αθην. Πολ. 44.4: ποιοῦσι δὲ καὶ ἀρχαιρεσίας στρατηγῶν καὶ ἱπάρχων καὶ τῶν ἄλλων τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ἀρχῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καθ' ὃ τι ἂν τῷ δήμῳ δοκῇ: ποιοῦσι δ' οἱ μετὰ τὴν [στιγμὰ]# πρυτανεύοντες, ἐφ' ὧν ἂν εὐσημία γένηται. δεῖ δὲ προβούλευμα γενέσθαι καὶ περὶ τούτων.

Αριστ. Πολ. 2.1261a: οὐ μόνον δ' ἐκ πλειόνων ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ ἐξ εἵδει διαφερόντων. οὐ γὰρ γίνεται πόλις ἐξ ὁμοίων. ἕτερον γὰρ συμμαχία [25] καὶ πόλις: τὸ μὲν γὰρ τῷ ποσῷ χρήσιμον, κἂν ἢ τὸ αὐτὸ τῷ εἶδει (βοηθείας γὰρ χάριν ἡ συμμαχία πέφυκεν), ὥσπερ ἂν εἰ σταθμὸς πλεῖον ἐλκύσειε, ἐξ ὧν δὲ δεῖ ἐν γενέσθαι εἶδει διαφέρειν (διοίσει δὲ τῷ τοιούτῳ καὶ πόλις ἔθνος, [30] ὅταν μὴ κατὰ κώμας ὥσι κεχωρισμένοι τὸ πλῆθος, ἀλλ' οἷον Ἀρκάδες). διόπερ τὸ ἴσον τὸ ἀντιπεπονθὸς σώζει τὰς πόλεις, ὥσπερ ἐν τοῖς ἠθικοῖς εἴρηται πρότερον: ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς ἐλευθέροις καὶ ἴσοις ἀνάγκη τοῦτ' εἶναι: ἅμα γὰρ οὐχ οἷον τε πάντας ἄρχειν, ἀλλ' ἢ κατ' ἐνιαυτὸν ἢ κατὰ τινα ἄλλην τάξιν ἢ χρόνον. καὶ συμβαίνει δὴ τὸν

Αριστ. Πολιτ. 6.1318b: ἢ γὰρ ἀποκληρωτέον ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ποιητέον. ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ ἴσου καὶ τοῦ δικαίου, κἂν ἢ πάνυ χαλεπὸν εὐρεῖν τὴν ἀλήθειαν περὶ αὐτῶν, ὅμως ῥᾶον τυχεῖν ἢ συμπεῖσαι τοὺς δυναμένους πλεονεκτεῖν: αἰεὶ γὰρ ζητοῦσι τὸ ἴσον καὶ τὸ [5] δίκαιον οἱ ἥττους, οἱ δὲ κρατοῦντες οὐδὲν φροντίζουσιν δημοκρατιῶν δ' οὐσῶν τεττάρων βελτίστη μὲν ἡ πρώτη τάξις, καθάπερ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐλέχθη λόγοις: ἔστι δὲ καὶ ἀρχαιοτάτη πασῶν αὕτη. λέγω δὲ πρώτην ὥσπερ ἂν τις διέλοι τοὺς δήμους. βέλτιστος γὰρ δῆμος ὁ γεωργικός [10] ἐστίν, ὥστε καὶ ποιεῖν ἐνδέχεται δημοκρατίαν ὅπου ζῇ τὸ πλῆθος ἀπὸ γεωργίας ἢ νομῆς. διὰ μὲν γὰρ τὸ μὴ πολλὴν οὐσίαν ἔχειν ἄσχυρος, ὥστε μὴ πολλάκις ἐκκλησιάζειν διὰ δὲ τὸ ἔχειν τὰνακαῖα πρὸς τοῖς ἔργοις διατρίβουσι καὶ τῶν ἀλλοτρίων οὐκ ἐπιθυμοῦσιν, ἀλλ' ἥδιον αὐτοῖς [15] τὸ ἐργάζεσθαι τοῦ πολιτεύεσθαι καὶ ἄρχειν, ὅπου ἂν μὴ ἢ λήμματα μεγάλα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν. οἱ γὰρ πολλοὶ μᾶλλον ὀρέγονται τοῦ κέρδους ἢ τῆς τιμῆς. σημεῖον δέ: καὶ γὰρ τὰς ἀρχαίας τυραννίδας ὑπέμενον καὶ τὰς

ὀλιγαρχίας ὑπομένουσιν, ἐάν τις αὐτοὺς ἐργάζεσθαι μὴ κωλύῃ μηδ' [20] ἀφαιρῇται μηθέν: ταχέως γὰρ οἱ μὲν πλουτοῦσιν αὐτῶν οἱ δ' οὐκ ἀποροῦσιν. ἔτι δὲ τὸ κυρίου εἶναι τοῦ ἐλέσθαι καὶ εὐθύνειν ἀναπληροῖ τὴν ἔνδειαν, εἴ τι φιλοτιμίας ἔχουσιν, ἐπεὶ παρ' ἐνίοις δῆμοις, κἂν μὴ μετέχωσι τῆς αἰρέσεως τῶν ἀρχῶν ἀλλὰ τινες αἰρετοὶ κατὰ μέρος ἐκ πάντων, [25] ὥσπερ ἐν Μαντινείᾳ, τοῦ δὲ βουλευέσθαι κύριοι ὦσιν, ἱκανῶς ἔχει τοῖς πολλοῖς: καὶ δεῖ νομίζειν καὶ τοῦτ' εἶναι σχῆμά τι δημοκρατίας, ὥσπερ ἐν Μαντινείᾳ ποτ' ἦν. διὸ δὴ καὶ συμφέρον ἐστὶ τῇ πρότερον ῥηθείᾳ δημοκρατίᾳ καὶ ὑπάρχειν εἶωθεν, αἰρεῖσθαι μὲν τὰς ἀρχὰς καὶ εὐθύνειν καὶ [30] δικάζειν πάντας, ἀρχειν δὲ τὰς μεγίστας αἰρετοὺς καὶ ἀπὸ τιμημάτων, τὰς μείζους ἀπὸ μειζόνων, ἢ καὶ ἀπὸ τιμημάτων μὲν μηδεμίαν, ἀλλὰ τοὺς δυναμένους. ἀνάγκη δὲ πολιτευομένους οὕτω πολιτεύεσθαι καλῶς (αἱ τε γὰρ ἀρχαὶ ἀεὶ διὰ τῶν βελτίστων ἔσσονται, τοῦ δήμου βουλομένου καὶ τοῖς [35] ἐπιεικέσιν οὐ φθονοῦντος) , καὶ τοῖς ἐπιεικέσι καὶ γνωρίμοις ἀρκοῦσαν εἶναι ταύτην τὴν τάξιν: ἄρξονται γὰρ οὐχ ὑπ' ἄλλων χειρόνων, καὶ ἄρξουσι δικαίως διὰ τὸ τῶν εὐθυνῶν εἶναι κυρίου ἐτέρους. τὸ γὰρ ἐπανακρέμασθαι, καὶ μὴ πᾶν ἐξεῖναι ποιεῖν ὃ τι ἂν δόξη, συμφέρον ἐστίν: ἡ γὰρ ἐξουσία [40] τοῦ πράττειν ὃ τι ἂν ἐθέλῃ τις οὐ δύναται φυλάττειν τὸ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων φαῦλον.

Αριστ. 6.1319b: [15] ἀτακτοτέραν τε ποιοῦσι τὴν πολιτείαν, καὶ τοὺς γνωρίμους πρὸς τὸ χαλεπῶς ὑπομένειν τὴν δημοκρατίαν παροξύνουσι μᾶλλον, ὅπερ συνέβη τῆς στάσεως αἷτιον γενέσθαι περὶ Κυρήνην: ὀλίγον μὲν γὰρ πονηρὸν παρορᾶται, πολὺ δὲ γινόμενον ἐν ὀφθαλμοῖς μᾶλλον ἐστίν. ἔτι δὲ καὶ τὰ [20] τοιαῦτα κατασκευάσματα χρήσιμα πρὸς τὴν δημοκρατίαν τὴν τοιαύτην, οἷς Κλεισθένης τε Ἀθηναῖοις ἐχρήσατο βουλόμενος αὐξῆσαι τὴν δημοκρατίαν, καὶ περὶ Κυρήνην οἱ τὸν δῆμον καθιστάντες. φυλαί τε γὰρ ἕτεροι ποιητέα πλείους καὶ φατρίαί, καὶ τὰ τῶν ιδίων ἱερῶν συνακτέον εἰς ὀλίγα [25] καὶ κοινά, καὶ πάντα σοφιστέον ὅπως ἂν ὅτι μάλιστα ἀναμειχθῶσι πάντες ἀλλήλοις, αἱ δὲ συνήθειας διαζευχθῶσιν αἱ πρότερον. ἔτι δὲ καὶ τὰ τυραννικὰ κατασκευάσματα δημοτικά δοκεῖ πάντα, λέγω δ' οἷον ἀναρχία τε δούλων (αὕτη δ' ἂν εἴη μέχρι τοῦ συμφέρουσα) καὶ γυναικῶν καὶ [30] παίδων, καὶ τὸ ζῆν ὅπως τις βούλεται παρορᾶν: πολὺ γὰρ ἔσται τὸ τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ βοηθοῦν: ἥδιον γὰρ τοῖς πολλοῖς τὸ ζῆν ἀτάκτως ἢ τὸ σωφρόνως.

Αριστ. Πολ. 7.1330b: [15] ταῖς εὖ φρονούσαις δεῖ διωρίσθαι πόλεσιν, ἐὰν μὴ πάνθ' ὅμοια μηδ' ἀφθονία τοιούτων ἢ ναμάτων, χωρὶς τὰ τε εἰς τροφήν ὕδατα καὶ τὰ πρὸς τὴν ἄλλην χρείαν. περὶ δὲ τόπων ἐρυμνῶν οὐ πάσαις ὁμοίως ἔχει τὸ συμφέρον ταῖς πολιτείαις: οἷον ἀκρόπολις ὀλιγαρχικὸν καὶ μοναρχικόν, [20] δημοκρατικὸν δ' ὁμαλότης, ἀριστοκρατικὸν δὲ οὐδέτερον, ἀλλὰ μᾶλλον ἰσχυροὶ τόποι πλείους. ἡ δὲ τῶν ιδίων οἰκίσεων διάθεσις ἡδίων μὲν νομίζεται καὶ χρησιμωτέρα πρὸς τὰς ἄλλας πράξεις, ἂν εὐτομος ἢ καὶ κατὰ τὸν νεώτερον καὶ τὸν ἱπποδάμειον τρόπον, πρὸς δὲ τὰς πολεμικάς

Δημ. 19: [11] καὶ ἀπαγγέλλων μετὰ ταῦθ' ἦκων ἐξ Ἀρκαδίας τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ μακροὺς λόγους, οὓς ἐν τοῖς μυρίοις ἐν Μεγάλῃ πόλει πρὸς Ἱερώνυμον τὸν ὑπὲρ Φιλίππου λέγοντα ὑπὲρ ὑμῶν ἔφη δεδημηγορηκέναι, καὶ διεξιὼν ἡλίκα τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν, οὐχὶ τὰς ἰδίας ἀδικοῦσι μόνον πατρίδας οἱ δωροδοκοῦντες καὶ χρήματα λαμβάνοντες παρὰ Φιλίππου.

Διογ. Λαερτ. 3: [23] Τρίτον ἦλθε διαλλαξὼν Δίωνα Διονυσίῳ: οὐ τυχὼν δὲ ἄπρακτος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα. ἔνθα πολιτείας μὲν οὐχ ἦψατο, καίτοι πολιτικός ὢν ἐξ ὧν γέγραφε. αἷτιον δὲ τὸ ἤδη τὸν δῆμον ἄλλοις πολιτεύμασιν ἐνειθίσθαι. φησὶ δὲ Παμφίλῃ ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ εἰκοστῷ τῶν Ὑπομνημάτων ὡς Ἀρκάδες καὶ Θηβαῖοι Μεγάλῃν πόλιν οἰκίζοντες παρεκάλουν αὐτὸν νομοθέτην: ὁ δὲ μαθὼν ἴσον ἔχειν οὐ θέλοντας οὐκ ἐπορεύθη. λόγος ὅτι καὶ Χαβρία συνεῖπε τῷ στρατηγῷ φεύγοντι θανάτου μηδενὸς τῶν πολιτῶν τοῦτο πρᾶξαι βουλευθέντος.

Διοδ. 11.55: [3] νομοθετῆσαι δὲ ταῦτα δοκοῦσιν οἱ Ἀθηναῖοι, οὐχ ἵνα τὴν κακίαν κολάζωσιν, ἀλλ' ἵνα τὰ φρονήματα τῶν ὑπερεχόντων ταπεινότερα γένηται διὰ τὴν φυγὴν. ὁ μὲν οὖν Θεμιστοκλῆς τὸν προειρημένον τρόπον ἐξοστρακισθεὶς ἔφυγεν ἐκ τῆς πατρίδος εἰς Ἄργος: [4] οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι πυθόμενοι περὶ τούτων, καὶ νομίσαντες παρὰ τῆς τύχης εἰληφέναι καιρὸν ἐπιθέσθαι τῷ Θεμιστοκλεῖ, πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξαπέστειλαν πρέσβεις κατηγοροῦντες τοῦ Θεμιστοκλέους ὅτι τῷ Πausanίᾳ κεκοινώνηκε τῆς προδοσίας, καὶ δεῖν ἔφασαν τῶν κοινῶν τῆς Ἑλλάδος ἀδικημάτων εἶναι τὴν κρίσιν οὐκ ἰδίᾳ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ κοινοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ εἰώθει συνεδρεῦειν κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον. [5] ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ὁρῶν τοὺς

Λακεδαιμονίους σπεύδοντας διαβαλεῖν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων καὶ ταπεινῶσαι, τοὺς δ' Ἀθηναίους βουλομένους ἀπολογήσασθαι περὶ τῆς ἐπιφερομένης αἰτίας, ὑπέλαβεν ἑαυτὸν παραδοθήσεσθαι τῷ κοινῷ συνεδρίῳ. [6] τοῦτο δ' ἦδει τὰς κρίσεις οὐ δικαίας, ἀλλὰ πρὸς χάριν ποιούμενον τοῖς Λακεδαιμονίοις, τεκμαιρόμενος ἔκ τε τῶν ἄλλων καὶ ἐξ ὧν ἐποίησατο περὶ τῶν ἀριστείων: οὕτω γὰρ οἱ κύριοι τῆς ψήφου φθονερῶς διετέθησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε πλείους τριῆρεις αὐτῶν παρεσχημένων ἢ σύμπαντες οἱ ναυμαχῆσαντες παρέσχοντο, οὐδὲν κρείττους αὐτοὺς ἐποίησαν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. [7] διὰ ταῦτα δὴ συνέβη τὸν Θεμιστοκλέα τοῖς συνέδροις ἀπιστῆσαι. καὶ γὰρ ἐκ τῆς προγεγενημένης ἀπολογίας ἐν ταῖς Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀφορμὰς εἶχον οἱ Λακεδαιμόνιοι πρὸς τὴν ὕστερον γενομένην κατηγορίαν. [8] ὁ γὰρ Θεμιστοκλῆς ἀπολογούμενος ὡμολόγει μὲν τὸν Πausanίαν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὰς ἀπεσταλκέναι παρακαλοῦντα μετασχεῖν τῆς προδοσίας, καὶ τούτῳ μεγίστῳ χρησάμενος τεκμηρίῳ συνίστανεν, ὅτι οὐκ ἂν παρεκάλει Πausανίας αὐτόν, εἰ μὴ πρὸς τὴν ἀξίωσιν ἀντέλεγε

Διοδ. 12.80.2: διόπερ οἱ Μαντινεῖς ἀποβαλόντες τὴν ἀπὸ τῶν Ἀργείων βοήθειαν ἠναγκάσθησαν ὑποταγῆναι τοῖς Λακεδαιμονίοις. περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀργείων οἱ κατ' ἐκλογὴν κεκριμένοι τῶν πολιτῶν χίλιοι συνεφώνησαν, καὶ τὴν μὲν δημοκρατίαν ἔγνωσαν καταλύειν, ἀριστοκρατίαν δ' ἐξ αὐτῶν καθιστάναι.

Διοδ. 15.5: ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις Λακεδαιμόνιοι μὲν ἔγνωσαν στρατεῦειν ἐπὶ τὴν Μαντίνειαν, οὐδὲν φροντίσαντες τῶν γεγενημένων σπονδῶν, διὰ τοιαύτας αἰτίας. προὑπαρχούσης τοῖς Ἑλλήσι κοινῆς εἰρήνης τῆς ἐπὶ Ἀνταλκίδου, καθ' ἣν αἱ πόλεις ἅπασαι τὰς μὲν φρουρὰς ἀπετρίψαντο, τὴν δ' αὐτονομίαν καθ' ὁμολογίαν παρέλαβον, Λακεδαιμόνιοι φύσει φιλαρχοῦντες καὶ πολεμικοὶ ταῖς αἰρέσεσιν ὄντες, τὴν εἰρήνην ὥσπερ βαρὺ φορτίον οὐχ ὑπέμενον, τὴν δὲ προγεγενημένην τῆς Ἑλλάδος δυναστείαν ἐπιποθοῦντες μετέωροι ταῖς ὁρμαῖς ὑπῆρχον πρὸς καινοτομίαν. [2] εὐθύς οὖν τὰς μὲν πόλεις συνετάραττον καὶ διὰ τῶν ἰδίων φίλων στάσεις ἐγκατεσκεύαζον ἐν αὐταῖς, ὧν ἔνιαι πιθανὰς ἀφορμὰς αὐτοῖς παρέσχοντο τῆς ταραχῆς. ἀπολαβοῦσαι γὰρ τὰς αὐτονομίας λόγον ἀπῆτουν παρὰ τῶν ἐπεστατηκότων ἐπὶ τῆς Λακεδαιμονίων ἡγεμονίας: πικρῶν δὲ τῶν ἐλέγχων γινομένων διὰ τὸ μνησικακεῖν τοὺς δήμους, καὶ πολλῶν φυγαδευομένων, ἀπέδειξαν ἑαυτοὺς βοηθοὺς τοῖς καταστασιαζομένοις. [3] ὑποδεχόμενοι δὲ τούτους καὶ μετὰ δυνάμεως ἐκπέμποντες ἐπὶ τὰς καθόδους, κατεδουλοῦντο τὸ μὲν πρῶτον τὰς ἀσθενεστέρας πόλεις, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τὰς ἀξιολογωτέρας καταπολεμοῦντες ὑπηκόους ἐποίουν, οὐδὲ δύο ἔτη φυλάξαντες τὰς κοινὰς σπονδὰς. πλησιόχωρον δ' ὄρωντες οὕσαν τὴν τῶν Μαντινέων πόλιν καὶ πληθούσαν ἀνδρῶν ἀλκίμων, ὑπώπτεισαν αὐτῇ τὴν αὖξιν τὴν γινομένην ἐκ τῆς εἰρήνης, καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἀνδρῶν ἔσπευδον ταπεινῶσαι. [4] διὸ καὶ τὸ μὲν πρῶτον πρέσβεις ἀποστείλαντες πρὸς τὴν Μαντίνειαν προσέταττον τὰ μὲν τείχη καθελεῖν, αὐτοὺς δὲ μετοικῆσαι πάντας εἰς τὰς ἀρχαίας πέντε κώμας, ἐξ ὧν εἰς τὴν Μαντίνειαν τὸ παλαιὸν συνῶκhsαν: οὐδενὸς δὲ αὐτοῖς προσέχοντος, δύναμιν ἐκπέμψαντες ἐπολιόρκουν τὴν πόλιν. [5] οἱ δὲ Μαντινεῖς εἰς τὰς Ἀθήνας πρέσβεις ἀποστείλαντες ἤξιουν ἑαυτοῖς βοηθῆσαι. οὐ προαιρουμένων δὲ τῶν Ἀθηναίων παραβαίνειν τὰς κοινὰς συνθήκας, ὅμως καθ' αὐτοὺς ὑποστάντες τὴν πολιορκίαν εὐρώστως ἡμύνοντο τοὺς πολεμίους. καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Ἑλλάδα τοῦτον τὸν τρόπον καινῶν πολέμων ἀρχὴν ἐλάμβανεν.

Διοδ. 15.40: μετὰ γὰρ τὴν συγχωρηθεῖσαν τοῖς δήμοις αὐτονομίαν αἱ πόλεις ἐνέπιπτον εἰς ταραχὰς μεγάλας καὶ στάσεις, μάλιστα δὲ αἱ κατὰ τὴν Πελοπόννησον. ὀλιγαρχικοῖς γὰρ πολιτεύμασι κεχρημένοι, καὶ ταῖς τῆς δημοκρατίας ἐξουσίαις ἀπειραγάθως χρώμεναι, πολλοὺς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐφυγάδευον καὶ κρίσεις ἐπιβάλλουσαι συκοφαντῶδεις κατεδίκαζον. διόπερ εἰς στάσεις ἐμπίπτουσαι φυγὰς καὶ δημεύσεις οὐσιῶν ἐποιοῦντο, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς Λακεδαιμονίων ἡγεμονίας προεστηκότας τῶν πατρίδων. [2] ἐν γὰρ τοῖς τότε χρόνοις ἐπιτακτικῶς ἐκείνων τοῖς πολίταις προσενηνεγμένων, ὕστερον ὁ δημοτικὸς ὄχλος ἀπολαβὼν τὴν ἐλευθερίαν ἐμνησικάκει. πρῶτον δὲ τῶν Φιαλέων οἱ φυγάδες συστραφέντες κατελάβοντο τὴν καλουμένην Ἡραίαν, χωρίον ὄχυρόν. ἐκ ταύτης δ' ὀρμηθέντες παρεισέπεσον εἰς τὴν Φιάλειαν, καὶ Διονυσίαν κατὰ τύχην ὄντων ἐπιπεσόντες ἀπροσδοκῆτως τοῖς ἐν τῷ θεάτρῳ καθημένοις, καὶ πολλοὺς ἀποσφάζαντες, οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ συναπονοήσασθαι πείσαντες, ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Σπάρτην.

Διοδ. 15.59: περί δέ τούς αὐτούς χρόνους Λυκομήδης ὁ Τεγεάτης ἔπεισε τοὺς Ἀρκάδας εἰς μίαν συντέλειαν ταχῆναι καὶ κοινὴν ἔχειν σύνοδον συνεστῶσαν ἐξ ἀνδρῶν μυρίων, καὶ τούτους ἐξουσίαν ἔχειν περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης βουλευέσθαι. [2] γενομένης δὲ στάσεως μεγάλης παρὰ τοῖς Ἀρκάσι, καὶ διὰ τῶν ὅπλων διακριθέντων τῶν διαφορομένων, πολλοὶ μὲν ἀνῆρέθησαν, πλείους δὲ τῶν χιλίων καὶ τετρακοσίων ἔφυγον, οἱ μὲν εἰς τὴν Σπάρτην, οἱ δ' εἰς τὸ Παλλάντιον. [3] οὗτοι μὲν οὖν ἐκδοθέντες ὑπὸ τῶν Παλλαντίων, ὑπὸ τῶν νενικηκότων ἐσφαγιάσθησαν: οἱ δ' εἰς τὴν Σπάρτην φυγόντες ἔπεισαν τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς τὴν Ἀρκαδίαν στρατεῦσαι. [4] διόπερ Ἀγησίλαος ὁ βασιλεὺς μετὰ δυνάμεως καὶ τῶν φυγάδων ἐνέβαλεν εἰς τὴν τῶν Τεγεατῶν χώραν διὰ τὸ δοκεῖν τούτους τῆς στάσεως καὶ τῆς φυγῆς αἰτίους γεγονέναι. πορθήσας δὲ τὴν χώραν καὶ τῇ πόλει προσβολὰς ποιησάμενος κατεπλήξατο τῶν Ἀρκάδων τοὺς ἐναντιοπραγούντας.

Διοδ. 15.62: κατὰ δὲ τὴν Πελοπόννησον Λακεδαιμόνιοι μὲν Πολύτροπον στρατηγὸν ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἔχοντα πολιτικούς μὲν ὀπλίτας χιλίους, φυγάδας δ' Ἀργείων καὶ Βοιωτῶν πεντακοσίου. οὗτος δὲ παρελθὼν εἰς Ὀρχομενὸν τὸν Ἀρκαδικὸν παρεφύλαττε τὴν πόλιν ταύτην, οἰκείως διακειμένην πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. [2] Λυκομήδης δ' ὁ Μαντινεὺς, στρατηγὸς ὢν τῶν Ἀρκάδων, παραλαβὼν τοὺς καλουμένους ἐπιλέκτους, ὄντας πεντακισχιλίους, ἦκεν ἐπὶ τὸν Ὀρχομενόν. προαγαγόντων δὲ τὴν δύναμιν Λακεδαιμονίων ἐκ τῆς πόλεως ἐγένετο μάχη καρτερὰ, καθ' ἣν ὁ τε στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων ἀνῆρέθη καὶ τῶν ἄλλων εἰς διακοσίους: οἱ δὲ λοιποὶ συνεδιώχθησαν εἰς τὴν πόλιν. [3] οἱ δὲ Ἀρκάδες, καίπερ νενικηκότες, ὅμως εὐλαβοῦντο τὸ βάρος τῆς Σπάρτης, καὶ καθ' αὐτοὺς οὐχ ὑπέλαβον δυνήσεσθαι τοῖς Λακεδαιμονίοις διαπολεμεῖν. διὸ καὶ παραλαβόντες Ἀργείους τε καὶ Ἡλείους, τὸ μὲν πρῶτον πρέσβεις ἀπέστειλαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀξιοῦντες συμμαχίαν ποιήσασθαι κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὥς δ' οὐδεὶς αὐτοῖς προσεῖχε, διαπρεσβευσάμενοι πρὸς τοὺς Θηβαίους ἔπεισαν αὐτοὺς συμμαχίαν συνθέσθαι κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων. [4] εὐθύς οὖν οἱ Βοιωτοὶ τὴν δύναμιν ἐξήγον, προσλαβόμενοι συμμάχους Λοκρούς τε καὶ Φωκεῖς. οὗτοι μὲν οὖν προῆγον ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον, βοιωταρχούντων Ἐπαμεινώνδου καὶ Πελοπίδου: τούτοις γὰρ οἱ ἄλλοι βοιωτάρχαι παρεκεχωρήκεισαν ἐκουσίως τῆς στρατηγίας διὰ τε τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀνδρῶν. [5] ὥς δὲ κατήντησαν ἐπὶ τὴν Ἀρκαδίαν, ἦκον πρὸς αὐτοὺς πανδημεὶ οἱ τε Ἀρκάδες καὶ Ἡλεῖοι καὶ Ἀργεῖοι καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι πάντες. ἀθροισθέντων δὲ πλείονων ἢ πεντακισμυρίων, οἱ μὲν ἡγεμόνες αὐτῶν συνεδρεύσαντες ἔγνωσαν ἐπ' αὐτὴν βαδίζειν τὴν Σπάρτην καὶ πᾶσαν τὴν Λακωνικὴν πορθῆσαι.

Διοδ. 15.67: οἱ δὲ Θηβαῖοι πάντα τὰ προειρημένα συντελέσαντες ἐν ἡμέραις ὀγδοήκοντα καὶ πέντε, καὶ καταλιπόντες φυλακὴν ἀξιόλογον τῆς Μεσσήνης, ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκείαν. Λακεδαιμόνιοι δὲ παραδόξως ἀποτετριμμένοι τοὺς πολέμιους, ἀπέστειλαν πρεσβευτὰς εἰς τὰς Ἀθήνας τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ τὰς μὲν ὁμολογίας ἐποίησαντο περὶ τῆς ἡγεμονίας, ὥστε τῆς μὲν θαλάττης ἄρχειν Ἀθηναίους, τῆς δὲ γῆς τοὺς Λακεδαιμονίους, μετὰ δὲ ταῦτα ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσιν ἐποίησαντο κοινὰς τὰς ἡγεμονίας. [2] Ἀρκάδες δὲ Λυκομήδην στρατηγὸν προχειρισάμενοι, καὶ παραδόντες αὐτῷ τοὺς ἐπιλέκτους ὀνομαζομένους, ὄντας πεντακισχιλίους, ἐστράτευσαν ἐπὶ Πελλήνην τῆς Λακωνικῆς, καὶ τὴν μὲν πόλιν βίᾳ χειρωσάμενοι τοὺς ἐγκαταλειφθέντας φρουροὺς τῶν Λακεδαιμονίων ἀπέκτειναν, ὄντας πλείους τῶν τριακοσίων, τὴν δὲ πόλιν ἐξανδραποδισάμενοι καὶ τὴν χώραν δηρώσαντες ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκείαν, φθάσαντες τὴν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων βοήθειαν. [3] Βοιωτοὶ δὲ, μεταπεμπομένων αὐτοὺς Θετταλῶν ἐπ' ἐλευθερώσει μὲν τῶν πόλεων, καταλύσει δὲ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου τυραννίδος ἐξαπέστειλαν Πελοπίδαν μετὰ δυνάμεως εἰς Θετταλίαν, δόντες ἐντολὰς αὐτῷ εἰς τὸ συμφέρον τῶν Βοιωτῶν διοικῆσαι τὰ κατὰ τὴν Θετταλίαν. [4] οὗτος δὲ καταντήσας εἰς Λάρισσαν, καὶ καταλαβὼν τὴν ἀκρόπολιν φρουρουμένην ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνο, ταύτην μὲν παρέλαβεν, εἰς δὲ τὴν Μακεδονίαν παρελθὼν καὶ συμμαχίαν ποιησάμενος πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν τῶν Μακεδόνων βασιλέα, ὅμηρον ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν Φίλιππον, ὃν ἐξέπεμψεν εἰς τὰς Θήβας. τὰ δὲ κατὰ τὴν Θετταλίαν διοικησάμενος ὥς ποτ' ἔδοξεν αὐτῷ συμφέρειν τοῖς Βοιωτοῖς, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν οἰκείαν.

Διοδ. 15.72: [3] μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον Λακεδαιμονίοις πρὸς Ἀρκάδας ἐγένετο μεγάλη μάχη, ἐν ἣ ἐνίκησαν Λακεδαιμόνιοι ἐπιφανῶς. μετὰ γὰρ τὴν ἐν Λεύκτροις ἦτταν τοῦτο πρῶτον αὐτοῖς παράδοξον εὐτύχημα ἐγένετο: ἔπεσον γὰρ Ἀρκάδων μὲν ὑπὲρ τοὺς μυρίους, Λακεδαιμονίων δ' οὐδεὶς. προεῖπον δ' αὐτοῖς αἱ Δωδωνίδες ἱέρειαι, διότι πόλεμος οὗτος Λακεδαιμονίοις ἄδακρυς ἔσται. [4] μετὰ δὲ τὴν μάχην οἱ Ἀρκάδες,

φοβηθέντες τὰς τῶν Λακεδαιμονίων εἰσβολάς, ἔκτισαν ἐπὶ τινος ἐπικαίρου τόπου τὴν ὀνομαζομένην Μεγάλην πόλιν, συρρίψαντες εἰς αὐτὴν κώμας εἴκοσι τῶν ὀνομαζομένων Μαιναλίων καὶ Παρρασίων Ἀρκάδων. καὶ τὰ μὲν κατὰ τοὺς Ἑλληνας ἐν τούτοις ἦν.

Διοδ. 15.77: ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Χίωνος ἐν Ῥώμῃ ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλίαρχοι κατεστάθησαν Κόιντος Σερουίλιος καὶ Γάιος Οὐετόριος καὶ Αὔλος Κορνήλιος, πρὸς δὲ τούτοις Μάρκος Κορνήλιος καὶ Μάρκος Φάβιος. ἐπὶ δὲ τούτων εἰρήνης οὔσης κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, πάλιν ἀρχαὶ πολέμων συνέστησάν τις τῶν πόλεων καὶ νεωτέρων πραγμάτων καινοτομία παράλογος. οἱ γὰρ τῶν Ἀρκάδων φυγάδες ὀρμηθέντες ἐξ Ἡλιδος κατελάβοντο τῆς ὀνομαζομένης Τριφυλίας χωρίον ὄχυρόν, ὃ προσηγόρευται Λασίων. [2] ἐκ πολλῶν δὲ χρόνων περὶ τῆς Τριφυλίας ἡμφεσβήτουν Ἀρκάδες καὶ Ἡλεῖοι, καὶ κατὰ τὰς ἐκατέρων ἐν ταῖς μεταβολαῖς ὑπεροχὰς ἐναλλάξ ἐκυρίευν τῆς χώρας· κατὰ δὲ τοὺς ὑποκειμένους καιροὺς τῶν Ἀρκάδων κρατούντων τὴν Τριφυλίαν, προφάσει τῶν φυγάδων ἀφηροῦντο ταύτην τῶν Ἀρκάδων οἱ Ἡλεῖοι. [3] διὸ καὶ παροξυνθέντες οἱ Ἀρκάδες τὸ μὲν πρῶτον πρέσβεις ἐξαποστείλαντες ἀπήτουν τὸ χωρίον· ὡς δ' οὐδεις αὐτοῖς προσεῖχε, μετεπέμψαντο παρ' Ἀθηναίων συμμαχίαν καὶ μετὰ ταύτης ἐστράτευσαν ἐπὶ τὸν Λασίωνα. τῶν δὲ Ἡλείων βοηθησάντων τοῖς φυγάσιν ἐγένετο μάχη πλησίον τοῦ Λασιώνος, καὶ τῶν Ἀρκάδων πολλαπλασίων ὄντων ἠττήθησαν Ἡλεῖοι καὶ πλείους τῶν διακοσίων στρατιωτῶν ἀπέβαλον. [4] ταύτης δὲ ἀρχῆς τοῦ πολέμου γενομένης συνέβη τὴν διαφορὰν ἐπὶ πλέον προβῆναι τοῖς Ἀρκάσι καὶ τοῖς Ἡλείοις· εὐθύς γὰρ οἱ μὲν Ἀρκάδες μετεωρισθέντες τῷ προτερήματι ἐστράτευσαν ἐπὶ τὴν Ἡλείαν, καὶ εἶλον πόλεις Μάργανα καὶ Κρόνιον, ἔτι δὲ Κυπαρισσίαν καὶ Κορυφάσιον.

Διοδ. 15.82: τοῦ δ' ἔτους τούτου διεληλυθὸς Ἀθήνησι μὲν ἦρχε Χαρικλείδης, ἐν Ῥώμῃ δ' ὕπατοι κατεστάθησαν Λεύκιος Αἰμίλιος Μάμερκος καὶ Λεύκιος Σέξτιος Λατερίας. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀρκάδες μετὰ Πισαίων κοινῇ τεθεικότες ὑπῆρχον τὸν ἀγῶνα τῶν Ὀλυμπίων, καὶ ἐκυρίευν τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ χρημάτων. τῶν δὲ Μαντινέων ἀναλαβόντων εἰς τοὺς ἰδίους βίους οὐκ ὀλίγα τῶν ἀναθημάτων ἔσπευδον οἱ παρανομήσαντες διακατέχειν τὸν πρὸς Ἡλείους πόλεμον, ἵνα μὴ δώσιν ἐν εἰρήνῃ λόγον τῶν ἀναλωθέντων. [2] τῶν δὲ ἄλλων Ἀρκάδων βουλομένων συνθέσθαι τὴν εἰρήνην, στάσεις ἐκίνησαν πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς. γενομένων οὖν δυεῖν ἐταιριῶν, συνέβαινε τῆς μὲν τοὺς Τεγεάτας, τῆς δὲ τοὺς Μαντινεῖς ἡγεῖσθαι. [3] ἐπὶ πολὺ δὲ τῆς διαφορᾶς αὐξηθείσης εἰς τὴν διὰ τῶν ὀπλῶν κρίσιν κατήντησαν, καὶ Τεγεᾶται μὲν πρεσβεύσαντες πρὸς Βοιωτοὺς ἔπεισαν ἑαυτοῖς βοηθεῖν, οἱ δὲ Βοιωτοὶ στρατηγὸν ἐπιστήσαντες Ἐπαμεινώνδαν καὶ δύναμιν ἀξιόλογον δόντες ἐξαπέστειλαν βοηθῆσαι τοῖς Τεγεαταῖς. [4] οἱ δὲ Μαντινεῖς τὴν ἐκ τῆς Βοιωτίας δύναμιν καὶ τὴν Ἐπαμεινώνδου δόξαν καταπλαγέντες, πρὸς τοὺς ἐχθροτάτους τῶν Βοιωτῶν Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους πρέσβεις ἐκπέμψαντες ἔπεισαν συμμαχεῖν. ὧν ἀμφοτέρων ἀδράς δυνάμεις ταχέως ἀποσπειλάντων, ἀγῶνες πολλοὶ καὶ μεγάλοι κατὰ τὴν Πελοπόννησον συνέστησαν. [5] εὐθύς οὖν Λακεδαιμόνιοι μὲν πλησίον οἰκοῦντες ἐστράτευσαν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, Ἐπαμεινώνδας δὲ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν μετὰ τῆς δυνάμεως προῖων καὶ τῆς Μαντινείας οὐ μακρὰν ἀπέχων ἐπύθετο παρὰ τῶν ἐγχωρίων, ὅτι Λακεδαιμόνιοι πανδημεὶ πορθοῦσι τὴν τῶν Τεγεατῶν χώραν. [6] ὑπολαβὼν οὖν ἔρημον εἶναι στρατιωτῶν τὴν Σπάρτην, ἐπεβάλετο μὲν μέγα τι πράξαι, τὴν δὲ τύχην ἔσχεν ἀντιπράττουσαν. αὐτὸς μὲν γὰρ νυκτὸς ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Σπάρτην, ὃ δὲ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων Ἄγης ὑποπτεύσας τὴν ἀγχίνοιαν τὴν Ἐπαμεινώνδου κατεστοχάσατο μὲν τὸ μέλλον ἐμφρόνως, ἐξέπεμψε δὲ τινὰς Κρήτας ἡμεροδρόμους, δι' ὧν καταταχῆσας τὸν Ἐπαμεινώνδαν τοῖς ἀπολελειμμένοις ἐν τῇ Σπάρτῃ ἐδήλωσε, διότι Βοιωτοὶ συντόμως ἤξουσιν ἐπὶ τὴν Λακεδαίμονα πορθήσοντες τὴν πόλιν, αὐτὸς δ' ὡς ἂν τάχιστα δύναιτο μετὰ τῆς δυνάμεως ἤξει βοηθήσων τῇ πατρίδι. ἐκέλευεν οὖν τοῖς ἐν τῇ Σπάρτῃ παραφυλάττειν τὴν πόλιν μηδὲν καταπεπληγμένους· ταχὺ γὰρ αὐτὸν ἐπιφανέντα βοηθήσειν.

Διοδ. 15. 94: κατὰ δὲ τὴν Πελοπόννησον τοῖς Ἀρκάσι γενομένης εἰρήνης κοινῆς μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην, ἐνιαυτὸν μόνον ἐμμεῖναντες τοῖς ὅρκοις πάλιν κατέστησαν τὸν πόλεμον. ἐν μὲν γὰρ τοῖς ὅρκοις ἦν γεγραμμένον ἐκάστους εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀπιέναι πατρίδα μετὰ τὴν μάχην, εἰς δὲ τὴν Μεγάλην πόλιν ὑπῆρχον αἱ περιοικοῦσαι πόλεις μετωκισμέναι καὶ δυσχερῶς φέρουσαι τὴν ἐκ τῆς πατρίδος μετὰστασιν. διόπερ αὐτῶν ἐπανελθόντων εἰς τὰς προγεγενημένας πόλεις, οἱ Μεγαλοπολῖται συνηνάγκαζον ἐκλιπεῖν τὰς πατρίδας. [2] διὰ δὲ ταύτην τὴν αἰτίαν γενομένης διαφορᾶς, οἱ μὲν ἐκ τῶν πολισμάτων ἤξιουν αὐτοῖς βοηθεῖν Μαντινεῖς καὶ

τῶν ἄλλων Ἀρκάδων τινάς, ἔτι δὲ Ἡλείους καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς μετεσχηκότας τοῖς Μαντινεῦσι συμμαχίας· οἱ δὲ Μεγαλοπολῖται τοὺς Θηβαίους παρεκάλουν συμμαχεῖν. οἷς ἀπέστειλαν συντόμως ὀπλίτας μὲν τρισχιλίους, ἵππεῖς δὲ τριακοσίους, ὧν τὴν στρατηγίαν εἶχε Παμμένης. [3] οὗτος δὲ παρελθὼν εἰς Μεγάλην πόλιν, καὶ τῶν πολισμάτων ἃ μὲν ἐκπορθήσας, ἃ δὲ καταπληξάμενος, συνηνάγκασεν εἰς τὴν Μεγάλην πόλιν μετοικῆσαι. καὶ τὰ μὲν περὶ τὸν συνοικισμὸν τῶν πόλεων ἐπὶ τοσοῦτο παραχρῆς ἐλθόντα ἔτυχεν ἐνδεχομένης καταστολῆς.

Ηροδ. 4.161: διεδέξατο δὲ τὴν βασιλίην τοῦ Ἀρκεσίλεω ὁ παῖς Βάττος, χωλὸς τε ἐὼν καὶ οὐκ ἀρτίπους. οἱ δὲ Κυρηναῖοι πρὸς τὴν καταλαβοῦσαν συμφορὴν ἔπεμπον ἐς Δελφοὺς ἐπειρησομένους ὅντινα τρόπον καταστησάμενοι κάλλιστα ἂν οἰκέοιεν. [2] ἡ δὲ Πυθίη ἐκέλευε ἐκ Μαντινέης τῆς Ἀρκάδων καταρτιστῆρα ἀγαγέσθαι. αἶτεον ὧν οἱ Κυρηναῖοι, καὶ οἱ Μαντινέες ἔδοσαν ἄνδρα τῶν ἀστῶν δοκιμώτατον, τῷ οὖνομα ἦν Δημῶναξ. [3] οὗτος ὧν ὠνήρ ἀπικόμενος ἐς τὴν Κυρήνην καὶ μαθὼν ἕκαστα τοῦτο μὲν τριφύλους ἐποίησε σφεας, τῇδε διαθείς· Θηραίων μὲν καὶ τῶν περιοίκων μίαν μοῖραν ἐποίησε, ἄλλην δὲ Πελοποννησίων καὶ Κρητῶν, τρίτην δὲ νησιωτῶν πάντων. τοῦτο δὲ τῷ βασιλείᾳ Βάττῳ τεμένεα ἐξελὼν καὶ ἱρωσύνας, τὰ ἄλλα πάντα τὰ πρότερον εἶχον οἱ βασιλεῖς ἐς μέσον τῷ δήμῳ ἔθηκε.

Ηροδ. 4.162: ἐπὶ μὲν δὴ τούτου τοῦ Βάττου οὕτω διετέλεε ἐόντα, ἐπὶ δὲ τοῦ τούτου παιδὸς Ἀρκεσίλεω πολλὴ ταραχὴ περὶ τῶν τιμῶν ἐγένετο. [2] Ἀρκεσίλεως γὰρ ὁ Βάττου τε τοῦ χωλοῦ καὶ Φερετίμης οὐκ ἔφη ἀνέξεσθαι κατὰ τὰ ὁ Μαντινεὺς Δημῶναξ ἔταξε, ἀλλὰ ἀπαίτεε τὰ τῶν προγόνων γέρεα. ἐνθεῦτεν στασιάζων ἐσώθη καὶ ἔφυγε ἐς Σάμον, ἡ δὲ μήτηρ οἱ ἐς Σαλαμίνα τῆς Κύπρου ἔφυγε. [3] τῆς δὲ Σαλαμῖνος τοῦτον τὸν χρόνον ἐπεκράτεε Εὐέλθων, ὃς τὸ ἐν Δελφοῖσι θυμητήριον, ἐὼν ἀξιοθέητον ἀνέθηκε, τὸ ἐν τῷ Κορινθίων θησαυρῷ κέεται. ἀπικομένη δὲ παρὰ τοῦτον ἡ Φερετίμη ἐδέετο στρατιῆς ἢ κατάξει σφέας ἐς τὴν Κυρήνην. [4] ὁ δὲ Εὐέλθων πᾶν μᾶλλον ἢ στρατιὴν οἱ ἐδίδου· ἡ δὲ λαμβάνουσα τὸ διδόμενον καλὸν μὲν ἔφη καὶ τοῦτο εἶναι, κάλλιον δὲ ἐκεῖνο, τὸ δοῦναί οἱ δεομένην στρατιήν. [5] τοῦτο ἐπὶ παντὶ γὰρ τῷ διδομένῳ ἔλεγε, τελευταῖόν οἱ ἐξέπεμψε δῶρον ὁ Εὐέλθων ἄτρακτον χρύσειον καὶ ἡλακάτην, προσῆν δε καὶ εἶριον. ἐπειπάσης δὲ αὐτὴς τῆς Φερετίμης τώτο ἔπος, ὁ Εὐέλθων ἔφη τοιούτοισι γυναῖκας δωρέεσθαι ἀλλ' οὐ στρατιῇ.

Ηροδ. 6.43.3-4: ὥς δὲ παραπλέων τὴν Ἀσίην ἀπίκετο ὁ Μαρδόνιος ἐς τὴν Ἰωνίην, ἐνθαῦτα μέγιστον θῶμα ἐρέω τοῖσι μὴ ἀποδεκομένοισι Ἑλλήνων Περσέων τοῖσι ἑπτὰ Ὀτάνεα γνώμην ἀποδέξασθαι ὥς χρεὼν εἶη δημοκρατέεσθαι Πέρσας· τοὺς γὰρ τυράννους τῶν Ἰώνων καταπαύσας πάντας ὁ Μαρδόνιος δημοκρατίας κατίστα ἐς τὰς πόλεις. ταῦτα δὲ ποιήσας ἠπείγετο ἐς τὸν Ἑλλήσποντον. ὥς δὲ συνελέχθη μὲν χρῆμα πολλὸν νεῶν συνελέχθη δὲ καὶ πεζὸς στρατὸς πολλός, διαβάντες τῇσι νηυσὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἐπορεύοντο διὰ τῆς Εὐρώπης, ἐπορεύοντο δὲ ἐπὶ τε Ἐρέτριαν καὶ Ἀθήνας.

Ηροδ. 6.74: μετὰ δὲ ταῦτα Κλεομένεα ἐπάιστον γενόμενον κακοτεχνήσαντα ἐς Δημάρτητον δεῖμα ἔλαβε Σπαρτιητῶν, καὶ ὑπεξέσχε ἐς Θεσσαλίην. ἐνθεῦτεν δὲ ἀπικόμενος ἐς τὴν Ἀρκαδίην νεώτερα ἔπρησσε πρήγματα, συνιστὰς τοὺς Ἀρκάδας ἐπὶ τῇ Σπάρτῃ, ἄλλους τε ὄρκους προσάγων σφί ἧ μὲν ἔψεσθαι σφέας αὐτῷ τῇ ἂν ἐξηγήται, καὶ δὴ καὶ ἐς Νώνακριν πόλιν πρόθυμος ἦν τῶν Ἀρκάδων τοὺς προεστεῶτας ἀγινέων ἐξορκοῦν τὸ Στυγὸς ὕδωρ. [2] ἐν δὲ ταύτῃ τῇ πόλει λέγεται εἶναι ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων τὸ Στυγὸς ὕδωρ, καὶ δὴ καὶ ἔστι τοιόνδε τι· ὕδωρ ὀλίγον φαινόμενον ἐκ πέτρης στάζει ἐς ἄγκος, τὸ δὲ ἄγκος αἱμασιῆς τις περιθέει κύκλος. ἡ δὲ Νώνακρις, ἐν τῇ ἡ πηγὴ αὕτη τυγχάνει εὐοῦσα, πόλις ἐστὶ τῆς Ἀρκαδίας πρὸς Φενεῶ.

Ηροδ. 6.131.1: ἀμφὶ μὲν κρίσιος τῶν μνηστήρων τοσαῦτα ἐγένετο καὶ οὕτω Ἀλκμεωνίδαι ἐβώσθησαν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα. τούτων δὲ συνοικησάντων γίνεται Κλεισθένης τε ὁ τὰς φυλὰς καὶ τὴν δημοκρατίην Ἀθηναίοισι καταστήσας, ἔχων τὸ οὖνομα ἀπὸ τοῦ μητροπάτορος τοῦ Σικυωνίου

Ηροδ. 7.202: ἦσαν δὲ οἷδε Ἑλλήνων οἱ ὑπομένοντες τὸν Πέρσῃ ἐν τούτῳ τῷ χώρῳ, Σπαρτιητῶν τε τριηκόσιοι ὀπλῖται καὶ Τεγεγετῶν καὶ Μαντινέων χίλιοι, ἡμίσεες ἑκατέρων, ἐξ Ὀρχομενοῦ τε τῆς Ἀρκαδίας εἴκοσι καὶ ἑκατόν, καὶ ἐκ τῆς Λοιπῆς Ἀρκαδίας χίλιοι· τοσοῦτοι μὲν Ἀρκάδων, ἀπὸ δὲ Κορίνθου τετρακόσιοι καὶ ἀπὸ Φλαιοῦντος διηκόσιοι καὶ Μυκηναίων ὀγδώκοντα. οὗτοι μὲν ἀπὸ Πελοποννήσου παρῆσαν, ἀπὸ δὲ Βοιωτῶν Θεσπιέων τε ἑπτακόσιοι καὶ Θηβαίων τετρακόσιοι.

Ηροδ. 8.26.1: ἦκον δέ σφι αὐτόμολοι ἄνδρες ἀπ' Ἀρκαδίας ὀλίγοι τινές, βίου τε δεόμενοι καὶ ἐνεργοὶ βουλόμενοι εἶναι. ἄγοντες δὲ τούτους ἐς ὄψιν τὴν βασιλέος ἐπυνθάνοντο οἱ Πέρσαι περὶ τῶν Ἑλλήνων τί ποιοίεν: εἷς δέ τις πρὸ πάντων ἦν ὁ εἰρωτῶν αὐτοὺς ταῦτα.

Θουκ. 1.18.1: ἐπειδὴ δὲ οἱ τε Ἀθηναίων τύραννοι καὶ οἱ ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἐπὶ πολὺ καὶ πρὶν τυραννευθείσης οἱ πλεῖστοι καὶ τελευταῖοι πλὴν τῶν ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ Λακεδαιμονίων κατελύθησαν (ἡ γὰρ Λακεδαίμων μετὰ τὴν κτίσιν τῶν νῦν ἐνοικούντων αὐτὴν Δωριῶν ἐπὶ πλεῖστον ὥν ἴσμεν χρόνον στασιάζουσα ὅμως ἐκ παλαιτάτου καὶ ἡννομήθη καὶ αἰεὶ ἀτυράννευτος ἦν: ἔτη γὰρ ἐστὶ μάλιστα τετρακόσια καὶ ὀλίγω πλείω ἐς τὴν τελευταίαν τοῦδε τοῦ πολέμου ἀφ' οὗ Λακεδαιμόνιοι τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ χρῶνται, καὶ δι' αὐτὸ δυνάμενοι καὶ τὰ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι καθίστασαν) , μετὰ δὲ τὴν τῶν τυράννων κατάλυσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος οὐ πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον καὶ ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη Μήδων πρὸς Ἀθηναίους ἐγένετο.

Θουκ. 1.121: ἡμεῖς δὲ νῦν καὶ ἀδικούμενοι τὸν πόλεμον ἐγείρομεν καὶ ἱκανὰ ἔχοντες ἐγκλήματα, καὶ ὅταν ἀμυνόμεθα Ἀθηναίους, καταθροσόμεθα αὐτὸν ἐν καιρῷ. [2] κατὰ πολλὰ δὲ ἡμᾶς εἰκὸς ἐπικρατῆσαι, πρῶτον μὲν πλήθει προύχοντα καὶ ἐμπειρίᾳ πολεμικῇ, ἔπειτα ὁμοίως πάντας ἐς τὰ παραγγελλόμενα ἰόντας, [3] ναυτικόν τε, ᾧ ἰσχύουσιν, ἀπὸ τῆς ὑπαρχούσης τε ἐκάστοις οὐσίας ἐξαρτυσόμεθα καὶ ἀπὸ τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ Ὀλυμπίᾳ χρημάτων: δάνεισμα γὰρ ποιησάμενοι ὑπολαβεῖν οἷοί τ' ἐσμέν μισθῷ μείζονι τοὺς ξένους αὐτῶν ναυβάτας. ὠνητὴ γὰρ ἡ Ἀθηναίων δύναμις μᾶλλον ἢ οἰκεία: ἡ δὲ ἡμετέρα ἥσσον ἂν τοῦτο πάθοι, τοῖς σώμασι τὸ πλέον ἰσχύουσα ἢ τοῖς χρήμασιν.

Θουκ. 1.135: οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ὡς καὶ τοῦ θεοῦ ἄγος κρίναντος, ἀντεπέταξαν τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐλαύνειν αὐτό. [2] τοῦ δὲ μηδισμοῦ τοῦ Πausανίου οἱ Λακεδαιμόνιοι πρέσβεις ἐπέμψαντες παρὰ τοὺς Ἀθηναίους ξυνεπητιῶντο καὶ τὸν Θεμιστοκλέα, ὡς ἡύρισκον ἐκ τῶν περὶ Πausανίαν ἐλέγχων, ἠξίουσαν τε τοῖς αὐτοῖς κολάζεσθαι αὐτόν. [3] οἱ δὲ πεισθέντες (ἔτυχε γὰρ ὡστρακισμένος καὶ ἔχων δίαίταν μὲν ἐν Ἄργει, ἐπιφοιτῶν δὲ καὶ ἐς τὴν ἄλλην Πελοπόννησον) πέμπουσι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐτοίμων ὄντων ξυνδιώκειν ἄνδρας οἷς εἴρητο ἄγειν ὅπου ἂν περιτύχωσιν.

Θουκ. 4.134: ἐν δὲ τῷ ἐπιόντι χειμῶνι τὰ μὲν Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων ἡσύχαζε διὰ τὴν ἐκεχειρίαν, Μαντινῆς δὲ καὶ Τεγεᾶται καὶ οἱ ξύμμαχοι ἐκάτερον ξυνέβαλον ἐν Λαοδοκείᾳ τῆς Ὀρεσθίδος, καὶ νίκη ἀμφιδήριτος ἐγένετο: κέρας γὰρ ἐκάτεροι τρέψαντες τὸ καθ' αὐτοὺς τροπαῖα τε ἀμφοτέροι ἐστήσαν καὶ σκῦλα ἐς Δελφοὺς ἀπέπεμψαν. [2] διαφθαρέντων μέντοι πολλῶν ἐκατέροις καὶ ἀγχωμάλου τῆς μάχης γενομένης καὶ ἀφελομένης νυκτὸς τὸ ἔργον οἱ Τεγεᾶται μὲν ἐπηυλίσαντο τε καὶ εὐθύς ἐστήσαν τροπαῖον, Μαντινῆς δὲ ἀπεχώρησάν τε ἐς Βουκολιῶνα καὶ ὕστερον ἀντέστησαν.

Θουκ. 5.16: ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἐν Ἀμφιπόλει ἦσσα τοῖς Ἀθηναίοις ἐγεγένητο καὶ ἐτεθνήκει Κλέων τε καὶ Βρασίδας, οἵπερ ἀμφοτέρωθεν μάλιστα ἠναντιοῦντο τῇ εἰρήνῃ, ὁ μὲν διὰ τὸ εὐτυχεῖν τε καὶ τιμᾶσθαι ἐκ τοῦ πολεμεῖν, ὁ δὲ γενομένης ἡσυχίας καταφανέστερος νομίζων ἂν εἶναι κακουργῶν καὶ ἀπιστότερος διαβάλλων, τότε δὴ ἐκάτερα τῇ πόλει σπεύδοντες τὰ μάλιστα τὴν ἡγεμονίαν Πλειστοάναξ τε ὁ Πausανίου βασιλεὺς Λακεδαιμονίων καὶ Νικίας ὁ Νικηράτου, πλεῖστα τῶν τότε εὖ φερόμενος ἐν στρατηγίαις, πολλῷ δὴ μᾶλλον προθυμοῦντο, Νικίας μὲν βουλόμενος, ἐν ᾧ ἀπαθὴς ἦν καὶ ἠξιοῦτο, διασώσασθαι τὴν εὐτυχίαν, καὶ ἔς τε τὸ αὐτίκα πόνων πεπαῦσθαι καὶ αὐτὸς καὶ τοὺς πολίτας παῦσαι καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ καταλιπεῖν ὄνομα ὡς οὐδὲν σφήλας τὴν πόλιν διεγένετο, νομίζων ἐκ τοῦ ἀκινδύνου τοῦτο ξυμβαίνειν καὶ ὅστις ἐλάχιστα τύχη αὐτὸν παραδίδωσι, τὸ δὲ ἀκίνδυνον τὴν εἰρήνην παρέχειν, Πλειστοάναξ δὲ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν διαβαλλόμενος περὶ τῆς καθόδου, καὶ ἐς ἐνθυμίαν τοῖς Λακεδαιμονίοις αἰεὶ προβαλλόμενος ὑπ' αὐτῶν, ὁπότε τι πταίσειαν, ὡς διὰ τὴν ἐκείνου κάθοδον παρανομηθεῖσαν ταῦτα ξυμβαίνει. [2] τὴν γὰρ πρόμαντιν τὴν ἐν Δελφοῖς ἐπητιῶντο αὐτὸν πεῖσαι μετ' Ἀριστοκλέους τοῦ ἀδελφοῦ ὥστε χρῆσαι Λακεδαιμονίοις ἐπὶ πολὺ τάδε θεωροῖς ἀφικνουμένοις, Διὸς υἱοῦ ἡμιθέου τὸ σπέρμα ἐκ τῆς ἀλλοτρίας ἐς τὴν ἑαυτῶν ἀναφέρειν, εἰ δὲ μή, ἀργυρέα εὐλάκα εὐλαξεῖν: [3] χρόνῳ δὲ προτρέψαι τοὺς Λακεδαιμονίους φεύγοντα αὐτὸν ἐς Λύκαιον διὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀττικῆς ποτὲ μετὰ δώρων δοκῆσεως ἀναχώρησιν, καὶ ἡμισυ τῆς οἰκίας τοῦ ἱεροῦ τότε τοῦ Διὸς οἰκοῦντα φόβῳ τῷ Λακεδαιμονίων, ἔτει ἐνὸς δέοντι εἰκοστῷ τοῖς ὁμοίοις χοροῖς καὶ θυσίαις καταγαγεῖν ὥσπερ ὅτε τὸ πρῶτον Λακεδαίμονα κτίζοντες τοὺς βασιλέας καθίσταντο.

Θουκ. 5.33: Λακεδαιμόνιοι δὲ τοῦ αὐτοῦ θέρους πανδημεὶ ἐστράτευσαν, Πλειστοάνακτος τοῦ Παισανίου Λακεδαιμονίων Βασιλέως ἡγουμένου, τῆς Ἀρκαδίας ἐς Παρρασίους, Μαντινέων ὑπηκόους ὄντας, κατὰ στάσιν ἐπικαλεσαμένων σφᾶς, ἅμα δὲ καὶ τὸ ἐν Κυψέλοις τεῖχος ἀναιρήσοντες, ἦν δύνωνται, ὃ ἐτείχισαν Μαντινῆς καὶ αὐτοὶ ἐφρούρουν, ἐν τῇ Παρρασικῇ κείμενον ἐπὶ τῇ Σκιρίτιδι τῆς Λακωνικῆς. [2] καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι τὴν γῆν τῶν Παρρασίων ἐδήουν, οἱ δὲ Μαντινῆς τὴν πόλιν Ἀργείοις φύλαξι παραδόντες αὐτοὶ τὴν ξυμμαχίδα ἐφρούρουν: ἀδύνατοι δ' ὄντες διασῶσαι τό τε ἐν Κυψέλοις τεῖχος καὶ τὰς ἐν Παρρασίῳ πόλεις ἀπῆλθον. [3] Λακεδαιμόνιοι δὲ τοὺς τε Παρρασίους αὐτονόμους ποιήσαντες καὶ τὸ τεῖχος καθελόντες ἀνεχώρησαν ἐπ' οἴκου.

Θουκ. 5.47: 'σπονδὰς ἐποίησαντο ἑκατὸν Ἀθηναῖοι ἔτη καὶ Ἀργεῖοι καὶ Μαντινῆς καὶ Ἡλεῖοι <πρὸς ἀλλήλους>, ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν καὶ τῶν ξυμμάχων ὧν ἄρχουσιν ἑκάτεροι, ἀδόλους καὶ ἀβλαβεῖς καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. [2] ὅπλα δὲ μὴ ἐξέστω ἐπιφέρειν ἐπὶ πημονῇ μήτε Ἀργείους καὶ Ἡλείους καὶ Μαντινέας καὶ τοὺς ξυμμάχους ἐπὶ Ἀθηναίους καὶ τοὺς ξυμμάχους ὧν ἄρχουσιν Ἀθηναῖοι μήτε Ἀθηναίους καὶ τοὺς ξυμμάχους <ὧν ἄρχουσιν Ἀθηναῖοι> ἐπὶ Ἀργείους καὶ Ἡλείους καὶ Μαντινέας καὶ τοὺς ξυμμάχους, τέχνη μηδὲ μηχανῇ μηδεμιᾷ. [3] κατὰ τὰδε ξυμμάχους εἶναι Ἀθηναίους καὶ Ἀργείους καὶ Μαντινέας καὶ Ἡλείους ἑκατὸν ἔτη. ἦν πολέμιοι ἴωσιν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν Ἀθηναίων, βοηθεῖν Ἀργείους καὶ Μαντινέας καὶ Ἡλείους Ἀθήναζε, καθ' ὅτι ἂν ἐπαγγέλλωσιν Ἀθηναῖοι, τρόπῳ ὁποῖω ἂν δύνωνται ἰσχυροτάτῳ κατὰ τὸ δυνατόν: ἦν δὲ δηώσαντες οἷχωνται, πολεμίαν εἶναι ταύτην τὴν πόλιν Ἀργείοις καὶ Μαντινεῦσι καὶ Ἡλείοις καὶ Ἀθηναίοις καὶ κακῶς πάσχειν ὑπὸ ἀπασῶν τῶν πόλεων τούτων: καταλύειν δὲ μὴ ἐξεῖναι τὸν πόλεμον πρὸς ταύτην τὴν πόλιν μηδεμιᾷ τῶν πόλεων, ἦν μὴ ἀπάσαις δοκῇ. [4] βοηθεῖν δὲ καὶ Ἀθηναίους ἐς Ἄργος καὶ Μαντινείαν καὶ Ἥλιν, ἦν πολέμιοι ἴωσιν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν Ἀργείων ἢ τὴν Μαντινέων ἢ τὴν Ἡλείων, καθ' ὅτι ἂν ἐπαγγέλλωσιν αἱ πόλεις αὗται, τρόπῳ ὁποῖω ἂν δύνωνται ἰσχυροτάτῳ κατὰ τὸ δυνατόν: ἦν δὲ δηώσαντες οἷχωνται, πολεμίαν εἶναι ταύτην τὴν πόλιν Ἀθηναίοις καὶ Ἀργείοις καὶ Μαντινεῦσι καὶ Ἡλείοις καὶ κακῶς πάσχειν ὑπὸ ἀπασῶν τούτων τῶν πόλεων: καταλύειν δὲ μὴ ἐξεῖναι τὸν πόλεμον πρὸς ταύτην τὴν πόλιν <μηδεμιᾷ τῶν πόλεων>, ἦν μὴ ἀπάσαις δοκῇ [ταῖς πόλεσιν]. [5] ὅπλα δὲ μὴ ἔαν ἔχοντας διένειμι ἐπὶ πολέμῳ διὰ τῆς γῆς τῆς σφετέρως αὐτῶν καὶ τῶν ξυμμάχων ὧν ἄρχουσιν ἕκαστοι, μηδὲ κατὰ θάλασσαν, ἦν μὴ ψηφισαμένων τῶν πόλεων ἀπασῶν τὴν δίοδον εἶναι, Ἀθηναίων καὶ Ἀργείων καὶ Μαντινέων καὶ Ἡλείων. [6] τοῖς δὲ βοηθοῦσιν ἡ πόλις ἡ πέμπουσα παρεχέτω μέχρι μὲν τριάκοντα ἡμερῶν σῆτον, ἐπὶ ἔλθωσιν ἐς τὴν πόλιν τὴν ἐπαγγέλλασαν βοηθεῖν, καὶ ἀπιοῦσι κατὰ ταυτά: ἦν δὲ πλεόνα βούληται χρόνον τῇ στρατιᾷ χρῆσθαι, ἡ πόλις ἡ μεταπεμψαμένη διδότω σῆτον, τῷ μὲν ὀπλίτῃ καὶ ψιλῷ καὶ τοξότη τρεῖς ὀβολοὺς Αἰγινάιους τῆς ἡμέρας ἑκάστης, τῷ δ' ἵππεϊ δραχμὴν Αἰγινάϊαν. [7] ἡ δὲ πόλις ἡ μεταπεμψαμένη <τῇ στρατιᾷ> τὴν ἡγεμονίαν ἐχέτω, ὅταν ἐν τῇ αὐτῇ ὁ πόλεμος ᾖ: ἦν δὲ ποι δόξη <ἀπάσαις> ταῖς πόλεσι κοινῇ στρατεῦεσθαι, τὸ ἴσον τῆς ἡγεμονίας μετεῖναι ἀπάσαις ταῖς πόλεσιν. [8] ὁμόσαι δὲ τὰς σπονδὰς Ἀθηναίους μὲν ὑπὲρ τε σφῶν αὐτῶν καὶ τῶν ξυμμάχων, Ἀργεῖοι δὲ καὶ Μαντινῆς καὶ Ἡλεῖοι καὶ οἱ ξύμμαχοι τούτων κατὰ πόλεις ὁμνύντων. ὁμνύντων δὲ τὸν ἐπιχώριον ὄρκον ἕκαστοι τὸν μέγιστον κατὰ ἱερῶν τελείων. ὁ δὲ ὄρκος ἔστω ὅδε: "ἐμμενῶ τῇ ξυμμαχίᾳ κατὰ τὰ συγκείμενα δικαίως καὶ ἀβλαβῶς καὶ ἀδόλως, καὶ οὐ παραβήσομαι τέχνη οὐδὲ μηχανῇ οὐδεμιᾷ." [9] ὁμνύντων δὲ Ἀθήνησι μὲν ἡ βουλή καὶ αἱ ἔνδημοι ἄρχαι, ἐξορκούντων δὲ οἱ πρυτάνεις: ἐν Ἄργει δὲ ἡ βουλή καὶ οἱ ὀγδοήκοντα καὶ οἱ ἀρτῦναι, ἐξορκούντων δὲ οἱ ὀγδοήκοντα: ἐν δὲ Μαντινείᾳ οἱ δημιουργοὶ καὶ ἡ βουλή καὶ αἱ ἄλλαι ἄρχαι, ἐξορκούντων δὲ οἱ θεωροὶ καὶ οἱ πολέμαρχοι: ἐν δὲ Ἥλιδι οἱ δημιουργοὶ καὶ οἱ τὰ τέλη ἔχοντες καὶ οἱ ἐξακόσιοι, ἐξορκούντων δὲ οἱ δημιουργοὶ καὶ οἱ θεσμοφύλακες. [10] ἀνανεοῦσθαι δὲ τοὺς ὄρκους Ἀθηναίους μὲν ἰόντας ἐς Ἥλιν καὶ ἐς Μαντινείαν καὶ ἐς Ἄργος τριάκοντα ἡμέραις πρὸ Ὀλυμπίων, Ἀργεῖους δὲ καὶ Ἡλείους καὶ Μαντινέας ἰόντας Ἀθήναζε δέκα ἡμέραις πρὸ Παναθηναίων τῶν μεγάλων. [11] τὰς δὲ ξυνθήκας τὰς περὶ τῶν σπονδῶν καὶ τῶν ὄρκων καὶ τῆς ξυμμαχίας ἀναγράψαι ἐν στήλῃ λιθίνῃ Ἀθηναίους μὲν ἐν πόλει, Ἀργεῖους δὲ ἐν ἀγορᾷ ἐν τοῦ Ἀπόλλωνος τῷ ἱερῷ, Μαντινέας δὲ ἐν τοῦ Διὸς τῷ ἱερῷ ἐν τῇ ἀγορᾷ: καταθέντων δὲ καὶ Ὀλυμπίασι στήλῃν χαλκὴν κοινῇ Ὀλυμπίοις τοῖς νυνί. [12] ἐὰν δέ τι δοκῇ ἄμεινον εἶναι ταῖς πόλεσι ταύταις προσθεῖναι πρὸς τοῖς συγκειμένοις, ὅτι [δ'] ἂν δόξη ταῖς πόλεσιν ἀπάσαις κοινῇ βουλευομέναις, τοῦτο κύριον εἶναι.'

Θουκ. 5.64: ἐν τούτῳ δ' ἀφικνεῖται αὐτοῖς ἀγγελία παρὰ τῶν ἐπιτηδείων ἐκ Τεγέας ὅτι, εἰ μὴ παρέσονται ἐν τάχει, ἀποστήσεται αὐτῶν Τεγέα πρὸς Ἀργεῖους καὶ τοὺς ξυμμάχους καὶ ὅσον οὐκ ἀφέστηκεν. [2] ἐνταῦθα δὴ

βοήθεια τῶν Λακεδαιμονίων γίνεται αὐτῶν τε καὶ τῶν Εἰλώτων πανδημὶ ὀξεῖα καὶ οἷα οὕτω πρότερον. [3] ἐχώρουν δὲ ἐς Ὀρεσθεῖον τῆς Μαιναλίας· καὶ τοῖς μὲν Ἀρκάδων σφετέροις οὕσι ξυμμάχοις προεῖπον ἀθροισθεῖσιν ἰέναι κατὰ πόδας αὐτῶν ἐς Τεγέαν, αὐτοὶ δὲ μέχρι μὲν τοῦ Ὀρεσθείου πάντες ἐλθόντες, ἐκεῖθεν δὲ τὸ ἔκτον μέρος σφῶν αὐτῶν ἀποπέμψαντες ἐπ’ οἴκου, ἐν ᾧ τὸ πρεσβύτερόν τε καὶ τὸ νεώτερον ἦν, ὥστε τὰ οἴκοι φρουρεῖν, τῷ λοιπῷ στρατεύματι ἀφικνοῦνται ἐς Τεγέαν. καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον οἱ ξύμμαχοι ἀπ’ Ἀρκάδων παρήσαν. [4] πέμπουσι δὲ καὶ ἐς τὴν Κόρινθον καὶ Βοιωτοὺς καὶ Φωκέας καὶ Λοκρούς, βοηθεῖν κελεύοντες κατὰ τάχος ἐς Μαντίνειαν. ἀλλὰ τοῖς μὲν ἐξ ὀλίγου τε ἐγίνετο, καὶ οὐ ῥάδιον ἦν μὴ ἀθρόοις καὶ ἀλλήλους περιμεῖναι διελθεῖν τὴν πολέμιαν (ξυνέκλινε γὰρ διὰ μέσου), ὅμως δὲ ἠπείγοντο. [5] Λακεδαιμόνιοι δὲ ἀναλαβόντες τοὺς παρόντας Ἀρκάδων ξυμμάχους ἐσέβαλον ἐς τὴν Μαντινικὴν, καὶ στρατοπεδευσάμενοι πρὸς τῷ Ἡρακλείῳ ἐδήουν τὴν γῆν.

Θουκ. 5.67: τότε δὲ κέρας μὲν εὐώνυμον Σκιρῖται αὐτοῖς καθίσταντο, αἰεὶ ταύτην τὴν τάξιν μόνοι Λακεδαιμονίων ἐπὶ σφῶν αὐτῶν ἔχοντες· παρὰ δ’ αὐτοὺς οἱ ἀπὸ Θράκης Βρασιδεῖοι στρατιῶται καὶ νεοδαμῶδεις μετ’ αὐτῶν· ἔπειτ’ ἤδη Λακεδαιμόνιοι αὐτοὶ ἐξῆς καθίστασαν τοὺς λόχους, καὶ παρ’ αὐτοὺς Ἀρκάδων Ἡραϊῆς, μετὰ δὲ τούτους Μαινάλιοι, καὶ ἐπὶ τῷ δεξιῷ κέρα Τεγεᾶται καὶ Λακεδαιμονίων ὀλίγοι τὸ ἔσχατον ἔχοντες, καὶ οἱ ἱππῆς αὐτῶν ἐφ’ ἐκατέρῳ τῷ κέρα. [2] Λακεδαιμόνιοι μὲν οὕτως ἐτάξαντο· οἱ δ’ ἐναντίοι αὐτοῖς δεξιὸν μὲν κέρας Μαντινῆς εἶχον, ὅτι ἐν τῇ ἐκείνων τὸ ἔργον ἐγίνετο, παρὰ δ’ αὐτοὺς οἱ ξύμμαχοι Ἀρκάδων ἦσαν, ἔπειτα Ἀργείων οἱ χίλιοι λογάδες, οἷς ἡ πόλις ἐκ πολλοῦ ἄσκησιν τῶν ἐς τὸν πόλεμον δημοσίᾳ παρεῖχε, καὶ ἐχόμενοι αὐτῶν οἱ ἄλλοι Ἀργεῖοι, καὶ μετ’ αὐτοὺς οἱ ξύμμαχοι αὐτῶν, Κλεωναῖοι καὶ Ὀρνεᾶται, ἔπειτα Ἀθηναῖοι ἔσχατοι τὸ εὐώνυμον κέρας ἔχοντες, καὶ ἱππῆς μετ’ αὐτῶν οἱ οἰκέοι.

Ισοκρ. 4.126: τὰς δὲ μοναρχίας συγκαθιστάσι. τὴν μὲν γε Μαντινέων πόλιν εἰρήνης ἤδη γεγεννημένης ἀνάστατον ἐποίησαν, καὶ τὴν Θηβαίων Καδμεῖαν κατέλαβον, καὶ νῦν Ὀλυνθίους καὶ Φλιασίους πολιορκοῦσιν, Ἀμύντα δὲ τῷ Μακεδόνων βασιλεῖ καὶ Διονυσίῳ τῷ Σικελίας τυράννῳ καὶ τῷ βαρβάρῳ τῷ τῆς Ἀσίας κρατοῦντι συμπράττουσιν ὅπως ὥς μεγίστην ἀρχὴν ἔξουσιν.

Ξεν. Ελλ. 5.2: τούτων δὲ προκεχωρηκότων ὥς ἐβούλοντο, ἔδοξεν αὐτοῖς, ὅσοι ἐν τῷ πολέμῳ τῶν συμμάχων ἐπέκειντο καὶ τοῖς πολεμίοις εὐμενέστεροι ἦσαν ἢ τῇ Λακεδαίμονι, τούτους κολάσαι καὶ κατασκευάσαι ὥς μὴ δύναιτο ἀπιστεῖν. πρῶτον μὲν οὖν πέμψαντες πρὸς τοὺς Μαντινέας ἐκέλευσαν αὐτοὺς τὸ τεῖχος περιαιρεῖν, λέγοντες ὅτι οὐκ ἂν πιστεύσειαν ἄλλως αὐτοῖς μὴ σὺν τοῖς πολεμίοις γενέσθαι. [2] αἰσθάνεσθαι γὰρ ἔφασαν καὶ ὥς σῖτον ἐξέπεμπον τοῖς Ἀργείοις σφῶν αὐτοῖς πολεμούντων, καὶ ὥς ἔστι μὲν ὅτε οὐδὲ συστρατεύοιεν ἐκεχειρίαν προφασιζόμενοι, ὁπότε δὲ καὶ ἀκολουθοῖεν, ὥς κακῶς συστρατεύοιεν. ἔτι δὲ γινώσκειν ἔφασαν φθοноοῦντας μὲν αὐτούς, εἴ τι σφίσιν ἀγαθὸν γίνοιτο, ἐφθορόμενους δ’, εἴ τις συμφορὰ προσπίπτοι. ἐλέγοντο δὲ καὶ αἱ σπονδαὶ ἐξηληλυθέναι τοῖς Μαντινεῦσι τούτῳ τῷ ἔτει αἱ μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην τριακονταετῆς γενόμεναι. [3] ἐπεὶ δ’ οὐκ ἠθελον καθαιρεῖν τὰ τεῖχη, φρουρὰν φαίνουσιν ἐπ’ αὐτούς. Ἀγησίλαος μὲν οὖν ἐδεήθη τῆς πόλεως ἀφεῖναι ἑαυτὸν ταύτης τῆς στρατηγίας, λέγων ὅτι τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἡ τῶν Μαντινέων πόλις πολλὰ ὑπηρετήκοι ἐν τοῖς πρὸς Μεσσήνην πολέμοις· Ἀγησίπολις δὲ ἐξήγαγε τὴν φρουρὰν καὶ μάλα Πausανίου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ φιλικῶς ἔχοντος πρὸς τοὺς ἐν Μαντινείᾳ τοῦ δήμου προστάτας. [4] ὥς δὲ ἐνέβαλε, πρῶτον μὲν τὴν γῆν ἐδήου. ἐπεὶ δὲ οὐδ’ οὕτω καθήρουν τὰ τεῖχη, τάφρον ὠρυττε κύκλῳ περὶ τὴν πόλιν, τοῖς μὲν ἡμίσεσι τῶν στρατιωτῶν προκαθημένοις σὺν τοῖς ὅπλοις τῶν ταφρευόντων, τοῖς δ’ ἡμίσεσιν ἐργαζομένοις. ἐπεὶ δὲ ἐξείργαστο ἡ τάφρος, ἀσφαλῶς ἤδη κύκλῳ τεῖχος περὶ τὴν πόλιν ὠκοδόμησεν. αἰσθόμενος δὲ ὅτι ὁ σῖτος ἐν τῇ πόλει πολὺς ἐνείη, εὐετηρίας γενομένης τῷ πρόσθεν ἔτει, καὶ νομίσας χαλεπὸν ἔσσεσθαι, εἰ δεήσει πολὺν χρόνον τρύχειν στρατείαις τὴν τε πόλιν καὶ τοὺς συμμάχους, ἀπέχωσε τὸν ῥέοντα ποταμὸν διὰ τῆς πόλεως μάλ’ ὄντα εὐμεγέθη. [5] ἐμφραχθείσης δὲ τῆς ἀπορροίας ἦρετο τὸ ὕδωρ ὑπὲρ τε τῶν ὑπὸ ταῖς οἰκίαις καὶ ὑπὲρ τῶν ὑπὸ τῷ τείχει θεμελίων. βρεχομένων δὲ τῶν κάτω πλίνθων καὶ προδιδουσῶν τὰς ἄνω, τὸ μὲν πρῶτον ἐρρήγνυτο τὸ τεῖχος, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκλίνετο. οἱ δὲ χρόνον μὲν τινα ξύλα ἀντήρειδον καὶ ἐμηχανῶντο ὥς μὴ πίπτοι ὁ πύργος· ἐπεὶ δὲ ἡττώντο τοῦ ὕδατος, δεισαντες μὴ πεσόντος πῃ τοῦ κύκλῳ τεύχους δοριάλωτοι γένοιτο, ὠμολόγουν περιαιρήσειν. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι οὐκ ἔφασαν σπεῖσεσθαι, εἰ μὴ καὶ διοικιοῖντο κατὰ κώμας. οἱ δ’ αὖ νομίσαντες ἀνάγκην εἶναι, συνέφασαν καὶ ταῦτα ποιήσειν. [6] οἰομένων δὲ ἀποθανεῖσθαι τῶν ἀργολιζόντων καὶ τῶν τοῦ δήμου

προστατῶν, διεπράξατο ὁ πατήρ παρὰ τοῦ Ἀγησιπόλιδος ἀσφάλειαν αὐτοῖς γενέσθαι ἀπαλλαττομένοις ἐκ τῆς πόλεως, ἐξήκοντα οὔσι. καὶ ἀμφοτέρωθεν μὲν τῆς ὁδοῦ ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν πυλῶν ἔχοντες τὰ δόρατα οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔστασαν, θεώμενοι τοὺς ἐξιόντας. καὶ μισοῦντες αὐτοὺς ὁμῶς ἀπείχοντο αὐτῶν ῥᾶον ἢ οἱ βέλτιστοι τῶν Μαντινέων. καὶ τοῦτο μὲν εἰρήσθω μέγα τεκμήριον πειθαρχίας. [7] ἐκ δὲ τούτου καθηρέθη μὲν τὸ τεῖχος, διωκίσθη δ' ἡ Μαντίνεια τετραχῇ, καθάπερ τὸ ἀρχαῖον ὤκουν. καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἤχθοντο, ὅτι τὰς μὲν ὑπαρχούσας οἰκίας ἔδει καθαιρεῖν, ἄλλας δὲ οἰκοδομεῖν: ἐπεὶ δὲ οἱ ἔχοντες τὰς οὐσίας ἐγγύτερον μὲν ὤκουν τῶν χωρίων ὄντων αὐτοῖς περὶ τὰς κώμας, ἀριστοκρατία δ' ἐχρῶντο, ἀπηλλαγμένοι δ' ἦσαν τῶν βαρέων δημαγωγῶν, ἤδοντο τοῖς πεπραγμένοις. καὶ ἔπεμπον μὲν αὐτοῖς οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐ καθ' ἓν, ἀλλὰ κατὰ κώμην ἐκάστην ξεναγόν. συνεστρατεύοντο δ' ἐκ τῶν κωμῶν πολὺ προθυμότερον ἢ ὅτε ἐδημοκρατοῦντο. καὶ τὰ μὲν δὴ περὶ Μαντινείας οὕτω διεπέπρακτο, σοφωτέρων γενομένων ταύτῃ γε τῶν ἀνθρώπων τὸ μὴ διὰ τειχῶν ποταμὸν ποιεῖσθαι. [8] οἱ δ' ἐκ Φλειοῦντος φεύγοντες αἰσθανόμενοι τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπισκοποῦντας τῶν συμμάχων ὅποιοί τινες ἕκαστοι ἐν τῷ πολέμῳ αὐτοῖς ἐγενήντην, καιρὸν ἡγησάμενοι, ἐπορεύθησαν εἰς Λακεδαίμονα καὶ ἐδίδασκον ὡς ἕως μὲν σφεῖς οἴκοι ἦσαν, ἐδέχετό τε ἡ πόλις τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς τὸ τεῖχος καὶ συνεστρατεύοντο ὅποι ἡγοῖντο: ἐπεὶ δὲ σφᾶς αὐτοὺς ἐξέβαλον, ὡς ἔπεσθαι μὲν οὐδαμοῦ ἐθέλοιεν, μόνους δὲ πάντων ἀνθρώπων Λακεδαιμονίους οὐ δέχοντο εἴσω τῶν πυλῶν.

Ξεν. ΕΛΛ. 6.5: [3] οἱ δ' Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἄλλοι ψηφισάμενοι, ὥσπερ βασιλεὺς ἔγραψεν, αὐτονόμους εἶναι ὁμοίως καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας πόλεις, ἐξέπεμψαν τοὺς ὀρκωτάς, καὶ ἐκέλευσαν τὰ μέγιστα τέλη ἐν ἐκάστῃ πόλει ὀρκῶσαι. καὶ ὥμοσαν πάντες πλην Ἡλείων. ἐξ ὧν δὴ καὶ οἱ Μαντινεῖς, ὡς ἤδη αὐτόνομοι παντάπασιν ὄντες, συνῆλθόν τε πάντες καὶ ἐψηφίσαντο μίαν πόλιν τὴν Μαντίνειαν ποιεῖν καὶ τειχίζειν τὴν πόλιν. [4] οἱ δ' αὖ Λακεδαιμόνιοι ἡγοῦντο, εἰ τοῦτο ἄνευ τῆς σφετέρας γνώμης ἔσοιτο, χαλεπὸν ἔσεσθαι. πέμπουσιν οὖν Ἀγησίλαον πρεσβευτὴν πρὸς τοὺς Μαντινέας, ὅτι ἐδόκει πατρικὸς φίλος αὐτοῖς εἶναι. ἐπεὶ δὲ ἀφίκετο πρὸς αὐτούς, τὸν μὲν δῆμον τῶν Μαντινέων οἱ ἄρχοντες οὐκ ἠθέλον συλλέξαι αὐτῷ, πρὸς δὲ σφᾶς ἐκέλευον λέγειν ὅτου δέοιτο. ὁ δὲ ὑπισχνεῖτο αὐτοῖς, ἐὰν νῦν ἐπίσχωσι τῆς τειχίσεως, ποιήσιν ὥστε μετὰ τῆς Λακεδαίμονος γνώμης καὶ μὴ δαπανηρᾶς τειχισθῆναι τὸ τεῖχος. [5] ἐπεὶ δὲ ἀπεκρίναντο ὅτι ἀδύνατον εἶη ἐπίσχεῖν, δόγματος γεγεννημένου πάσῃ τῇ πόλει ἤδη τειχίζειν, ἐκ τούτου ὁ μὲν Ἀγησίλαος ἀπῆει ὀργιζόμενος: στρατεύειν γε μέντοι ἐπ' αὐτοὺς οὐ δυνατόν ἐδόκει εἶναι, ἐπ' αὐτονομία τῆς εἰρήνης γεγεννημένης. τοῖς δὲ Μαντινεῦσιν ἔπεμπον μὲν καὶ τῶν Ἀρκαδικῶν πόλεων τινες συντειχοῦντας, οἱ δὲ Ἡλεῖοι καὶ ἀργυρίου τρία τάλαντα συνεβάλοντο αὐτοῖς εἰς τὴν περὶ τὸ τεῖχος δαπάνην. καὶ οἱ μὲν Μαντινεῖς περὶ ταῦτ' ἦσαν. [6] τῶν δὲ Τεγεατῶν οἱ μὲν περὶ τὸν Καλλίβιον καὶ Πρόξενον ἐνήγον ἐπὶ τὸ συνιέναι τε πᾶν τὸ Ἀρκαδικόν, καὶ ὃ τι νικῶν ἐν τῷ κοινῷ, τοῦτο κύριον εἶναι καὶ τῶν πόλεων: οἱ δὲ περὶ τὸν Στάσιππον ἔπραττον ἔαν τε κατὰ χώραν τὴν πόλιν καὶ τοῖς πατρίοις νόμοις χρῆσθαι.

Ξεν. ΕΛΛ. 6.5.11: οἱ μὲν οὖν ἄλλοι Ἀρκάδες εἰς Ἀσέαν συνελέγοντο. Ὀρχομενίων δὲ οὐκ ἐθελόντων κοινωνεῖν τοῦ Ἀρκαδικοῦ διὰ τὴν πρὸς Μαντινέας ἔχθραν, ἀλλὰ καὶ δεδεγμένων εἰς τὴν πόλιν τὸ ἐν Κορίνθῳ συνειλεγμένον ξενικόν, οὗ Πολύτροπος ἦρχεν, ἔμενον οἴκοι οἱ Μαντινεῖς τούτων ἐπιμελόμενοι. Ἡραεῖς δὲ καὶ Λεπρεᾶται συνεστρατεύοντο τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐπὶ τοὺς Μαντινέας.

Ξεν. ΕΛΛ. 6.5: [16] καὶ οἱ μὲν δὴ Ἀρκάδες ὁμοῦ ἤδη ἐγενήντην. . . [19] ἐπειδὴ δὲ ἐδεδίπλωτο ἡ φάλαγξ, οὕτως ἔχοντι τῷ ὀπλιτικῷ προελθὼν εἰς τὸ πεδίον ἐξέτεινε πάλιν ἐπ' ἑννέα ἢ δέκα τὸ στράτευμα ἀσπίδων. οἱ μέντοι Μαντινεῖς οὐκέτι ἐξῆσαν: καὶ γὰρ οἱ Ἡλεῖοι συστρατευόμενοι αὐτοῖς ἔπειθον μὴ ποιεῖσθαι μάχην, πρὶν οἱ Θηβαῖοι παραγένοιτο: εὖ δὲ εἰδέναι ἔφασαν ὅτι παρέσοιντο: καὶ γὰρ δέκα τάλαντα δεδανεῖσθαι αὐτοὺς παρὰ σφῶν εἰς τὴν βοήθειαν.

Ξεν. ΕΛΛ. 6.5.22: οἱ δὲ Ἀρκάδες, ἐπεὶ ὁ Ἀγησίλαος ἀπεληλύθει καὶ ἦσθοντο διαλελυμένον αὐτῷ τὸ στράτευμα, αὐτοὶ δὲ ἡθροισμένοι ἐτύγγανον, στρατεύουσιν ἐπὶ τοὺς Ἡραιᾶς, ὅτι τε οὐκ ἠθέλον τοῦ Ἀρκαδικοῦ μετέχειν καὶ ὅτι συνεισεβεβλήκεσαν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων. ἐμβαλόντες δ' ἐνεπίμπρων τε τὰς οἰκίας καὶ ἔκοπτον τὰ δένδρα.

Ξεν. ΕΛΛ. 7.1: [23] ἐγγενόμενος δὲ τις Λυκομήδης Μαντινεὺς, γένει τε οὐδενὸς ἐνδεῆς χρήμασί τε προήκων καὶ ἄλλως φιλότιμος, οὗτος ἐνέπλησε φρονήματος τοὺς Ἀρκάδας, λέγων ὡς μόνοις μὲν αὐτοῖς πατρὶς

Πελοπόννησος εἴη, μόνοι γὰρ αὐτόχθονες ἐν αὐτῇ οἰκοῖεν, πλεῖστον δὲ τῶν Ἑλληνικῶν φύλων τὸ Ἀρκαδικὸν εἴη καὶ σώματα ἐγκρατέστατα ἔχοι. καὶ ἀλκιμωτάτους δὲ αὐτοὺς ἀπεδείκνυε, τεκμήρια παρεχόμενος ὡς ἐπικούρων ὁπότε δεηθεῖεν τινες, οὐδένας ἡροῦντο ἀντ' Ἀρκάδων. ἔτι δὲ οὔτε Λακεδαιμονίους πώποτε ἄνευ σφῶν ἐμβαλεῖν εἰς τὰς Ἀθήνας οὔτε νῦν Θηβαίους ἐλθεῖν ἄνευ Ἀρκάδων εἰς Λακεδαίμονα. [24] ἐὰν οὖν σωφρονήτε, τοῦ ἀκολουθεῖν ὅποι ἂν τις παρακαλῇ φείσεσθε: ὡς πρότερόν τε Λακεδαιμονίους ἀκολουθοῦντες ἐκείνους ἠυζήσατε, νῦν δὲ ἂν Θηβαίοις εἰκῇ ἀκολουθήτε καὶ μὴ κατὰ μέρος ἡγεῖσθαι ἀξιῶτε, ἴσως τάχα τούτους ἄλλους Λακεδαιμονίους εὐρήσετε. οἱ μὲν δὲ Ἀρκάδες ταῦτα ἀκούσαντες ἀνεφυσῶντό τε καὶ ὑπερεφίλουν τὸν Λυκομήδην καὶ μόνον ἄνδρα ἡγοῦντο: ὥστε ἄρχοντας ἔταπτον οὐστινας ἐκεῖνος κελεύοι. καὶ ἐκ τῶν συμβαινόντων δὲ ἔργων ἐμεγαλύνοντο οἱ Ἀρκάδες:

Ξεν. ΕΛΛ. 7.3.1: περὶ μὲν δὴ Φλειασίων, ὡς καὶ πιστοὶ τοῖς φίλοις ἐγένοντο καὶ ἄλκιμοι ἐν τῷ πολέμῳ διετέλεσαν, καὶ ὡς πάντων σπανίζοντες διέμενον ἐν τῇ συμμαχίᾳ, εἴρηται. σχεδὸν δὲ περὶ τοῦτον τὸν χρόνον Αἰνέας Στυμφάλιος, στρατηγὸς τῶν Ἀρκάδων γεγεννημένος, νομίσας οὐκ ἀνεκτῶς ἔχειν τὰ ἐν τῷ Σικυῶνι, ἀναβάς σὺν τῷ ἑαυτοῦ στρατεύματι εἰς τὴν ἀκρόπολιν συγκαλεῖ τῶν Σικυωνίων τῶν τε ἔνδον ὄντων τοὺς κρατίστους καὶ τοὺς ἄνευ δόγματος ἐκπεπτωκότας μετεπέμπετο.

Ξεν. ΕΛΛ. 7.4.33: χρωμένων δὲ τοῖς ἱεροῖς χρήμασι τῶν ἐν τοῖς Ἀρκάσιν ἀρχόντων, καὶ ἀπὸ τούτων τοὺς ἐπαρίτους τρεφόντων, πρῶτοι Μαντινεῖς ἀπεψηφίσαντο μὴ χρῆσθαι τοῖς ἱεροῖς χρήμασι. καὶ αὐτοὶ τὸ γινόμενον μέρος εἰς τοὺς ἐπαρίτους ἐκ τῆς πόλεως ἐκπορίσαντες ἀπέπεμψαν τοῖς ἀρχουσιν. οἱ δὲ ἄρχοντες φάσκοντες αὐτοὺς λυμαίνεσθαι τὸ Ἀρκαδικόν, ἀνεκαλοῦντο εἰς τοὺς μυρίους τοὺς προστάτας αὐτῶν: καὶ ἐπεὶ οὐχ ὑπήκουον, κατεδίκασαν αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐπαρίτους ἔπεμπον ὡς ἄξοντας τοὺς κατακεκριμένους. οἱ μὲν οὖν Μαντινεῖς κλείσαντες τὰς πύλας οὐκ ἐδέχοντο αὐτοὺς εἶσω. [34] ἐκ δὲ τούτου τάχα δὴ καὶ ἄλλοι τινὲς ἔλεγον ἐν τοῖς μυρίοις ὡς οὐ χρὴ τοῖς ἱεροῖς χρήμασι χρῆσθαι οὐδὲ καταλιπεῖν εἰς τὸν αἰεὶ χρόνον τοῖς παισὶν ἔγκλημα τοῦτο πρὸς τοὺς θεοὺς. ὡς δὲ καὶ ἐν τῷ κοινῷ ἀπέδοξε μηκέτι χρῆσθαι τοῖς ἱεροῖς χρήμασι, ταχὺ δὴ οἱ μὲν οὐκ ἂν δυνάμενοι ἄνευ μισθοῦ τῶν ἐπαρίτων εἶναι διεχέοντο, οἱ δὲ δυνάμενοι παρακελευσάμενοι αὐτοῖς καθίσταντο εἰς τοὺς ἐπαρίτους, ὅπως μὴ αὐτοὶ ἐπ' ἐκείνοις, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἐπὶ σφίσιν εἶεν. γνόντες δὲ τῶν ἀρχόντων οἱ διακεχειρικότες τὰ ἱερὰ χρήματα ὅτι εἰ δώσοιεν εὐθύνας, κινδυνεύσοιεν ἀπολέσθαι, πέμπουσιν εἰς Θήβας, καὶ διδάσκουσι τοὺς Θηβαίους ὡς εἰ μὴ στρατεύσειαν, κινδυνεύσοιεν οἱ Ἀρκάδες πάλιν λακωνίσαι. [35] καὶ οἱ μὲν παρεσκευάζοντο ὡς στρατεύσόμενοι: οἱ δὲ τὰ κράτιστα τῇ Πελοποννήσῳ βουλευόμενοι ἔπεισαν τὸ κοινὸν τῶν Ἀρκάδων πέμψαντας πρέσβεις εἰπεῖν τοῖς Θηβαίοις μὴ ἰέναι σὺν ὅλοις εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, εἰ μὴ τι καλοῖεν. καὶ ἅμα μὲν ταῦτα πρὸς τοὺς Θηβαίους ἔλεγον, ἅμα δὲ ἐλογίζοντο ὅτι πολέμου οὐδὲν δέοιτο. τοῦ τε γὰρ ἱεροῦ τοῦ Διὸς προσεστάναι οὐδὲν προσδεῖσθαι ἐνόμιζον, ἀλλ' ἀποδιδόντες ἂν καὶ δικαιότερα καὶ ὁσιώτερα ποιεῖν, καὶ τῷ θεῷ οἶεσθαι μᾶλλον ἂν οὕτω χαρίζεσθαι. βουλομένων δὲ ταῦτα καὶ τῶν Ἡλείων, ἔδοξεν ἀμφοτέροις εἰρήνην ποιήσασθαι: καὶ ἐγένοντο σπονδαί.

Ξεν. ΕΛΛ. 7.5.1: ὡς δὲ ταῦτα ἀπηγγέλη πρὸς τε τὸ κοινὸν τῶν Ἀρκάδων καὶ κατὰ πόλεις, ἐκ τούτου ἀνελογίζοντο Μαντινεῖς τε καὶ τῶν ἄλλων Ἀρκάδων οἱ κηδόμενοι τῆς Πελοποννήσου, ὡσαύτως δὲ καὶ Ἡλεῖοι καὶ Ἀχαιοί, ὅτι οἱ Θηβαῖοι δῆλοι εἶεν βουλόμενοι ὡς ἀσθενεστάτην τὴν Πελοπόννησον εἶναι, ὅπως ὡς ῥᾶστα αὐτὴν καταδουλώσαιντο. [3] ἔπεμπον δὲ καὶ Ἀθήναζε βοηθεῖν κελεύοντες: ἐπορεύθησαν δὲ καὶ εἰς Λακεδαίμονα πρέσβεις ἀπὸ τῶν ἐπαρίτων, παρακαλοῦντες Λακεδαιμονίους, εἰ βούλοιντο κοινῇ διακωλύειν, ἂν τινες ἴωσι καταδουλωσόμενοι τὴν Πελοπόννησον. περὶ μέντοι ἡγεμονίας αὐτόθεν διεπράττοντο ὅπως ἐν τῇ ἑαυτῶν ἕκαστοι ἡγήσονται. 4 ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτ' ἐπράττετο, Ἐπαμεινώνδας ἐξήκει, Βοιωτοὺς ἔχων πάντας καὶ Εὐβοᾶς καὶ Θετταλῶν πολλοὺς παρά τε Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἐναντίων αὐτῷ. Φωκεῖς μέντοι οὐκ ἠκολούθουν, λέγοντες ὅτι συνθήκαι σφίσιν αὐτοῖς εἶεν, εἴ τις ἐπὶ Θήβας ἴοι, βοηθεῖν: ἐπ' ἄλλους δὲ στρατεύειν οὐκ εἶναι ἐν ταῖς συνθήκαις. [5] ὁ μέντοι Ἐπαμεινώνδας ἐλογίζετο καὶ ἐν Πελοποννήσῳ σφίσιν ὑπάρχειν Ἀργείους τε καὶ Μεσσηνίους καὶ Ἀρκάδων τοὺς τὰ σφέτερα φρονοῦντας. ἦσαν δ' οὗτοι Τεγεᾶται καὶ Μεγαλοπολῖται καὶ Ἀσεᾶται καὶ Παλλαντιεῖς, καὶ εἴ τινες δὴ πόλεις διὰ τὸ μικραί τε εἶναι καὶ ἐν μέσαις ταύταις οἰκεῖν ἠναγκάζοντο.

Παυσ. 3.7: [9] Λεωτυχίδης δὲ ἀντὶ Δημαράτου γενόμενος βασιλεὺς μετέσχε μὲν Ἀθηναίοις καὶ Ἀθηναίων τῷ στρατηγῷ Ξανθίππῳ τῷ Ἀρίφρονος τοῦ ἔργου τοῦ πρὸς Μυκάλῃ, ἐστράτευσε δὲ ὕστερον τούτων καὶ ἐπὶ τοὺς Ἀλευάδας ἐς Θεσσαλίαν· καὶ οἱ καταστρέψασθαι Θεσσαλίαν πᾶσαν ἐξὸν ἄτε ἀεὶ νικῶντι ἐν ταῖς μάχαις, δῶρα ἔλαβε παρὰ τῶν Ἀλευαδῶν. [10] ὑπαγόμενος δὲ ἐν Λακεδαιμόνι ἐς δίκην ἔφυγεν ἐθελοντῆς ἐς Τεγέαν. καὶ ὁ μὲν αὐτόθι τὴν Ἀθηνᾶν τὴν Ἀλέαν ἰκέτευε, Λεωτυχίδου δὲ ὁ μὲν παῖς Ζευξίδαμος ζῶντος ἔτι Λεωτυχίδου καὶ οὐ πεφευγότες πω τελευτᾷ νόσω, Ἀρχίδαμος δὲ ὁ Ζευξιδάμου μετὰ Λεωτυχίδην ἀπελθόντα ἐς Τεγέαν ἔσχε τὴν ἀρχήν. οὗτος Ἀρχίδαμος Ἀθηναίοις μάλιστα ἐκάκωσε τὴν χώραν στρατῷ τε ἐσβάλλων ἐς γῆν τὴν Ἀττικὴν ἀνὰ πᾶν ἔτος καὶ ὁπότε ἐσβάλοι διὰ πάσης ἐπεξήει φθειρῶν καὶ Πλαταιέων Ἀθηναίοις ὄντων εὖνων πολιορκία τὸ ἄστυ εἶλεν.

Παυσ. 3.11.7: Λακεδαιμόνιοι δὲ—οὐ γὰρ εἶχον ἀνηκῶς ὦν Τισαμενῶ προεῖπεν ἢ Πυθία—πείθουσι μετοικήσαντα ἐξ Ἡλίδος μαντεύεσθαι Σπαρτιατῶν τῷ κοινῷ· καὶ σφισιν ὁ Τισαμενὸς ἀγῶνας πολέμου πέντε ἐνίκησε, πρῶτον μὲν Πλαταιᾶσιν ἐναντία Περσῶν, δευτέρον δὲ ἐν Τεγέα πρὸς Τεγεάτας καὶ Ἀργεῖους μάχης Λακεδαιμονίους συνεστώσης, ἐπὶ τούτοις δὲ ἐν Διπαιεῦσιν Ἀρκάδων πάντων πλὴν Μαντινέων ἀντιτεταγμένων· οἱ δὲ Διπαιεῖς ἐν τῇ Μαιναλίᾳ πόλισμα Ἀρκάδων ἦσαν.

Παυσ. 4.22: [6] ἐπανιόντα δὲ τὸν οἰκέτην λοχῶσιν ἄνδρες τῶν Ἀρκάδων διάφοροι καὶ πρότερον τῷ Ἀριστοκράτει, σχόντες δὲ τι καὶ ὑποπτον τότε ἐς αὐτόν. λοχήσαντες δὲ τὸν οἰκέτην ἐπανάγουσιν ἐς τοὺς Ἀρκάδας καὶ ἐπεδείκνυσιν ἐς τὸν δῆμον τὰ ἀντεπεσταλμένα ἐκ Λακεδαιμόνος· ἐπέστελλε δὲ ὁ Ἀνάξανδρος, φυγὴν τε αὐτῷ τὴν πρότερον ἀπὸ τῆς Μεγάλης τάφρου φάμενος οὐκ ἀνόνητον ἐκ Λακεδαιμονίων γενέσθαι, προσέεσθαι δὲ οἱ χάριν καὶ τῶν ἐν τῷ παρόντι μνημάτων. [7] ὥς δὲ ἀπηγγέλθη ταῦτα ἐς ἅπαντας, αὐτοὶ τε τὸν Ἀριστοκράτην ἔβαλλον οἱ Ἀρκάδες καὶ τοῖς Μεσσηνίοις διεκελεύοντο· οἱ δὲ ἐς τὸν Ἀριστομένην ἀπέβλεπον. καὶ ὁ μὲν ἐς τὴν γῆν ἀφορῶν ἔκλειεν· τὸν δὲ Ἀριστοκράτην οἱ Ἀρκάδες καταλιθώσαντες τὸν μὲν τῶν ὄρων ἐκτὸς ἐκβάλλουσιν ἄταφον, στήλην δὲ ἀνέθεσαν ἐς τὸ τέμενος τοῦ Λυκαίου λέγουσαν

πάντως ὁ χρόνος εὔρε δίκην ἀδίκῃ βασιλῇ, “εὔρε δὲ Μεσσήνης σὺν Διὶ τὸν προδότην

ρήιδίως· χαλεπὸν δὲ λαθεῖν θεὸν ἄνδρ’ ἐπίορκον.

χαῖρε Ζεῦ βασιλεῦ, καὶ σάω Ἀρκαδίαν.”

Παυσ. 6.8: [2] ἐς δὲ πύκτην ἄνδρα, γένος μὲν Ἀρκάδα ἐκ Παρρασίων, Δάμαρχον δὲ ὄνομα, οὗ μοι πιστὰ ἦν πέρα γε τῆς ἐν Ὀλυμπίᾳ νίκης ὅποσα ἄλλα ἀνδρῶν ἀλαζόνων ἐστὶν εἰρημένα, ὥς ἐξ ἀνθρώπου μεταβάλοι τὸ εἶδος ἐς λύκον ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ Λυκαίου Διός, καὶ ὥς ὕστερον τούτων ἔτει δεκάτῳ γένοιτο αὖθις ἄνθρωπος. οὐ μὴν οὐδὲ ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων λέγεσθαι μοι τοῦτο ἐφαίνετο ἐς αὐτόν, ἐλέγετο γὰρ ἂν καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ· ἔχει γὰρ δὴ οὕτως· “υἱὸς Δινύτα Δάμαρχος τάνδ’ ἀνέθηκεν εἰκόν’ ἀπ’ Ἀρκαδίας Παρράσιος γενεάν.” τοῦτο μὲν δὴ ἐς τοσοῦτο πεποιήται·

Παυσ. 6.12: [8] Ἀγησάρχον δὲ τὸν Αἰμοστράτου Τριταϊέα κρατῆσαι μὲν πύκτας ἄνδρας ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ Νεμέᾳ τε καὶ Πυθοῖ καὶ ἐν Ἰσθμῷ μαρτυρεῖ τὸ ἐλεγείον, Ἀρκάδας δὲ τοὺς Τριταϊεῖς εἶναι τοῦ ἐλεγείου λέγοντος οὐκ ἀληθεύοντα εὕρισκον. πόλεων γὰρ τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ ταῖς μὲν ἐπειλημμέναις δόξης οὐδὲ τὰ ἐς τοὺς οἰκιστάς ἐστιν ἄγνωστα, τὰς δὲ ἐξ ἀρχῆς τε ὑπὸ ἀσθενείας ἀφανεστέρας καὶ δι’ αὐτὸ ἀνοικισθείσας ἐς Μεγάλην πόλιν, οὐ περιέχει σφᾶς γενόμενον τότε ὑπὸ τε τοῦ Ἀρκάδων κοινοῦ δόγμα; [9] οὐδέ τινα ἔστιν ἐν Ἑλλήσι Τρίτειαν πόλιν ἄλλην γε ἢ τὴν Ἀχαιῶν εὐρεῖν. τηνικαῦτα γοῦν ἐς Ἀρκάδας ἡγοῖτο ἂν τις συντελέσαι τοὺς Τριταϊεῖς, καθὰ καὶ νῦν ἔτι Ἀρκάδων αὐτῶν εἰσιν οἱ ἐς τὸ Ἀργολικὸν τελοῦντες. τοῦ Ἀγησάρχου δὲ ἐστὶν ἡ εἰκὼν τέχνη τῶν Πολυκλέους παιδῶν. τούτων μὲν δὴ ποιησόμεθα μνήμην καὶ ἐν τοῖς ὑστέροις τοῦ λόγου·

Παυσ. 8.3.6: ἐπὶ δὲ τῷ γένει παντὶ τῷ ἄρσενι θυγάτηρ Λυκάονι ἐγένετο Καλλιστώ. ταύτῃ τῇ Καλλιστοῖ—λέγω δὲ τὰ λεγόμενα ὑπὸ Ἑλλήνων—συνεγένετο ἐρασθεὶς Ζεὺς· Ἥρα δὲ ὥς ἐφώρασεν, ἐποίησεν ἄρκτον τὴν Καλλιστῶ, Ἄρτεμις δὲ ἐς χάριν τῆς Ἥρας κατετόξευσεν αὐτήν. καὶ ὁ Ζεὺς Ἑρμῇ πέμπει σῶσαι τὸν παῖδά οἱ προστάξας, ὃν ἐν τῇ γαστρὶ εἶχεν ἡ Καλλιστώ·

Παυσ. 8.18: [4] τὸ δὲ ὕδωρ τὸ ἀπὸ τοῦ κρημνοῦ τοῦ παρὰ τὴν Νώνακριν στάζον ἐσπίπτει μὲν πρῶτον ἐς πέτραν ὑψηλὴν, διεξελθὼν δὲ διὰ τῆς πέτρας ἐς τὸν Κρᾶθιν ποταμὸν κάτεισι: θάνατον δὲ τὸ ὕδωρ φέρει τοῦτο καὶ ἀνθρώπων καὶ ἄλλω ζῳῷ παντί. λέγεται δὲ ὅτι γένοιτό ποτε ὄλεθρος ἀπ’ αὐτοῦ καὶ αἰξίν, αἱ τοῦ ὕδατος ἔπιον πρῶτον: χρόνῳ δὲ ὕστερον ἐγνώσθη καὶ εἰ δὴ τι ἄλλο πρόσσεσι τῷ ὕδατι τῶν ἐς θαῦμα ἠκόντων. [5] ὕαλος μὲν γε καὶ κρύσταλλος καὶ μόρρια καὶ ὅσα ἐστὶν ἀνθρώποις ἄλλα λίθου ποιούμενα καὶ τῶν σκευῶν τὰ κεραμεῖα, τὰ μὲν ὑπὸ τῆς Στυγὸς τοῦ ὕδατος ῥήγνυται: κεράτινα δὲ καὶ ὀστέινα σίδηρός τε καὶ χαλκός, ἔτι δὲ μόλιβδος τε καὶ κασσίτερος καὶ ἄργυρος καὶ τὸ ἤλεκτρον ὑπὸ τούτου σήπεται τοῦ ὕδατος. τὸ δὲ αὐτὸ ἐν μετάλλοις τοῖς πᾶσι καὶ ὁ χρυσὸς πέπονθε: καίτοι γε καθαρεύειν γε τὸν χρυσὸν ἀπὸ τοῦ ἰοῦ ἢ τε ποιήτρια μάρτυς ἐστὶν ἡ Λεσβία καὶ αὐτὸς ὁ χρυσὸς ἐπιδείκνυσιν.

Παυσ. 8.27: ἡ δὲ Μεγάλῃ πόλις νεωτάτῃ πόλεων ἐστὶν οὐ τῶν Ἀρκαδικῶν μόνον ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν Ἑλλήσιν, πλὴν ὅσων κατὰ συμφορὰν ἀρχῆς τῆς Ῥωμαίων μεταβεβήκασιν οἰκήτορες: συνῆλθον δὲ ὑπὲρ ἰσχύος ἐς αὐτὴν οἱ Ἀρκάδες, ἅτε καὶ Ἀργεῖους ἐπιστάμενοι τὰ μὲν ἔτι παλαιότερα μόνον οὐ κατὰ μίαν ἡμέραν ἐκάστην κινδυνεύοντας ὑπὸ Λακεδαιμονίων παραστῆναι τῷ πολέμῳ, ἐπειδὴ δὲ ἀνθρώπων πλήθει τὸ Ἄργος ἐπηύξησαν καταλύσαντες Τίρυνθα καὶ Ὑσιὰς τε καὶ Ὀρνεὰς καὶ Μυκήνας καὶ Μίδειαν καὶ εἰ δὴ τι ἄλλο πόλισμα οὐκ ἀξιόλογον ἐν τῇ Ἀργολίδι ἦν, τὰ τε ἀπὸ Λακεδαιμονίων ἀδεέστερα τοῖς Ἀργείοις ὑπάρξαντα καὶ ἅμα ἐς τοὺς περιόικους ἰσχὺν γενομένην αὐτοῖς. [2] γνῶμη μὲν τοιαύτῃ συνωκίζοντο οἱ Ἀρκάδες, τῆς πόλεως δὲ οἰκιστὴς Ἐπαμινώνδας ὁ Θηβαῖος σὺν τῷ δικαίῳ καλοῖτο ἄν: τοὺς τε γὰρ Ἀρκάδας οὗτος ἦν ὁ ἐπεγεῖρας ἐς τὸν συνοικισμὸν Θηβαίων τε χιλίους λογάδας καὶ Παμμένην ἀπέστειλεν ἡγεμόνα ἀμύνειν τοῖς Ἀρκάσιν, εἰ κωλύειν πειρῶνται οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸν οἰκισμόν. ἡρέθησαν δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων οἰκισταὶ Λυκομήδης καὶ Ὀπολέας καὶ Τίμων τε καὶ Πρόξενος, οὗτοι μὲν ἐκ Τεγέας, Λυκομήδης δὲ καὶ Ὀπολέας Μαντινεῖς, Κλειτορίων δὲ Κλεόλαος καὶ Ἀκρίφιος, Εὐκαμπίδας δὲ καὶ Ἰερώνυμος ἐκ Μαινάλου, Παρρασίων δὲ Ποσειδάωνος τε καὶ Θεόξενος. [3] πόλεις δὲ τοσαύτῃς ἦσαν ὁπόσας ὑπὸ τε προθυμίας καὶ διὰ τὸ ἔχθος τὸ Λακεδαιμονίων πατρίδας σφίσιν οὕσας ἐκλιπεῖν ἐπειθοντο οἱ Ἀρκάδες, Ἀλέα Παλλάντιον Εὐταΐα Σουμάτειον Ἀσέα Περαιθεῖς Ἐλισσών Ὀρεσθάσιον Δίπαια Λύκαια: ταύτας μὲν ἐκ Μαινάλου: ἐκ δὲ Εὐτρησίων Τρικόλωνοι καὶ Ζοῖτιον καὶ Χαρισία καὶ Πτολέδεσμα καὶ Κναῦσον καὶ Παρώρεια: [4] παρὰ δὲ Αἰγυτῶν Αἴγυς καὶ Σκιρτώνιον καὶ Μαλέα καὶ Κρῶμοι καὶ Βλένινα καὶ Λεῦκτρον: Παρρασίων δὲ Λυκοσουρεῖς Ὠκνεῖς Τραπεζούντιοι Προσεῖς Ἀκακήσιον Ἀκόντιον Μακαρία Δασέα: ἐκ δὲ Κυνοουραίων τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ Γόρτυς καὶ Θεισόα ἡ πρὸς Λυκαίῳ καὶ Λυκαῖαται καὶ Ἀλιφῆρα: ἐκ δὲ τῶν συντελούντων ἐς Ὀρχομενὸν Θεισόα Μεθύδριον Τεῦθις: προσεγένετο δὲ καὶ Τρίπολις ὀνομαζομένη, Καλλία καὶ Δίποινα καὶ Νώνακρις. [5] τὸ μὲν δὴ ἄλλο Ἀρκαδικὸν οὔτε τι παρέλυσεν τοῦ κοινοῦ δόγματος καὶ συνελέγοντο ἐς τὴν Μεγάλην πόλιν σπουδῇ: Λυκαῖαται δὲ καὶ Τρικόλωνεῖς καὶ Λυκοσουρεῖς τε καὶ Τραπεζούντιοι μετεβάλλοντο Ἀρκάδων μόνοι, καί—οὐ γὰρ συνεχώρουν ἔτι τὰ ἄσπετα τὰ ἀρχαῖα ἐκλιπεῖν— οἱ μὲν αὐτῶν καὶ ἄκοντες ἀνάγκῃ κατήγοντο ἐς τὴν Μεγάλην πόλιν, Τραπεζούντιοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου [6] τὸ παράπαν ἐξεχώρησαν, ὅσοι γε αὐτῶν ἐλείφθησαν καὶ μὴ σφᾶς ὑπὸ τοῦ θυμοῦ παραυτίκα διεχρήσαντο οἱ Ἀρκάδες: τοὺς δὲ αὐτῶν ἀνασωθέντας ἀναπλεύσαντας ναυσὶν ἐς τὸν Πόντον συνοίκους ἐδέξαντο μητροπολίτας τ’ ὄντας καὶ ὁμωνύμους οἱ Τραπεζούντα ἔχοντες τὴν ἐν τῷ Εὐξείνῳ. Λυκοσουρεῖσι δὲ καὶ ἀπειθήσασιν ἐγένετο ὁμως παρὰ τῶν Ἀρκάδων αἰδῶς Δήμητρός τε ἕνεκα καὶ Δεσποίνης ἐλθοῦσιν ἐς τὸ ἱερόν. [7] τῶν δὲ ἄλλων τῶν κατειλεγμένων πόλεων αἱ μὲν ἐς ἅπαν εἰσὶν ἐφ’ ἡμῶν ἔρημοι, τὰς δὲ ἔχουσιν οἱ Μεγαλοπολῖται κώμας, Γόρτυνα Διποῖνας Θεισῶνα τὴν πρὸς Ὀρχομενῷ Μεθύδριον Τεῦθιν Καλλιὰς Ἐλισσόντα: μόνῃ δὲ ἐξ αὐτῶν Παλλάντιον ἔμελλεν ἄρα ἡπιωτέρου πειρᾶσθαι καὶ τότε τοῦ δαίμονος. τοῖς δὲ Ἀλιφηρεῦσι παραμειμένηκεν ἐξ ἀρχῆς πόλιν σφᾶς καὶ ἐς τόδε νομίζεσθαι. [8] συνωκίσθη δὲ ἡ Μεγάλῃ πόλις ἐνιαυτῷ τε τῷ αὐτῷ καὶ μηνί τε ὀλίγοις ὕστερον ἢ τὸ πταῖσμα ἐγένετο Λακεδαιμονίων τὸ ἐν Λεύκτροις, Φρασικλείδου μὲν Ἀθήνησιν ἄρχοντας, δευτέρῳ δὲ ἔτει τῆς ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος καὶ δευτέρας, ἦν Δάμων Θούριος ἐνὶ στάδιον. [9] Μεγαλοπολίταις δὲ ἐς τὴν Θηβαίων συμμαχίαν ἐγγραφεῖσιν ἀπὸ Λακεδαιμονίων δεῖμα ἦν οὐδέν. ὥς δὲ ἐς τὸν πόλεμον τὸν ἱερόν ὀνομασθέντα οἱ Θηβαῖοι κατέστησαν καὶ αὐτοῖς ἐπέκειντο οἱ Φωκεῖς, τὴν τε ὁμορον τῇ Βοιωτῶν ἔχοντες καὶ ὄντες οὐκ ἀδύνατοι χρήμασιν ἅτε τὸ ἱερόν τὸ ἐν Δελφοῖς κατειληφότες,

Παυσ. 8.33.1: εἰ δὲ ἡ Μεγάλῃ πόλις προθυμία τε τῇ πάσῃ συνοικισθεῖσα ὑπὸ Ἀρκάδων καὶ ἐπὶ μεγίσταις τῶν Ἑλλήνων ἐλπίσιν ἐς αὐτὴν κόσμον τὸν ἅπαντα καὶ εὐδαιμονίαν τὴν ἀρχαίαν ἀφήρηται καὶ τὰ πολλὰ ἐστὶν αὐτῆς ἐρείπια ἐφ’ ἡμῶν, θαῦμα οὐδὲν ἐποίησάμην, εἰδὼς τὸ δαιμόνιον νεώτερα ἀεὶ τινα ἐθέλον ἐργάζεσθαι,

καὶ ὁμοίως τὰ πάντα τὰ τε ἐχυρὰ καὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ γινόμενά τε καὶ ὅποσα ἀπόλλυνται μεταβάλλουσιν τὴν τύχην, καὶ ὅπως ἂν αὐτῇ παριστῇται μετὰ ἰσχυρᾶς ἀνάγκης ἄγουσαν.

Παυσ. 8.36.8: ἐν δὲ τοῖς κατὰ μεσημβρίαν τοῦ ὄρους Σουμητῖα ὤκιστο. ἐν τούτῳ δὲ εἰσι τῷ ὄρει καὶ αἱ καλούμεναι Τρίοδοι, καὶ τὰ ὅστ' Ἀρκάδος τοῦ Καλλιστοῦς ἀνείλοντο ἐντεῦθεν κατὰ τὸ ἐκ Δελφῶν μάντευμα οἱ Μαντινεῖς. λείπεται δὲ καὶ αὐτῆς ἔτι ἐρείπια Μαινάλου, ναοῦ τε σημεῖα Ἀθηνᾶς καὶ στάδιον ἐς ἀθλητῶν ἀγῶνα καὶ τὸ ἕτερον αὐτῶν ἐς ἵππων δρόμον· τὸ δὲ ὄρος τὸ Μαινάλιον ἱερὸν μάλιστα εἶναι Πανὸς νομίζουσιν, ὥστε οἱ περὶ αὐτὸ καὶ ἐπακροᾶσθαι συρίζοντος τοῦ Πανὸς λέγουσι

Παυσ. 9.15: [6] τῷ δὲ ἀνδριάντι τοῦ Ἐπαμινώνδου καὶ ἐλεγεία ἔπεστιν ἄλλα τε ἐς αὐτὸν λέγοντα καὶ ὅτι Μεσσηνίας γένοιτο οἰκιστῆς καὶ τοῖς Ἑλλήσιν ὑπάρξειεν ἐλευθερία δι' αὐτοῦ. καὶ οὕτως ἔχει τὰ ἐλεγεία: «ἡμετέραις βουλαῖς Σπάρτη μὲν ἐκείρατο δόξαν,

Πλουτ. ΗΘ. 1126c: Πλάτων δὲ τῶν ἐταίρων ἐξαπέστειλεν Ἀρκάσι μὲν Ἀριστώνυμον διακοσμήσοντα τὴν πολιτείαν, Ἡλείους δὲ Φορμίωνα, Μενέδημον δὲ Πυρραίοις. Εὐδοξος δὲ Κνιδίους καὶ Ἀριστοτέλους Σταγειρίταις, Πλάτωνος ὄντες συνήθεις, νόμους ἔγραψαν· παρὰ δὲ Ξενοκράτους Ἀλέξανδρος ὑποθήκας ἤτησε περὶ βασιλείας· ὁ δὲ πεμφθεὶς πρὸς Ἀλέξανδρον ὑπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατοικούντων Ἑλλήνων καὶ μάλιστα διακαύσας καὶ παροξύνας ἄψασθαι τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους πολέμου Δήλιος ἦν Ἐφέσιος, ἐταῖρος Πλάτωνος. Ζήνων τοῖνυν ὁ Παρμενίδου γνώριμος ἐπιθέμενος Δημῶνι τῷ τυράννῳ καὶ δυστυχήσας περὶ τὴν πρᾶξιν ἐν πυρὶ τὸν Παρμενίδου λόγον ὥσπερ χρυσὸν ἀκήρατον καὶ δόκιμον παρέσχε, καὶ ἀπέδειξε ἔργοις ὅτι τὸ αἰσχρὸν ἀνδρὶ μεγάλῳ φοβερόν ἐστιν, ἀληθὸν δὲ παῖδες καὶ γυναῖκα καὶ γυναικῶν ψυχὰς ἔχοντες ἄνδρες δεδίασι· τὴν γὰρ γλῶτταν αὐτοῦ διατραγῶν τῷ τυράννῳ προσέπτυσεν.

Πλουτ. Πελ. 24: [4] καὶ γὰρ Ἀργεῖοι καὶ Ἡλεῖοι καὶ Ἀρκάδες ἐν τοῖς συνεδρίοις ἐρίζοντες καὶ διαφερόμενοι πρὸς τοὺς Θηβαίους ὑπὲρ ἡγεμονίας, ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀγώνων καὶ παρὰ τὰ δεινὰ τοῖς ἐκείνων αὐθαρέτως πειθόμενοι στρατηγοῖς ἠκολούθουν. [5] ἐν ἐκείνῃ τῇ στρατείᾳ πᾶσαν μὲν Ἀρκαδίαν εἰς μίαν δύναμιν συνέστησαν, τὴν δὲ Μεσσηνίαν χώραν νεμομένων Σπαρτιατῶν ἀποτεμόμενοι τοὺς παλαιούς Μεσσηνίους ἐκάλουν καὶ κατήγον Ἰθώμην συνοικίσαντες, ἀπιόντες δὲ ἐπ' οἴκου διὰ Κεγχρεῶν Ἀθηναίους ἐνίκων ἐπιχειροῦντας ἀψιμαχεῖν περὶ τὰ στενὰ καὶ κωλύειν τὴν πορείαν.

Πλουτ. Αἴτια Ἑλληνικά 5: Τίνες οἱ παρ' Ἀρκάσι καὶ Λακεδαιμονίοις χρηστοί;

Λακεδαιμόνιοι Τεγεάταις διαλλαγέστες ἐποίησαντο συνθήκας καὶ στήλην ἐπ' Ἀλφειῷ κοινὴν ἀνέστησαν, ἐν ᾗ μετὰ τῶν ἄλλων γέγραπται Μεσσηνίους ἐκβαλεῖν ἐκ τῆς χώρας καὶ μὴ ἐξεῖναι »χρηστούς« ποιεῖν. Ἐξηγούμενος οὖν ὁ Ἀριστοτέλης. Τοῦτό φησι δύνασθαι τὸ μὴ ἀποκτινύναι βοήθειαν χάριν τοῖς λακωνίζουσι τῶν Τεγεατῶν.

Πολ. 2.56.6: βουλόμενος δὴ διασαφεῖν τὴν ὁμότητα τὴν Ἀντιγόνου καὶ Μακεδόνων, ἅμα δὲ τούτοις τὴν Ἀράτου καὶ τῶν Ἀχαιῶν, φησὶ τοὺς Μαντινεῖς γενομένους ὑποχειρίους μεγάλοις περιπεσεῖν ἀτυχήμασι, καὶ τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ μεγίστην πόλιν τῶν κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν τηλικαύταις παλαιῶσαι συμφοραῖς ὥστε πάντας εἰς ἐπίστασιν καὶ δάκρυα τοὺς Ἑλλήνας ἀγαγεῖν.

Πολ. 4.33.9: ἐπὶ τοσοῦτο διέσπευσαν Μεγαλοπολίται καὶ πάντες οἱ κοινωνοῦντες Ἀρκάδων τῆς αὐτῶν συμμαχίας ὥστε Μεσσηνίους μὲν ὑπὸ τῶν συμμάχων προσδεχθῆναι καὶ μετασχεῖν τῶν ὄρκων καὶ διαλύσεων, Λακεδαιμονίους δὲ μόνους ἐκσπόνδους γενέσθαι τῶν Ἑλλήνων.

Πολ. 4.27: [4] Λακεδαιμόνιοι τὴν Καδμεῖαν Φοιβίδου παρασπονδήσαντος τὸν μὲν αἴτιον ἐζημίωσαν, τὴν δὲ φρουρὰν οὐκ ἐξήγαγον, ὥσπερ λυομένης τῆς ἀδικίας διὰ τῆς τοῦ πράξαντος βλάβης, παρὸν τάναντία ποιεῖν· τοῦτο γὰρ διέφερε τοῖς Θηβαίοις. [5] πάλιν ἐκήρυττον ἀφιέντες τὰς πόλεις ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμους κατὰ τὴν ἐπ' Ἀνταλκίδου γενομένην εἰρήνην, τοὺς δ' ἄρμοστὰς οὐκ ἐξῆγον ἐκ τῶν πόλεων. [6] Μαντινεῖς φίλους ὄντας καὶ συμμάχους ἀναστάτους ποιήσαντες οὐκ ἔφασαν ἀδικεῖν, ἐκ μιᾶς πόλεως εἰς πλείους αὐτοὺς διοικίσαντες,

Στρ. 8.3.2.: Ἥλις δὲ ἡ νῦν πόλις οὕτω ἔκτιστο καθ' Ὅμηρον, ἀλλ' ἡ χώρα κωμηδὸν ὤκειτο: ἐκαλεῖτο δὲ κοίλη Ἥλις ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος: τοιαύτη γὰρ ἦν ἡ πλείστη καὶ ἀρίστη: ὁψὲ δὲ ποτε συνῆλθον εἰς τὴν νῦν πόλιν Ἥλιν, μετὰ τὰ Περσικά, ἐκ πολλῶν δήμων. σχεδὸν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους τόπους τοὺς κατὰ Πελοπόννησον πλήν ὀλίγων, οὓς κατέλεξεν ὁ ποιητής, οὐ πόλεις ἀλλὰ χώρας νομίζειν δεῖ, συστήματα δήμων ἔχουσιν ἐκάστην πλείω, ἐξ ὧν ὕστερον αἱ γνωριζόμεναι πόλεις συνωκίσθησαν, οἷον τῆς Ἀρκαδίας Μαντίνεια μὲν ἐκ πέντε δήμων ὑπ' Ἀργείων συνωκίσθη, Τεγέα δ' ἐξ ἑννέα, ἐκ τοσούτων δὲ καὶ Ἡραία ὑπὸ Κλεομβρότου ἢ ὑπὸ Κλεωνύμου: ὥς δ' αὖτως Αἴγιον ἐξ ἐπτὰ ἢ ὀκτὼ δήμων συνεπολίσθη, Πάτραι δὲ ἐξ ἐπτὰ, Δύμη δὲ ἐξ ὀκτὼ: οὕτω δὲ καὶ ἡ Ἥλις ἐκ τῶν περιοικίδων συνεπολίσθη: μία τούτων προσκτις ... Ἀγριάδες. ῥεῖ δὲ διὰ τῆς πόλεως ὁ Πηνειὸς ποταμὸς παρὰ τὸ γυμνάσιον αὐτῆς: ἔπραξάν τε τοῦτο Ἠλεῖοι χρόνοις ὕστερον πολλοῖς τῆς εἰς αὐτοὺς μεταστάσεως τῶν χωρίων τῶν ὑπὸ τῷ Νέστορι.

Συντομογραφίες

AC	L' Antiquité Classique
AJP	The American Journal of Philology
AnnPisa	Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa.
ANSMN	American Numismatic Society Museum Notes
ASCSA	The Journal of the American School of Classical Studies at Athens
BSA	The Annual of the British School at Athens
CAH	The Cambridge Ancient History
CCJ	The Cambridge Classical Journal
CPh	Classical Philology
CQ	Classical Quarterly
CR	Classical Review
EchCl	Echos du monde classique
JHS	Journal of Hellenic Studies
JSSS	Journal of Social Science Studies
Klio	Klio. Beiträge zur Alten Geschichte
LGPN	Lexicon of Greek Personal Names
RE	Real Encyclopadie

Βιβλιογραφία

Αρχαίες πηγές

1. Αθηναγόρας, *Πρεσβεία περί χριστιανών*
2. Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*
3. Αιλιανός, *Ποικίλη Ιστορία*
4. [Αριστοτέλης], *Αθηναίων Πολιτεία*
5. Αριστοτέλης, *Πολιτικά*
6. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*
7. Διόδωρος Σικελιώτης, *Βιβλιοθήκη Ιστορική*
8. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*
9. Ησίοδος, *Θεογονία*
10. Ξενοφών, *Ελληνικά*
11. Θουκυδίδης, *Ιστορία*
12. Ισοκράτης, *Πανηγυρικός*
13. Ισοκράτης, *Περί Ειρήνης*
14. Ισοκράτης, *Πλαταϊκός*
15. Καλλίμαχος, *Ύμνοι: Εἰς Δία*
16. Κικέρων, *De Natura Deorum*
17. Όμηρος, *Ιλιάδα*
18. Όμηρος, *Οδύσσεια*
19. Πausανίας, *Λακωνικά, Ηλιακά, Αρκαδικά, Βοιωτικά*
20. Πλάτων, *επιστολαί*
21. Πλάτων, *Νόμοι*
22. Πλάτων, *Συμπόσιον*
23. Πλούταρχος, *Αίτια Ελληνικά*
24. Πλούταρχος, *Βίος Θεμιστοκλή*
25. Πλούταρχος, *Ηθικά*
26. Πολύβιος, *Ιστορίαι*

Διαδικτυογραφία (ανακτήθηκε 17/6/2018)

<http://anemi.lib.uoc.gr/?lang=el>

<http://arcadia.ceid.upatras.gr/pausanias/home.php>

<https://chs.harvard.edu/CHS/>

<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/tekmiria/index>

<http://epigraphy.packhum.org/allregions>

<https://ikee.lib.auth.gr/collection/Theses?ln=el>

http://opac.seab.gr/search~S6*gre

<https://www.didaktorika.gr/eadd/>

<http://www.eie.gr/>

<http://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>

<http://www.lgpn.ox.ac.uk/>

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

<http://www.princeton.edu/~pswpc/pdfs/mayor/051101.pdf>

Νεώτερη βιβλιογραφία

1. Adcock/ Mosley, 1975, *Diplomacy in Ancient Greece (Aspects Of Greek And Roman Life)*, London.
2. Αλεξοπούλου, Γ., 2009, Συμβολή στην αρχαιολογία και τοπογραφία της Αζανίας (Βόρειας Αρκαδίας), Επαρχία Καλαβρύτων, Πάτρα.
3. Amit, M, 1973, *Great and Small Poleis: a Study in the Relations between the Great Powers and the Small Cities in Ancient Greece*, Brussels.
4. Andrewes, A., 1952, "Sparta and Arcadia in the early fifth century B.C.", *The Phoenix* 6, 1-5.
5. Ανδριάς, Ζ., 2008, Οι υπόστυλες αίθουσες στον ελλαδικό χώρο (ως την ελληνιστική περίοδο), Θεσσαλονίκη.
<http://ikee.lib.auth.gr/record/112896/files/%CE%B7%20%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1.pdf> (ανακτήθηκε 17/6/2018)
6. Asheri/ Lloyd, 2010, *Ηροδότου Ιστορίαι*, μτφρ. Δημήτρης Σκουρέλλος, επιμ. Αντώνης Ρεγκάκος, Τόμος 1, Βιβλία Α-Β, Θεσσαλονίκη.
7. Barker, E., 2007, *Ο Πολιτικός Στοχασμός στην Αρχαία Ελλάδα: ο Πλάτων και οι καταβολές του*, μτφρ. Κολιόπουλος Κ., επιστημονική επιμέλεια: Παπαγιαννόπουλος Ηλ., επιμέλεια μετάφρασης: Κωτούλα/Παπαγιαννόπουλος, Αθήνα.
8. Baslez, M.F., 2014, *Πολιτική Ιστορία του Αρχαίου Ελληνικού Κόσμου*, μτφρ. Μαίρη Στεφάνου, Αθήνα.
9. Bather, A.G., 1892-93, "The Development of the Plan of the Thersilion", *JHS* 13, 328-337.
10. Beck, H., 1997a, *Polis und Koinon: Untersuchungen zur Geschichte und Struktur der griechischen Bundesstaaten*, Stuttgart.
11. Beck, H. 1997b, "Das Attentat auf Lykomedes von Mantinea," *TEKMHPIA* 3, 1–5.
12. Beck, H., 2000, "Thebes, the Boiotian League, and the Rise of Federalism in Fourth Century Greece," στο P. A. Bernardini (ed.), 2000, *Presenza e funzione della città di Tebe nella cultura greca*, Pisa and Rome, 331–344.
13. Beck, H., 2001, " 'The Laws of the Fathers' versus 'the Laws of the League': Xenophon on Federalism," *CPh* 96, 355–375.

14. Benson, E.F., 1892-93, "The Thersilion at Megalopolis", JHS 13, 319-327.
15. Bergese, L.B., 1995, *Tra Ethne e Poleis: Pagine di storia* Arcade, Pisa.
16. Birgalias, N., 2003, "The Peloponnesian League as a Political Organisation", στο Kostas Buraselis/Kleanthis Zoumboulakis (επιμ.), 2003, *The Idea of European Community in History*, Athens, 19-26.
17. Borecký, B., 1965, *Survivals of some Tribal Ideas in Classical Greek*, Prague.
18. Borgeaud, Ph., 1988, *The Cult of Pan in Ancient Greece*, trans. by K. Atlass and J.Redfield, Chicago/London.
19. Bremmer, J., 2007, *The strange World of human sacrifice*, Peeters, Leuven.
20. Brock/Hodkinson, 2000, *Alternative to Athens: Varieties of Political Organization and Community in Ancient Greece*, New York.
21. Buckler, J., 1980, *The Theban Hegemony, 371–362 BC*, Cambridge.
22. Buckler, J., 2003, *Aegean Greece in the Fourth Century BC*, Leiden.
23. Buckler/Beck, 2008, *Central Greece and the Politics of Power in the Fourth Century BC*, Cambridge.
24. Burkert, W., 2011, *Homo Necans: Ανθρωπολογική προσέγγιση στη θυσιαστήρια τελετουργία και τους μύθους της Αρχαίας Ελλάδας*, μτφρ. Βάϊος Λιάπης, ΜΙΕΤ.
25. Burkert, W., 1993, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία, Αρχαϊκή και Κλασική Εποχή*, μτφρ. Νικ. Μπεζεντάκος-Αφροδίτη Αβαριανού, Φιλολογική επιμέλεια Νικ. Μπεζεντάκος, εκδ. Καρδαμίτσα.
26. Bury, J.B., 1898, "The Double City of Megalopolis", JHS 18, 1898, 15-22.
27. Bury/Meiggs, 2011, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας μέχρι το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, μτφρ. Κ. Μπουραζέλης, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα.
28. Cartledge, P., 1987, *Agesilaos and the crisis of Sparta*, London.
29. Cartledge, P., 2002, *Sparta and Lakonia: A regional history 1300–362 BC*, London.
30. Cartledge, P., 2004a, *Οι Σπαρτιάτες: μία επική ιστορία*, μτφρ. Άγγελος Φιλιππάτος, Αθήνα.
31. Cartledge, P., 2004b, *Το μεγαλείο της Σπάρτης-Σπαρτιατικοί στοχασμοί*, μτφρ. Θεοδώρα Δαρβίρη, επιμ. Κατερίνα Νικολοπούλου, Αθήνα.
32. Cary, M., 1922, "Notes on the ἀριστεία of Thebes", JHS 42, Part 2, 184-191.
33. Cawkwell, G., 1976, "Agesilaus and Sparta", στο CQ, Vol. 26, No.1, 62-84.
34. Cawkwell, G., 1993, "Sparta and Her Allies in the Sixth Century", CQ 43, No. 2 (1993), pp. 364-376.
35. Cawkwell, G., 1997, *Thucydides and the Peloponnesian War*, London/New York.
36. Chamoux, L., 1953, *Cyrène sous la monarchie des Battiades*, Paris.
37. Cook, A.B., 1914, *Zeus*, vol.1, Cambridge.
38. Cooper, F.A., 1975, "Two Inscriptions from Bassai" *Hesperia*: Vol. 44, No. 2, Apr. - Jun., 1975, 224-233.
39. Cooper, F.A., 1996, *The Temple of Apollo Bassitas*, Vol.I, New Jersey.
40. Γιαλούρης, Ν., 1996, *Αρχαία Ήλις: το Λίκνο των Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα.
41. Dengate, J.A., 1967, "The triobols of Megalopolis", *ANSMN* 13 (1967), 57-110.

42. De ste Croix, G.E.M., 2005, Τα αίτια του Πελοποννησιακού Πολέμου, μτφρ. Ελένη Αστερίου, Αθήνα.
43. Δεχεράνη, Ευγ., 1985, Το όρος Λύκαιο και οι αρχαίοι Αρκάδες, Αθήνα.
44. Dickins, G., 1912, "The growth of Spartan Policy", JHS 32, 1-42.
45. Dillery, J., 1995, Xenophon and the History of His Times. London and New York.
46. Drakopoulos, E.C., 1991, "Orestheum or Oresthasion in Arcadia", AC 60 (1991), 29-41.
47. Economou/Kyriazis, 2015, "The Arcadian Federation: A Benchmark for the Further EU Integration" στο JSSS 2015, Vol. 2, No. 2, 294-308.
48. Ένγκελς, Φρ., 2013, Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους, Αθήνα. <https://drive.google.com/file/d/0B7-PRrt0i0x8MkJZOURaSTF1V2M/view> (ανακτήθηκε 17/6/2018)
49. Falkner, C., 1999, "Sparta and Lepreon in the Archidamian War (Thuc. 5.31.2-5)", Historia 48, 1999, 385-394.
50. Finley, M.I., 1965, The Ancient Greeks, New York.
51. Flensted-Jensen, P., 2004, Thrace from Axios to Strymon στο Hansen & Nielsen, 2004, An Inventory of Archaic and Classical Poleis, Oxford, 810-853.
52. Forrest, W.G., 1960, "Themistocles and Argos", CQ, Vol. 10, Issue 34, 221-241.
53. Forrest, W.G., 1980, *A History of Sparta 950-192 B.C.*, London.
54. Forsén, B., 2000, "Population and Political Strength of Some Southeastern Arkadian Poleis" στο Further Studies in the Ancient Greek Polis, 35-55.
55. Forsén, B., 2013, "Arcadians in Olympia- looking for war or peace?" στο Birgalias/Burazelis/Cartledge/Gartzziou/Tatti (ed.) M. Dimopoulou (coll.), War and Peace and Panhellenic Games, Πόλεμος, Ειρήνη και Πανελλήνιοι Αγώνες. Αρχαία Ολυμπία - Πύργος, 26 Ιουνίου - 3 Ιουλίου 2005, Athens 2013, 269-277.
56. Fougères, G., 1898, Mantinée et L'Arcadie Orientale, Paris.
57. Freeman/Bury, 1893, History of federal government in Greece and Italy, London/New York.
58. Funke, P., 2013, "Greek Amphiktyonies: An Experiment in Transregional Governance, στο Beck, H., 2013, A Companion to Ancient Greek Government, 451-465.
59. Gardner/Loring/Woodhouse/Schultz, 1892, Excavations at Megalopolis, London.
60. Gehrke, H.J., 1985, Stasis : Untersuchungen zu den inneren Kriegen in den griechischen Staaten des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.
61. Gehrke, H.J., 2007, Ιστορία του Ελληνιστικού κόσμου, μτφρ. Άγγελος Χανιώτης, εποπτεία: Κώστας Μπουραζέλης, Αθήνα.
62. Glotz, G., 1994, Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ «ΠΟΛΙΣ», μτφρ. Αγνή Σακελλαρίου, Δ' έκδοση, Αθήνα.
63. Gomme, A., 1966, *A Historical Commentary on Thucydides*, Vol. I, Oxford.
64. Gomme, A., 1969, *A Historical Commentary on Thucydides*, Vol. III, Books IV-V24, Oxford.
65. Gomme, A., 1971, *A Historical Commentary on Thucydides*, Vol. I, Book I, Oxford.

66. Gomme, A., 1978, *A Historical Commentary on Thucydides*, Vol. IV, Books V25-VII, Oxford.
67. Gow/Page, 1965, *The Greek Anthology, Hellenistic Epigrams*, 2 vols, Cambridge.
68. Habicht, Chr., 2010, Ο περιηγητής Παυσανίας: ο άνθρωπος και το έργο του, μτφρ. Φλωρεντία Πίκουλα, επιμέλεια Γ.Α. Πίκουλας, Αθήνα.
69. Hall, J.M., 2013, *Αρχαία Ελληνική Ιστορία: Η αρχαϊκή περίοδος 1200-479π.Χ.*, μτφρ-επιμ: Ιωάννης Κ. Ξυδόπουλος, Θεσσαλονίκη.
70. Hansen, M.H., 1995, "Kome A Study in How the Greeks Designated and Classifies Sttlements which where not poleis" στο *Studies in the Ancient Greek Polis*, 45-82.
71. Hansen, M.H., 1999, "Aristotle's reference to the Arkadian federation at Pol. 1261a29" στο Nielsen/ Roy, 1999, *Defining ancient Arkadia: Symposium*, April, 1-4 1998, Copenhagen.
72. Hansen, M.H., 2004, "Boiotia" στο Hansen & Nielsen, 2004, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, 431-431.
73. Harris, H.A., 1972, *Sports in Greece and Rome*, Thames and Hadson.
74. Hart, J., 1982, *Herodotus and Greek history*, New York.
75. Head, B.V., 1911, *Historia Numorum: Manual of Greek Numismatics*, Oxford.
76. Hejnic, J., 1961, *Pausanias the perieget and the archaic history of Arcadia*, Prague.
77. Hereward, D., 1951, *Herodotus VI. 74*, CR N.S. 1.
78. Hicks/Hill, 1901, *Greek Historical Inscriptions*, Oxford.
79. Hodkinson, H./Hodkinson, S.. 1981, "Mantineia and the Mantinike: Settlement and Society in a Greek Polis", *BSA* 76, 239–96.
80. Hornblower, S. 1990. "When Was Megalopolis Founded?," *BSA* 85, 71-7.
81. Hornblower, S., 1996, *A Commentary on Thucydides*, Vol. II, Bokks IV-V.24, Oxford.
82. Hornblower, S., 2003, *Ο ελληνικός κόσμος 479-323π.Χ.*, μτφρ. Εύα Πέππα, Αθήνα.
83. How/Wells, 1990a, *A Commentary on Herodotus, Volume I (Books I-IV)*, Oxford-New York.
84. How/Wells, 1990b, *A Commentary on Herodotus, Volume II (Books V-IX)*, Oxford-New York.
85. Hughes, Dennis, 1991, *Human Sacrifice in Ancient Greece*, Routledge.
86. Ήμελλος, Στεφ., 1994, "Αρκάδες Αυτόχθονες" στο *Πρακτικά του Πελοποννησιακό Συμποσίου*, 1994, Αθήναι, 267-276.
87. Imhoof-Blumer/Gardner/Oikonomides, 1968, *Ancient Coins Illustrating Lost Masterpieces of Greek Art: A Numismatic Commentary on Pausanias*, *JHS* 88, 244.
88. Jacoby, F., 1904, *Das Marmor Parium: Herausgegeben und Erklärt*, Berlin.
89. Jenkins, G.K., 1990, *Ancient Greek Coins*, Londn.
90. Jones, N.F., 1987, *Public Organization in Ancient Greece. A Documentary Study*, *Memoirs of the American Philosophical Society* 176 (Philadelphia).
91. Jost, M., 1985, *Sanctuaires et cults d'Arcadie*, Paris.
92. Jost, M. 1994, "The Distribution of Sanctuaries in Civic Space in Arkadia" στο Alcock and Osborne, *Placing the Gods*, Oxford, 217-30.

93. Jost, M., 2007, *"The religious system in Arcadia"*, στο Ogden, D., 2007, *A Companion to Greek Religion*, Blackwell, 264-279.
94. Kagan, D., 1969, *The Outbreak of the Peloponnesian War*, Ithaca and London.
95. Κανελλόπουλος, Π., 1963, Από τον Μαραθώνα στην Πύδνα κι ως την καταστροφή της Κορίνθου 490-146π.Χ., Αθήνα.
96. Karapanagiotou, A.V., 2010, "Kyparissia bei Gortynia: eine Streifenstadt klassischer Zeit im westlichen Arkadien" στο H. Frielinghaus & J. Stroszeck (eds.) *Neue Forschungen zu griechischen Städten und Heiligtümern: Festschrift für Burkhardt Wesenberg zum 65. Geburtstag*, Möhnesse, 127-138 with Tafeln 56-64.
97. Καρδάρα, Χ., 1980, *Ιστορία της Σπάρτης (1200π.Χ.-146π.Χ.)*, Αθήνα.
98. Καρδάσης, Β., 2004, *Αρκαδία: Γενέθλια Γη*, Αθήνα.
99. Κουρουνιώτης, Κ., 1904, "Ανασκαφαί Λυκαίου" στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα*, 1904, 153-214.
100. Κουρουνιώτης, Κ., 1905, "Κατάλογοι Λυκαιονικών" στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα*, 1905, 161-214.
101. Kraay, C.M., 1976, *Archaic and Classical Greek Coins*, London.
102. Kristen, E., 1978, "Οι περίοικοι της Σπάρτης: μία γεωγραφική και ιστορική μελέτη" στο *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Τόμος 6, Αθήνα.
103. LaForse, Br., "The Greek World" στο Kinzl, K.H., 2006, *A Companion to the Classical Greek World*, 509-525.
104. Larsen, J.A.O., 1950, "Aristotle on the Electors of Mantinea and Representative Government", *CPh* 45, No. 3 (Jul., 1950), 180-183.
105. Larsen, J.A.O., 1968, *Greek Federal States, Their institutions and History*, Oxford.
106. Larson, J., 2007, *Ancient Greek Cults*, Routledge.
107. Lauter, H. 2005. "Megalopolis: Ausgrabungen auf der Agora 1991-2002," στο Østby (ed.), 2005, *Ancient Arcadia. Papers from the Third International Seminar on Ancient Arcadia*, Held at the Norwegian Institute at Athens, 7-10 May 2002, Athens, 235-48.
108. Lawrence, A.W., 1979, *Greek Aims in Fortification*, Oxford.
109. Leroux, M., 1909, *La Salle Hypostyle*, Paris.
110. Lewis, D.M., 1992, "Mainland Greece 479-451B.C..", στο *Cambridge Ancient History*, 1992, Vol. V, *The Fifth Century B.C.*, Cambridge.
111. Levi, P., 1971, *Guide to Greece*, Vol. 2: Southern Greece, Harmondsworth.
112. Levy, Edm., 2008, *Σπάρτη: κοινωνική και πολιτική ιστορία έως τη ρωμαϊκή κατάκτηση*, μτφρ. Αθανάσιος Στεφανής, Αθήνα.
113. Mackil, Em., 2013, *Creating a Common Polity: Religion, Economy, and Politics in the making of the Greek Koinon*, Berkeley/Los Angeles/London.
114. Maher, M.P., 2012, *The Fortifications of Arkadian City-States in the Classical and Hellenistic Periods*, Vancouver.
115. Maurizio, G., 2009, "The Emergence of Pisatis" στο Funke/Luraghi, 2009, *The politics of ethnicity and the crisis of the Peloponnesian League*, Cambridge, 65-85.

116. Mayor/Hayes, 2011, "The Deadly Styx River and the Death of Alexander", Princeton/Stanford Working Papers in Classics.
<http://www.princeton.edu/~pswpc/pdfs/mayor/051101.pdf> (ανακτήθηκε 17/6/2018)
117. Meyer, E. 1950, "Pisa, Pisatis." στο RE 20.2:1732–1755.
118. McDonald, W.A., 1943, *The Political Meeting Places of the Greeks*, Baltimore.
119. Meloni, P., 1951, "La tirannide di Eufrone in Sicione", Riv. di filol. 79, 10–33.
120. Mitchell, L.G., 2006, "Greek Government" στο Kinzl, K.H., 2006, *A Companion to the Classical Greek World*, 367-386.
121. Montanari, Fr., 2013, Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας, επιμέλεια ελληνικής έκδοσης: Αντώνιος Ρεγκάκος, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα.
122. Moggi, M., 1974, "Il sinecismo di Megalopoli", AnnPisa 3.4, 71–107.
123. Moggi, M., 1976, *I Sinecismi Interstatali Greci*, Vol. I, Pisa.
124. Μπιργάλλιας, Ν., 2009, Από την Κοινωνική στην Πολιτική Πλειονοψηφία: το στάδιο της ισονομίας, πολιτειακές μεταβολές στον αρχαίο ελληνικό κόσμο (550-479π.Χ), Αθήνα.
125. Μπούρας, Χ., 1999, Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, πρώτος τόμος, Αθήνα.
126. Mylonas, G. E. 1943, "The Lykaian Altar of Zeus," στο *Classical Studies in Honour of W.A. Oldfather*, Urbana, Illinois, pp. 122-133.
127. Nielsen, T.H., 1996a, "Was there an Arcadian Confederacy in the fifth Century B.C.?" στο Hansen/Raaflaub, 1996, *More Studies in Ancient Greek Poleis*, 39-61.
128. Nielsen, T.H., 1996b, "A survey of dependent poleis in Classical Arcadia" στο Hansen/Raaflaub, 1996, *More Studies in Ancient Greek Poleis*, 63-105.
129. Nielsen, T.H., 1996c, "Arkadia. City-ethnics and tribalism" στο Hansen, H.M., 1996, *Introduction to an Inventory of 'Poleis': Symposium August, 23-26 1995*, Τόμος 74, Acts of the Copenhagen Polis Centre, 117-163.
130. Nielsen, T. H., 1997, "Triphylia. An experiment in ethnic contruction and political organization" στο Nielsen, 1997, *Yet more studies in the Ancient Greek Polis*, Stuttgart, 129-158.
131. Nielsen, T.H., 1999, "The concept of Arkadia- The People, their Land and their Organization" στο Nielsen/ Roy, 1999, *Defining ancient Arkadia: Symposium*, April, 1-4 1998, Copenhagen.
132. Nielsen, T. H., 2002, *Arcadia and its Poleis in the Archaic and Classical Periods*, Vandenhoeck & Ruprecht.
133. Nielsen, T. H., 2004a, "Arkadia" στο Hansen & Nielsen, 2004, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, 505-539.
134. Nielsen, T. H., 2004b, "Triphylia" στο Hansen & Nielsen, 2004, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, 540-546.
135. Nielsen, T. H., 2013, "Can 'Federal Sanctuaries' be Identified in Triphylia and Arcadia?" στο Funke/Haake, 2013, *Greek Federal States and their Sanctuaries: identity and integration*, 227-241.

136. Nielsen, T. H., 2015, "The Arkadian Confederacy" στο Beck/Funke, 2015, *Federalism in Greek Antiquity*, Montréal/Münster, 250-68.
137. Niese, B., 1899, "Beiträge zur Geschichte Arkadiens" *Hermes* 34, H. 4 (1899), 520-552
138. Ντάτσουλη-Σταυρίδη Α., 1999, Αρχαιολογική συλλογή Μεγαλόπολης. Κατάλογος, Αθήνα.
139. O'Neil, J.L., 1981, "The Exile of Themistokles and Democracy in the Peloponnese", στο *CQ* 31, No. 2, 335-346.
140. Ορλάνδος, Αν., 1967-8, *Η Αρκαδική Αλίφειρα και τα μνημεία της*, Αθήναι.
141. Osborne, R., 2000, *Η γένεση της Ελλάδας, 1200-479 π.Χ.*, μτφρ. Τούλα Σιέτη, Αθήνα.
142. Παπαστύλου-Φίλιου, Ζ., 1989, *Ο Κλεομένης Α΄ της Σπάρτης: η ζωή και η δράση του (525-489/8π.Χ.)*, Γίαννινα.
143. Παπαχατζής, Ν., 1979, *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις IV: Μεσσηνιακά- Ηλειακά*, Αθήνα.
144. Παπαχατζής, Ν., 1980, *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις IV: Αχαϊκά- Αρκαδικά*, Αθήνα.
145. Parke, H.W., 1933, *Greek Mercenary Soldiers*, Oxford.
146. Parker, R., 2009, "Subjection, Synoecism and religious life", Parker, στο Funke/Luraghi, 2009, *The politics of ethnicity and the crisis of the Peloponnesian League*, Cambridge, 183-214.
147. Parker, R., 2011, *On Greek Religion*, Cornell University Press.
148. Πετρονώτης, Αργ., 1973, *Η Μεγάλη Πόλις τῆς Ἀρκαδίας*, Αθήνα.
149. Πετρονώτης, Αργ., 1974, "Ονοματολόγιον Μεγαλοπολιτῶν" στο *Πλάτων* 26 (1974), 6-21.
150. Πετρονώτης, Αργ., 1977, "Οικιστικά προβλήματα της Αρχαίας Μεγάλης Πόλεως και όλης της Αρκαδίας" στο *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Αρκαδικών Σπουδών*, Τόμος 3, Αθήνα.
151. Πίκουλας, Γ.Α., 1986, "Ο ἀρχαῖος οἰκισμός τῆς Δημητσάνας", *Horos* 4, 99–123.
152. Πίκουλας, Γ.Α., 1988, *Η Νότια Μεγαλοπολιτική Χώρα τον 8^ο π.Χ. ως τον 4^ο μ.Χ. αιώνα*, Αθήνα.
153. Πίκουλας, Γ.Α., 2002, "Μαινάλιοι και Παρράσιοι, πολιτική χειραγωγήση και χειραφέτηση" στο Πίκουλας, Γ.Α., *Αρκαδία Συλλογή Μελετών*, Αθήνα, 280-7.
154. Πίκουλας, Γ.Α., 2009, "Ένα νόμισμα και κάποιες ιστορίες" στο *Κερμάτια φιλίας΄ τιμητικός τόμος για τον Ιωάννη Τουράσογλου*, Τ Α΄, Αθήνα, 45-53.
155. Podlecki, A.J., 1975, *The life of Themistocles*, Montreal and London.
156. Πόθου, Β., 2012, *Θουκυδίδου Αρχαιολογία και Πεντηκονταετία*, επιστημονική επιμέλεια: Γεωργία Ξανθάκη-Καραμάνου, Αθήνα.
157. Powell, J.E., 1960, *A Lexicon to Herodotus*, second edition, London.
158. Pretzler, M., 2005, "Pausanias at Mantinea: invention and manipulation of local history", *CCJ* 51, January 2005, 21-34.

159. Pretzler, M., 2009, "Arcadia: Ethnicity and Politics in the fifth and fourth century BCE", στο Funke/Luraghi, 2009, *The Politics of Ethnicity and the Crisis of the Peloponnesian League*, Washington, DC, 86-109.
160. Ραμού-Χαψιάδη, Ανν., 1978, *Αρχίδαμος Ζευξιδάμου και η εξωτερική πολιτική της Σπάρτης επί της βασιλείας του*, Αθήναι.
161. Ραμού-Χαψιάδη, Ανν., 1979, "Σχέσεις Σπάρτης και Αρκαδίας από του 404π.Χ. μέχρι της μάχης εις Μαντίνειαν" στο *Πρακτικά Α' Λακωνικού Συνεδρίου*, Σπάρτη-Γύθειον 7-11 Οκτωβρίου 1977, Λακωνικά Σπουδαί, Αθήναι, 60-86.
162. Ραμού-Χαψιάδη, Ανν., 1994, *Σωτήρες της Ελλάδος-Ναυκράτορες*, Αθήνα.
163. Ραμού-Χαψιάδη, Ανν., 1994, "Λυκούργος-Ίφιτος: Πιθανές αιτίες συγχρονισμού τους" στο Birgalias/Burazelis/Cartledge/Gartzou/Tatti (ed.) M. Dimopoulou (coll.), *War and Peace and Panhellenic Games, Πόλεμος, Ειρήνη και Πανελλήνιοι Αγώνες. Αρχαία Ολυμπία - Πύργος*, 26 Ιουνίου - 3 Ιουλίου 2005, Athens 2013, 39-54.
164. Ρηγόπουλος, Ν., 1938, *Ιστορία της Μαντίνειας*, Αθήνα.
165. Rhodes, P.J., 1994, "The Polis and the Alternatives" στο Lewis/Boardman/Hornblower/Ostwald (eds.), *CAH*, 2nd edn., 565-91. Cambridge.
166. Rhodes/Lewis, 1997, *The Decrees of the Greek States*, Oxford.
167. Rhodes/Osborne, 2003, *Greek Historical Inscriptions 404-323 BC*, Oxford.
168. Rhodes, P.J., 2006, "The Non-Literary Written Sources" στο Kinzl, K.H., 2006, *A Companion to the Classical Greek World*, 45-63.
169. Robinson, E.W., 1997, *The First Democracies: Early Popular Government outside Athens*, *Historia Einzelschriften* 107, Stuttgart.
170. Robinson, Er., 2009, "Ethnicity and Democracy in the Peloponnese 401-362 BCE", στο Funke/Luraghi, 2009, *The politics of ethnicity and the crisis of the Peloponnesian League*, Cambridge, 135-147.
171. Robinson, E.W., 2011, *Democracy Beyond Athens: Popular Government in the Greek Classical Age*, Cambridge.
172. Romano/Voyatzis, 2014, "Mt. Lykaion Excavation and Survey Project", *Hesperia* 83, 569-652.
173. Roy, J., 1971, "Arcadia and Boeotia in Peloponnesian Affairs, 370-362 B.C.", *Historia* 20, 569-599.
174. Roy, J., 1972a, "Clitor and Orchomenus", *CQ* 22, 78-80.
175. Roy, J., 1972b, "An Arcadian League in the Earlier Fifth Century B.C.?", *Phoenix* 26, 334-41.
176. Roy, J., 1972c, "Tribalism in Southwestern Arcadia in the Classical Period", *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 20, 43-51.
177. Roy, J., 1973, "Diodorus Siculus XV.40—the Peloponnesian revolutions of 374 B.C.", *Klio* 55, 135-9.
178. Roy, J., 1974, "Postscript on the Arcadian League", *Historia* 23, 505-507.

179. Roy, J., 1996, "Polis and Tribe in Classical Arcadia", στο Hansen/Raaflaub, 1996, *More Studies in Ancient Greek Poleis*, 107-112.
180. Roy, J., 1999, "The economies of Arcadia" στο Nielsen/Roy, *Defining Ancient Arcadia, Acts of Copenhagen Polis Centre*, Vol.6, Copenhagen, 320-381.
181. Roy, J., 2000a, "The frontier between Arcadia and Elis in Classical Antiquity" στο Jensen/Nielsen/Rubinstain, 2000, *Polis and Politics, Studies in Ancient Greek History*, Copenhagen, 2000.
182. Roy, J., 2000b, "Problems of Democracy in the Arcadian Confederacy 370-362BC" στο Brock/Hodkinson, 2000, *Alternatives to Athens: Varieties of Political Organization and Community in Ancient Greece*, Oxford, 308-326.
183. Roy, J., 2004, "Elis" στο Hansen & Nielsen, 2004, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, 489-504.
184. Roy, J., 2005a, "Megalopolis" στο Hornblower/Spawforth (Eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford.
185. Roy, J., 2005b, "Synoikizing Megalopolis: The Scope of the Synoikism and the Interests of Local Arkadian Communities" στο Østby, E., 2005, *Ancient Arcadia: Papers from the Third International Seminar on Ancient Arcadia, Held at the Norwegian Institute at Athens, 7-10 May 2002*, Athens, 261-270.
186. Roy, J., 2013, "The Parrhasians of Southwestern Arkadia" στο *Classica et Mediaevalia*, 5-47.
187. Ruggeri, Cl., 2009, "Triphylia from Elis to Arcadia" στο Funke/Luraghi, 2009, *The Politics of Ethnicity and the Crisis of the Peloponnesian League*, 49-64.
188. Σακελλαρίου, Μ.Β., 1999, *Πόλις. Ένας τύπος αρχαίου ελληνικού κράτους*, Αθήνα.
189. Σαλαβούρα, Ε., 2015, *Μυκηναϊκή Αρκαδία: Αρχαιολογική και τοπογραφική θεώρηση*, Horos, Αθήνα.
190. Salmon, P., 1978, *Étude sur la Confédération béotienne*. Brussels.
191. Seager, R., 1976, "After the Peace of Nicias: Diplomacy and Policy, 421-416 B.C" στο *CQ* 26, Issue 2, 249-269.
192. Sealey, R., 1976, *A History of the Greek States ca. 700-338 BC*, London.
193. Seltman, Ch., 1993, *Greek Coins: A History of Metallic Currency and Coinage down to the Fall of the Hellenistic Kingdoms*, London.
194. Siewert, P., 2004, "Η Ομοσπονδία στον Αρχαίο Ελληνικό Κόσμο μέχρι το 338π.Χ." στο Foresti/Δουκέλλης/Siewert/Zecchini, 2004, *Ομοσπονδίες στον Αρχαίο Κόσμο: Ιδέες και Πράξη*, 25-70.
195. Σταϊνχάουσερ, Γ., 2000, *Ο πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα.
196. Stanley, Th., 1665, *CLAUDIUS ÆLIANUS. His Various History*, London.
197. Στόγιας, Γ., *Οι νομισματοκοπίες των Αθηνών*, Ψηφιακή έκδοση http://www.eie.gr/archaeologia/gr/chapter_more_7.aspx (ανακτήθηκε 17/6/2018)
198. Σκουτερόπουλος, Ν.Μ., 2002, *Πλάτων Πολιτεία*, εις. σημείωμα-μετάφραση-ερμ. σχόλια: Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, Αθήνα.
199. Stylianou, P. J, 1998, *A Historical Commentary on Diodorus Siculus Book 15*, Oxford.

200. Thompson, W., 1983, "Arcadian Factionalism in the 360's", *Historia* 32, 149-160.
201. Tod, M.N., 1913, *International Arbitration amongst the Greeks*, Oxford.
202. Tod, M.N., 1946/48, *A Selection of Greek Historical Inscriptions*, 2 vols., 1946, 1948.
203. Trampedach, K., 1994, *Platon, die Akademie und die zeitgenossische Politik* (Hermes Einzelschriften 66), Stuttgart: Steiner.
204. Tsiolis, V., 1995, *El "Thersilion" de Megalopolis: Functiones y chronologia*, *Gerion* 13, 47-68.
205. Φριτζίλας, Στ., 2008, "Αρχαία Μεγαλόπολη", στο Κωσταρίδου/Λυριτζής, 2008, *Πολιτιστικός Τουρισμός στο Λύκαιο όρος: Πρακτικά Εργασιών Διημερίδας*, 29-43, Τρίπολη.
206. Φριτζίλας, Στ., 2009, "Οι Αρχαιολογικές έρευνες της ΛΘ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στη Μεγαλόπολη" στο Δήμος Μεγαλόπολης, 2009, *Αρχαία Μεγαλόπολη: από τον Επαμεινώνδα στον Πολύβιο*, 1-5.
207. Φριτζίλας, Στ., 2015, *ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΣ*.
208. Ψωμά, Σ., 1999, "Αρκαδικόν", στο *ΗΟΡΟΣ* 13, 1999, Αθήνα, 81-95.
209. Valavanis, P., 2006, "Thoughts on the Historical Origins of the Olympic Games and the Cult of Pelops in Olympia", *Nikephoros* 19, 137-152.
210. Veligianni-Terzi, Chr., 1977, *Damiurgen*, Florina.
211. Waisglas, A. A. I., 1956, "Demonax, Βασιλεύς Μαντινέων", *AJP* 77 (1956), 167-76.
212. Walbank, M., 1986, "Athens and Stymphalos: IG II 2,144+", *ASCSA* 55, No. 3 (Jul. - Sep., 1986), 319-354.
213. Wallace, W.P., 1954, "Kleomenes, Marathon, The Helots, and Arcadia", *JHS* 74, 32-35.
214. Walker, E.M., 1953, "The Confederacy of Delos, 478-463 B.C.", στο *CAH*, 1953, Vol. V, Athens 478-401 B.C., Cambridge, 33-67.
215. Warren, J., "The earliest triobols of Megalopolis", *ANSMN* 15 (1969), 31-40.
216. Williams, R.T., 1965, *The Confederate Coinage of the Arcadians in the Fifth Century B.C.*, New York.
217. Winter, F. E., 1987, "Arkadian Notes I: Identification of the Agora Buildings at Orchomenos and Mantinea", *EchCl* 31, 235-46.
218. Winter, F. E., 1989, "Arkadian Notes II: The Walls of Mantinea, Orchomenos and Kleitor", *EchCl* 33, 189-200.
219. Wiseman, J., 1969, "Epaminondas and the Theban Invasions", *Klio* 51, 177-99.
220. Woodhouse, W.J., 1933, *King Agis of Sparta and his campaign in Arcadia in 418 B.C.*, Oxford.
221. Wycherley, R.E., 1962, *How the Greeks Built Cities*, Toronto.
222. Zolotnikova, 2005, "The Cult of Zeus Lykaeos" στο Østby, E., 2005, *Ancient Arcadia: Papers from the Third International Seminar on Ancient Arcadia, Held at the Norwegian Institute at Athens, 7-10 May 2002*, Athens, pp. 105-119.